Iulian Boldea
Cornel Sigmirean
(Editors)

Reading Communication in postmodernity. Discourses and Social Perspectives

HISTORY, POLITICAL SCIENCES, INTERNATIONAL RELATIONS

Arhipelag XXI Press
Targu Mures | 2024
ISBN: 978-606-8624-08-2

Date: 19-20 October 2024

READING COMMUNICATION IN POSTMODERNITY. DISCOURSES AND SOCIAL PERSPECTIVES

Section: ***History, Political Sciences, International Relations***

ISBN: 978-606-8624-08-2

Edited by:

The Alpha Institute for Multicultural Studies

Moldovei Street, 8

540522, Târgu Mureş, România

Tel./fax: +40-744-511546

Email: **iulian.boldea@gmail.com**

Published by:

”Arhipelag XXI” Press, Târgu Mureş, 2024

Târgu Mureş, România

Email: **tehnoredactare.cci@gmail.com**

CONTENTS

THE IDEA OF LATINITY THROUGH GREEK-CATHOLIC STUDENTS STUDYING IN EUROPEAN COLLEGES AND UNIVERSITIES 5

Cornel Sigmirean 5
Prof., PhD, UMFST ,,G. E. Palade" of Târgu Mureș 5

INNOVATIONS IN THE PALEOLITHIC PAINTING: SUBJECTS, TECHNIQUES AND MATERIALS 15

Ioana-Iulia Olaru 15
Prof., PhD, ,,G. Enescu" National University of Arts, Iași 15

THE SHIFTING GLOBAL POWER DYNAMICS: AN ANALYSIS OF CHINA'S RISE, RUSSIA'S ASSERTIVENESS, AND THE CHANGING SPHERES OF INFLUENCE 23

Arthur Mihăilă 23
Lecturer, PhD, "Babeș-Bolyai" University of Cluj-Napoca 23

THE HAND OF DA VINCI 32

Patricia-Dorli Dumescu 32
Lecturer, PhD, ,,Victor Babeș" University of Medicine and Pharmacy, Timișoara, ,,C-CLASC" Centre for Applied Linguistics and Comparative Cultural Studies 32

THE DOCUMENTS OF THE SZEKLER BORDER REGIMENTS IN THE COVASNA COUNTY BUREAU OF THE NATIONAL ARCHIVES OF ROMANIA 38

Tatiana Scurtu 38
Scientific Researcher, ,,Gheorghe Șincai" Institute for Social Sciences and the Humanities of the Romanian Academy, Târgu Mureș 38

JOHN D. ROCKEFELLER IN THE INTERWAR ROMANIAN PRESS. HOW BILLIONAIRES CAPTIVATE THE SOCIETY IMAGINATION 48

Ferencz-Iozsef Truța 48
Research Assistant, PhD, ,,Gheorghe Șincai" Institute for Social Sciences and the Humanities of the Romanian Academy, Târgu Mureș 48

„ROMÂNUL TÂRNĂVEAN" JOURNAL: DAILY LIFE, POLITICS AND MENTALITIES, 1910-1914 58

Narcis-Mihai Martiniuc 58
Research Assistant, „Gheorghe Șincai" Institute for Social Sciences, Târgu Mureș 58

SOME REFLECTIONS ON THE CONVENTION REGARDING THE PROTECTION OF THE WORLD CULTURAL AND NATURAL HERITAGE 67

Florentina Trif 67
PhD, University of Bucharest 67

IMMIGRATION AND THE STATE – CHALLENGES FOR THE HOST SOCIETY 72

Ștefan Colbu 72
PhD, „Mihai Eminescu" Central University Library of Iași 72

ROMANIA'S CULTURAL AND SCIENTIFIC RELATIONS WITH THE FORMER FRENCH COLONIES IN NORTH AFRICA: ALGERIA, MOROCCO, TUNISIA (1956-1970) 81

Bogdan Iulian Ranteș 81
PhD, ,,Valahia" University of Târgoviște 81

THE CONCORDAT BETWEEN THE HOLY SEE AND THE KINGDOM OF ROMANIA 91

József Gyenge 91
PhD, ,,Domokos Kázmér" Technological High School, Sovata, Secondary School Sărățeni 91

FUNERAL OLTENIȚA, JUD COMPLEXES OF THE CERNAVODA II CULTURE DISCOVERED IN CĂLĂRAȘI 100

Mihai - Cristian Neagu 100
PhD, University of Bucharest 100

FROM THE YEARS OF CONSERVATIVE GOVERNMENT (1871-1876) 107

Vasile-Virgil Coman 107
PhD 107

THE PROCESS OF REFUTATION IN THE REPRESENTATION OF MUSLIM WOMEN IN THE FRENCH WRITTEN PRESS 114

Marta-Cristiana Burghiu (Negraia) 114
PhD Student, ,,Dunărea de Jos" University of Galați 114

THE SYMBOLISM OF FUNERARY RITES. ANCIENT PRACTICES. APPOINTED TIMES FOR REMEMBRANCE (COMMEMORATION OF THE DEAD) 121

Liviu Olteanu 121
PhD Student, University of Craiova 121

NICOLAE IORGA AND THE TRANSYLVANIAN HISTORICAL WRITING. CASE STUDIES: NEAMUL ROMÂNESC ÎN ARDEAL ȘI ȚARA UNGUREASCĂ (1906); SCRISORI ȘI INSCRIPȚII ARDELENE ȘI MARAMUREȘENE (1906). ANALYSIS AND PERCEPTIONS 130

Andrei Mic 130
PhD Student, „Babeș Bolyai" University of Cluj-Napoca 130

ELEMENTS OF PHILOSOPHICAL AND THEOLOGICAL ANTHROPOLOGY IN THE WORKS OF ORIGEN AND PLOTINUS 143

Ionuţ – Cosmin Dincă 143
PhD Student, University of Craiova 143

THE IDEA OF LATINITY THROUGH GREEK-CATHOLIC STUDENTS STUDYING IN EUROPEAN COLLEGES AND UNIVERSITIES

Cornel Sigmirean
Prof., PhD, UMFST „G. E. Palade" of Târgu Mureş

Abstract: From a cultural and national perspective, the act of union with the Roman Catholic Church represents the most significant event of the 18th century for Transylvanian Romanians. This religious union, according to historian Keith Hitchins, would influence the history of Transylvanian Romanians in ways unforeseen by any of its authors.The union opened up access for Romanians to colleges in Transylvania and universities in Europe. Most historians agree that the act of union had the most significant consequences for the birth of the modern Romanian nation, marking the first step towards Westernization In the Catholic colleges of Transylvania and in educational institutions in Buda, Esztergom, Tyrnavia, Lviv, Vienna, and Rome, young Romanians were introduced to the thesis of their nation's identity with the glorious people of ancient Rome. This revelation awakened for the first time their pride in their Roman origins, a sentiment that Romanians rightly consider to be nationally salvific. The Romanian elite, educated in Central European institutions, represented a significant agent of cultural transfer from the West to the Romanian space. They were the bearers of new concepts about the Romanian nation and the place of Romanians in the community of European peoples.

Keywords: Religious Union with Rome, development of a clergy loyal to the Roman Catholic Church, Greek-Catholic Romanians studying at Roman Catholic universities in Rome, Vienna, and Tyrnavia, Latin cultural influence, and the emergence of Romanian national consciousness.

Unirea religioasă și accesul românilor la educație în școlile catolice

În anul 1688, când Transilvania a intrat sub stăpânirea Vienei, provincia avea din punct de vedere religios un caracter pronunţat protestant.[1] Situația a apărut ca urmare a deţinerii puterii politice în Transilvania, mai mult de opt decenii, de către principii calvini. Biserica protestantă îi cuprindea pe calvini şi pe unitarieni, de etnie maghiară, şi pe luterani, majoritatea de etnie germană. Biserica romano-catolică, atotputernică până în secolul al XVI-lea, era doar o confesiune receptă, căreia i se asigura prin legi întreaga libertate. În schimb, religia ortodoxă, împărtășită de către români, avea doar un statut de religie tolerată, nefiind recunoscută în rândul religiilor recepte.

În acest context, trecerea Transilvaniei în stăpânirea Austriei catolice reprezenta începutul unui nou capitol pentru Biserica Romano-Catolică din Transilvania. Curtea de la Viena era decisă să schimbe situația confesională a Transilvaniei. În anul 1761, consilierul imperial Bonié formula maxima, specifică epocii Barocului, şi anume că *fericirea poporului cât şi a statului este mai bine promovată atunci când întregul popor aparţine aceleaşi religii ca şi domnitorul*.[2] Cum nobilimea comitatensă, de religie reformată și unitariană, și sașii luterani nu erau dispuși să renunțe la religia lor, Viena s-a orientat spre românii ortodocși, tolerați, absenți din viața politică. Din perspectiva Curții de la Viena, atragerea românilor la Biserica Romei ar contribui la întărirea catolicismului, „care reprezenta unul din stâlpii autorității imperiale"[3]. Unirea religioasă se încadra și în proiectele orientale ale Bisericii

[1] Zenobie Pâclişanu, „Istoria Bisericii Române Unită*"* (Partea I-a, 1697-1751, ediţia a II-a) în *Perspective,* 1994-iunie 1995, Anul XVII, nr. 65-68, iulie; p. 83.
[2] Mathias Bernat, *Habsburgii şi începuturile formării naţiunii române*, Cluj, Editura Dacia, 1994, p. 74.
[3] Keit Hitchins, „Promisiunile socio-politice ale unei posibile încheieri a Unirii", în *Unirea românilor transilvăneni cu Biserica Romei, vol. I. De la începuturi până în anul 1701*, , p. 141.

Romei, de extindere a catolicismului spre Est, spre teritoriile poloneze, spre Balcani și Rusia[4]. În 1699, prin intermediul unor documente, Congregația *De Propaganda Fide* îi însărcinase pe misionarii din Răsăritul creștin și pe iezuiții, care au sosit în Transilvania odată cu armata austriacă ca și preoți militari, să lucreze în rândul creștinilor răsăriteni cu care intrau în legătură, pentru adeziunea acestora la hotărârile teologice ale Conciliului de la Florența din 1439, pregătind astfel calea aspre unirea lor cu Biserica Romei[5]. Pentru că șansele de conciliere a dogmelor și canoanelor catolice și ortodoxe era complicată, cardinalul Leopold Kollonich, artizanul unirii, a propus ca la baza actului de unire să stea cele patru puncte acceptate de Conciliul de la Florența: 1. Primatul papal, în sensul că Papa este capul întregii creștinătăți; 2. Înafară de rai și iad, există purgatoriul; 3. Pentru euharistie, este suficientă și pâinea nedospită; 4. Sfântul Duh/Spiritul Sfânt purcede nu numai de la Tatăl, ci și de la Fiul (Filioque). Pentru atragerea românilor la unire se avea în vedere adeziunea preoților ortodocși, aflați într-o stare umilă. Cu toate că în timpul Principatului ei au beneficiat de anumite imunități, ele aveau practic o valoare minoră. Dintre preoți, foarte puțini erau nobili, majoritatea având un statut de iobag, calitatea sacerdotală ne scutindu-i de servituțile iobăgești. Se adăuga pregătirea lor teologică, limitată la un curs de câteva săptămâni. Prin unirea religioasă se întrevedea, în schimb, posibilitatea ascensiunii sociale, prin eliberarea de sub sarcinile iobăgești, și dobândirea egalității în drepturi cu a preoților care aparțineau religiilor recepte[6]. În faimosul *Einrichtungswerk* din 1689, Cardinalul Kollonich, document în care expunea planul de reorganizare a întinselor teritorii eliberate, sublinia importanţa convingerii popoarelor răsăritene, dar mai ales a preoţilor, că prin unire îşi asigură nu numai mântuirea sufletului ci dobândesc şi o altă situaţie socială, fiind ridicaţi în rândul nobilimii, aşa cum, conform legii, erau preoţii catolici.[7]

În faţa politicii abile de atragere la noua religie, în Sinodul din februarie 1697 elita ortodoxă şi episcopul Teofil au acceptat unirea religioasă, prin asumarea celor patru puncte ale Conciliului de la Florenţa. În timpul Sinodului, în conformitate cu Patenta imperială din 1692, s-a cerut ca întregul cler și auxiliarii bisericești să se bucure de aceleași drepturi, privilegii, scutiri și imunități de care se bucură preoții romano-catolici. Episcopul a cerut ca și laicii uniți să fie acceptați și promovați în funcții, ca și laicii celorlalte confesiuni, și să aibă acces la educație în școlile catolice și în alte instituții.

Dar, în iulie 1697 a intervenit moartea episcopului Teofil. În aceste condiţii, unirea s-a realizat sub noul episcope, Atanasie Anghel. La 7 octombrie 1698, episcopul a convocat Sinodul, care în prezenţa a 38 de protopopi a hotărât unirea românilor ardeleni cu Biserica Romano-Catolică. Textul declaraţiei de unire este deosebit de semnificativ, el aşezând temeliile Bisericii Greco-Catolice unite cu Roma: *Şi aşa ne unim aceşti ce scriem mai sus cu toată legea noastră, slujba bisericii, leturghia să stea pe loc, iar de n-ar sta pre loc acele, nici aceste peceţi să n-aibă nici o tărie asupra noastră şi vlădica nostru Atanasie să fie în scaun şi nime să nu-l hărbutăluiască*.[8]

Aplicarea deplină a unirii religioase a întâmpinat rezistenţă în rândul celorlalte confesiuni din Transilvania, dar mai ales în rândul stărilor. Unirea a generat rezistență inclusiv în cazul românilor. În septembrie 1700 s-a convocat un mare sinod, cu participarea protopopilor, juraţilor, preoţilor din fiecare localitate şi trei fruntaşi ţărani. S-a redactat un

[4] I. Toth Zoltán, *Primul secol al naționalismului românesc ardelean 1697-1792*, București, Editura Pythagora. 2001, p. 19.
[5] Ernst Christoph Suttner, „Conceptul de Unire identificat înninstrucțiunile de la Roma din 1669 și la Cardinalul Kollonich", în *Unirea românilor transilvăneni cu Biserica Romei, vol. I De la începuturi până în anul 1701*, p.227.
[6] I. Toth Zoltán, *op. cit.*, p.22.
[7] Zenobie Pâclișan**,** *op.cit.***,** p. 95.
[8] Z. Pâclișan, *op.cit.,* p.111.

manifest prin care se făcea cunoscută declaraţia de unire cu Biserica Romei, potrivit decretului imperial şi enciclicelor arhiepiscopului catolic, cu condiţia acordării privilegiilor promise pe seama poreoților. După mai multe negocieri, la 19 martie 1701 s-a semnat *Diploma de Unire* (a doua diplomă a unirii), episcopul find întărit în funcţie (*episcopus nationis valachie*) şi numit consilier împărătesc, cu condiţia să fie supus scaunului papal şi arhiepiscopului de Strigoniu (Esztergom). Diploma avea în vedere și măsuri împotriva influenţei calvine, cenzurarea tipăriturilor, dar și înfiinţarea de şcoli la Alba Iulia, Făgăraş şi Haţeg: *Et ut unitorum filii majus incrementum scientiae valeant haurire, desideramus, ut Albae, Hateg et in Fogaras oppidis, scilicent in praeattacta Transilvania existentibus, scholas instituant, et ut templa, ubi plures fuerint Valachi valeant erigere, annuimus.*

Unirea românilor ardeleni cu Biserica Romei va cunoaşte însă un drum sinuos pe întreg parcursul secolului al XVIII-lea, dar importanţa ei pentru istoria românilor va rămâne un moment de referinţă, cu urmări majore asupra dezvoltării ulterioare. La începutul secolului al XVIII-lea, unirea religioasă s-a impus și în Partium[9].

Fundații pentru greco-catolici și emanciparea preoțimii prin cultură

Din perspectivă cultural-naţională, pentru românii transilvăneni actul de unire cu Biserica Romei reprezintă cel mai important eveniment al secolului al XVIII-lea. Unirea religioasă, potrivit istoricului Keith Hitchins, avea să influenţeze istoria românilor transilvăneni pe căi neprevăzute de nici unul din autorii săi[10]. Unirea a deschis accesul românilor la colegiile din Transilvania şi la universităţile din Europa, majoritatea istoricilor fiind de acord că actul de unire a avut cele mai semnificative consecinţe asupra naşterii naţiunii române moderne, marcând primul pas spre occidentalizare[11]. Ataşamentul clerului pentru noua biserică rezultată din unirea religioasă se putea obţine prin educaţie, prin cultură. Eugen Lovinescu în *Istoria civilizaţiei române moderne*, dezvoltând teoria sincronismului, referindu-se la unirea religioasă afirma: „E aproape de prisos să mai amintim că, din punct de vedere cultural, întregul veac al XVIII-lea este dominat de actul unirii unei părţi a românilor din Ardeal cu biserica latină. Oricât de înşelate ar fi fost speranţele politice puse în acest act şi oricare ar fi fost jocul diplomatic al Austriei în Transilvania, importanţa lui culturală domină întreaga chestiune a unirii: prin contactul cu însăşi obârşia neamului nostru, cu Roma, ni s-a întărit conştiinţa naţională”[12]

La 8 septembrie 1700 s-au pus bazele unei fundaţii, din fondurile căreia să se acorde burse pentru tinerii convertiţi la unire care studiau la Colegiul iezuit din Cluj. Crearea fundaţiei avea loc la câteva luni după formularea pretenţiilor în Dieta Transilvaniei cu privire la preoţii uniţi: *Valachorum filii iam actu complures scholas romano-catholicas frequentant.* La 3 octombrie 1703 cardinalul Kollonich îi scria papei Clemente XI că s-a îngrijit ca în Colegiul Iliric din Tirnavia/Nagyszambat (Slovacia de astăzi) să fie primiţi pentru studii teologice tineri de ritul grecesc. Literele fundaţionale ale Colegiului, pe baza cărora funcţiona instituţia, s-au emis de către împăratul Leopold I la 22 februarie 1704. În Colegiu urmau să studieze tineri greco-catolici, ruteni, sârbi, români şi slavi ....*id est, pro Rascianae, Ruthenae, Valachicae et Iliricae Juventutis sustentatione et Grecae Ecclesiae cum Romana Uniani promotione fideliter impendatur...*[13]

---

[9] Vezi pe larg Raimondo Rudolf Salanschi, *Din istoria Eparhiei Greco-Catolice de Oradea. Geneză, integrare și devenire.*

[10] Keith Hitchins, *op.cit.*, p.13

[11] George Em. Marica, *Studii sociologice*, Cluj-Napoca, Fundația Culturală Română, 1997,p.237

[12] Eugen Lovinescu, *Istoria civilizaţiei române moderne*, vol. I, Bucureşti, Editura Minerva, 1992, p.14.

[13] Dr. Ioan Marin Mălinaş, *Situaţia învăţământului bisericesc al românilor în contextual reformelor şcolare din timpul domniei împărătesei Maria Teresa(1740-1780), a împăraţilor Iosif al II-lea(1780-1790) şi Leopold al II-lea(1790-1792).* Teză de doctorat în teologie, Viena, p.23.

Pe seama tinerilor care urmau să studieze la Tirnavia cardinalul a pus bazele Fundaţiei „Janyane", creată pe baza moştenirii episcopului Franciscus Jany de la Sirmium (Bosnia), fundaţie din care mai târziu, pe parcursul secolului al XVIII-lea, vor primi burse pentru studii viitorii episcopi Inochentie Micu Klein şi Ioan Bob. În 1705 se întrevede şi posibilitatea trimiterii de tineri la Roma. La 20 iunie 1705, rectorul Colegiului Grecesc de la Roma, Oratio Olivieri (membru al ordinului iezuit) îi scria lui Kollonich că ar putea primi în Colegiul său *qualche giovinetto di tenera eta, ma di buona indole e di miglior ingegno... per ritornar poi a far del bene nelle sue parti e convertiri li suoi nazionali*. Se oferea să-i întreţină gratuit în colegiu, ei urmând să-şi suporte doar cheltuielile de drum.[14]

În colegiile transilvane

Din cauza războiului, proiectele de trimitere a tinerilor români la colegiile de la Tirnavia şi de la Roma nu s-au putut concretiza în primele două decenii ale secolului al XVIII-lea. În schimb, s-a permis accesul românilor în colegiile catolice din Transilvania, de la Cluj, Bistriţa, Alba Iulia, Braşov etc. În anul 1703 la Colegiul Iezuit „Sfântul Iosif" din Cluj învăţau 45 de elevi români, proveniţi din pătura subţire a nobilimii româneşti din Transilvania.[15] În secolul al XVIII-lea, Colegiul iezuit din Cluj a reprezentat principala instituţie de învăţământ în care s-au instruit reprezentanţii păturii elitare româneşti, o elită orientată catolic şi în spirit occidental. De asemenea, mulţi români au studiat la Alba Iulia și la Bistrița, Tîrgu Mureș și în alte colegii din Transilvania. Într-un raport din 1718 despre Colegiul şi Seminarul din Alba Iulia, se spunea că au fost *graeci ritus mult.* La Gimnaziul Catolic din Bistriţa, între anii 1729-1799, au studiat peste 565 de români, fii de nobili, de preoţi, de militari, negustori şi chiar de ţărani liberi, iobagi şi jeleri[16].

Astfel, prin intermediul şcolilor catolice, tinerii români au luat contact cu limba latină, realizând izbitoarea asemănare a „limbii valahe" cu cea a Romei antice. Aşa s-a născut în rândul elitelor clericale, treptat, ideea originii latine, idee care va marca atât de mult formarea conştiinţei naţionale a românilor."*Operele umaniste*- arăta istoricul I.Toth Zoltán- *de largă răspândire în școlile iezuite și piariste din Transilvania au revelat tinerilor români teza identității neamului lor cu gloriosul popor al Romei antice, trezindu-le pentru întâia dată mândria originii lor romane, sentiment pe care, cu bună dreptate, românii obișnuiesc să-l considere salvator din punctul de vedere național*"[17].

În afara Transilvaniei a reuşit să plece la studii doar viitorul episcop Ioan Giurgiu Patachi, iniţial la *ColegiulPazmaneum,* la Viena, unde a studiat între anii 1703-1705, apoi la Roma, la *Colegiul Germanico-Hungaricum*. La 16 august 1710 şi-a susţinut doctoratul în teologie, la *Universitatea Gregoriană*.[18]

Trimiterea constantă de tineri în colegiile catolice din Imperiu şi de la Roma, aşa cum proiectaseră artizanii unirii, se va derula începând cu deceniul al IV-lea al secolului al XVIII-lea.

În colegiile din Slovacia și Ucraina

Iniţial, cu burse din Fundaţia „Janiana", s-au trimis tineri la studii în Slovacia, la *Colegiul „Sanctus Adalbertus"* şi la *Universitatea Catolică* de la Tirnavia, la *Seminarium Generale* din Bratislava şi la *Colegiul „Domus Probationis"* din Trenčin.[19] Dintre cei care au

[14] Z.Pâclişanu, *op.cit*., p.163.
[15] Toth. I. Zoltán, *op.cit.* p. 169.
[16] Remus Câmpeanu, „Despre mituri şi începutul integrării europene a românilor: şcolile catolice din Transilvania veacului al XVIII-lea" în *A történénetiro elhivatottsága. Vocaţia istoricului,* vol. coord. de Pál-Antal Sándor, Cornel Sigmirean, Simon Zsolt, Tîrgu Mureș, Editura Mentor, 2012, p.43-44.
[17] *Ibidem,* p.18.
[18] Ioan Chiorean , „Rolul Vienei în formarea intelectualității românești din Transilvania în secolul al XVIII-lea", în vol. *De la umanism la luminism* sub red. Ioan Chiorean, Târgu-Mureș, Ed. Mica Doris, p. 9.
[19] Iacob Mârza*, Școală și națiune (Școlile de la Blaj în epoca renașterii naționale*), Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1987, p.96-97.

studiat la şcolile din Slovacia se va recruta o bună parte a elitei Blajului din secolul al XVIII-lea: viitorii episcopi Inochentie Micu Klein, Petru Pavel Aron (a studiat şi la Roma), Grigore Maior (şi la Roma) și Ioan Bob, Gherontie Cotore, vicar general episcopal, M. Neagoe, profesor la Blaj, (a studiat şi la Lemberg), Ioan Neagoe, profesor la Blaj, George Bata, profesor la Blaj, Ioan Şincai (fratele lui Gheorghe Şincai) ofiţer în armata Imperiului, Epifaniu Birtak, Ioan Erdely ş.a. Trei dintre cei amintiţi mai sus, G. Cotore (Kattore Geruntius), P.P.Aron şi Ioan Şincai au studiat şi la Universitatea Catolică de la Tirnavia (Nagyszombat), universitate fondată în ambianţa reformei catolice, la 16 mai 1635, de către arhiepiscopul de Esztergorn, Pázmány Péter.[20]

Un număr semnificativ de români au studiat în vechiul oraș polonez Lemberg (azi Lwow în Ucraina) dintre care viitorii clerici Teodor Király, I.Nemeş, V.Filipan, Ştefan Vlad, Constantin Gyulai, I. Simionetti, Eliseu Novac, I. Marian, Iosif Pop Sălăgeanul, Petru Pop, Gheorghe Tatu, Basiliu Pop, Zaharie Pop, Dumitru Popovici, Samuil Vulcan, Ioan Vasile etc.[21]

În 1776 s-a creat primul Seminar diecezan de la Ungvár (azi Ujgorod în Ucraina), pe seamă căruia Maria Tereza a instituit 40 de burse, numit oficial ”Gimnazium Regio-Episcopale Diocaesanum”, pus sub patronajul celor trei mari ierarhi ai Bisericii Răsăritene: Ioan Gură de Aur, Sfântul Vasile Cel Mare și Sfântul Grigore Teologul. Cursurile se desfășurau pe o perioadă de patru ani, din 1805 de cinci ani[22].

Printre profesori Seminarului s-au numărat și românii Basilius Papp, amintit în 1788-1789, Vasile Vultur și Basilius Kövári, amintit în 1801[23]. Cursurile se țineau în latină, în ruteană și română. În 1794, episcopul Bacinski a dat o dispoziție ca pentru elevii români cursurile să fie predate de profesori români. Se referea la cursurile de Teologie Pastorală și Istoria bisericii, restul disciplinelor fiind predate în limba latină. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea printre profesorii Seminarului s-a numărat și Nicolae Toth, care a ajuns Episcop Greco-Catolice de Prešov (Slovacia)[24]. Seminarul Greco-Catolic din Ungvár a fost cea mai importantă instituție în care s-au format preoții din comitatele Satu Mare și Maramureș, în perioada cuprinsă între 1776 și jumătatea secolului al XIX-lea. În *Mercur von Ungarn a lui M.G. Kovachich* pe anul 1789, pag. 270 în articolul despre elevii Seminarului de la Ungvár erau amintiți 14 români: George Mihali, în anul III, Alexandru Mosse și Ioan Oros în anul II, Andrei Fazsi în anul I. Toți patru erau elevi interni, cu bursă. Ca elevi externi, care se întrețineau cu mijloace proprii, erau menționați, ca diaconi: Ioan Vezende, Mihail Oros, Mihail Marcovici, Teodor Tinta; ca subdiaconi: Mihail Nemaly, Toma Șebany; lectori: Ioan Magyar, Ioan Marucsac; și candidați: Mihai Macar, Ioan Banc și Vasile Kelemen[25].

Din consultarea matricolelor Seminarului Teologic pentru perioada 1778-1852, dintr-un total de 947 de studenți, reprezentând, conform limbii materne, ruteni, români și unguri, rezultă că 298 erau români, ceea ce reprezintă 31% din totalul studenților[26]. Majoritatea

---

[20] Vezi Bognár Kristina, Kiss József Mihály, Varga Júlia, *A Nagyszombati Egyetem fokozatot szerzett hallgatói 1635-1777*, Budapest, 2002.

[21] I.Mârza, *op.cit*, p.89-90; vezi şi Szabó Miklós, Szögi László, *Erdélyi peregrimusok*, Târgu-Mureș,Editura Mentor, 1998.

[22] Юлій Гаджега, *Исторія Ужгородской Богословской Семинаріи въея главныхъ чертахъ,Книгопечатня* Г. Миравчика въ Ужгородъ, 1928.p. 3.

[23] *Ibidem*, p. 7

[24] https://www.dacoromania-alba.ro/nr86/alexis_toth.htm ,Alexis Toth - Sfânt al Bisericii Ortodoxe Americane.

[25] *Ibidem*,p13.

[26] Reconstituirea are ca principală sursă lucrarea istoricilor Boda Attila, Szögi László: *Az ungvári görög katolikus szeminárium növendékei 1778-1852. Budapest – Nyíregyháza*, 2023. Cartea este în curs de publicare. Vezi și Cornel Sigmirean, Szögi László, *Elevi români la Seminarul Greco-Catolic de la Ungvár/Ujgorod (1778-1852)* în vol. *Studia interdisciplinaria. In Memoriam Magistri Barvbu Ştefănescu*, coordonatori Gabriel Moisa, Florina Ciure, Sorin Șipoș, Ioan Goman, Oradea-Cluj Napoca, Editura Muzeului Țării Crișului, 2023, p.341-360.

proveneau din comitatele Satu Mare, 94, și din Maramureș, 165, reprezentând 86,91 la sută din totalul studenților, 9 din Bihor, 1 Crasna, 1 Arad, 1 din Alba, 1 Szabolcs, 2 Chioar, 1 Cluj și 3 din Solnocul de Mijloc; cu mențiunea că până în anii '30 ai secolului al XIX-lea toți studenții români de la Ungvár/Ujgorod erau exclusiv din comitatele care alcătuiau „Vicariatul valah".

Principalele centre universitare de formare a elitei clericale greco-catolice în secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea au fost Viena, Buda şi Roma.

În Viena

La Viena, viitorii clerici au studiat în *Colegiul Pazmaneum,* instituţie de învăţământ creată în anul 1623 de către arhiepiscopul Pázmány Péter, pentru pregătirea tinerilor catolici din Transilvania.[27] La *Pazmaneum* au studiat P.P.Aron, Ştefan Pop, Simion Bran, Samuil Micu, Ioan Pamfiliu, Basiliu Andrika ş.a. Ca alumni în colegiu, ei au urmat şi cursuri la Universitatea din Viena, unde se presupune că viitorul cărturar iluminist Samuil Micu a luat contact cu lucrările precursorilor Aufklerungului austriac, Ch. Thomasius, Chr. Volff, S. Puffendorf, Chr. Baumeister, cu ideile inovatoare ale bisericii catolice, jansenismul şi galicanismul.[28]

O nouă şansă pentru studiu în capitala Imperiului s-a oferit românilor prin deschiderea de către Maria Tereza a Seminarului de la „Sancta Barbara" (*Collegium Graeco-Catholicum ad Sanctum Barbaram).* La 24 iulie 1773, Papa Clement al XIV-lea a emis Bula papală prin care era desfiinţat Ordinul iezuit. În vechea clădire de la Viena, care i-a găzduit pe iezuiţi, la 15 octombrie 1775 s-a deschis Seminarul „Sancta Barbara" (Barbareum), în care urmau să fie primiţi tineri greco-catolici din Imperiu, din diecesele Făgăraş (4), Oradea (4), Muncaci (5), Croaţia (3) şi Galiţia (4). După un an de la deschiderea seminarului a crescut numărul burselor, diecezele românești de Făgăraș și Oradea primind nouă, respectiv șase burse. În valoare de 300 de florini, bursa era oferită pentru întreaga perioadă a studiilor, din care se acopereau cheltuielile de cazare, masă şi îmbrăcăminte.[29] Ca interni la „Barbareum", tinerii urmau să înveţe limba germană şi să frecventeze teologia la Universitatea din Viena.[30] În total, în perioada 1775-1784, la Sancta Barbara au studiat 116 tineri uniţi, din care 41 au fost români. Din rândul românilor, unii au fost aleşi în conducerea Seminarului. Samuil Micu a fost ales duhovnic şi apoi prefect de studii, între anii 1780-1788 a fost ales rector Iacob Aron, iar Ştefan Salcivai a fost prefect de studii. Din Dieceza de Făgăraş au studiat la „Barbareum" 24 de alumni.[31] Istoricul și filologul Petru Maior, el însuşi intern la „St. Barbara", evaluând rolul Seminarului în formarea elitei clericale româneşti, nota: *De acolo au început între români a se înmulţi preoţii cei învăţaţi şi iscusiţi*.[32]

În anul 1784 împăratul a hotărât închiderea seminariilor teologice. Ca urmare, studenţii de la „St. Barbara" au fost transferaţi la Eger, cei proveniţi din Episcopia de Oradea, şi la Lemburg, alumni din Dieceza Făgăraşului. Potrivit lui Ioan Monorai, fost student la Lemberg, la sfârşitul secolului al XVIII-lea, în timpul studenţiei sale, *erau acolo ca la cincizeci de feciori* români.[33] Printre cei care au studiat la Lemberg s-au numărat viitorii

[27] Vezi Fazekas István, *A Bécsi Pazmaneum magyarországi hallgatói* 1623-1918 (1951), Budapest, 2003.
[28] Pompiliu Teodor, *Evoluţia gândirii istorice româneşti*, Cluj, Editura Dacia, 1970, p.57.
[29] Ioan Chiorean, *op.cit.*, p.102.
[30] Constantin Mălinaş, *Contribuţii la istoria iluminismului românesc din Transilvania. Ioan Corneli 1762-1848,* Oradea, 2003,p.16.
[31] Lucia Protopopescu, *Contribuţii la istoria învăţământului din Transilvania 1774-1805*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1966, p.263.
[32] Timotei Cipariu, *Acte şi fragmente latine şi româneşti pentru istoria Bisericii române, mai ales unite*, Blaj, 1855, p.131.
[33] Ed.I.Găvănescu, Ioan Monorai, „Scurtă cunoştinţă a lucrurilor Dachiei. Câteva fragmente precedate de studii introductive*"* în *Academia Română. Memoriile secţiunii istorice*, seria III, vol.XXI, nr.16, Bucureşti, 1939, p.27.

clerici Teodor Király, I.Nemeş, V.Filipan, Ştefan Vlad, Constantin Gyulai, I. Simionetti, Eliseu Novac, I. Marian, Iosif Pop Sălăgeanul, Petru Pop, Gheorghe Tatu, Basiliu Pop, Zaharie Pop, Dumitru Popovici, Samuil Vulcan, Ioan Vasile etc.[34]

În Roma papilor

Ca reper național, cel mai important centru universitar pentru români a fost Roma. După deschiderea realizată la începutul secolului al XVIII-lea prin Ioan Giurgiu Patachi, student la Roma între anii 1705-1710, seria bursierilor români în *Cetatea Eternă* a continuat în 1739, prin trimiterea la studii a tinerilor Silvestri Caliani, Petru Pavel Aron şi Grigore Maior.[35] Cei trei tineri au studiat în Colegiul Urban de Propaganda Fide, aflat în subordinea Congregaţiei de Propaganda Fide, un departament al Vaticanului, care avea menirea să propage catolicismul prin mijloace specifice epocii. Înfiinţat în anul 1627 de Papa Urban VIII, Colegiul era considerat o adevărată universitate catolică mondială. Durata studiilor în Colegiu era de cinci ani, din care doi erau dedicaţi studiului filozofiei şi trei ani teologiei. Astfel, cei trei bursieri ai Blajului au studiat la Roma între anii 1739-1744. La 1743 Grigore Maior, viitor episcop, a susţinut doctoratul în teologie cu o teză despre principiile newtoniene. Teza i-a fost coordonată de părintele Thomas La Seur, din *Ordinul Fraţilor minimi* (adică al paulinilor, supranumiţi în Franţa *les bons hommes*), lector de filosofie la Colegiul Urban de Propaganda Fide şi consultant al Inchiziţiei *(Sancta Romanae et Universalis Inquisitionis Qualificator)*[36]. La 1744, Curtea de la Viena a întrerupt autorizarea trimiterii de noi tineri la Roma. Va reveni asupra hotărârii în 1753 reluându-se trimiterea românilor la studii în Colegiul Urban de Propaganda Fide. Astfel, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea au studiat la Roma viitorii clerici Francisc László, Alexiu Mureşan, Sabatiu Metz, Iacob Aaron, Vasile Keresztesi, Ambrozie Sadi, Ieronim Kalnaki, Partenie Iacob, fraţii Benedict şi Spiridon Fărcaş, Inochentie Pop, Gheorghe Şincai şi Petru Maior.[37] Indiscutabil, crearea identităţii greco-catolice, dar mai ales formarea conştiinţei latinităţii la români s-au datorat contactului pe care Biserica Greco-Catolică l-a stabilit cu patrimoniul spiritual şi cultural al Romei.

Astfel, prin intermediul şcolilor catolice, tinerii români din secolul al XVIII-lea au luat contact cu limba latină, realizând izbitoarea asemănare a „limbii valahe" cu cea a Romei antice. Aşa s-a născut în rândul elitelor clericale, treptat, ideea originii latine, idee care va marca atât de mult formarea conştiinţei naţionale a românilor.

Elita românească formată în instituţiile de învăţământ de la Roma a reprezentat un important agent al transferurilor culturale dinspre Occident spre spaţiul românesc, mai ale în secolul al XVIII-lea și prima jumătate a secolului alXIX-lea, ea fiind purtătoarea noilor concepţii despre naţiunea română şi despre locul românilor în comunitatea popoarelor europene. Întreaga pleiadă de episcopi ai Bisericii Greco-Catolice din Transilvania secolului al XVIII-lea-Ioan Giurgiu de Patak, Inochentiu Micu Klein, Petru Pavel Aron, Atanasie Rednic, Grigore Maior și Ioan Bob de Copalnic-Monostor- au studiat în colegiile de la Universitatea de la Tirnavia și în colegiile de la Viena și Roma. Filiera catolică a studiilor a creat premisele afirmării elitei Școlii Ardelene, reprezentată de filologii și istoricii Samuil Micu, Petru Maior. Gheorghe Șincai și Ioan Budai Deleanu. Prin contactul realizat cu cultura europeană a secolului al XVIII-lea, intelectualii români, majoritatea de religie greco-catolică,

---

[34] I.Mârza, *op.cit*, p.89-90; vezi şi Szabó Miklós, Szögi László, *Erdélyi peregrimusok*, Târgu-Mureș,Editura Mentor, 1998.

[35] Francisc Pall, „Ştiri noi despre primii studenţi trimişi de la Blaj la Roma*"*, în *Apullum*, XVII, 1979, p. 470-479.

[36] Köllő Károly, *Confluenţe literare. Studii de literatură comparată româno-maghiară*, Bucureşti, Editura Kriterion, 1993, p.24

[37] Ioan Chiorean, *Rolul instituţiilor de învăţământ superior din Roma în formarea elitei intelectualităţii din Transilvania în secolul al XVIII-lea* în vol. *Interferenţe istorice şi culturale româno-europene*, coordonator Grigore Ploeșteanu, Târgu-Mureș, 1996, p.49-56.

au pregătit intrarea românilor în veacul al XIX-lea, au prefigurat epoca modernă în istoria românilor, furnizând prin opera învăţaţilor Şcolii Ardelene fundamentele ideologice ale mişcării naţionale, prefigurând drumurile ideatice ale regăsirii de sine ca popor. Construcţia naţiunii la români s-a fundamentat la nivelul elitei pe ideea că afirmarea identităţii naţionale este dependentă de dezvoltarea culturii naţionale, de educaţie şi instruire, de păstrarea şi dezvoltarea limbii naţionale. Şcoala a devenit o prioritate pentru români, ca de altfel pentru toate naţiunile din aria Europei Centrale.

Secolul al XIX-lea a stat sub semnul trecerii de la vechea societate a ordinelor, dominată de valorile aristocratice şi ierarhii dictate de mărimea proprietăţilor, la o societatea mai fluidă, guvernată de valori burgheze[38]. Expresia noului model de societate o reprezintă dezvoltarea învăţământului, devenit o prioritate în politica statului austriac încă din secolul al XVIII-lea. După desfiinţarea ordinului iezuit, la 1773, reformele Vienei, prin cele două legi, *Ratio Educationis* (1777) şi *Norma Regia* (1785), se produce o restructurare a învăţământului, prin crearea unor instituţii de învăţământ moderne. La români, ca de altfel la majoritatea popoarelor din Europa Centrale, şcoala a rămas în continuare sub protecţia confesională a bisericii.

La sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea, Blajul a reluat practica trimiterii de bursieri la Facultatea de Teologie din Viena[39]. În anul 1803, împăratul Francisc I a readus Seminarul Sancta Barbara de la Lemberg la Viena. Pe parcursul secolului al XIX-lea şi în primele două decenii ale secolului al XX-lea, *circa 150 de viitori preoţi, profesori, canonici şi înalţi ierarhi ai Blajului au urmat studii la Universitatea din Viena*[40]. La Facultatea de Teologie a Universităţii din Viena, ca interni la *Sf. Barbara* sau la Institutul *Sf. Augustin*, au studiat Bazilius Raţ de Nagylak, profesor şi canonic la Blaj, Constantin Alutan, profesor vicar de Făgăraş, canonic, Nicolae Maniu, profesor şi vicar de Făgăraş, Ioan Rusu, profesor la Blaj, Ioan Vancea de Buteasa, episcop de Gherla şi mitropolit al Blajului, Iosif Pop, profesor la Blaj, Ioan Pamfilie, profesor, membru al capitlului bobian, Basilius Raţ şi dr. Ioan Raţiu, profesori la Blaj, canonicul Ioan Micu Moldovan, Basiliu Crişan, profesor la Blaj, profesorul Alexandru Grama, protopopul de Reghin Petru Uilăcan, profesorul Octavian Banfi Bonfiniu, Victor Smilgeski, canonic mitropolitan, Iuliu Montani-protopop de Roşia Montană, dr. Victor Macaveiu, profesor, canonic, vicar capitular, episcopul de Lugoj, Ioan Bălan, istoricul Zenovie Pâclişan, episcopul de Oradea, Valeriu Traian Frenţiu ș.a.[41] Prezenţa unui număr mare de studenţi la Facultatea de Teologie din Viena a stimulat încă din prima jumătate a secolului al XIX-lea iniţiativele de organizare culturală a lor. În 1843, din iniţiativa studentului Aron Pumnul, s-au pus bazele *Societăţii de lectură a teologilor români.*[42] Zece ani mai târziu, în 1853, s-au pus bazele unui *Cerc literar,* care edita revista *Armonia*.[43] În anul 1861, Cercul literar s-a transformat în *Societatea „Salba",* societate care

[38] Christophe Charles, *Intelectualii în Europa secolului al XIX-lea*, Iași, Institutul European, 2002, p.50.

[39] Cornel Sigmirean, „Intelectualii români din Transilvania: de la proiectul Contrareformei catolice la proiectul național", în vol. *Intelectualii politicii și politica intelectualilor*, coordonatori: Daniel Citirigă, Georgiana Țăranu, Adrian-Alexandru Herța, Târgoviște, Ed. Cetatea de Scaun, pp.409-432.

[40] Szögi László, *op.cit*. pp. 74-113.

[41] Reconstituirea listei cu viitorii clerici care au studiat la Viena am realizat-o pe baza matricolelor de la Seminarul Teologic din Blaj şi consultării a trei lucrări fundamentale privind frecventarea Universităţii din Viena: Szögi László, *Magyaroszági diákok a Habsburg Birodalom egyetemein*, Budapest-Szeged, 1994; Kiss József Mihály, *Magyaroszági diákok Bécsi egytemeken és föiskolákon 1849-1867*, Budapest, 2003, Patyi Gábor, *Magyaroszági diákok Bécsi egyetemeken és főiskolákon 1890-1918*, Budapest, 2004.

[42] Petre Dan, *Asociaţii, Cluburi, Ligi, Societăţi. Dicţionar cronologic*,București, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică,1983, p. 29.

[43] Alexandru Ciura, „Salba" în *Unirea*, an XI, 1902, nr.45, p.361.

îşi propunea *promovarea în studiul limbii materne*[44]. Statutul societăţii a fost aprobat de înalţii ierarhi ai Bisericii Greco-Catolice, Alexandru Sterca Şuluţu, Ioan Alexi şi Iosif Popovici Szilagyi. Din perioada vieneză a *Societăţii „Salba"* datează, ca activitate a membrilor ei, traducerea în limba română a *Fabiolei* şi a primului volum din *Catechismul* lui Deharbe.

În anul universitar 1873-1874, guvernul de la Budapesta a hotărât transferarea studenţilor români de la Viena în Seminarul Central din capitala Ungariei, pentru a urma studii la Facultatea de Teologie a Universităţii Regale Maghiare. Între anii 1806-1918, la *Seminarul Central din Budapesta au studiat circa 306* de viitori preoţi, profesori şi înalţi ierarhi ai Mitropoliei de la Blaj[45]. Printre viitorii clerici care au studiat la Budapesta s-au numărat: Octavian Banfi Bonfiniu, canonicul Victor Smilgeski, Emil Viciu, profesor la Blaj, Ambrozie Cheţan, vicar arhiepiscopal, Elie Dăianu, protopop de Cluj, Ariton Popa, protopop al Reghinului, Alexandru Ciura, cunoscut scriitor, profesor la Blaj şi la Liceul „George Bariţ" din Cluj, dr. Iulius Florian, capelan castrens, istoricul Petru Suciu, care s-a specializat în istorie la universităţile din Budapesta şi Berlin, naturalistul Alexandru Borza, episcopii I. Bălan, Traian Valeriu Frenţiu şi Alexandru Rusu, istoricul Coriolan Suciu, autorul *Dicţionarului istoric al localităţilor Transilvaniei*, poetul şi publicistul Teodor Murăşanu, scriitorul Ion Agârbiceanu, ales în perioada dintre cele două războaie mondiale canonic al Episcopiei de Gherla-Cluj ş.a.[46] Menţionăm că mulţi dintre cei care au studiat la Seminarul Central din Budapesta şi-au întregit studiile la Universitatea din Viena, cum au fost episcopii I. Bălan, Tr. Valeriu Frenţiu şi Alexandru Rusu.

Odată cu crearea Mitropoliei Unite, la 1854, Papa Pius al IX-lea a creat pe seama Bisericii Greco-Catolice patru burse pentru studii teologice la Roma. Mai târziu se vor acorda cinci burse. Ca bursieri, erau trimişi în Colegiul Grec „Sf. Atanasie", înfiinţat în 1577, prin Bula *In Apostolicae Sedis Specula* a Papei Gregoriu XIII. Iniţial, colegiul a fost creat pentru grecii de religie catolică. Din anul 1845, ca urmare a creşterii numărului rutenilor în colegiu, acesta se va numi Colegiul Greco-Rutean „Sf. Atanasie".[47] Ca studenţi în colegiu, tinerii studiau la cele două universităţi din Roma, la Universitatea Urbaniană şi la Universitatea Gregoriană. În anul 1898, studenţii români de la Colegiul „Sf. Atanasie" au fost transferaţi în Colegiul Urban de Propaganda Fide. Primul beneficiar al bursei instituită de Papa Pius al IX-lea a fost viitorul episcop de Gherla, Ioan Szabó.[48] Cu bursă instituită de Papa Pius al IX-lea a studiat şase ani la „Sf. Atanasie" şi viitorul conte de Roma, asistent pontifical şi mitropolit al românilor ardeleni greco-catolici, Victor Mihaly de Apşa. Între anii 1854-1918, în instituţiile de învăţământ de la Roma au studiat peste 53 de profesori şi clerici blăjeni, episcopii şi mitropoliţii, majoritatea, din care 50 de studenți la Universitatea Urbaniana[49]. Remarcăm, în primul rând studiile la Roma ale viitorilor înalți ierarhi, episcopi și mitropoliți: Vasile Suciu, Alexandru Nicolescu, Ioan Suciu, Iuliu Hossu, Vasile Hossu, Vasile Afteni. La Roma au

---

[44] Cornel Sigmirean, „Studenții români la Seminarul Central din Budapesta și Societatea „ Salba", în Vol. *Simpozion. Comunicările celui de al XVII-lea Simpozion al cercetătorilor români din Ungaria (Budapesta, 24-25 noiembrie 2007)*, Giula, 2008, pp.24-31.

[45] Cornel Sigmirean, „La constitution de l'intellectualité ecclesiastique roumaine de Transylvanie dans les institutions d'enseignement supérieur de l'Europe Centrale et de l'Ouest. Le cas de l'Université de Budapest (1806-1918)", în *Church and Society in Central and Eastern Europe*, ed. Ovidiu Ghitta, Maria Crăciun, Cluj-Napoca, 1998, p. 74-102

[46] Vezi pe larg Cornel Sigmirean, *Intelectualitatea ecleziastică. Preoţii Blajului (1806-1918)*, Târgu Mureș,Editura Universităţii „Petru Maior", 2007.

[47] Horaţiu Bodale, *„*Bursieri români greco-catolici la școlile Romei", în *Arhiva Someșană, XVII*, Bistrița,2003, p.275-279.

[48] Victor Bojor, *Episcopii Diecezei greco-catolice de Gherla acum Cluj-Gherla (1856-1939)*, Târgu-Mureș, 1939, p. 334.

[49] Szögi László, *Studenții români din Transilvania,* pp.177-182

studiat istoricul Augustin Bunea, canonicul şi istoricul Iacob Radu, canonicul Augustin Tătar, profesorii Alexiu Viciu, Liciniu Pop, Vasile Sâmpălean ș.a

Prin studii în universitățile și colegiile catolice s-a creat o mare parte din elita greco-catolică, într-o perioadă când în sânul națiunilor avea loc o redefinire a sacrului și a spiritualului, o perioadă care pentru români, ca de altfel pentru toate popoarele Europei Centrale, a coincis cu proiectul național de modernizare, de recuperare prin cultură. Aflată în legăturile cu noile curente de gândire şi cu spiritul progresului, elita greco-catolică a avut un rol important în modificarea perspectivei comunității românești asupra vieţii, în general, şi asupra schimbărilor sociale, în particular. Biserica Greco-Catolică prin elitele formate în universitățile de la Tirnavia/Nagyszambat, Lemberg, Ungvár, Viena, Roma, Budapesta a reprezentat pentru români, cum spunea istoricul M. Bernath, „o poartă de acces a spiritului occidental”.

INNOVATIONS IN THE PALEOLITHIC PAINTING: SUBJECTS, TECHNIQUES AND MATERIALS

Ioana-Iulia Olaru
Prof., PhD, „G. Enescu" National University of Arts, Iași

Abstract: Except for the most usual representations from rupestral painting, there have been in the Superior Paleolithic some topics which were less approached, less commonly-met – which we will refer to in this material – that is: birds, fish, plants, simple signs, but also the human representation and the composition, the last two – typical for the period to come (Neolithic). Moreover, the artist's innovative capacity is also reflected in the used techniques and materials, which are again common to the entire Prehistory, but which the primitive will adapt to the situations and needs, regarding both the procedures and the materials, the support-surfaces, the work methods.

Keywords:magical, shamanic, stylization, entoptic, anamorphosis

Arta este un limbaj care relevă bogăția intimă a sufletului individului, depășind posibilitățile de expresie ale cuvântului. Imaginea plastică înlocuiește și limbajul-cuvânt și limbajul-imagine, ajutând cunoașterea civilizațiilor vechi, gândirea acelor oameni – la care nu a avem acces în lipsa textelor scrise. Acest lucru nu înseamnă că acele „documente" nu sunt adevărate opere de artă, în ciuda constrângerilor impuse atunci pentru a putea fi accesate de toți. Și aceasta pentru că intervenea plăcerea de a produce imagini destinate captării și menținerii atenției privitorilor. Ceea ce lucrările paleolitice reușeau. Și atunci și acum.

Lucrarea aceasta se oprește la acele subiecte mai puțin comune în Arta paleolitică: cele care nu ilustrează animale.

OMUL

Realismul reprezentărilor se oprea atunci, de obicei, la animal. La fel și viziunea, atât de profund plină de înțelegere a ceea ce se află în fața ochilor, dar și de cunoaștere a ceea ce se află dincolo de aparențe, uneori chiar și în acest caz, al reprezentărilor zoomorfe, mergându-se până la înlocuirea unor elemente anatomice cu altele, ori până la negarea expresionistă a vizibilului.

În ceea ce privește reprezentarea umană, din punctul de vedere al numărului de apariții ale omului, situația nu este îmbucurătoare: foarte rar apare acesta în arta rupestră, în contrast cu animalul, deși perpetuarea speciei prezenta un interes la fel de mare ca și obținerea mijloacelor de subzistență.

În Europa, trecerea de la pre-estetic la estetic este foarte vizibilă cu prilejul studierii reprezentărilor umane. Pe cât de înalt calitativ este nivelul atins – de acești adevărați cei mai mari pictori animalieri ai tuturor timpurilor – în reprezentările zoomorfe, pe atât de lipsite de importanță sunt imaginile antropomorfe: pare infantil nivelul figurării umane, cu elemente repetabile simple: cerc, linie, punct (actualele elemente funamentale de limbaj plastic în ceea ce privește forma). ...De parcă omul s-ar fi furișat, ca o umbră neclară, printre caii, bizonii, taurii, mamuții timpului, de parcă ar fi trebuit să treacă neobservat. Nici stilizare nu poate fi remarcată la aceste siluete anonime, stângaci schițate, cu proporții corecte, dar reduse la minimum de mijloace. Pe cât de maiestuos era rezolvată lumea animalelor, pe atât de diferită este cea a omului, al cărui rol era probabil încă destul de confuz în mintea primitivilor. Sau se regăsea și el, doar întâmplător, în ritualurile vânătorești ale acestei culturi de tip totemic, în

care animalul avea o viață asemănătoare cu cea a omului. Îl depășea pe om ca forță și abilități. Dar trebuie să fi fost depășit de acesta tehnic și magic[1].

Diverticulul omului rănit din grota Pech-Merle ne relevă o astfel de reprezentare, în care figura bărbatului străpuns cu săgeți (în apropiere aflându-se un semn în acoladă – un arc) reunește caracteristicile comune acestui tip întâlnit și în alte peșteri: profil cu bot sau cioc de pasăre (ca la omul din *Lupta vânătorului cu bizonul* din Lascaux – despre care vom vorbi mai jos), sexul, ca la Saint-Cirq și Trois-Frères, precum, la fel ca la Gabillou, se află în vecinătatea unui semn feminin[2].

Există și acele cazuri în care artistul anonim se reda pe el însuși, în cadrul acestor ritualuri, dar și al reprezentărilor, sub masca egalului său, animalul, mărturie stând cele peste 50 de imagini de oameni costumați în animale, executând dansuri ritualice[3].

Un exemplu este celebrul dansator mascat în cerb (bizon?), cântând dintr-un instrument (probabil flaut), din Peștera Trois-Frères, probabil un vraci executând un dans ritualic, care își însușește forța animalului – preluându-i aparența. La acesta, se adaugă siluetele masculine stilizate din Peștera Addaura (Sicilia, Palermo), care poartă o mască cu cioc de pasăre, care pot fi interpretate și ca vânători travestiți în animale pentru a le putea vâna[4].

Frapantă (mai ales raportată la realismul bizonului) este schematizarea omului, ca în silueta căzând, din una dintre puținele compoziții din pictura paleolitică *Lupta vânătorului cu bizonul* (Lascaux), unde reducerea membrelor la niște linii și a corpului la un patrulater semnifică probabil metmorfoza morții. Direcția aceasta schematică își poate avea explicația în capacitatea de sugestie, dar și într-un impuls ludic al artistului de atunci.

Pictura roșie a vânătorilor-culegători din Africa de est (a perioadei dinaintea celei a Fierului) are afinități cu cea a Africii sahariene în ceea ce privește elementul șamanic întâlnit și aici: respectiv formele entoptice (puncte, liniuțe, linii curbe, imagini solare) (interpretate în general drept „capcane"), prezente printre cele umane și animaliere, ar putea releva halucinații caracteristice stadiilor profunde de transă – ca și combinațiile din reprezentările teriantropice sau distorsiuni ale formei umane (alungiri, pilozități, deformări ale capetelor – asemănătoare cu cele ale Perioadei Capetelor rotunde din arta de la Tassili – aceasta, aparținând însă Neoliticului). La această interpretare se adaugă și pozițiile corpurilor în scenele de dans, aplecate înainte sau părând să execute tumbe, fiind înfățișate inversat (ca în contractările musculare din transe)[5].

ALTE REPREZENTĂRI FIGURATIVE

În mod ciudat, pe vânătorul-culegătorul de atunci, păsările, peștii, plantele – consumate și acestea, desigur –, nu l-au interesat în mod deosebit, ele fiind rarități în reprezentări, cel puțin în cele pictate. Probabil mamiferele – mai ales cele de talie mare, atât cele care îi asigurau subzistența, cât și cele care îi amenințau existența – erau cele care incitau și interesau vânătorul, în timp ce păsările, plantele sau peștii, mai ușor de prins, nu erau la fel de provocatoare pentru culegătorul sau pescarul din Paleolitic. Mica pasăre din scena cinegetică de mai sus (din Lascaux), nu are nicidecum același rol în poveste cu cele două forțe care se înfruntă (bărbatul și bizonul).

---

[1] Al. Tănase, *O istorie a culturii în capodopere,* vol.I, București, Editura Univers, 1984, p.73

[2] André Leroi-Gourham, *Préhistorie de l'art occidental,* Paris, Éditions Citadelles & Mazenod, 1995, p.472

[3] Mircea Eliade, *Istoria credințelor și ideilor religioase. I. De la epoca de piatră la Misterele din Eleusis,* București, Editura științifică, 1992, p.27

[4] Albert Bernard Châtelet, Philippe Groslier (coord.), *Istoria artei,* Bucureşti, Editura Univers enciclopedic, 2006, p.19

[5] Jane Turner, *The Dictionary of Art,* vol.1, New York, Grove'Dictionaries, 1996, p.373

SEMNELE

Dacă numai cu prilejul reprezentărilor animaliere vânătorul putea intra în stăpânirea prăzii sale, de ce credințele legate de vânătoare nu se opresc doar la animale? Această legătură cu ritualurile cinegetice este contrazisă de alte reprezentări, care nu fac parte dintre aceste nevoi. Din ce alt motiv ar putea fi înfățișate – relaționate cu reprezentările animaliere – simple semne abstracte: figuri geometrice, linii, puncte?

Față de stilul perceptiv din cazul reprezentărilor realiste, aici este vorba despre un stil numit inventiv (prezent și în cazul sculpturilor abstractizante ale *Venerelor* paleolitice). Nu mai este vorba despre imitația lumii fizice, ci despre crearea uneia noi, plăsmuită în universul lăuntric al omului de către mentalul acestuia. Aici eliberarea de formele naturii este totală. Este dovada sigură împotriva ideei omniprezenței realismului vizual al Artei paleolitice.

COMPOZIȚIA

O limită a artei și a artistului de atunci ar fi imposibilitatea de a relaționa aceste reprezentări. Atât cu mediul înconjurător – ele părând că plutesc într-un spațiu nedefinit –, cât și între ele: dificultatea stăpânirii unei viziuni de ansamblu a câtorva elemente – ca grup – cuprinse concomitent. Acest fapt ducea la imposibilitatea redării lor într-o compoziție, într-un tot unitar, ci mai lesne, într-o enumerare consecutivă și dezordonată[6].

Așadar, ca și în cazul reprezentării umane, nici reprezentarea unei compoziții nu este punctul forte al Artei paleolitice – aceste două tipuri de reprezentări (omul și compoziția) fiind însă caracteristice perioadei următoare (Neoliticul).

Și totuși, și în acest caz – al încercării compunerii relaționate coerent a elementelor –, excepții există. Una dintre ele este cea în legătură chiar cu acest aspect dezordonat al maselor de elemente (animale în principal). Numai un bun artist ar fi putut concepe un asemenea ansamblu precum cel al plafonului de la Altamira, unde câteva animale organizează – chiar dacă nu putem bănui consecvență! – aparentul (dar plin de viață și de grație) haos. O ipoteză promovată de unii cercetători ar fi că de fapt privim o îngrădătură simbolică, cu animale moarte în mijloc (cele redate încolăcit), cele din jurul lor apărându-se de vânători (figurile umane gravate pe margini). Tot o ipoteză în sprijinul ideii de compoziție a plafonului (de compunere a personajelor în jurul bizonului central) este și că, dat fiind unitatea formelor, ar fi fost descris aici sezonul de rut al bizonului.

Existența unei conceperi a spațiului ca o compoziție este însă negată de pictarea plafonului în cinci faze de suprapuneri separate[7].

Sau, la Lascaux, întregul ansamblu din *Rotondă* este axat pe două grupuri-pandant: confruntarea celor trei tauri (anturați de bovinele mici) și a celor două bovine mari care domină șirul de mici cai – aceeași structură regăsindu-se și în *Diverticulul axial* – chiar și în cazul calului incomplet din fața primului taur (din *Rotondă*). Este confirmată astfel teoria complementarității: a compoziției seturilor parietale, în *Diverticulul axial* cei doi pereți întâlnindu-se pentru a forma trei grupuri de figuri, grupul central fiind reprezentat din două bovine, un taur negru în stânga, un cap uriaș în dreapta[8]. În ceea ce privește teoria seturilor, ansamblul de la Rouffignac, de pe tavanul marii camere, este unul dintre cele mai structurate ansambluri paleolitice, care se întemeiază pe tema zimbru-cal + mamut – și ibex + rinocer[9].

---

[6] Deocamdată, cel puțin (pentru că în Neolitic, totul va trece la alt nivel).
[7] Jane Turner, *op. cit.*, vol.1, p.688
[8] André Leroi-Gourham, *op. cit.*, p.460
[9] *Ibidem*, p.512

Chiar în lipsa unei planificări spațiale a câmpului de picturi de pe un perete, remarcabilă este și încercarea de redare concomitentă a serialității unor specii (reni, cai).

Precum intenție estetică întâlnim și în cazul aplicării unor scheme în tratarea ansamblului vizual (ce țineau probabil de simbolistica din cadrul ritualurilor de cult) – cum ar fi gruparea: afrontarea sau adosarea unor animale pline de forță[10] (tauri, rinoceri). Un exemplu este scena înfruntării între doi rinoceri din Peștera Chauvet. Alt exemplu este cel cu doi bizoni adosați din Lascaux – scenă care înfățișează probabil înfruntarea a doi masculi primăvara, în perioada de rut, cu cozile ridicate – semn de furie. Unul dintre bizoni năpârlește, părul închis la culoare iarna îi cade acum, în această scenă, descoperindu-i pielea roșiatică.

În rest, cel puțin interacțiuni între personajele zoomorfe au fost remarcate, ca la celebra pereche de reni din Font-de-Gaume, unde masculul se apleacă pentru a linge capul femelei culcate (o păzește? o plânge?).

Precum și relații între animalele reprezentate există uneori, ca în *Turma de cerbi* de la Lascaux, în care parcă sunt redate secvențial faze ale mișcării aceluiași animal, de fapt fiind vorba despre un șir de cinci cerbi înaintând, descriși de unii cercetători ca înotând, după curbura gâturilor.

Extrem de rar pentru pictura paleolitică, întâlnim compoziții veritabile. *Lupta vânătorului cu bizonul* din Lascaux, amintită deja, este o scenă de vânătoare, în care personajul uman care cade este falic, cu sexul erect, iar bizonul rănit, cu coada ridicată (în semn de furie ori spaimă aici), își varsă măruntaiele. Pasărea are simbolistica presupusă a fi a sufletului defunctului – dar simbolistica sa este imprecisă în Arta paleolitică – aici, întregul ansamblu având un caracter comemorativ, marcând poate mormântul unui vânător (al cărui corp însă nu a fost găsit îngropat lângă peretele peșterii). De altfel, această grupare mai este găsită gravată pe un con de ren găsit în Laugerie-Basse, cu un om falic pe o parte și un bizon pe cealaltă, precum este sculptată la Roc-de Sers și pictată la Villars[11]. Dar bastonul cu pasărea are aici, la Lascaux, un rol pur vizual, de a echilibra, în stânga-jos, dreptunghiul imaginar al compoziției. Rinocerul care întoarce spatele scenei este pictat într-un stil diferit, naturalistic, față de schematismul omului, dar și al bizonului. Pare că părăsește zona, dar poate că nici nu face parte din ea.

Dacă vorbim despre funcția magică a picturii timpului, întrebarea care se ridică este: Ce e magic în această compoziție – care redă de fapt un accident de vânătoare?

Sau ce semnificație magică ar putea avea imaginea femeii cu copilul de mână reprezentată în grota Minatedo?

Deci un caracter estetic pur și simplu, o gratuitate a artei, ar putea fi răspunsul, cel puțin în aceste cazuri... Că în general nu era așa, ne-o confirmă aspectul neorganizat al dispunerii marii artei rupestre, cu suprapuneri și neterminări, cu îndepărtări parțiale, pentru a se lăsa locul unor reprezentări noi, astfel încât cel puțin intenție de decorare a peșterilor nu se poate presupune că ar fi existat.

Și pictura din Africa (cu o vechime stabilită de cercetători de 26 000 de ani) demonstrează că artiștii de atunci, vindecătorii, au reprezentat, în compoziții, figuri dansând, în postúri aparent realiste, aplecându-se în față în unghi ascuțit, cu brațele întinse în spate sau cu o mână la nas, ori, femeile, bătând din palme, alte trăsături fiind mai curând halucinatorii decât realiste: linii trasate din vârful capului reprezentând spiritul care părăsește corpul, capete și copite de antilopă, păr pe corp, linii roșii peste față (asociate cu sângerări nazale), fenomene entoptice văzute într-un stadiu incipient de transă. O serie de forme geometrice pictate pe membre – grile, puncte, zig-zag-uri, vârtejuri, mai obișnuite în gravură decât în

[10] Albert E. Elsen, *Temele artei; O introducere în istoria şi aprecierea artei,* vol.I, Bucureşti, Editura Meridiane, 1983, p.47

[11] André Leroi-Gourham, *op. cit.*, p.463

pictură – pot reprezenta senzația de furnicături experimentată de cel în transă; albinele care însoțesc uneori picturile pot ilustra halucinația sonoră a zumzetului[12].

În Africa de sud, imaginile boșimanilor sunt o expresie a modului lor de viață, de vânători-culegători; în reprezentările timpurii, animalele sunt înfățișate în roluri simbolice – de exemplu, elefantul reprezintă nori de ploaie. La un nivel de transă, patrupedele voluminoase sunt așa-numitele „animale de ploaie" – combinații de specii diferite. În transă, vindecătorul a capturat un animal de ploaie, l-a târât pe pământ și l-a ucis, astfel încât sângele și laptele său să devină ploaie. Picturile înfățișează astfel de halucinații[13].

NIVELUL MEȘTEȘUGULUI: TEHNICI ȘI MATERIALE

Tradiție a existat mai ales în cazul tehnicilor și modalităților de procedură: de-a lungul timpurilor preistorice, a existat un recurs la aceleași materiale, la aceleași instrumente, la aceleași ustensile ajutătoare, la aceleași suprafețe-suport. ...Și un același „public", poate. Privitorii cărora le erau destinate au devenit receptivi și ei la aceste realizări percepute de un înalt nivel calitativ, probabil chiar și de oamenii de atunci.

În ceea ce privește materialele, se lucra cu cărbune, cretă, argile colorate, minereuri de fier, legate cu lianți preparați inițial din grăsimi animale, apoi diluate cu dizolvanți naturali: albuș sau gălbenuș de ou, sânge, sevă de plante – pentru a se obține variații de nuanțe. Pigmenții dizolvați se întăreau, după care erau tăiați în batoane.

În privința instrumentelor, vopseaua era întinsă la început cu degetul sau cu mâna, suflată cu gura printr-un tub, apoi s-au folosit pensoane (smocuri de păr, pene, tije de plante strivite), tampoane (din blană de animal).

Suprafețele-suport pentru pictură au fost, majoritar, pereții interiori ai peșterii. Cel puțin acestea sunt cele mai multe păstrate până în zilele noastre (pentru că, după cum vom vedea mai jos, nu au fost singurele!).

Spații generoase ca suprafață, aceste zone au oferit locul cel mai adecvat nevoii de exercitare a scopului dorit: cel de a trasa astăzi ceea ce urma să se împlinească mâine: animalul care trebuia vânat cu succes. Iar nouă, privitorilor de acum, ne-a prilejuit – prin protecția inerentă amplasării (în fundul peșterii) – conservarea acestor adevărate spectacole, de-a lungul mileniilor. Oricum, peștera era o zonă cu condiții aparte față de cele ale vieții de zi cu zi.

Explicațiile fenomenului acestei preferințe a amplasării se leagă de explicațiile scopurilor Artei paleolitice:

Pe lângă ritualul de vânătoare, poate reprezentările aveau un scop „pedagogic", de aducere la cunoștință tuturor membrilor tribului (sau cel puțin, celor care urmau să le vâneze), înfățișarea animalelor mai puțin cunoscute. (Și atunci, întrebarea care se naște ar fi: de ce oamenii nu reprezentau în mod exclusiv animalele care urmau a fi vânate și nici măcar nu doar animale?)

Poate scopul era unul de simplu joc în intervale de repaus. (Atunci, de ce oamenii reveneau, uneori milenii de-a rândul, în aceleași locuri puțin primitoare sau adecvate lucrului, uneori inaccesibile fără un efort considerabil?)

Poate imaginile nu aveau nici un scop, erau simple scrijelituri lipsite de semnificație, ca un „graffitti" avant la lettre. (Atunci, de ce se repetau sau se asociau după anumite reguli, detectate clar? și anume, după importanța ca surse de hrană – a celor inofensive, după forță – a celor primejdioase).

[12] Jane Turner, *op. cit.*, vol.26, p.698
[13] *Ibidem*, p.698

Desigur, nu putem omite existența atunci a suprafeței-suport reprezentată de pereții exteriori ai peșterilor sau pereții de stânci ai adăposturilor în aer liber, doar că pentru Paleolitic nu avem dovezi sigure, în majoritatea cazurilor, așa ca pentru Neolitic.

La fel se întâmplă și cu altă suprafață-suport pentru care nu avem dovezi păstrate din Paleolitic: pielea umană, pictată și tatuată, de asemenea în scop ritualic, dar și din simț estetic probabil. Deși dovezi concrete avem doar pentru Neolitic (vezi Ötzi, *omul ghețurilor*!), știm, din unele reprezentări ale timpului păstrate, că și oamenii paleolitici își colorau pielea cu vopsele produse din materiale naturale. De multe ori se tatuau.

Și, de asemenea, să nu uităm suprafața-suport reprezentată de sculptură: atât sculptura ronde-bosse: statuetele și figurinele, care erau pictate și acestea, cât și sculpturile plane (reliefurile).

Oricum, suprafețele-suport impuneau tehnici și instrumente diferite de pregătire, în funcție de diferențele majore dintre acestea, de la peșteră la peșteră. Unde calcarul suprafețelor este friabil, contururile puteau fi trasate doar cu bucăți de oxid de mangan. Existența efectelor și degradeurilor fine, precum și a distribuției uniforme a culorii în realizarea corpurilor animalelor (observabilă în multe cazuri, la Lascaux și la Altamira) demonstrează folosirea tehnicii suflării pigmentului pulverulent cu ajutorul unei trestii sau a unui os găurit, dar și tehnica scuipării culorii lichide (ca în cazul „mâinilor colorate") – vizibile la Lascaux, de exemplu, unde se întâlnesc suprafețe suflate, uneori prin succesiunea unor asemenea zone, unite (ca în cazul ibecșilor afrontați). De asemenea, cu tampoane din blană, eventual legate la capătul unui băț, se puteau obține imprimări punctiforme, în serii ce alcătuiau contururi sau detalii (la bizonii de la Lascaux). Desigur, când suprafața permitea, fiind suficient de netedă, nu lipsea pensonul: un smoc de păr ce întindea pigmentul lichid, pregătit în prealabil (contururile *Cailor chinezești*, copitele bizonilor din Naos). Uneori, se intervenea pentru restaurări: coarnele primului bizon din *Rotondă* au fost mai întâi negre, după care au fost acoperite cu roșu; ori se găsesc reluări, repictări ale liniei de contur al unei forme (una dintre vacile roșii).

Mult discutată este metoda de lucru a picturilor amplasate de multe ori pe pereții laterali la o înălțime mai mare, ori pe tavane. În aceste cazuri, oamenii aveau nevoie chiar de ustensile ajutătoare: trepte sau schele din bârne din lemn. Pentru decorarea la înălțimi de 4-5m, pictorii se așezau pe cornișe suficient de late, ori foloseau trunchiuri de copaci tăiați pentru a alcătui o scară. Mai multe găuri ale peretelui și cornișei (la Lascaux) sunt situate pe același plan orizontal, de-o parte și de alta, la 2m de sol[14]: un eșafodaj compus din câteva trunchiuri, fixate cu lut pe stâncă, era astfel o platformă ce permitea pictorilor accesul la zonele înalte, ca un fel de schelă. Au fost găsite reziduuri de lemn care provin de la scări sau schele construite pentru a se accede la înălțimi.

Mai mult, descompus și îngropat în argilă, s-a descoperit un fragment de frânghie făcut din trei sfori din fibră vegetală, răsucite (în peretele *Puțului* din Lascaux), care ajutau la cățărare.

Precum chiar instrumentele de pictat erau în aceste cazuri legate de un băț.

De asemenea, erau necesare și surse de lumină: imobile: vetre (la baza unei picturi din La Tête du Lion a fost găsită una) sau mobile: torțe (au fost găsite urme de negru de fum) sau mici opaițe (au fost găsite cca 130)[15] cu grăsime animală folosită drept combustibil. Pietre plate, medii ca dimensiune (peste 100 s-au găsit la Lascaux), scobite cu ajutorul unei unelte ascuțite, serveau ca opaițe în care se aprindeau mici bulgări de grăsime animală, cărora li se adăugau iască și rășină de ienupăr. Fitilul îmbibat cu grăsime lichidă dădea lumină cât o candelă din zilele noastre. În rest, luminozitatea din timpul pictării era asigurată cu ajutorul

[14] *Ibidem*, vol.18, p.807

[15] Horst de la Croix, R.G. Tansey, *Art through the Ages*, Harcourt Brace Jovanovich, Publishers, Orlando, Florida, 1996, p.28

focurilor aprinse pe jos și al torțelor de rășinoase. Tot la Lascaux a fost descoperit un arzător din gresie roz, decorat și lustruit, a cărui scobitură conținea cărbune dintr-o rășinoasă, probabil ienupăr.

Realizăm cu ușurință efectele vizuale rezultate din tremurul luminii care angrena mișcarea animalelor reprezentate... (cu rol poate în ritualurile timpului).

Invers, interesantă este pregătirea spațiului de pictat în Altamira, unde podeaua a fost coborâtă pentru a se facilita vizualizarea și accesul la tavanul destul de jos[16]. Acolo unde spațiul era prea jos, probabil pictorul lucra șezând.

Ca materiale, pietre plate sau scobite, vopsite în roșu sau galben, erau probabil mojare. Altele erau recipiente pentru păstrarea prafului sau a vopselei lichide.

Unele pietre colorate, cu urme de uzură, probabil serveau pentru desenare. Altele erau răzuite cu ajutorul unui silex, pentru obținerea prafurilor colorate. Sute de pietre de silex găsite pe sol la Lascaux erau unelte (urmele de uzură de pe ele ne spun asta...). Erau vîrfuri ascuțite pentru obținerea unor linii fine sau mai puternice, cu care se intervenea prin gravură la sfârșitul pictării, pentru efecte cromatice: pentru a delimita plajele de culoare și a spori contrastul – sau pentru detalieri: pentru a îmbogăți, cu ochi sau nări, construcția desenului animalului.

Analize chimice efectuate la Lascaux relevă că artistul experimenta mereu. Cunoaștea tehnici rafinate de încălzire și de amestecare a mineralelor colorate pentru a se obține o varietate de nuanțe și tonuri[17]. Se foloseau ocrurile: argile de diferite culori, albe, dar și colorate de oxizii de fier în galben sau roșu; ocrurile galbene dădeau tonuri de la galben pal la brun viu; cele roșii, de la roșu la violet. Se folosea negrul de fum și cărbunele pentru negru, dar și oxidul de mangan, care lăsa o dâră neagră și care, după densitate, dădea tonuri de gri-maroniu, gri-metalic ori negru foarte închis.

Așadar, inovații a imaginat omul în toate aceste activități, reluate și întâlnite peste tot.

Ca metode de lucru, în ceea ce privește suprafețele-suport, de menționat este o dovadă de ingeniozitate a artistului primitiv care a știut, ca și în cazul sculpturii, să exploateze ceea ce îi oferea natura. În cazul picturii, el a intuit cum să se folosească de protuberanțele și de fisurile peșterilor sau stâncilor pentru a accentua efectul reprezentărilor. Cu punct de plecare în aceeași intenție estetică, acceptată tot mai mult în lumea artei, a valorificat neregularitățile peretelui peșterii pentru a da un relief mai expresiv și mai potrivit figurilor. Formațiuni neregulate de rocă au constituit bază naturală pentru conturul sau forma elementară a unei siluete sau a unui fragment anatomic, care erau apoi duse mai departe pentru a se obține asemănarea cu un animal sau altul. Precum la bizonul doborât de la Altamira, de exemplu, unde a fost folosită configurația peretelui, ce a dictat și proporțiile corecte ale corpului[18]. Sau, tot la Altamira, câteva umflături naturale ale tavanului au fost pictate cu bizoni, care par astfel tridimensionali[19]. Cu conștiința artistică mereu vie, vânătorul-artist a fost creativ și în continuare, atunci când uneori, chiar era răzuit peretele acolo unde forma căutată o cerea, ca la Altamira și Font-de-Gaume, ori pentru a se accentua detalii, ori pentru a se obține un fond de culoare mai deschisă, ca la Trois-Frères, unde descoperim că și suprafețe de calcar – lustruite de frecările ursilor care ocupaseră peștera – au fost folosite ca suprafețe pentru gravuri foarte fine[20]. O crevasă naturală dintre stânci, la Niaux, ce închipuia un cap de cerb, a fost completată viguros prin trasarea în cărbune a unei perechi de coarne[21]. În *Căprioara* de

[16] Jane Turner, *op. cit.*, vol.1, p.688
[17] *Ibidem*, vol.18, p.807
[18] Enzo Bernardini, *Atlas de arheologie; Marile descoperiri ale civilizaţilor antichităţii,* Oradea, Editura Aquila, 2006, p.21
[19] Jane Turner, *op. cit.*, vol.1, p.807
[20] *Ibidem*, vol.31, p.360
[21] Julian Bell, *Oglinda lumii: o nouă istorie a artei,* Bucureşti, Editura Vellant, 2007, p.16

la Altamira, bombarea volumelor oferă iluzia tridimensionalității. La Lascaux a fost cunoscută și aplicată tehnica anamorfozei, prin care era distorsionată figura astfel încât să pară normală de la nivelul solului, mărturie pentru nivelul atins de omul paleolitic, care, pe de o parte, știa cum să acceadă la înălțimi, iar pe de alta, anticipa efectul percepției imaginii de la sol.

Am văzut, astfel cum, și în privința subiectelor, precum și a tehnicilor și a materialelor folosite, omul primitiv demonstrează un nivel ieșit din comun al înțelegerii artei. Cu atât mai vizibil în subiectele mai puțin obișnuite, adică cele care nu sunt zoomorfe. Cu siguranță artistul primitiv n-ar fi reușit să creeze adevărate opere de artă dacă s-ar fi limitat la reproduceri ale modelelor observate în mediul natural. Și la realism, doar.

BIBLIOGRAPHY

Bell, Julian, *Oglinda lumii: o nouă istorie a artei,* Bucureşti, Editura Vellant, 2007, trad. Bogdan Lepădatu, Tania Siperco

Bernardini, Enzo, *Atlas de arheologie; Marile descoperiri ale civilizaţilor antichităţii,* Oradea, Editura Aquila, 2006, trad. Elena Rotaru

Châtelet, Albert Bernard, Groslier, Philippe (coord.), *Istoria artei,* Bucureşti, Editura Univers enciclopedic, 2006, trad. M. Cazanacli, R. Chiriacescu, A. Monteoru, Dumitru Purnichescu, Șerban Velescu

Croix, Horst de la, Tansey, R.G., *Art through the Ages,* Harcourt Brace Jovanovich, Publishers, Orlando, Florida, 1996

Eliade, Mircea, *Istoria credinţelor şi ideilor religioase. I. De la epoca de piatră la Misterele din Eleusis,* București, Editura științifică, 1992

Elsen, Albert E., *Temele artei; O introducere în istoria şi aprecierea artei,* vol.I, Bucureşti, Editura Meridiane, 1983, trad. Crișan Toescu

Leroi-Gourham, André, *Préhistorie de l'art occidental,* Paris, Éditions Citadelles & Mazenod, 1995

Tănase, Al., *O istorie a culturii în capodopere,* vol.I, București, Editura Univers, 1984

Turner, Jane, *The Dictionary of Art,* vol. 1, 18, 26, 31, New York, Grove'Dictionaries, 1996

THE SHIFTING GLOBAL POWER DYNAMICS: AN ANALYSIS OF CHINA'S RISE, RUSSIA'S ASSERTIVENESS, AND THE CHANGING SPHERES OF INFLUENCE

Arthur Mihăilă
Lecturer, PhD, "Babeș-Bolyai" University of Cluj-Napoca

Abstract: This article examines the contemporary conflicts arising from the ascendancy of China, Russia's pursuit of recognition as a great power, and the United States' efforts to maintain its global sphere of influence. China's assertive claims over the South China Sea and its intentions regarding Taiwan, along with its expanding footprint in Africa, signal significant shifts in regional and global power structures. Concurrently, Russia seeks to reassert itself as a regional hegemon, aiming to halt the expansion of U.S. influence in Eastern Europe and beyond. The diminishing influence of France in its former sub-Saharan colonies, increasingly supplanted by Russian engagement, highlights the fluidity of geopolitical alliances and influence. The article analyzes these phenomena within the broader context of a transitioning international order, exploring the implications for global security, economic relations, and diplomatic engagements. It delves into the strategic maneuvers of established and emerging powers, assessing the potential for both conflict and cooperation in this new era. Additional considerations include the role of multilateral institutions, the impact of shifting alliances on global governance, and the challenges posed to international law and norms. By providing a comprehensive analysis of these developments, the article aims to shed light on the evolving landscape of global politics and the factors driving current and future geopolitical tensions.

Keywords: Spheres of influence, International Order, War, Cold War, Protectionism.

Începutul secolului XXI este marcat de schimbări semnificative în dinamica puterii globale. Aceste schimbări au fost sesizate de majoritatea analiștilor politici și experților în Relații Internaționale. Titlul unei cărți de succes din 2017 a lui Graham Allison, *Capcana lui Tucidide: Mai pot evita Statele Unite și China războiul?*, exprimă fără menajamente temerile care-i macină pe oamenii politici și pe strategii militari din S.U.A. și China. Ascensiunea Chinei ca superputere economică și militară, alături de dorința Rusiei de a fi recunoscută ca o mare putere și de a moșteni locul lăsat liber în urma dezintegrării U.R.S.S., creează noi tensiuni și repoziționări pe scena mondială. Statele Unite, care aveau până acum pretenția de a fi singura superputere și polițistul mondial, care dictează modul în care trebuie să fie tranșate conflictele de pe întreg globul, depun eforturi pentru a-și menține sfera de influență și statutul de lider mondial.

Aceste frământări și tensiuni sunt însoțite de o perdea de fum pentru că fiecare actor important încearcă să convingă statele din afara sferei lui de influență că intențiile pe care le are sunt morale iar cele ale adversarului sunt egoiste. Trebuie să menționăm că însuși conceptul de "sferă de influență" este contestat de către marile puteri, pentru că in ultimele decenii a devenit un concept peiorativ, folosit doar de specialiștii în Relații Internaționale și nu de politicieni. Până la mijlocul secolului trecut marile puteri își exercitau direct influența asupra altor state pe care le transformaseră în colonii. După cel de-al Doilea Război Mondial, treptat puterile europene, care dominau prin coloniile lor intreaga Africă și Asia, au fost nevoite să accepte independența acestor colonii. Această cedare nu a avut loc spontan, ea fiind rezultatul unor presiuni diplomatice sau a unor acțiuni de sprijin militar a mișcărilor naționaliste din aceste țări. S.U.A., care a ieșit din război cu un câștig financiar substanțial, fiind principalul furnizor de armament al taberei aliate, a făcut presiuni diplomatice asupra fostelor puteri colonialiste și în primul rând asupra Marii Britanii, pentru ca aceastea să

renunțe la posesiunile coloniale[1]. În unele cazuri, influența fostelor metropole asupra coloniilor a fost înlocuită de influența americană. Cealaltă superputere câștigătoare, U.R.S.S., a folosit mijloace mai directe, înarmând mișcările comuniste din colonii și sprijinindu-le, pentru ca acestea să declanșeze insurecții sau războaie de guerillă împotriva puterii coloniale. După preluarea puterii aceste partide erau dependente militar și economic de Uniunea Sovietică, ajungând niște state satelit. Independența Coreei de Nord, a Vietnamului și a altor state socialiste a fost câștigată cu sprijin financiar, militar și diplomatic la început din partea U.R.S.S. iar apoi și a Chinei. Războiul rece a fost caracterizat nu numai de o stare de ostilitate, tensiuni și amenințări între cele două superputeri ci și de un mare număr de războaie proxy și de încercări de impunere a unei ideologii care să faciliteze dominarea țărilor vizate. În a doua parte a secolului XX lumea s-a împărțit în tabăra țărilor capitaliste, animate de ideologia liberală, în cea a țărilor comuniste și cea a țărilor care încă nu intraseră în sfera de influență a superputerilor, autodenimite ”țări nealiniate”.

Nu este de neglijat nici ”arma economică” folosită de superputeri pentru a atrage noi state în sfera lor de influență. S.U.A. acorda unor state clauza națiunii cele mai favorizate și sprijin tehnologic țărilor care acceptau sa facă concesii politice. U.R.S.S. furniza celor din sfera sa de influență combustibil și alimente cu preț redus și contribuia la industrializarea lor prin construcția unor instalații industriale. Trebuie remarcat aici și faptul că ascensiunea Chinei și transformarea ei într-o mare putere a fost rezultatul încercării americane de a atrage acest stat în propria tabără atunci când îintre China și U.R.S.S. au izbucnit confruntări militare la graniță și o dispută ideologică[2]. Henry Kissinger a fost cel care a conceput planul de atragere a Chinei în tabăra americană, plecând nu numai de la ideea dezbinării celor mai importante țări comuniste ci și de la iluzia că odată ce se va îmbunătăți nivelul de trai al chinezilor, ei vor abandona regimul comunist și vor adopta modelul capitalist. China a primit ajutorul tehnologic pe care rușii îl refuzaseră din teama de a nu o transforma într-o rivală. Într-o întâlnire avută cu Mao, Kissinger a acceptat ca prin intermediul Franței și Marii Britanii să se transfere Chinei tehnica pentru realizarea motoarelor Rolls Royce pentru avioanele de vânătoare cu reacție și tehnica pentru construcția de centrale nucleare[3]. În urma acestor trataive secrete s-a ajuns la înlocuirea în toate organismele O.N.U. a Republicii China, cunoscută și sub numele de Taiwan, cu Republica Populară Chineză, care a primit astfel și unul dintre cele cinci locuri ale membrilor permanenți din Consiliul de Securitate al O.N.U. China și-a căpătat astfel puterea de decizie asupra intervențiilor armate ale O.N.U. fiind acceptata tacit în rândul puterilor care înfluențau evoluția politică pe glob. Datorită faptului că dintre membrii permaneți, cu drept de veto, Franța și Marea Britanie votează aproape întotdeauna la fel ca și S.U.A., fiind țări aliate în N.A.T.O., de fapt deciziile consiliului de securitate sunt luate de trei membri – S.U.A., Rusia și China. În momentul de față, în contextul alianței tacite între China și Rusia, alianță spre care au fost împinse de S.U.A., Consiliul de Securitate s-a împărțit în două tabere în care S.U.A. și China au un rol determinant.

Ultima mare concesie făcută Chinei a fost acceptarea ei în Organizația Mondială a Comerțului în urma intervenției președintelui american Bill Clinton. Acest pas a făcut posibil accesul la piața mondială care a transformat China în principala rivală pe plan economic a

[1] Vezi pentru o analiză detaliată a modului în care a avut loc acest proces de decolonizare și de înlocuire a influenței Marii Britanii cu cea americană Leebaert, Derek, *The World After the War: America Confronts the British Superpower*, 1945-1957, London: Oneworld Publications, 2018.

[2] Moartea lui Stalin și instalarea lui Hrușciov la putere a determinat dezghețul ideologic iar noul secretar general al P.C.U.S. a făcut presiuni asupra lui Mao pentru ca acesta să renunțe la stalinism și să instaureze un comunism mai permisiv. Reacția lui Mao a constat în distanțarea de U.R.S.S. si după un timp în represiunea împotriva membrilor reformiști ai P.C.C. sub forma Revoluției Culturale.

[3] Chang, Jung; Halliday, Jon, *Mao: The Unknown Story*, London: Vintage Books, 2007, pp.716-717.

S.U.A. Anii care au urmat au arătat că occidentalii au aplicat o tactică greșită, care putea avea succes cu o țară mică dar nu a avut nici un efect în cazul unei țări care se considera îndreptățită să revendice statutul de mare putere.

În afara sferelor de influență a superputerilor au existat sfere de influență regionale, care se suprapuneau uneori peste cele ale superputerilor. Atunci când nu aveu un interes economic sau strategic major într-o regiune superputerile acceptau ca unii ”vasali” să își administreze propria sferă de influență. Astfel de pildă Franța și Marea Britanie au menținut relații diplomatice, economice și militare cu unele foste colonii din Africa încercând să le atragă în sfera lor de influență. Franța a furnizat ajutor militar unor state francofone din nordul Africii și a inființat baze militare în state din Africa Subsahariană. Cele mai importante au fost bazele militare din Mali, Ciad, Burkina Faso și Niger. În schimbul ajutorului militar acordat în aceste țări afectate deseori de insurecții armate și rebeli islamiști, francezii au obținut diverse concesii economice. De exemplu Deutsche Welle relata că în 2010 Franța a importat din Niger uraniu care pe piața internațională valora 3,5 miliarde de Euro dar a plătit doar 459 de milioane[4]. Concesii asemănătoare au fost obținute și de Marea Britanie în schimbul intervențiilor militare în unele țări africane.

În perioada războiului rece Edy Kaufman definea astfel conceptul de ”sferă de influență”: ”O sferă de influență poate fi cel mai bine descrisă atunci când o regiune geografică este caracterizată de o puternică penetrare a unei superputeri și de excluderea altor puteri și în particular a superputerii rivale”[5]. Datorită nuanței peiorative căpătate de acest termen după războiul rece, în momentul de față conceptul de ”sferă de interes” a fost înlocuit cu diverse eufemisme cum ar fi complex de securitate regional, imperiu informal (empire lite), putere soft, sistem regional de state etc[6]. Alți termeni folosiți sunt cei de interese strategice sau economice sau de ”competiție strategică”. Înainte de războiul cu Georgia, președintele Rusiei Dmitri Medvedev invoca sfera de ”interese privilegiate” a Rusiei, determinată de obligația sa de a apăra etnicii ruși din alte țări și în special din țările de la graniță. Acestă pretenție a fost etichetată de președintele S.U.A., Barack Obama, drept o revendicare a sferei de influență din spațiul post-sovietic pe care S.U.A. nu poate să o accepte. Medvedev a răspuns că Rusia nu revendică o sferă de influență ci privește fostele republici sovietice ca pe zonele ei strategice de interes. El a adăugat că interesele Rusiei în lume nu se limitează la zona post-sovietică ci se extind la toate zonele din afara granițelor Rusiei în care aceasta a făcut investiții importante, la piețele vitale pentru ea și la zonele în care se găsesc materii prime necesare pentru tehnologiile critice. Atât eufemismele folosite de țările capitaliste cât și cele folosite de celălalt lagăr au un înțeles identic cu termenul de sferă de influență iar metodele folosite pentru apărarea propriei sfere de influență și extinderea în teritoriul competitorilor sunt similare cu cele din timpul războiului rece. Singura diferență constă în faptul că în momentul de față aspectele ideologice au pălit iar interesele economice sau militare sunt cele care ies mai tare în evidență.

Dizolvarea U.R.S.S. a lăsat în urmă un vid de putere în zona care era dominată de ea. Degringolada survenită după 1991 a favorizat extinderea sferei de înfluență a S.U.A. și a Uniunii Europene. Atragerea fostelor state comuniste din Europa Centrală și de Est în N.A.T.O și în Uniunea Europeană a fost posibilă pe de o parte pentru că Rusia era afectată de o recesiune economică și pe de altă parte pentrui că dorea să intre în Uniunea Europeană și în

[4] Schwikowski, Martina; Sandner, Philipp, *Are Niger's uranium supplies to France under scrutiny?*, 09/28/2023 consultat la https://www.dw.com/en/are-nigers-uranium-supplies-to-france-under-scrutiny/a-66711717 în data de 08.10.2024.

[5] Kaufman, Edy, The Superpowers and Their Spheres of Influence: The United States and the Soviet Union in Eastern Europe and Latin America, London: Croom Helm, 1976, p. 11.

[6] Hast, Susanna, *Spheres of Influence in International Relations: History, Theory and Politics*, Farnham: Ashgate, 2014, pp. 9-14.

N.A.T.O. Pe rând, Mihail Gorbaciov, Boris Elțîn și Vladimir Putin au făcut demersuri pentru ca Rusia să fie acceptată în aceste organizații. În anii de după unificarea Germaniei, Mihail Gorbaciov vorbea de o Europă care se va întinde de la Lisabona la Vladivostok. Aceeași expresie a fost folosită și de către președintele Putin în întrevederile cu liderii occidentali. Putin a depus și demersuri pentru ca Rusia, care semnase un parteneriat pentru pace cu N.A.T.O. și sprijinise această organizație în câteva acțiuni militare umanitare, să fie acceptată ca membru N.A.T.O. El a amintit în câteva interviuri faptul că președintele George W. Bush a promis că va face pași în direcția asta pentru ca ulterior să îi comunice că staff-ul său nu este de acord ca Rusia să devină membrui N.A.T.O.[7]

Chiar dacă oficial nu au fost enunțate motivele pentru care demersurile Rusiei au fost primite cu reticență ele pot fi intuite fără prea mult efort. Un prim obstacol a constat în faptul că deși în aparență Rusia este o democrație, în realitate ea este guvernată autoritar. În mai multe rânduri statele din Europa de Vest au acuzat regimul politic din Rusia de încălcări grave ale drepturilor omului. Deci Rusia nu respecta standardele politice indispensabile pentru acceptarea în aceste organizații. În cazul N.A.T.O. la aceste obiecții se adaugă complicații de ordin strategic și militar. Rusia este a doua (sau unii spun prima) putere nucleară, dispunând de un număr impresionant de arme atomice. În acest context este greu de crezut că ea ar accepta să se subordoneze S.U.A. și e de presupus că ar încerca să obțină un statut egal în organizație. N.A.T.O ar risca să devină o organizație bicefală. În cazul Uniunii Europene a funcționat și un motiv de natură economică. Intrarea Rusiei în U.E. ar produce dezechilibre majore pentru că populația ei este mai numeroasă decât a oricărui stat european. Libertatea de circulație a cetățenilor ruși, care ar pleca din patria lor în care sursele de venit sunt mai mici, ar provoca dezechilibre pe piața muncii din Occident. La asta s-ar adăuga pătrunderea unui mare număr de mărfuri ieftine, în special de natură agricolă sau energetică, pe piața europeană care ar produce dezechilibre. La fel ca și în cazul N.A.T.O. e greu de crezut că Rusia ar accepta pasiv directivele de la Bruxelles, provocând astfel bătăi de cap birocrației care conduce Uniunea Europeană. Cu o situație similară, dar la o scară mult mai mică, se confruntă și Turcia, care așteaptă integrarea în U.E. de mai mult de 20 de ani.

Rusia a conștientizat faptul că nu va fi acceptată nici în N.A.T.O. și nici în U.E. înainte de Summitul N.A.T.O. din 2008 de la București, când N.A.T.O a anunțat că intenționează să accepte ca membri pe Ucraina și pe Georgia, foste state componente ale U.R.S.S. aflate la granița Rusiei, fapt considerat inacceptabil de aceasta. Din punct de vedera strategic și militar instalarea unor rachete americane la granița Rusiei a fost interpretată ca o amenințare la siguranța națională. În declarațiile sale, Putin invoca reacția brutală și imediată a S.U.A: atunci când Hrusciov a încercat să amplaseze rachete balistice în Cuba. În acel moment unii generali americani l-au sfătuit pe președintele Kennedy să declanșeze un război nuclear[8]. A urmat un conflict cu Georgia care a făcut ca americanii să amâne planurile de aderare a acesteia iar în 2014 un conflict cu Ucraina, care a fost urmarea unor revolte, care au dus la înlăturarea președintelui pro-rus, ales democratic și instaurarea unui guvern pro-N.A:T.O și pro-U.E. Situația din Ucraina s-a agravat din cauza faptului că o mare parte a populației acestui stat era de etnie rusă și dorea rămânerea în sfera de influență a Rusiei pe când majoritatea era pro-europeană și dorea integrarea în U.E.

Distanțarea dintre Rusia și Occident a reactivat dorința Rusiei de a avea un rol pe plan mondial și de a-și recupera o parte din sfera ei de influență tradițională. O primă acțiune în

[7] Pentru detalii a se vedea Stone, Oliver, *The Putin Interviews,* New York: Hot Books, 2017, în care Putin descrie detaliat eforturile făcute pe lângă mai mulți oameni politici occidentali în vederea integrării Rusiei în N.A.T.O. și U.E.

[8] Evenimentele din perioada crizei rachetelor și discuțiile dintre liderii militari, președinte și consilierii săi constituiți într-un ”Comitet de criză” sunt relatate de către fratele președintelui în memoriile sale: Kennedy, Robert F., *Thirteen Days: A Memoir of the Cuban Missile Crisis*, New York: W.W. Norton & Company, 1999.

forță a constat în intervenția Rusiei în conflictul din Siria, de partea președintelui Bashar al-Assad pe care forțe rebele sprijinite de S.U.A. doreau să îl înlăture. Intervenția pe acel froont a unor rebeli sprijiniți de Iran și a altot grupări islamiste a făcut ca acest conflict să nu înrăutățească relațiile dinte S.U.A: și Rusia. Rămânerea la conducere a unui dictator era preferabilă instaurării unui regim islamist[9]. Totuși acest rezultat a făcut ca Rusia să își câștige un pion devotat în această zonă.

Demersurile de integrare a Ucrainei în N.A.T.O. și U.E. au fost reînnoite în 2020. Perioada de timp între 2014 și 2022 a fost folosită pentru înarmarea Ucrainei și pregătirea militară în baze N.A.T.O. a unor detașamente ucrainene. După declanșarea ostilităților Angela Merkel, fost cancelar al Germaniei declara că statele europene nu au avut niciodată intenția să pună în aplicare Acordurile de pace din 2014 de la Minsk, dintre Ucraina și Rusia, ci au dorit doar să câștige timp pentru a pregăti Ucraina pentru ca aceasta să facă față unei eventuale agresiuni din partea Rusiei. Celelalte valuri de integrare ale unor state europene în N.A.T.O. au fost întâmpinate cu proteste din partea Rusiei dat amenințările nu au fost puse în aplicare așa că nimeni nu se aștepta ca Rusiasă invadeze de data asta Ucraina.

Surprinzător este faptul că acest posibil deznodământ a fost tratat cu naivitate de strategii americani. Aceștia au considerat că sancțiunile economice severe aplicate Rusiei vor îngenunchea acest stat și îl vor determina să semneze pacea și să accepte cererile Ucrainei. S.U.A. miza și pe faptul că aproape toate țările lumii i se vor alătura și vor condamna intervenția contribuind și ele la boicot, iar Rusia va fi încercuită. Realitatea a fost alta și este greu de crezut că unele evenimente nu au fost prevăîzute. Sprijinul consistent pe care l-a acordat China Rusiei și noua alianță care s-a format în jurul acestor state era un rezultat logic al acțiunilor anterioare ale S.U.A.

Actuala stare de fapt în plan geopolitic este rezultatul relațiilor tot mai tensionate dintre S.U.A. și China. Acceptarea Chinei în Organizația Mondială a Comerțului a făcut posibilă o creștere economică rapidă și impreionantă a acesteia. În perioada care a urmat acestui eveniment China a devenit fabrica în care erau realizate cele mai multe produse industriale ale companiilor occidentale. Populația chineză era săracă și bine educată, combinație ideală pentru utilizarea ei la asamblaera de produse complexe cum au fost calculatoarele, automobilele sau chair navele maritime. China nu s-a mulțumit însă cu statutul de manufacturier. Prezența întreprinderilor străine a facilitat accesul la tehnologia cea mai avansată. Chinezii au fost acuzați de multe ori de spionaj economic însă aceste cunoștințe au ajuns la ei și în urma parteneriatelor care le dădeau drept de acces la tehnologiile occidentale. Guvernul chinez a alocat sume importante de bani pentru cercetare iar specialiștii chinezi au fost (și sunt) pregătiți în universități americane de top. Încă în urmă cu un deceniu creșterea economică accelerată a Chinei demonstra că în scurt timp S.U.A. va fi ajunsă din urmă. Reacția întârziată a S.U.A., în timpul președintelui Trump, a constat în impunerea unor taxe de import pentru unele categorii de bunuri chineze. Această măsură survenea însă prea târziu pentru că multe companii americane renunțaseră să producă subansamble în patrie și le produceau în China. O desprindere de China era prea dificilă pentru că ar fi trebuit să fie reconstruite facilități ale unor întregi ramuri industriale, o investiție care ar fi zdruncinat din temelii economia americană. Așa că în afară de taxele pentru unele produse au fost luate măsuri serioase doar într-un singur domeniu, cel al industriei semiconductorilor, singurul domeniu de vârf în care China rămăsese în urmă cu peste 5 ani, pentru că circuitele integrate de vârf se produc în Taiwan iar mașinile de litografie cu ultraviolete, necesare pentru producerea lor, sunt realizate doar în Olanda.

[9] Intențiile S.U.A. au eșuat și în timpul ”primăverii arabe” când revoluționarii ajutați militar să înlăture dictatori benigni nu au instaurat regimuri democratice ci teocrații islamiste ostile S.U.A. așa că și în cazul Siriei se puteau întrezări aceleași riscuri.

În condițiile de față, din cauza forței de muncă mai ieftine din China, concurența dintre acesta și S.U.A. nu poate avea decât un rezultat .Acesta este vizibil de pe acum în domeniul autovehiculelor electrice care sunt produse mai ieftin în China și amenință să invadeze piața S.U.A: și a U.E. În trecut, o amenințare similară, din partea Japoniei, a avut drept rezultat aplicarea de măsuri protecționiste, constând în taxe vamale imense. Amenințarea economică dar și războiul rece dintre cele două mari tabere ne împinge pe aceeași cale, cea a protecționismului și izolaționismului economic.

Ascensiunea Chinei a fost un eveniment însoțit de o strategie și de politici bine calculate. China nu a fost considerată mult timp o amenințare pentru că S.U.A. o considera mult inferioară din punct de vedere militar. Imperiul american se baza pe superioritatea militară care consta nu numai în numărul de rachete nucleare ci și în cele aproape 800 de baze militare amplasate în toate zonele lumii, din care S.U.A. poate intervenei în scurt timp în orice loc de pe glob. Ce-i drept China își construiește o flotă militară care în câțiva ani o va egala pe cea americană și într-un câțiva ani va reuși să egaleze și numărul de arme nucleare deținut de americani sau de ruși dar momentul paritații va veni doar peste un deceniu. Gândirea care echivalează puterea cu forța militară i-a împiedicat mult timp pe americani să vadă că tactica Chinei de acaparare a unei sfere de influență are la bază alte principii. China se folosește de tactici ceconomice, financiare și de puterea soft și își pregătește cu răbdare momentul în care va deveni cel mai puternic stat al lumii. Îndârjirea cu care se pregătește pentru acest rol e determinată nu numai de ambiție ci și, mai ales, de resentimentul față de puterile care au supus-o unui secol de umilințe.

În urmă cu mai mult de un deceniu China a început să cumpere resurse strategice bazându-se pe previziuni economice. În momentul în care a sesizat că în viitor se va trece de la mașinile cu combustibili fosili la mașinile electrice și vor fi adoptate surse de energie verde, China a cumpărat toate minele de litiu disponibile ajungând să furnizeze 72% din litiul necesar producției de baterii. În momentul de față China deține mine de litiu în Canada, Mexic, Argentina, Bolivia, Chile, Mali, Namibia, Zimbabwe și Australia. Ea deține și mine de cobalt (68% din producția mondială), nichel și mangan. Accesul la aceste resurse face ca în China să se producă 60% din turbinele pentru mori de vânt electrice și 80% din celulele folosite în instalațiile pentru obținerea energiei electrice solare[10]. Profitând de faptul că S.U.A: și statele europene nu erau interesate de zonele sărace din Africa, China s-a hotărât să își extindă în acestă zonă sfera de influență. Metoda folosita a fost ”capcana datoriilor”. Chinezii au convins pe rând diverși președinți sau prim miniștri ai unor state africane sau a unor țări mici și sărace să contracteze lucrări industriale de mare valoare oferite la un preț inferior celui cerut de occidentali,. În ultimul deceniu au fost realizate în țările africane căi ferate, rețele electrice, șosele, diguri etc. De cele mai multe ori statele respective nu au fost capabile să își plătească la timp datoria dar chinezii au accepta să primească, până când va fi achitată, în exploatare mine sau alte resurse sau să administreze unele dintre obiectivele realizate. În Kenia, China va administra calea ferată realizată dar care nu a putut să fie plătită la timp. În Sri Lanka administrează portul pe care l-a construit. Câștigurile obținute pe această cale sunt mult mai mari decât datoria. Mecanismul preferat folosit este ”one belt, one road”, magistrala care va uni prin căi de comunicație maritime și terestre China cu toți clienții mărfurilor sale. Construcția de porturi și autostrăzi în diverse state este prezentată ca o parte a acestui proiect. Chiar dacă contractul pare avantajos la început, neplata ratelor este sancționată cu penalități atât de severe încât în scurt timp datornicul este îngropat în datorii. Printre cei prinși în ”capcana datoriilor” se află de exemplu Kenia cu o datorie cât 2/5 din produsul ei intern brut, Maldive cu o rate anuale cât 40% din PIB, Laos unde China deține

[10] *Tensions grow as China ramps up global mining for green tech*, BBC News, 30 april 2024 consultat la https://www.bbc.com/news/world-68896707 în data de 09.10.2024.

40% din datorii și a acceptat în schimbul unor rate suprafețe de pământ și centrale electrice, Malaezia, unde numai penalizarea pentru neplata ratei datoriilor se ridică la suma de 5 miliarde de dolari, iar China a primit 50% din proprietatea asupra unei căi ferate și numeroase alte proprietăți publice, Djibuti, unde a primit în administrare portul pe care l-a construit și pe care îl va folosi pentru vasele sale comerciale dar îl va transforma și într-o bază militară navală, Pakistan unde va folosi portul construit ca bază navală pentru submarinele sale, Bangladesh, și numeroase state insulă în care probabil vor fi instalate tot baze militare până la plata datoriei[11].

O metodă ingenioasă a fost folosită de China pentru a-și extinde teritoriul și dominația în Marea Chinei de Sud. Acolo China a transportat pământ și nisip în zonele în care erau recifuri sau stânci și a construit insule artificiale, revendicând apoi teritoriul maritim din jur conform legislației care prevede că fiecare stat posedă și o parte din teritoriul maritim de la graniță. Conform legislației internaționale fiecare stat are dreptul de exploatare economică a resurselor situate până la 200 de mile maritime de țărm. Folosindu-se de acest artificiu chinezii au alungat pescarii filipinezi sau din celelalte state de graniță pretinzând că insulele artificiale fac parte din teritoriul chinez. Filipine a dat în judecată statul chinez iar Curtea Permanenta de Arbitraj de la Haga a decis că insulele artificiale nu pot pot fi folosite pentru însușirea de teritoriu maritim nou. Cu toate acestea China nu a respectat această hotărâre și a amenajat pe unele insule structuri militare printre care și piste de aterizare pentru avioanele militare sau miniporturi pentru ambarcațiuni.

Acțiunile Chinei și ascensiunea ei economică au determinat S.U.A. să o desemneze drept amenințare strategică și să ceară statelor membre N.A.T.O să înființeze baze militare în Japonia și în alte țări învecinate cu China pentru a putea interveni rapid în cazul izbucnirii unui conflict. Cea mai probabilă cauză a unui conflict e considerată invadarea Taiwanului, devenit un obiectiv strategic de prim rang pentru S.U.A. datorită faptului că acolo se produc aproximativ 90% dintre circuitele integrate de vârf folosite în industria miltară, în cea spațială și în aviație. În cazul unei invazii fulger reușite S.U.A: intenționează să distrugă cu rachete fabricile de semiconductori taiwaneze. În ultimii ani un număr de oameni politici și generali americani au declarat că un război cu China e inevitabil în următorii 5 ani. Pregătindu-se de această eventualitate S.U.A: a semnat în 2021 un tratat trilateral de securitate și parteneriat cu Marea Britanie și Australia care s-au angajat să intervină în cazul unui conflict regional. E greu de spus dacă S.U.A: crede într-adevăr în eventualitatea unui conflict cu China, care a evitat să se implice direct în conflicte armate, în afară de câteva incidente de graniță cu India și în trecut cu Rusia. E posibil că această alianță precum și deschiderea a 5 baze noi în Filipine să fie doar o tactică de presiune politică. Aceste inițiative au determinat China să sprijine pe față Rusia în războiul cu Ucraina, contribuind decisiv la eșecul eforturilor S.U.A. de extindere a sferei de influență în acestă zonă.

Tactica S.U.A. de a înfrânge Rusia cu ajutorul sancțiunilor a eșuat și din alte motive. S-a crezut că prin intermediul mass-mediei va putea fi influențată opinia internațională și majoritatea statelor se vor alătura embargoului. Reacția statelor care nu făceau parte din anturajul S.U.A. nu a fost cea așteptată. Statele vecine cu Rusia au profitat de faptul că aceasta se afla la ananghie pentu a cumpăra cu prețuri avantajoase petrol și gaze rusești sau au furnizat cu suprapreț Rusiei produse pe care acesta nu le putea cumpăra. Chiar și state pe care S.U.A. le considera aliate s-au grăbit să profite de pe urma războiului ajutând astfel indirect Rusia. De pildă India a cumpărat petrol rusesc și l-a revândut apoi statelor europene

[11] Himmer, Michael, "China debt trap diplomacy: reality or myth?" în *Journal of the Indian Ocean Region*, vol. 18, 2022, Issue 3, pp. 250-272., Radhakrishnan, Vignesh; Rabboni, Rachita, Debt owed by Pakistan, Sri Lanka and Bangladesh to China rise to record levels: Data, The Hindu, May 10, 2024, consulta la https://www.thehindu.com/data/debt-owed-by-pakistan-sri-lanka-and-bangladesh-to-china-rise-to-record-levels-data/article68160207.ece în data de 08.10.2024.

care nu mai aveau acces la el.Turcia a încheiat un contract de realizare a unei conducte de gaze prin care să primească gaze rusești și un contract prin care Rusia se angaja să construiască două centrale electrice nucleare. Surprinzătoare a fost reacția Arabiei Saudite, un aliat tradițional al S.U.A., care a refuzat să furnizeze cantități suplimentare de petrol țărilor europene și a cerut apoi să fie primită în organizația BRICS. Interzicerea folosirii instrumentelor financiare occidentale și blocarea fondurilor rusești din băncile americane precum și amenințarea cu confiscarea bunurilor persoanelor fizice și companiilor rusești din S.U.A. și Europa i-a făcut conștienți pe toți posibilii adversari ai S.U.A. de pericolul reprezentat de sancțiunile financiare. BRICS a fost asaltat de cereri de aderare iar inițiativa rusească de organizare a unui mecanism financiar bazat pe moneda chineză a fost primită cu interes. Cea mai mare surpriză a fost cererea Turciei de aderare la BRICS. În acest caz probabil avem de-a face cu o încercare de aplicare de presiuni asupra U.E. pentru ca Turcia să fie până la urmă acceptată.

Cheltuielile suplimentare pentru înarmare și pentru susținerea Ucrainei și criza provocată de renunțarea la energie a făcu ca Franța să aloce resurse mai puține pentru contracararea forțelor islamiste din zona Sahelului. Nemulțumirile acumulate ca urmare a prețului disproporționat de mare plătit pentru asustența militară (am invocat mai sus ca exemplu prețul plătit pentru uraniu în Niger), au determinat cele patru țări sub-sahariene, foste cliente ale Franței, să recurgă la serviciile avantajoase ale grupului de mercenari ruși Wagner și să expulzeze forțele franceze. Cu acestă ocazie a fost expulzat din Niger și micul grup de militari americani care utilizau drone pentru combaterea islamiștilor. Acest eveniment a contribuit la micșorarea influenței occidentalilor în Africa și la extinderea sferei de influență rusești.

Amenințările împotriva Chinei și războiul din Ucraina au avut ca rezultat și formarea unei alianțe informale între China, Rusia, Iran și Coreea de Nord numită prompt de americani ”noua axă a răului”. Acestă alianță se bazează pe unele interese economice – furnizarea de arme Rusiei este o afacere foarte profitabilă – dar și pe faptul că aceste state se așteaptă la acțiuni ostile din partea S.U.A. și au nevoie de sprijin în acestă eventualitate.

Evoluția evenimentelor declanșate de conflictul dintre Occident și Rusia este un exemplu al legii consecințelor neprevăzute. Lipsa de viziune dar și complexitatea factorilor internaționali și prevalența în arena internațională a intereselor egoiste asupra imperativelor morale au avut drept rezultat efecte defavorabile pentru țările occidentale. Evitarea unei crize economice și politice nu se poate face decât prin încheierea războiului din Ucraian și prin regândirea pașilor care vor urma. Un viitor război cu China poate fi o soluție împotriva ascensiunii ei și impunerii domimației chineze și a unei ideologii opresive în partea de lume aflată în sfera ei de influență dar totodată poate avea rezultate grave, neprevăzute, pentru țările occidentale. Chiar dacă un astfel de război ar fi câștigat prețul plătit ar fi enorm și tocmai de aceea el ar trebui evitat. În sprijinul acestui argument îl voi cita pe Petr Pavel, președintele Cehiei care referindu-se la conflictul actual spunea că ”Victoria obținută cu prețul distrugerii a jumătate din populația Ucrainei nu este o victorie”.

BIBLIOGRAPHY

Allison, Graham, *Capcana lui Tucidide: Mai pot evita Statele Unite și China războiul?*, București: Corint, 2022.

Bracken, Paul, *The Second Nuclear Age: Strategy, Danger, and the New Power Politics*, New York: Times Books, 2012.

Buzan, Barry, ”A New Cold War?: The Case for a General Concept” în *International Politics*, 61, 1024, pp. 239-257.

Chang, Jung; Halliday, Jon, *Mao: The Unknown Story*, London: Vintage Books, 2007.

Gardner, Lloyd C., *Spheres of Influence: The Great Powers Partition Europe, from Munich to Yalta*, Chicago: Ivan R. Dee, 1993.

Hast, Susanna, *Spheres of Influence in International Relations: History, Theory and Politics*, Farnham: Ashgate, 2014.

Kaufman, Edy, *The Superpowers and Their Spheres of Influence: The United States and the Soviet Union in Eastern Europe and Latin America*, London: Croom Helm, 1976.

Kennedy, Robert F., *Thirteen Days: A Memoir of the Cuban Missile Crisis*, New York: W.W. Norton & Company, 1999.

Leebaert, Derek, *The World After the War: America Confronts the British Superpower*, 1945-1957, London: Oneworld Publications, 2018.

Livingstone, Grace*, America's Backyard: The United States and Latin America from the Monroe Doctrine to the War on Terror*, London: Zed Books, 2009.

Meijer, Hugo, *Awakening to China's Rise: European Foreign and Security Policies toward the People's Republic of China*, New York: Oxford University Press, 2022.

Murphy, Dawn C., *China's Rise in the Global South: The Middle East, Africa, and Beijing's Alternative World Order*, Stanford: Stanford University Press, 2022.

Murphy, Gretchen, *Hemispheric Imaginings: The Monroe Doctrine and Narratives of U.S. Empire*, Durham: Duke University Press, 2005.

Sanger, David E., New Cold Wars: China's Rise, Russia's Invasion and America's Struggle to Defend the West, New York: Crown, 2024.

Stone, Oliver, *The Putin Interviews*, New York: Hot Books, 2017.

Trenin, Dimitri, "*Rusia's Spheres of Interest not Influence"*, în *The Washington Quarterly*, 32:4, pp. 3-22.

Zięba, Ryszard, "*The Ukraine Crisis as the Rivalry for Spheres of Influence between the West and Russia*" în *International and Security Studies*, nr. 1/2017, pp.115-132.

THE HAND OF DA VINCI

Patricia-Dorli Dumescu
Lecturer, PhD, „Victor Babeş" University of Medicine and Pharmacy, Timişoara,
„C-CLASC" Centre for Applied Linguistics and Comparative Cultural Studies

Abstract: The world of Leonardo da Vinci was a wirldwind of art, science and sacred knowledge, as fascinating as few have succeded ever since. We will thus pursue the Grand Master's steps through the mazes of Italy, tracking down hidden secrets which still wait to be unveiled. Be it painting, drawing, battle artillery or dissecting the human body, we will discover once more, with the aid of current science and knowledge, what many still want to be revealed about the fascinating world in Leonardo da Vinci's mind.

Keywords: pencil mastery, sacred knowledge, scientific vision, discovering anatomy, red drawing.

Lumea lui Leonardo da Vinci a fost un amestec absolut fascinant de culori, gânduri, desene și proiecte pe care foarte puțini oameni ai vremii și le-ar fi putut închipui. Cunoscut pentru tablourile sale, da Vinci a lăsat în urmă peste 7200 de pagini cu note și însemnări despre absolut orice ar putea să treacă prin mintea umană: păsări, calcule matematice, mașini zburătoare, recuzită de teatru, vârtejuri de apă, valve sangvine, îngeri, sfaturi pentru pictori, schițe ale iubitului său, ghicitori, arme de luptă, fabule, cranii secționate, tulpini de plante. Și orice mai e în lumea văzută, precum și cea nevăzută de el. În toate aceste însemnări Leonardo își lăsa indicații despre ce anume ar avea de făcut sau de gândit și reflectat. *Dimmi*, își spunea Maestrul... Poate cea mai interesantă notă este „descrie limba ciocănitorii"! Printre *Mona Lisa*, *Cina cea de Taină* sau *Salvator Mundi*, Leonardo își îndrepta atenția și asupra unui lucru atât de insignifiant precum limba unei păsări! Care a fost pentru prima oară desenată anatomic la peste 150 de ani după epoca lui.

Da Vinci nu fusese un "om educat" la școli înalte, spre deosebire de alți cărturari ai vremii. Era autodidact și vorbea despre sine ca fiind "un om fără carte", dar cu o înțelepciune și viziune rar întâlnite pe atunci. Era stângaci, desenând de la dreapta la stânga astfel încât să nu întindă liniile cu mâna. Evident că există și speculații pe această temă, mai ales pentru că era un personaj destul de controversat. Astfel Caitlin Matthews avansează ideea conform căreia scrisul său în oglindă era de fapt menit să îi ferească notițele de ochii curioșilor: "Dacă oricare dintre caietele sale de însemnări ar fi devenit cunoscute, teoriile sale științifice vizionare (...) cu siguranță ar fi dus la excomunicarea sa și la pedeapsa cu moartea. Discreția lui Leonardo era și pavăza lui, și poate și motivul parțial pentru care își scria notițele în oglindă" (Matthews, 2005: 12).

Ca "discipol al experienței", așa cum se referea la sine, da Vinci a fost un om al Renașterii în cel mai adevărat sens al cuvântului. Interesat de tot ceea ce putea cuprinde mintea umană, el a devenit, pe rând, pictor, sculptor, muzician, inginer, inventator, istoric al științelor naturale, gânditor, filosof, teoretician al științelor și, nu în cele din urmă, un mare vizionar. Multe dintre mașinăriile gândite și desenate de el – de la tunuri, păsări de zbor (avioanele din zilele noastre) sau valvele inimii - s-au adeverit ca fiind funcționale cinci secole mai târziu!

În momentul în care decide să se mute de la Florența la Milano, da Vinci se descrie viitorului său angajator, Ludovico Sforza, după cum urmează:

”Ilustrul meu senior,

Studiind operele acelor care își zic maeștri și constructori de lucrări militare și încredințându-mă că invențiile lor nu se deosebesc defel de unele folosite până acum, mă voi strădui (...) să o inițiez pe Excelența voastră în tainele mele și să mă angajez să înfăptuiesc, când ea va dori, lucrurile înșirate mai jos. 1. Cunosc un mijloc de a construi poduri foarte ușoare și foarte trainice (...) 2. Pentru împresurarea unei cetăți, știu cum trebuie golită apa din șanțuri și făcute podețe de toate felurile (...) 4. Mai cunosc unele mijloace de a fabrica bombe foarte ușoare, lesne de transportat (...) 6. Voi face care acoperite, sigure și inatacabile (...) voi face bombardiere, mortiere și alte mașini de foc, cu forme foarte frumoase și foarte utile (...) 10. În timp de pace cred că pot egala pe oricine în arhitectură, (...) pot să sculptez în marmură, în bronz sau în pământ ars; la fel și în pictură, pot să fac tot ce se poate face, pot să țin piept orișicui” (Richter în Isaacson, 2018: 116-7).

Născut în 1452 în Vinci, la aproxiativ 30 km de Florența, Leonardo era de fapt un bastard cu o mamă țărancă și un tată notar. Lucru care l-a ferit de fapt de educația riguroasă pe care o urmau toți cei care proveneau, în mod oficial, din familiile nobiliare. Singur se mândrea cu faptul că el este”un discipol al experienței”, motiv pentru care a și listat atât de multe domenii ale cunoașterii în scrisoarea adresată Maurului Sforza! Curiozitatea sa l-a împins spre cele mai diverse domenii cu putință, privind la tot ce îl înconjura cu extrem de multă atenție. De altfel da Vinci era cunoscut pentru carnețele sale cu care se plimba la cingătoare prin oraș, notând totul în cel mai mic detaliu: ”De câte ori te vei duce la plimbare, scria el într-un carnet, să-ți placă să vezi și să judeci locurile și gesturile oamenilor când stau de vorbă între ei, portul lor, râsul sau gâlceava” (Richter în Isaacson, 2018: 127). Pentru că hârtia era scumpă în acea perioadă – iar da Vinci nu a stat niciodată prea bine din punct de vedere financiar – pe o singură foaie de caiet avea înghesuite, în absolut fiecare colț posibil, de la idei de mecanică, desene ale vârtejurilor de apă, bucle de păr, portrete, schițe anatomice sau mașinării ingenioase. Aceste schițe ale lui, cu atât de multe detalii pentru mintea și ochiul uman, sunt reflecția perfectă a imaginației și lumii lui atât de complexe.

Printre primele lui desene au fost, cu siguranță, studiile de draperie: fascinația pentru lumini și umbre, cum anume cad acestea pe o pânză sau cum poți crea iluzia de 3D pe o suprafață 2D, acest joc complex dintre lumină și întuneric. Deși producea Madone pentru negustori în atelierul lui Verrochio, el se îndrepta apoi spre a studia buclele de păr și modul în care acestea replicau spiralele din natură. Părul iubitului său Salai este prezent atât ca schițe în diversele caiete, cât și în tablourile pe care da Vinci nu prea se străduia să le termine! Pentru el rezultatul final nu era principalul scop al studiului, ci mai degrabă procesele intermediare. În momentul în care își demonstra că este pe drumul cel bun, fie că vorbim de poduri, diguri sau fresce, Leonardo se plictisea repede și trecea la următorul subiect de interes.

Pentru el omul în sine era principala fascinație. Mintea umană era cea pe care el voia să o surprindă în picturi, modul în care aceasta dicta mimica sau stările fizice. De altfel, Maestrul s-a luptat o viață întreagă cu proprii demoni, scriind deseori despre stările sale de depresie și angoasă. Pe foarte multe pagini din carnete nota cu disperare ”Spune-mi dacă am făcut ceva vreodată ceva... Spune-mi... Spune-mi” (Richter în Isaacson, 2018: 110). Gândurile sale despre moarte au fost transpuse în jocul umbrelor din schițele și tablourile sale, cu toate centrate pe complexitatea umană. Poate cel mai fascinant din acest punct de vedere este *Omul vitruvian* – căutarea perfecțiunii aici pe pământ.

Da Vinci nu va fi primul care să îl deseneze pe omul perfect. Ideea de la care au plecat fie Francesco di Georgio, fie Giacomo Andrea, a fost manuscrisul de arthitectură lăsat de către anticul Marcus Vitruvius Pollio, care a servit în armata romană a lui Cezar. Ceea ce căutau și anticii și renascentiștii era această fascinantă legătură dintre microcosmosul uman și

macrocosmosul lumii. Vitruviu inițial calculase proporțiile unui corp uman ”bine făcut” care să poată sta apoi la baza construcției unui templu, punând omul într-un cerc și un pătrat pentru a determina proporția ideală a unei biserici. Da Vinci le-a reluat apoi, făcând măsurători extrem de minuțioase asupra corpului uman care stă cu brațele deschise între biserică și univers:

”Lungimea brațelor întinse este egală cu înălțimea omului. De la linia părului până la bărbie este a zecea parte din înălțimea omului. De sub bărbie până în creștetul capului este a opta parte din înălțimea unui om. De deasupra pieptului până în creștetul capului este a șasea parte din înălțimea unui om. De deasupra pieptului până la rădăcina părului este a șaptea parte din înălțimea unui om. Lățimea maximă a umerilor este a patra parte din înălțimea unui om. De la mijlocul pieptului până în creștetul capului este a patra parte din înălțimea unui om. De la cot până la vârful mâinii este a patra parte din înălțimea unui om. De la cot până la subraț este a opta parte din înălțimea unui om. Lungimea mâinii este a zecea parte din înălțimea unui om. Rădăcina penisului (*Il membro virile*) se află la jumătatea înălțimii unui om. Piciorul este a șaptea parte din înălțimea unui om” (Richter în Isaacson, 2018: 178-9).

Așa se năștea unul din cele mai frumoase concepte despre om. Matematica lui da Vinci și arta lui desăvârșită au dat lumii acest raport de aur și ideea conform căreia proporția noastră este una de ordine divină. *Omul vitruvian* transcede desenul înspre lumea nevăzută, cea din care facem cu toții, până la urmă, parte. Și ne duce cu gândul la acel tip de întrebări al căror răspuns Leonardo l-a căutat pe întreaga perioadă a existenței sale: cine suntem, cât de perfecți și cum anume ne situăm între micro și macrocosmos. Nu e întâmplător faptul că însuși Vetruvius a făcut această paralelă între om ca extensie a unei construcții care implica însăși prezența divină. Iar fascinația pentru corpul uman a continuat și în studiile de anatomie prin care Maestrul ”a încercat să localizeze exact locul sufletului” (Cremante, 2008: 400). Poate în continuare cel mai mare mister din antichitate și până astăzi.

Leonardo era absolut fascinat de corpul uman, studiindu-l mai întâi pentru a își îmbunătăți arta. Pe lângă celebrele studii de draperie, Maestrul a început să studieze amănunțit anatomia, făcând măsurători precise cu ajutorul sforii. La un moment găsim în caietele lui următoarele notițe: ”Care nerv determină mișcarea ochiului și face ca un ochi să îl miște pe celălalt? Despre închiderea pleoapei. Despre ridicarea sprâncenelor... Despre deschiderea buzelor cu dinții încleștați. Despre deschiderea buzelor până la un punct. Despre râs. Despre exprimarea mirării. Apucă-te să descrii cum este omul când se formează în pântec și de ce un prunc de opt luni nu trăiește. Ce este stănutul. Ce este căscatul. Epilepsie. Spasm. Paralizie... Oboseală. Foame. Somn. Sete. Senzualitate” (Richter în Isaacson, 2018: 239). Iar lista poate continua. Scopul declarat al lui da Vinci era să cunoască măsura universală a omului, să descopere în cele mai mici detalii atât fizicul, cât și latura psihică.

De fapt principalul subiect al Renașterii era figura umană. ”Ea apărea reprezentată în piese de altar, Biblie, tablouri mitologice ori narative și în portrete care se regăseau ori în fața, ori în interiorul unor clădiri sau, mai rar, în cadrul peisajelor” (Zoellner, 2020: 406). Iar tablorile lui da Vinci abordau toate aceste fațete diferite ale omului. Unele figuri erau mundane (precum Mona Lisa, Ginevra de Benci sau Dama cu hermină), iar altele (precum Sfântul Ioan Botezătorul, *Salvator Mundi* sau personajele *Cinei cea de Taină*) reprezentări aparte ale astralului. De altfel mai multe personaje biblice apar cu degetul ridicat înspre cer, semn că peste noi ca simpli oameni există ceva mai înalt și care este dincolo de puterea noastră de înțelegere. Da Vinci era intrigat de această zonă spirituală, de ceea ce se află în spatele omului simplu, de gândurile, conexiunile și informațiile care provin dintr-o conștiință superioară. Nu e deloc întâmplător că îi plăcea să se joace cu forme geometrice, iar singurele desene pe care le-a publicat în timpul vieții au fost cele de geometrie pentru cartea lui Pacioli.

Da Vinci își propunea mereu să publice diverse studii: de anatomie, de desen, de disecție sau botanică, dar îi plăcea la fel de mult să le abandoneze după ce ajunsese suficient

de departe cu propria cunoaștere. Pentru el, ca personaj al Renașterii, nu era deloc important să dăinuie prin ceva anume. De aceea și majoritatea picturilor sale au rămas neterminate. Ceea ce îl fascina însă era drumul minții umane până la a face legăturile corecte sau a depăși ceea ce alții considerau a fi bariere. *De ludo geometrico* trebuia să devină tratatul său de geometrie - pe care nu l-a terminat nicidată. Pentru Leonardo totul era de fapt un joc! Reprezentările sale geometrice ale corpurilor lui Platon sunt un real joc de lumini și umbre, astfel încât par reale, în mișcare. Ceea ce pentru cineva care provenea din perioada Renașterii este extrem de surprinzător. Maestrul "vedea" mult mai mult decât ochiul uman îi permitea, iar această viziune absolut unică a stat și la baza celebrei *Mona Lisa*.

La Gioconda nu a fost terminată niciodată. Leonardo a început-o în 1503 și a luat-o cu el peste tot unde s-a mutat. 14 ani în care a mai adăugat, a mai șters, ucenicii lui au făcut copii și în care el s-a jucat cu forme și umbre, cu dimensiuni diferite și cu ideea de corp omenesc ca microcosmos. Inițial tabloul fusese o simplă comandă, iar Maestrului nu prea îi plăcea să își onoreze comenzile. Nu doar că nu le termina, sau se plictisea repede de ele, ci la unele scrisori insistente venite din partea unor familii nobiliare nici măcar nu răspundea sau, mai rău, se prefăcea că era în alt oraș! Și totuși această soție a unui simplu negustor de mătase a devenit provocarea de a îmbina unele dintre cele mai interesante elemente într-un simplu portret.

Walter Isaacson face, în biografia sa impecabilă, următoarea remarcă: Mona Lisa a devenit, într-un fel aparte, imaginea lui da Vinci, a înțelepciunii și viziunii pe care el a acumulat-o de-a lungul vieții: "N-a livrat-o niciodată și, judecând după evidențele sale bancare, nici nu a primit vreodată bani pentru ea. În schimb, a păstrat-o, luând-o cu el la Florența, la Milano, la Roma și în Franța (...) În acea perioadă a adăugat, cu tușe fine, strat după strat de lac, perfecționând-o, retușând-o și impregnându-i niveluri noi și tot mai profunde de înțelegere a oamenilor și a naturii (...) Tot ceea ce i se întâmpla lui Leonardo, care devenea mult mai așezat cu fiecare pas al călătoriei sale, i se întâmpla și Monei Lisa" (Isaacson, 2018: 509). Corpul omenesc, văzut ca microcosmos se îmbină perfect cu macrocosmosul pământului, astfel încât peisajul din fundalul tabloului devine parte din *La Gioconda*. Zâmbetul ei misterios este greu de descifrat, reprezentând complexitatea naturii umane. Pare că toată informația universului stă în acest personaj care poate privi din orice unghi, care urmărește privitorul pentru că ea știe totul. Chiar și pentru îmbrăcămintea ei da Vinci folosește jocurile sale geometrice: decolteul rochiei are două rânduri de spirale împletite, urmate de noduri, cruci și bucle hexagonale. Reprezentări ale spiralelor există peste tot în lumea reală, de la scoici, floarea soarelui, petale de flori, conurile de brad sau chiar galaxii. Ele sunt de fapt baza perfecțiunii umane, așa cum a identificat-o și Leonardo din Pisa (Fibonacci), găsind formula pentru raportul de aur. Francene Hart, care a cercetat și îmbinat pictura cu matematica, știința și religia, vorbește despre spirala de aur ca fiind "reprezentarea cosmică a echilibrului ideal, a armoniei universale și a transformării spirituale. Această spirală este matricea întregii naturi și, într-adevăr, a umanității noastre. De la spirala dublă a ADN-ului nostru, până la forma de spirală a galaxiilor, această piesă a Geometriei Sacre este în egală măsură un receptaclu și un accelerator al conștiinței" (Hart, 2010: 71). Iar reprezentarea Mona Lisei exact acolo ne și duce cu gândul: suntem ființe incredibil de complexe, care ne integrăm într-un mod atât de firesc în natura alături de care conviețuim și ființăm.

Da Vinci a făcut și studii amănunțite de optică astfel încât să poată reda o dilatare diferită a pupilelor Giocondei în funcție de modul în care acestea sunt expuse la lumină. Zeci de cercetători au încercat să înțeleagă cum anume ochii ei te pot urmări prin întreaga încăpere dintr-un tablou realizat la 1500! Se știe că pentru misteriosul zâmbet, Maestrul îi aducea tot timpul Mona Lisei un adevărat anturaj compus din cântăreți, muzicanți, bufoni care să îi producă o stare de seninătate. Pasionat de anatomie, Leonardo s-a folosit de studiile lui

asupra mușchilor buzelor pentru a putea reda toate acele tușe aparent simple care definesc enigma surâsului ei.

Pe la începutul anilor 1490 Leonardo notează în carnete aceste conexiuni pe care le vede între lumea de jos și tot ceea ce este împrejurul și deasupra noastră: ”Anticii au numit omul o lume mai mică și cu siguranță este o denumire bine aleasă, deoarece corpul său este analog lumii. Așa cum omul are în el oase care îi sprijină carnea, lumea are stâncile ei care sprijină Pământul. Așa cum un om are un lac de sânge în care plămânii se ridică și coboară în respirație, așa și corpul Pământului are marea care la fel se ridică și coboară la fiecare șase ore, ca și cum lumea ar respira. Așa cum venele de sânge se trag din acel lac și se întind în tot corpul omenesc, tot așa oceanul umple corpul Pământului cu izvoare infinite de apă” (Richter în Isaacson, 2018: 452). Fascinat de legătura mistică dintre om și lume, Maestrul s-a jucat cu toate aceste gânduri, conexiuni, ducându-le mult mai departe decât mintea Renașterii era pregătită să meargă. Omul ca centru al lumii îl vom descoperi și în studiile sale meticuloase de anatomie.

Scopul său declarat era de a scrie un tratat de anatomie care să înceapă ”cu conceperea omului și descrie natura pântecului și cum trăiește fetusul în el, câtă vreme rămâne acolo, cum se înviorează și primește mâncare. De asemenea, creșterea sa și ce interval există între o etapă de creștere și alta (...) Voi descrie apoi care părți cresc mai mult decât altele după ce copilul se naște și voi determina proporțiile unui copil de un an. Apoi descriu un bărbat și o femeie aflați la maturitate, cu proporțiile lor, trăsăturile, culoarea pielii și fizionomia lor. Apoi, cum sunt alcătuiți din vene, tendoane, mușchi și oase. Apoi, în patru desene reprezint patru stări universale ale oamenilor” (Richter în Isaacson, 2018: 240). Da Vinci nu s-ar fi limitat niciodată la a descrie pur și simplu doar corpul uman, ci întotdeauna încerca să surprindă și trăirile, sentimentele, viața sub toate formele ei. Vorbește despre veselie, râs, plâns, frică, fugă, depresie la fel de bine cum numără vertebre, mușchi sau dinți. De altfel a fost și primul care a descris dantura completă a omului: nu un medic, ci un pictor cu studii medii din perioada renascentistă!

Pasiunea pentru anatomie o reia înainte să plece din Florența, unde întâlnește un bătrân de peste 100 de ani, al cărui cadavru îl va diseca cu foarte mare atenție. Desenează atent tot ceea ce descoperă și face analogii la care doar o minte atât de complexă putea ajunge. Încercând să înțeleagă de ce a murit un bărbat sănătos, chiar dacă în vârstă, ”a comparat vasele de sânge ale bătrânului cu cele ale unui băiat de doi ani care murise și el în spital. A descoperit că venele copilului erau suple și netede, ’pe dos de cum erau la bătrân’. Folosindu-și talentul de a gândi și a descrie pe baza analogiilor, a tras concluzia că ’rețeaua de vase se comportă la om ca la portocale, în care coaja se întărește și pulpa se reduce pe măsură ce îmbătrânesc’ ” (Isaacson, 2018: 424). Leonardo a început să disece cadavre într-o perioadă în care Biserica Catolică nu mai interzicea complet această practică, dar nici foarte încântată nu era. El lucra atât de mult pe fiecare cadavru pentru a putea desena din toate unghiurile tot ceea ce era de învățat despre corpul uman, până când acesta nu mai putea fi folosit. Doar imaginea unui da Vinci, întotdeauna foarte pedant îmbrăcat, cu șosete fine din cea mai bună mătase, cu tunici colorate până la genunchi (care nu erau specifice vremii), stând nopțile lângă corpuri intrate în stare avansată de putrefacție, ne arată pasiunea fără margini pentru cunoaștere.

Și care nu s-a oprit aici. Simplele descoperiri fizice nu îl satisfăceau pe Maestru. La fiecare nouă informație culeasă, el făcea și conexiunile cu lumea extinsă. Astfel venele, arterele, sistemul digestiv erau comparate cu râuri, curenți de aer și ramificația plantelor. Fetusul uman era, în același timp, și replica semințelor care cresc în interiorul plantelor. Pentru că în natură nimic nu se pierde, totul se transformă. Embrionul lui Leonardo este ”desenat cu hașuri curbate meticuloase, destinate în egală măsură să ne fascineze privirile și să ne informeze mințile, el surprinde condiția umană cu o frumusețe spirituală (...) Ne putem

vedea întrupați în minunea creației: inocentă, miraculoasă, misterioasă" (Isaacson, 2018: 448).

De la fetus și până la un mulaj de sticlă al inimii nu a mai fost decât un pas. Ca model a folosit inima unui taur, pe care a umplut-o cu ceară și, odată aceasta uscată, a creat o matriță pentru a avea un model de sticlă. Experimentul a fost refăcut în anii 1960 și s-a dovedid că da Vinci avea dreptate. Iar pentru a înțelege cum anume funcționează ventriculele a disecat inima unui porc care încă pulsa! Dar pentru că da Vinci vedea inima din toate aspectele ei, pe pagina din carnet cu specificațiile anatomice ale inimii a desenat portretului iubitului său Salai în jurul inimii. Anatomia era o știință exactă, dar da Vinci nu putea uita și de natura ei delicată, cea la care ne întoarcem cu toții cumva pentru confirmare și o viață frumoasă.

Nu doar inima a fost obiect amănunțit de studiu. Pentru creier da Vinci l-a folosit pe cel al unei vaci, având deja experiența turnării de ceară topită pe când lucra la monumentul calului. Își notează foarte atent: "Fă două găuri de aerisire la îndoitura cavității celei mari; ia ceară topită cu o seringă, fă o deschizătură în ventriculul memoriei și umple cele trei ventricule ale creierului. Numaidecât după ce s-a întărit ceara, fă o disecție a creierului și vei putea vedea lămurit forma celor trei cavități" (Richter în Isaacson, 2018: 431). Nici măcar ochiul uman nu a scăpat curiozității lui Leonardo, astfel încât a inventat o metodă de a îl putea diseca fără ca să își modifice forma atunci când este tăiat. Deși Maestrul nu avea tot timpul nevoie de ochi pentru a putea vedea cu adevărat ceea ce se ascunde în spatele lumii văzute.

Mâna lui Leonardo da Vinci și-a pus amprenta pe toată perioada Renașterii. Și nu doar. Personaj extrem de excentric în viața de zi cu zi, care se bucura de tot ce viața bună poate oferi, care refuza proiecte din simplul motiv că nu îl provocau, mereu în urmă la plata facturilor, dar întotdeauna perfect liber în ceea ce gândea. Pentru el mintea umană era cel mai prețios dar și a ales să o caute peste tot. Iubea perfecțiunea în toate formele ei, dar nu a încercat niciodată să o localizeze abstract. A ales mai degrabă curiozitatea unui copil pentru a desluși tot ceea ce îl fascina. În corp, minte și spirit.

BIBLIOGRAPHY

Cremante, Simona. 2008. *Leonardo da Vinci. The Complete Works*. Singapore: David & Charles.

Hart, Francene. 2010. *Geometria sacră. București*: Dao Psi.

Isaacson, Walter. 2018. *Leonardo da Vinci*. București: Publica.

Matthews, Caitlin. 2005. *The da Vinci Enigma Tarot*. Atglen: Schiffer Publishing.

Richter, J.P. *Notekooks* în Isaacson, Walter. 2018. *Leonardo da Vinci*. București: Publica.

Zöllner, Frank. 2020. *Leonardo da Vinci. The Complete Paintings and Drawings*. Köln: Taschen**.**

THE DOCUMENTS OF THE SZEKLER BORDER REGIMENTS IN THE COVASNA COUNTY BUREAU OF THE NATIONAL ARCHIVES OF ROMANIA

Tatiana Scurtu
Scientific Researcher, „Gheorghe Şincai" Institute for Social Sciences and the Humanities of the Romanian Academy, Târgu Mureş

Abstract: Once they had entered Transylvania, the Austrians began to organize this new province also from the military point of view. In the 18th century the military demands of the House of Habsburg increased due to the wars fought, and for this reason they resorted to the establishment of the Szekler and Romanian regiments of the Guard, which for the Romanians was an almost unique way of asserting themselves. At the basis of their organization was the initiative to establish a peasant army from among the serfs. Romanians who wanted to escape serfdom were in favor of the idea. Archival documents record the presence of Romanians from the Szekler seats in the Szekler border regiments.

Keywords: House of Habsburg, Szekler seats, border regiments, National Archives

Odată pătrunși în Transilvania, austriecii au început să organizeze această nouă provincie și din punct de vedere militar. În 25 ianuarie 1715, la Alba Iulia, este transmisă Scrisoarea lui Han Ignatiu către scaunul Trei Scaune prin care comunică aprobarea pentru reorganizarea serviciului de plăieşi, necesar la paza graniţelor.[1]

Pe 4 august 1728, gubernatorul Kornis Sigismund ordonă oficialilor scaunului Trei Scaune să-i trimită răspuns la scrisoarea formulată cu privire la controversele de graniţă cu moldovenii. Se ordonă să se înceteze orice conflict şi ocuparea prin forţă a terenurilor moldovenilor, până când vor sosi comisarii, iar dacă s-a ocupat vreun teren, acesta să se restituie şi să se raporteze cazul.[2]

La Sibiu, pe 28 iunie 1756, sunt emise ordinele guberniale prin care se ordonă sporirea numărului plăieşilor care păzesc graniţa şi ridicarea salariului cu un florin. Se cere ca porţile ridicate la marginea satelor să fie păzite ziua şi noaptea[3] și al doilea, prin care se comunică să se întărească paza şi controlul la punctele de graniţă, pentru ca persoanele care nu au autorizaţie să nu poată trece graniţa dintre Transilvania şi Muntenia sau Moldova.[4] „Tocmai în această perioadă, curtea vieneză inițiază militarizarea unor regiuni de margine ale țării, aprobând proiectul întocmit de generalul Buccow privind inființarea regimentelor de graniță."[5] În secolul al XVIII-lea exigenţele militare ale casei de Habsburg au crescut din cauza războiului de secesiune (1740-1748) și a celui de șapte ani (1756-1763) și pentru aceasta au recurs la înființarea regimentelor grănicerești secuiești și românești. Aceasta pentru români a constituit o modalitate de afirmare aproape unică, dar nu și pentru secui.[6]

---

[1] Arhivele Naționale Covasna (în continuare ANC), Fondul *Scaunul Trei Scaune*, inv. 1, dos. 252, f. 2.
[2] *Ibidem*, dos. 9/1728, 2 file.
[3] *Ibidem*, dos. 22/1756, 2 file.
[4] *Ibidem*, dos. 27/1756, 2 file.
[5] Ladislau Gyemant, „Politica Habsburgilor: absolutism, reformism și liberalism", în „Istoria Transilvaniei, Vol. III (de la 1711 până la 1918"), coord. Ioan-Aurel Pop, Thomas Nagler, Magyari Andras, Ediția a II-a, Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, Deva, 2016, p. 217.
[6] *A Székelység Története* [*Istoria Secuimii*], Gustáv Mihály Hermann (coord.), ediție revizuită și adăugită, Hargita Megyei Hagyományőrzési Forrásközpont [Centrul de Resurse pentru Patrimoniul Județean Harghita], 2015, p. 108.

La 15 iunie 1761, în Mărcuşa, scaunul Trei Scaune, este încheiat un proces-verbal la adunarea viceoficialilor din scaunul Trei Scaune referitor la dezbaterea ordinelor primite de la comisarul Damokos Francisc din Braşov privind punerea la dispoziţia generalului Buccow, aflat în misiune în scaunul Trei Scaune, a 70 de cai înhămaţi, casă şi masă şi a numiţilor Vajna Toma şi Anton Ştefan care îl vor călăuzi pe general pe timpul şederii sale în localităţile scaunului.[7]

În perioada 1762-64 s-au organizat regimentele grănicerești. „Granița militară se naște în 1764 în Transilvania (două regimente românești, două secuiești).”[8] La baza organizării lor a stat iniţiativa de a se înfiinţa din rândul iobagilor o armată ţărănească. Românii care doreau să scape din iobăgie au agreat ideea, dar ungurii au reacționat dușmănos considerând-o ca pe o nouă formă de obligaţie ce o aveau faţă de imperiu. Împotrivirea secuilor la această măsură a fost înfrântă prin carnagiul de la Siculeni din anul 1764.[9]

Din anul 1763, la Sibiu, se păstrează un fragment din Ordinul Guberniului cu privire la calmarea şi liniştirea poporului în legătură cu înfiinţarea trupelor de grăniceri pentru paza graniţelor.[10] În 13-14 decembrie 1763, la Târgu Secuiesc, este luat interogatoriul caporalului Reti Ştefan, din Regimentul secuiesc de graniţă nr. 2 infanterie, învinuit de luare de mită de la un iobag român pentru a-l scăpa de serviciul militar.[11]

Pe 7 martie 1765, la Sibiu, este emis Ordinul Gubernial prin care se comunică Rescriptul Regal cu privire la înfiinţarea noilor regimente grănicereşti.[12] Un document tipărit în limba română cu grafie chirilică, semnat de împărăteasa Maria Tereza, în 27 mai 1766, cuprinde o serie de dispoziții referitoare la pedepse și taxe cătanelor care fug din regimente, dar și tuturor celor care îi vor ajuta la săvârșirea acestor nelegiuiri.[13]

Organizarea întregii granițe militare s-a realizat abia între anii 1760-1780. Înființarea în Transilvania a unor regimente grănicerești era mai mult decât necesară. Întărirea granițelor imperiului, prin înființarea de noi regimente în sudul și estul Transilvaniei, acel cordon militar care începea de la Marea Adriatică, trecea pe la Porțile de Fier, și acum continua pe crestele Carpaților, ajungând în zona Galiției. Misiunea de înființare a noilor regimente a fost încredințată la data de 5 iulie 1761 generalului de cavalerie, austriacul Nicolae Adolf de Buccow.[14]

Astfel, a fost desființată organizaţia plăieşilor şi a puşcaşilor, autorităţile austriece înfiinţând în locul acesteia „Militargrenze” (Graniţa Militară), care se întindea din Voivodina (Banatul sârbesc) până la Năsăud, constând în militarizarea regiunilor bănăţene şi transilvănene, de la graniţa cu Ţara Românească şi Moldova, prin înfiinţarea unor regimente grănicereşti formate din rândurile populaţiei locale. Din cele şapte regimente, cinci erau de infanterie (două româneşti şi trei secuieşti) şi două de cavalerie (unul românesc de dragoni şi unul secuiesc de husari). În zona Carpaţilor de curbură s-au înfiinţat Regimentul 2 secuiesc de graniţă şi Regimentul de husari. „Regimentul 2 secuiesc era dislocat în scaunul Trei Scaune, la graniţa de sud-est a Transilvaniei cu Moldova şi Ţara Românească. Regimentul era organizat pe 12 companii şi cuprindea 102 localităţi. Sediul statului major al regimentului

[7] ANC, Fondul *Scaunul Trei Scaune*, inv.1, dos. 2442 (12), 2 file.
[8] Ioan-Aurel Pop, Ioan Bolovan, *Istoria Transilvaniei*, Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2013, p. 129.
[9] *A Székelység Története…*, p. 109.
[10] ANC, Fond *Scaunul Trei Scaune*, inv.1, dos. 2534 (44), 2 file.
[11] ANC, Fond *Regimentul secuiesc de graniţă nr. 2 Infanterie*, dos. I/6 1763, f. 1-8.
[12] ANC, Fond *Primăria oraşului Tg. Secuiesc*, inv. 23, dos. 177, f. 10-11.
[13] Arhiva Centrului Ecleziastic de Documentare „Mitropolit Nicolae Colan” (în continuare ACEDMNC), Fond *Protopopiatul Ortodox Trei Scaune*, dos. 6, f. 24.
[14] Ioan Parean, *Contribuţii la istoria Regimentului 1 Român de Graniţă*, disponibil online la https://www.armyacademy.ro/reviste/3_2000/art28.html.

era la Târgu Secuiesc. Efectivul regimentului era de 3.000 de oameni. Regimentul avea ca misiune principală paza frontierei şi în special a pasurilor Tătarului şi Oituz".[15]

Regimentul de husari (cavalerie uşoară) avea sediul statului major la Sfântu Gheorghe. Era organizat pe opt companii şi a cuprins la început 142 de localităţi: cinci companii în scaunul Trei Scaune şi trei companii în scaunul Ciuc. Efectivul era de 1.500 de oameni. Ulterior în compunerea Regimentului de husari au intrat şi locuitori ai 27 de comune româneşti: două localităţi din comitatul Hunedoara, trei din Alba Inferioară, două din Turda, şase din scaunul Arieş şi 14 din districtul Făgăraş[16]. Regimentul de husari s-a constituit în 1762 sub denumirea „Regimentul secuiesc de graniţă husari".

În 10 decembrie 1763, are loc ceremonia de sfințire a steagurilor și depunerea jurământului „primului regiment de graniță secuiesc.[17]

Regimentele grănicereşti au funcţionat cu sediul la Miercurea-Ciuc (Regimentul 1 secuiesc / Regimentul 73 Infanterie la război), Tg. Secuiesc (Regimentul 2 secuiesc / Regimentul 74 Infanterie la război) şi Regimentul 11 Husari de grăniceri, cu sediul la Sf. Gheorghe[18], în care au intrat 304 localităţi din Principatul Transilvaniei, luptătorii şi cai necesari, constituit atât din secui, cât şi români. Saşii şi ungurii în acea etapă (1763-1851) au refuzat Curtea de la Viena ca să devină şi ei grăniceri. Au cerut în schimb moţii lui Horea, Cloşca şi Crişan să devină grăniceri, dar împăratul Iosif al II-lea (1780-1790) s-a răzgândit la presiunea nobilimii transilvane a celor trei „naţiuni privilegiate": saşii, secuii şi ungurii.[19]

Introducerea forțată a instituției grănicerești în secuime, după atrocitățile de la Siculeni, în 1764, – afirmă istoricul Imre István – a mai sporit încă trăsăturile specifice datorită cărora stratificarea socială a secuilor câștigă în complexitate și policromie.[20] Înființarea, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, a regimentelor de graniţă, de către Curtea de la Viena, a întâmpinat, pe teritoriul scaunelor Ciuc, Giurgeu şi Casin, o puternică rezistenţă a populaţiei locale, care refuza înscrierea în armată. A rămas în istorie sub denumirea de „Siculicidium", episodul din 7 ianuarie 1764, când, la Siculeni, localitate din Depresiunea Ciucului, în apropiere de Miercurea-Ciuc, au fost ucişi peste 400 de secui care refuzau înrolarea în regimentele de graniţă[21]. În urma acestei sângeroase represiuni austriece împotriva opoziţiei secuieşti la înrolarea în armata de grăniceri, un număr însemnat de secui au emigrat în Moldova.

Statutul grăniceresc, drepturile şi obligaţiile grănicerilor au fost stabilite prin „Regulamentele pentru graniţa militară transilvană din 24 martie 1764 şi din 12 noiembrie 1766, împreună cu dispoziţiile ulterioare constituţionale referitoare la acestea.[22] Se prevedea, potrivit regulamentului din 24 martie 1764, că „întreg teritoriul supus militarizării a fost declarat liber, viitorii grăniceri urmând a fi scoşi din starea de iobăgie şi scutiţi de toate taxele, excepţie făcând „taxa capului" (capitaţia), „taxa marhelor" (vitelor), de un aşa-zis impozit comercial şi unul pe case, stabilit în funcţie de sursele de venit ale grănicerului respectiv şi în acest caz grănicerul trebuia să plătească totuşi 2/3 din valoarea acestora, comparativ cu ceilalţi locuitori ai ţării. Ca urmare, grănicerii prestau serviciul militar.

---

[15] Ștefan Pascu, *Revoluția populară de sub conducerea lui Horea*, București, Editura Militară, 1984, p. 160.
[16] *Ibidem*, p. 161.
[17] *Ibidem*, p. 169-170.
[18] Vasile Tutula, *Organizarea militară a Principatului Transilvaniei în perioada 1691-1774*, Cluj-Napoca, Editura Neremia Napocae, 2003, p. 193-196.
[19] Vasile Tutula, „Mihai Viteazul și secuii", în *Acta Carpatica*, nr. VIII, Sfântu Gheorghe, Editura Eurocarpatica, 2021/2022, p. 39.
[20] Imreh István, *Viața cotidiană la secui*, București, Editura Kriterion, 1982, p. 62.
[21] Carol Gölner, *Regimentele grănicereşti din Transilvania (1764-1851)*, Bucureşti, Editura Militară, 1973, p. 30.
[22] Ioan Pop, *Istoria Regimentului II românesc de graniță de la Năsăud (1762-1851)*, Editura Ardealul, 1999, p. 62.

Elocvente sunt câteva aspecte şi din statutul grănicerilor, din 12 noiembrie 1766 care cuprindea 84 de articole. Art. 1 prevedea „Îndatorirea principală a tuturor grănicerilor este ca în timp de război, cât şi în timp de pace, de apărare a graniţelor, să fie strajă în garnizoane şi la poteci, să menţină siguranţa ţării, prin urmărirea hoţilor şi împiedicarea importului şi exportului destinat de mărfuri şi bucate prohibite, precum şi prin prevenirea, în conformitate cu ordinile date de mai marii lor, a tuturor prescripţiilor de orice fel ar fi şi a trecerii graniţei, în general, deci să împlinească fără excepţie toate acele servicii, care li se vor impune prin comandantul suprem şi prin ofiţerii superiori şi de stat major”.[23] La art. 26 se prevedea „părăsirea regimentului sau a obiectivului de luptă al regimentului era pedepsită cu moartea. La fel „nerespectarea jurământului militar era pedepsită cu moartea”.[24]

Pe parcursul funcţionării regimentelor secuieşti de graniţă au fost construite sau amenajate şi dotările necesare funcţionării unor asemenea unităţi militare.

Prin Ordinul Gubernial din 3 septembrie 1767 de la Sibiu, se cere Tablei Continue a scaunului Trei Scaune să contribuie la construirea caselor din Pasul Buzăului, iar soldaţii grăniceri să fie scutiţi de efectuarea prestaţiilor.[25]

La 1 septembrie 1768, este emis Ordinul Gubernial prin care se cere Tablei Continue a Scaunului Trei Scaune să comunice soldaţilor Kozma Ioan din comuna Ilieni şi Killyeni Ladislau din comuna Chilieni, aflaţi în concediu, să se reîntoarcă la regimentele lor, fiindcă termenele de concediu au expirat.[26] În același an, la Târgu Secuiesc, se regăsesc interogatoriul, depoziţia martorilor şi sentinţa adoptată de Tribunalul Militar, cu cartierul general în Târgu Secuiesc, în procesul intentat unui grup de grăniceri din Regimentul secuiesc de graniţă nr. 2 infanterie, pentru contrabandă cu locuitorii din Ţara Românească.[27]

În anul 1769, Regimentul din Sf. Gheorghe, ca regiment de cavalerie (uşoară s.n.) a primit şi nr. 47. În anul 1770, acest regiment a primit şi parte din subunităţile şi armamentul de la regimentul românesc de dragoni, de la Năsăud, care s-a desfiinţat. În compunerea regimentului secuiesc de husari au intrat în prima etapă localităţile din zona scaunelor Ciuc, Trei Scaune şi Arieş, inclusiv din localităţile predominant româneşti din aceste zone. Ulterior în compunerea regimentului au mai intrat locuitorii a 27 de comune româneşti din unităţile administrative enumerate mai sus, astfel că ponderea era de 50% români, 50% secui. În anul 1764, Regimentul de husari era dispersat în 101 localităţi, iar după conscripţia din 1810 erau 170 localităţi, din care 159 de localităţi mixte, o parte din locuitori grăniceri, altă parte nemilitarizaţi, aşa numiţii provinciali. [28]

La 11 noiembrie 1777, se emite Ordinul Gubernial cu privire la urmărirea dezertorilor din regimentele încartiruite în Transilvania.[29]

Iar în 1787 este transmis Raportul regimentului 2 infanterie secuiască către oficialităţile comitatului Trei Scaune cu privire la interzicerea construirii unui han în pasul Buzăului contelui Beldi Josif.[30]

În arhiva CEDMNC am identificat decrete, ordine și scrisori privind înrolarea oamenilor în armată, neînceperea războiului în Ardeal, prinderea dezertorilor, expirarea valabilității forintului lansat la 1800, imposibilitatea de a folosi banii Rubel în Ardeal, cercetarea lor, organizarea bâlciului la Odorhei.[31]

---

[23] Revista *Arhiva Someșană*, (Năsăud), nr. 8/1928, p. 79.
[24] Gelu Neamțu, Vasile Tutula, *Aspecte militare și pagini memorialistice despre Revoluția și Războiul civil din Transilvania: 1848-1849*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2008, p. 189.
[25] ANC, Fond *Scaunul Trei Scaune*, inv.1, dos. 3246 (129), 2 file.
[26] *Ibidem*, dos. 3466 (142), 4 file.
[27] ANC, Fond *Regimentul secuiesc de graniță nr. 2 infanterie*, dos. II/12 1770, f. 1-16.
[28] Ștefan Pascu, *Revoluția populară de sub conducerea lui Horea…*, p. 162.
[29] ANC, Fond *Primăria oraşului Tg. Secuiesc*, inv. 23, dos. 319, f. 7-8.
[30] ANC, Fond *Scaunul Trei Scaune*, inv. 2, dos. 1016 (XI/1), f. 4.
[31] ACEDMNC, Fond *Protopopiatul Ortodox Trei Scaune*, dos. 42, f. 1-14.

În 1802, consistoriul trimite protopopiatelor dispoziția potrivit căreia „preoții care slujesc lângă tisturile ostășești să poarte un anumit tip de uniformă”.[32]

La 4 ianuarie 1804, la Sfântu Gheorghe, are loc înțelegerea între comandantul Regimentului II secuiesc de graniță și oficialitățile scaunului Trei Scaune privind aplanarea conflictului creat în urma uciderii iobagului român Anton Nicolae de către soldații secui.[33]

Pe 14 august 1808, în Pasul Oituz, este înregistrat un proces-verbal întocmit de grăniceriі din postul de control, despre prinderea unor români care încercau să treacă graniţa cu bucate, fără a plăti taxele cuvenite.[34]

La Târgu Secuiesc a funcţionat Institutul Militar Secuiesc, într-o clădire construită între anii 1817-1823. Acest institut de pregătire militară a funcţionat până la terminarea Revoluţiei de la 1848-1849. Elevii şi profesorii şcolii au participat activ la lupte. Printre elevii şcolii s-a aflat şi artileristul Gábor Áron[35]. „Reformele tereziene și jozefine, vizitele împăratului printre români, rostirea de către suveran a unor cuvinte în românește și compasiunea exprimată de acesta față de supușii săi „valahi”, emiterea de acte administrative oficiale în limba română, crearea regimentelor de graniță, loviturile date privilegiilor medievale deținute de stări sau desființarea iobăgiei au creat printre români impresia că beneficiază de oarecare ocrotire, că nu mai sunt ai nimănui.”[36]

Documentele de arhivă semnalează prezenţa românilor din scaunele secuieşti în regimentele secuieşti de graniţă, realitate ilustrată în următoarele exemple: în 5 decembrie 1800, soldatul Dumitru Moroşan**,** originar din satul Valea Crişului**,** a dezertat de la trupă.[37]. În 27 februarie 1803 este adoptată sentinţa Tribunalului Militar Superior din oraşul Sfântu Gheorghe, în procesul intentat grănicerului român Anghel Popa pentru dezertare (a dezertat la duşman, în timpul războiului francez)[38].

La 13 decembrie 1803, de la Cluj, se transmite Ordinul Gubernial oficialităţii scaunului Trei Scaune privind urmărirea unor dezertori români din regimentele româneşti de graniţă, fugiţi peste munţi în Moldova şi Muntenia.[39] Iar la 14 septembrie 1804, este emis Ordinul Gubernial transmis oficialităţii scaunului Trei Scaune pentru urmărirea, descrierea personală a mai multor militari dezertori, din regimentele de husari şi infanterişti din Transilvania.[40]

La 11 februarie 1804, este înaintat raportul lui Székely Francisc, vicejude regal al Sc. Trei Scaune, către oficialitățile orașului Sfântu Gheorghe privind militarul Vaszil Nicolae, din orașul Sfântu Gheorghe, care încă de la începutul lunii august (1803) s-a întors la Regiment.[41]

În același an, conducerea Regimentului din Sfântu Gheorghe cere clarificări despre situaţia unor militari români: Adam Olah [Românul], aflat în permisie în satul Căpeni[42] şi Gheorghe Nystor**,** din Alungeni[43].

În 4 februarie 1805, este înaintat raportul comandantului Regimentului de husari grăniceri secui, către judele regal al Scaunului Trei Scaune, prin care se trimit propunerea de avansare la gradul de locotenent, a lui Cirejek Dionisie, fost procuror militar.[44]

---

[32] *Ibidem*, dos. 26, f. 40.
[33] ANC, Fond *Scaunul Trei Scaune*, dos. 1168/1804, f. 209-215.
[34] ANC, Fond *Regimentul secuiesc de graniţă nr. 2 infanterie*, dos. XXXI/56, 1808, f. 1-3.
[35] Centrul Cultural Judeţean Covasna, *Călătorind prin Ţinutul Treiscaune*, Sfântu Gheorghe, 2007, p. 77.
[36] Ioan-Aurel Pop, *Transilvania, starea noastră de veghe*, Editura Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2016, p. 39.
[37] ANC, Fond *Scaunul Trei Scaune*, dos. 911/1801, XI/5, f. 1-3.
[38] ANC, Fond *Regimentul secuiesc de graniţă nr. 2 infanterie*, dos. XVIII/15, 1803, f. 1-11.
[39] ANC, Fond *Scaunul Trei Scaune*, dos. 1174/1803, f. 7-10.
[40] *Ibidem*, dos. 1174/1804, f. 95-98.
[41] *Ibidem*, dos. 1172/1804, f. 41-42.
[42] *Ibidem*, f. 54-55.
[43] *Ibidem*, f. 148.

La 13-21 ianuarie 1807, în Breţcu, a fost înregistrat raportul staţiei de carantină din Pasul Oituz, către comandamentul Regimentului secuiesc de graniţă nr. 2 infanterie despre contrabanda cu bucate pe care au săvârşit-o românii din oraşul Breţcu, organizaţi în grupuri de câte 30-40 de bărbaţi şi dificultăţile create de această situaţie, în relaţiile cu autorităţile din Moldova.[45]

La 1 februarie 1809, este înregistrată plângerea numiţilor Pallotska Ioan şi Sigismund din satul Pachia, scaunul Trei Scaune, către comandantul Regimentului secuiesc de graniţă nr. 2 infanterie, prin care cer ajutorul de a lua legătura cu Agenţia Ungară din Focşani, pentru a recupera bunurile rămase după fratele lor Pallotska Josif, care a lucrat în acest oraş ca medic, deoarece ei au fost acolo, dar nu au primit nimic de la servitorul fratelui lor.[46]

În 1810 se trimite o scrisoare prin care se înștiințează: „cătanele fugite vor fi pedepsite, iar cei care vor rămâne în slujba țării li se vor ierta greșelile”.[47]

Între anii 1815-1848, la Regimentul de husari (cavalerie) nr. 11 Sfântu Gheorghe, funcţionau mai mulţi ofiţeri români: Gheorghe Popa (1830-1843), un timp a fost şi adjutant de comandant al Regimentului, Gaspar Popp (1815), Matei Popp (1820), Maior Mircse (Mirtse) (1817-1832), Stefan Lady (1848), Alexandru Crainic (1848), Ioan Ţeţ (1815-1816) – tatăl viitorului general Czecz János. În 21 ianuarie 1849, din Tg. Secuiesc, Dănilă Vida, locotenent major în cadrul Regimentului 2 Infanterie Secuiască a fost avansat la gradul de căpitan şi numit comandant local în Trei Scaune.[48]

În aceeaşi perioadă, în Regimentul de Graniţă Secuiesc de Infanterie din Târgu Secuiesc funcţionau alţi ofiţeri români (comandant de regiment era în deceniul doi al secolului un englez, John Freyh Purcell Roreston). Astfel, între 1815-1832 era ofiţerii Gabriel Popp, care avansase de la locotenent la căpitan, şi David Domide (1816-1822), locotenent (transferat apoi la Miercurea-Ciuc). Ofiţerii Dionisie şi Francisc Mircse de Brateş erau şi ei de origine română şi avansaseră de la cadet la căpitan (1833-1848).[49]

La 29 martie 1823, este emis Ordinul Guberniului, prin care se restituie magistratului orașului Sfântu Gheorghe, plângerea colonelului Moise Dragits în litigiu cu Andrei pentru bătaie, în scopul verificării și raportării concluziilor până la 15 mai 1823.[50]

În anul 1824, are loc procesul familiei Mihaly din Sfântu Gheorghe, împotriva văduvei lui Iugarteu Petru (căpitan), născută Mihaly Debora din Sfântu Gheorghe, pentru moștenire.[51]

În 1828 în arhiva Tribunalului Regimentului secuiesc de graniță nr. 2 infanterie se păstrează rapoarte, protocoale, acte notariale, sentințe ale Tribunalului respectiv referitoare la procesele intentate grănicerilor Krinitzky Blazie, Math Andrei, Mate Solomon și Czukor Josif acuzați și condamnați pentru dezertare în Moldova.[52]

În 1829, Tribunalul Regimentului secuiesc de graniță nr. 11 cavalerie adoptă sentința în procesele intentate grănicerilor Fabian Alexe și Fabina Toma, acuzați de complicitate la contrabanda cu vite, aduse din Moldova[53], grănicerului Vitalyos Francisc din Regimentul de cavalerie este învinuit de a fi ajutat dezertori să treacă în Moldova și de complicitate la furt de

---

[44] *Ibidem*, dos. 1216/1805, f. 21-23.
[45] ANC, Fond *Regimentul secuiesc de graniţă nr. 2 infanterie*, dos. XXVII/6, 1807, f. 1-4.
[46] *Ibidem*, dos. XXXII/18, 1809, f. 1-2.
[47] ACEDMNC, Fond *Protopopiatul Ortodox Trei Scaune*, dos. 43, f. 1-2.
[48] ANC, Fond *Primăria oraşului Tg. Secuiesc*, inv. 23, dos. 1486, f. 34.
[49] Ioan Lăcătuşu, Vasile Lechinţan, Violeta Pătrunjel, *Românii din Covasna şi Harghita…*, p. 393.
[50] ANC, Fond *Primăria oraşului Sfântu Gheorghe*, inv. 1, dos. 98, 2 file.
[51] ANC, Colecția personală *Gödri Francisc*, dos. 34.
[52] ANC, Fond *Regimentul Secuiesc de Graniță*, cutia LXXVII, dos. 86, f. 1-143.
[53] *Ibidem*, cutia LXXVIII, dos. 2, f. 1-34.

cai[54], grănicerului Bobo Ioan, din Regimentul secuiesc de graniță nr. 2 infanterie și iobagului Farago István pentru furt de animale (boi) din Moldova și comercializarea acestora[55].

Amploarea fenomenului de dezertare a militarilor din Transilvania, în general, şi din regimentele secuieşti de graniţă, în special, este redată de numărul foarte mare de documente prin care se încearcă gestionarea corespunzătoare a situaţiei. După cum se va putea observa, măsurile preconizate nu au avut rezultatul scontat, iar dezertarea şi emigrarea în Ţările Române a continuat pe parcursul întregului secol al XVIII-lea. Din Arhivele Naționale Covasna, au fost identificate rezumatele unor ordine guberniale care se referă la: anunţul referitor la recompensarea locuitorilor care prind şi predau soldaţii dezertori şi la pedepsirea celor care nu vor denunţa pe dezertori,[56] publicarea unor articole de legi cu măsurile ce se vor lua împotriva persoanelor care îi ascund pe dezertori,[57] decretul regal cu privire la prinderea dezertorilor, rescriptul regal cu privire la modul de plată a persoanelor care îi predau pe dezertori, prelucrarea ordinelor primite de la guberniu: despre adunarea sumelor restante destinate recruţilor înrolaţi benevol şi despre pedepsele ce se aplică peroanelor care trec clandestin graniţa, prin drumurile interzise, dezbaterea aceloraşi dispoziţii în adunarea vice-oficialilor din scaunul Trei Scaune, ţinută la Mărcuşa, în 20 octombrie 1760.[58]

La 9 ianuarie 1797, din Cluj, a fost emis Ordin Gubernial prin care se comunică Decretul Regal cu privire la amnistierea pedepselor dezertorilor care se reîntorc benevol la trupele lor.[59] Printr-un alt Ordin Gubernial, datat la 2 ianuarie 1798, oficialitatea scaunului Trei Scaune trimite patentul regal referitor la iertarea soldaţilor dezertori dacă aceştia se întorc la regimentele lor până la sfârşitul lunii mai 1798. Este anexat patentul tipărit în limbile maghiară şi română cu grafie chirilică.[60] În anul 1804, din Cluj, este transmis oficialităţii scaunului Trei Scaune Ordinul Gubernial privitor la urmărirea militarilor români, dezertori din regimentele de graniţă, fugiţi peste munţi în Muntenia şi Moldova, se ordona urmărirea acestora în vederea pedepsirii lor.[61] Într-un document din 1812, se poruncește ca nimeni să nu fugă de militărie.[62]

La 3-4 iulie 1828 sunt emise sentinţele Tribunalului Regimentului secuiesc de graniţă nr. 2 infanterie din Târgu Secuiesc referitoare la procesele intentate grănicerilor Blasiu Krinitzky, Andrei Mathe, Salamon Mathe şi Iosif Czukor, acuzaţi şi condamnaţi pentru dezertare în Moldova.[63] În 29 iunie 1851, comisarul principal cezaro-crăiesc din oraşul Sf. Gheorghe transmite magistratului oraşului Tg. Secuiesc ordinul Înaltului Comandament Militar Provincial cu privire la împiedicarea dezertărilor şi prinderea şi pedepsirea dezertorilor.[64]

Raporturile dintre comanda regimentelor şi conducerea administraţiei locale erau influenţate nemijlocit de ponderea locuitorilor din localităţile scaunelor secuieşti înrolate în regimente, din totalul populaţiei scaunelor. Astfel, la începutul secolului al XIX-lea, circa 40% din locuitorii scaunului Trei Scaune au devenit grăniceri, fiind scoşi de sub jurisdicţia civilă a scaunului[65]. În anii premergători revoluţiei de la 1848, conflictele dintre administraţia

[54] *Ibidem*, dos. XXV/1, 1806, f. 1-14.
[55] *Ibidem*, dos. VIII/14, 1784, f. 1-5.
[56] *Ibidem*, dos. 27/1746. p. 2.
[57] *Ibidem*, dos. 69/1749. p. 3.
[58] *Ibidem*, dos. 88/1749, dos. 37/1750, dos. 59/1757, dos. 8/1760.
[59] ANC, Fond *Primăria oraşului Tg. Secuiesc*, inv. 23, dos. 512, f. 33-34.
[60] ANC, Fond *Scaunul Trei Scaune*, dos. 657/1798, XI/3, f. 4-8.
[61] *Ibidem*,, dos. 1174/1804, f. 109-111.
[62] ACEDMNC, Fond *Protopopiatul Ortodox Trei Scaune*, dos. 46, f. 10.
[63] ANC, Fond *Regimentul Secuiesc de Graniță*, cutia LXXVII, dos. 86, f. 1-143.
[64] ANC, Fond *Primăria oraşului Tg. Secuiesc*, dos. 1619, f. 5-8.
[65] Ştefan Manciulea, „Regimentele grănicereşti din Ardeal şi Banat la 1841", în *Anuarul Institutului de Istorie Naţională*, vol. V, 1928-1930, Cluj, 1930, p. 448.

civilă şi militară a localităţilor devin tot mai accentuate. Unii sunt preocupaţi de reforma armatei, alţii de îmbunătăţirea vieţii politice şi sociale[66].

Regimentele secuieşti de graniţă erau implicate în desfăşurarea principalelor evenimente ale vieţii publice din scaunele secuieşti. Astfel, în 23 iunie 1817, oficialitatea scaunului Trei Scaune înştiinţează pe comandamentul Regimentului secuiesc de graniţă nr. 2 infanterie, despre conţinutul ordinului prezidenţial al Guberniului Transilvaniei, referitor la faptul că la începutul lunii august 1817, împăratul va face o vizită la Sf. Gheorghe. Cu această ocazie. va participa la adunarea generală a scaunului şi se va dezbate situaţia construirii casei pretoriale[67].

Dieta de la Cluj a adoptat la 31 mai 1848 Legea privind gărzile naţionale, având ca scop explicit „Asigurarea securităţii interne". Legislatorii urmăreau transformarea regimentelor secuieşti în nucleul militar în jurul căruia trebuia să se constituie forţa înarmată chemată să intervină împotriva nesupunerilor ţărăneşti în curs de amplificare. Paragraful al treilea al respectivei legi preciza: „Prin această lege, secuii sub arme sunt consideraţi membri ai gărzilor naţionale", ceea ce practic însemna desfiinţarea regimentele secuieşti, fapt realizat după Adunarea de la Lutiţa.[68] După Adunarea de la Lutița comandanții regimentelor secuiești de graniță au devenit conducători de unități militare aflate în subordinea Gărzii Militare maghiare.

La 21 ianuarie 1849, în Tg. Secuiesc, Nemeth Ladislau, comisar general în Comitatul Trei Scaune comunică lui Vida Dănilă, locotenent major în cadrul Regimentului 2 Infanterie Secuiască, faptul că a fost avansat la gradul de căpitan şi numit comandant local în Trei Scaune, deoarece tabăra secuiască a fost reorganizată şi se aşteaptă trupele Generalului Bem pentru a fi instruite.[69]

La 12 mai 1849, de la Viena, este transmisă Proclamaţia Împăratului Franz Iosif către popoarele din Ungaria referitoare la măsurile luate contra revoluţiei şi sosirea trupelor ţariste pentru înăbuşirea revoluţiei. Se cere ca acestea să fie primite ca trupe prietene.[70]

Ordinul de desființare a regimentului a fost adus la cunoștința populației grănicerești la 18 februarie 1851și a fost pus în aplicare începând cu data de 1 aprilie a aceluiași an. Greu le-a fost grănicerilor să depună armele și să treacă din nou sub administrație civilă. Fiind „cătane împărătești", se bucurau de privilegii și scutiri fiscale, aveau sentimentul de libertate și a celui de proprietate asupra pământului pe care-l munceau, aveau mândria de a fi purtători de armă, drept pe care-l aveau în acea vreme doar clasele privilegiate și care dădea purtătorului ei un sentiment de siguranță. Vestea desființării regimentului a fost primită de către grăniceri, după mărturia unui contemporan, „vărsând lacrimi dureroase, ca și când ar fi presimțit că, dezarmați, vor avea de întâmpinat greutăți și mai mari".[71]

Cercetătoarea Ela Cosma, analizând rolul regimentelor austriece în evenimentele din Transilvania de la 1848-1849[72], identifică numeroase disfuncţionalităţi în comanda acestor regimente, respectiv, lipsa de coordonare pe orizontală a unităţilor militare într-un teritoriu de război şi defecţiunile de comandă de sus în jos, pe verticala ierarhiei militare. Toate acestea „au dat lovitura de graţie şi au distrus din interior armata habsburgică, mai mult decât ar fi

---

[66] ACEDMNC, *Colecţia de documente, Date şi informaţii care privesc oraşul Covasna*, dos. 722.
[67] ANC, Fond *Regimentul secuiesc de graniţă nr. 2 infanterie*, dos. XLVI/73, 1817, f. 1.
[68] Liviu Maior, „Revoluţia de la 1848 în Transilvania", în *Istoria Transilvaniei*, vol. III, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, 2008, p. 331.
[69] ANC, Fond *Primăria oraşului Tg. Secuiesc*, inv. 23, dos. 1486, f. 34.
[70] *Ibidem*, f. 54.
[71] Ioan Parean, *Contribuţii la istoria Regimentului 1 Român de Graniță*, disponibil online la https://www.armyacademy.ro/reviste/3_2000/art28.html.
[72] Ela Cosma, „Regimentele austriece, comandanţii și efectivele lor în Transilvania (1848-1849)", în *Biografii istorice transilvane VII. Armate, comandanţi, conducători în Transilvania (1848-1849)*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2013, p. 331-332.

putut să o facă orice inamic extern (armata maghiară) sau mai mult decât ar fi putut să împiedice orice aliat extern (armata ţaristă)". Comandamentul generalului Puchner a căutat cu orice preţ să arunce vina chemării ruşilor asupra unor terţi, în cazul acesta românii.[73]

Înființarea regimentelor secuiești de graniță a constituit o bună oportunitate pentru românii din fostele scaune secuiești de a scăpa de iobăgie. Militarii din regimentele secuiești de graniță au participat activ la viața publică a așezărilor în care locuiau. O formă specifică de proprietate asupra fondului funciar și forestier a constituit-o composesoratele. Aceste composesorate cu păduri au primit cu drept de proprietate doar comunele foste grănicereşti în perioada 1763-1851 pe timpul ocupării Transilvaniei de către Imperiul Habsburgic.[74]

Prezența și activitatea regimentelor secuiești de graniță în cei 87 de ani de existență (1764-1851) și implicarea grănicerilor în viața comunităților locale au avut o importanță deosebită, anticipând schimbările care vor interveni după Revoluția de la 1848-1849 în structura etnică și confesională a localităților din zonă, în raporturile dintre cetățeni și administrația publică locală, în pregătirea școlară și, parțial, în starea materială a românilor.

BIBLIOGRAPHY

Arhiva Centrului Ecleziastic de Documentare „Mitropolit Nicolae Colan" :
– Protopopiatul Ortodox Trei Scaune;
– Colecţia de documente;
Centrul Cultural Judeţean Covasna:
– Călătorind prin Ţinutul Treiscaune;
Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Covasna:
– Colecția personală *Gödri Francisc*;
– Primăria orașului Sfântu Gheorghe;
– Primăria oraşului Tg. Secuiesc;
– Regimentul secuiesc de graniţă nr. 2 Infanterie;
– Scaunul Trei Scaune;

Cosma, Ela, „Regimentele austriece, comandanţii și efectivele lor în Transilvania (1848-1849)", în *Biografii istorice transilvane VII. Armate, comandanţi, conducători în Transilvania (1848-1849)*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2013;

Gölner, Carol, *Regimentele grănicereşti din Transilvania (1764-1851)*, Bucureşti, Editura Militară, 1973;

Gyemant, Ladislau, „Politica Habsburgilor: absolutism, reformism și liberalism", în „Istoria Transilvaniei, Vol. III (de la 1711 până la 1918"), coord. Ioan-Aurel Pop, Thomas Nagler, Magyari Andras, Ediția a II-a, Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, Deva, 2016;

Hermann, Gustáv Mihály (coord.), *A Székelység Története* [*Istoria Secuimii*], ediţie revizuită și adăugită, Hargita Megyei Hagyományőrzési Forrásközpont [Centrul de Resurse pentru Patrimoniul Județean Harghita], 2015;

Imreh, István, *Viața cotidiană la secui*, București, Editura Kriterion, 1982;

Lăcătuşu, Ioan, Lechinţan, Vasile, Pătrunjel, Violeta, *Românii din Covasna şi Harghita. Istorie. Biserică. Şcoală. Cultură,* Editura Eurocarpatica, Sfântu Gheorghe, 2009;

Maior, Liviu, „Revoluţia de la 1848 în Transilvania", în *Istoria Transilvaniei*, vol. III, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, 2008;

Manciulea, Ştefan, „Regimentele grănicereşti din Ardeal şi Banat la 1841", în *Anuarul Institutului de Istorie Naţională*, vol. V, 1928-1930, Cluj, 1930;

[73] Sebastian Pârvu, *Românii din scaunele secuiești în Revoluţia de la 1848-1849*, Sfântu Gheorghe, Editura Eurocarpatica, 2014, p. 166.
[74] Vasile Șt. Tutula, „Mihai Viteazul și secuii…", p. 39.

Neamțu, Gelu, Tutula, Vasile, *Aspecte militare şi pagini memorialistice despre Revoluţia şi Războiul civil din Transilvania: 1848-1849*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2008;

Pârvu, Sebastian, *Românii din scaunele secuiești în Revoluţia de la 1848-1849*, Sfântu Gheorghe, Editura Eurocarpatica, 2014;

Pascu, Ștefan, *Revoluția populară de sub conducerea lui Horea*, București, Editura Militară, 1984;

Pop, Ioan, *Istoria Regimentului II românesc de graniță de la Năsăud (1762-1851)*, *Ed*itura *Ardealul*, 1999;

Pop, Ioan-Aurel, Bolovan, Ioan, *Istoria Transilvaniei*, Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2013;

Pop, Ioan-Aurel, *Transilvania, starea noastră de veghe*, Editura Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2016;

Tutula, Vasile, „Mihai Viteazul și secuii", în *Acta Carpatica*, nr. VIII, Sfântu Gheorghe, Editura Eurocarpatica, 2021/2022;

Tutula, Vasile, *Organizarea militară a Principatului Transilvaniei în perioada 1691-1774*, Cluj-Napoca, Editura Neremia Napocae, 2003.

JOHN D. ROCKEFELLER IN THE INTERWAR ROMANIAN PRESS. HOW BILLIONAIRES CAPTIVATE THE SOCIETY IMAGINATION

Ferencz-Iozsef Truța
Research Assistant, PhD, „Gheorghe Șincai" Institute for Social Sciences and the Humanities of the Romanian Academy, Târgu Mureș

Abstract: After the end of the First World War, a new world emerged, in the case of Romania a world of contrasts, divided between those who could dream of wealth and those who lived only to secure their daily food. In this era dominated by the greed for money, the mentalities of the Eastern Balkan countries shifted slightly towards the West, especially towards the Promised Land.
This article focuses on the sensibility of newspaper readers and portrays the first billionaire in the history of the United States of America, John D. Rockefeller. This golden man captivated the Romanian press of the interwar period and was considered a far more significant monument than the Statue of Liberty. Rockefeller represented the aspirations and fascinations of a time when wealth and success were viewed with admiration and curiosity.

Keywords: John D. Rockefeller, interwar period, press

În loc de introducere

Ca și istoric să recuperezi un model de urmat în viață și fascinația luxului din societate, prin intermediul presei, poate părea insolit. Dar, aceste „mici" cercetări, ne pot oferii o imagine mai nuanțată, mai dinamică a mentalităților aferenete perioadei supuse cercetării. Până la urmă, istoria nu se recompune doar din evenimete mărețe ci și din mici „accesorii".

Cu toate că, în spațiul românesc, acumularea de bogății era percepută ca rezultat al escroceriilor și al unui tip de egoism păgânesc, sub influența Bisericii care spunea: „*să nu fim lacomi și să ne îmbogățim aicea, ci să trimitem în ceriu avuția noastră*"[1], într-o epoca dominată de gustul banului, așa cum plastic se exprima un ziarist ce se semna Petronius (ispirat probabil în alegerea pseudonimului de personajul romanului „*Quo vadis?*", de Henryk Sienkiewicz) , cititorii încep să fie interesați de viața oamenilor bogați precum Rockefeller, a Rotschild-ilor, a lui Alfred Nobel, John Pierpont Morgan, Krupp, Thomas Edison, Ford, Lordul Leverhulme, Aristide Boucicaut, etc., de viața celor care nu mai țineau cont de admirabila fabulă a lui La Fontaine: „*Le savetier et le financier*". Gustul cititorilor pentru asemenea lecturi este sesizat și de către presă. De exemplu, odată cu apariția volumului, „*À la conquête de la richesse*" de Richard Lewinsohn, același Petronius preciza: „*E o lectură moderna care poate ține locul Iliadei lui Homer. Fiecare epocă cu oamenii ei. A noastră este a marilor cuceritori de aur, a meșterilor vânători de noroc, a acestor energii cari zi cu zi,moment cu moment, s'au consumat pentru a creia averile faţă decari a lui Cresus, este o sărăcie curată*" .

Dintre miliardarii menționați anterior, John D. Rockeffeler fascina, fiind descris ca „un fenomen ca personalitate, ca diversitate în manifestări, ca energie şi posibilităţi de creaţie"[2]. Acest „reprezentant al unei epoci", pentru masele populare, conform ziarului Adevărul, trece „*drept un personagiu oarecum legendar. În anumite cărţi de şcoală sau in*

[1] Aici ar fi interesant un studiu care să reliefeze în ce măsura Biserica a aplicat aceste principii și în cazul ei. *Vezi*: Marian Petcu (coord.), *Sociologia Luxului*, (București: Editura Tritonic, 2015).
[2] „Miraculoasa viață a miliardarului Rockefeller. De la mic salariat, la rege al petrolului. „Standard Oil" și „Royal Dutch". – Fundațiile Rockeffeler", *Adeverul*, anul 51, nr. 16.355, (26 mai 1937): 3.

cărţi care se adresează celor săraci pentru a le da iluzia posibilităţii de îmbogăţire chiar când începi cu nimic, Rockefeller este luat ca exemplu. Se povesteşte totdeauna în aceste cărţi cum acest om genial a ajuns dintr'un simplu vânzător fără capital, omul cel mai bogat din lume. Ca stimulent pentru oamenii necăjiţi desigur că această imagine a unui Rockefeller ajuns bogat prin muncă şi economie, este acceptabilă. Şi este iarăşi adevărat că, într'adevăr, trecerea aceasta dela sărăcia totală până la bogăţia maximă, este opera unui om, înfăptuită dealungul câtorva decenii"[3].

Cu toate acestea, regele petrolului nu a fost iubit de către contemporani, bogăția și succesul extraordinar l-au transformat într-o țintă pentru jurnaliștii și politicienii reformatori[4], care l-au considerat personificarea lăcomiei corporatiste fiind caracterizat adesea ca „omul cel mai urât din lume"[5], pirat, uliu[6], etc.

Înainte de a aprofunda subiectul Rockefeller, trebuie să evidențiem faptul că mentalitățile se schimbă greu și unele fascinații rămân eterne, de la Marcus Licinius Crassus[7] până la John D. Rockefeller nu sunt diferențe în modul în care se acumulează bogații și în ceea ce privește fascinația societății față de acești superbogați ai lumii, față de cei care au acumulat averi incomensurabile[8]. Adevărul este că „suntem obsedaţi de superbogaţi" și ne intrigă modul în care au reușit să-și obțină averile. „Le invidiem şi le detestăm stilul de viaţă. Susținem că ne repugnă felul în care au transformat societatea, dar ne dăm în vânt să citim despre ei în reviste glossy şi să le urmărim ascensiunea, în clasamente. Cum au ajuns aceşti oameni să aibă succes – dacă succes este termenul corect pentru însuşirea bruscă a averii? De ce a dat atâta fericire peste ei? Oare sunt mai inteligenţi, mai hotărâţi sau pur şi simplu mai norocoşi decât noi, ceilalți? Oare să fie generația de înstăriţi de acum diferită în vreun fel de cele de dinainte? Cei blamaţi pentru criza economică şi pentru inegalitatea crasă trăiesc în continuare în lumile lor paralele, bucurându-se din plin de bonusuri, zburând cu avioanele lor particulare pe insulele lor particulare și lăsând uneori să le scape câteva firimituri, sub titlul de filantropie"[9].

---

[3] *Ibid.*

[4] Theodor Roosvelt, președintele republican, promitea în campania sa electorală desființarea trusturilor (a caracatiței) controlate de Rockefeller. Miliardarului i s-au imputat 4222 de acuzații de concurență ilegală și a fost condamnat în 1462 dintre acestea, aplicându-se pentru fiecare caz o amendă de 20.000 de dolari, amenda totală însumând 29.240.000 dolari. Sentința i s-a comunicat miliardarului în timp ce se afla pe terenul de golf, unde juca partida sa zilnic. Inițial surpins de verdict, el ar fi declarat foarte calm ziariștilor: arištilor: „Executarea acestei sentinţe va dura foarte mult". O veșnicie am spune, deoarece Rockefeller nu a plătit niciodată această sumă către stat. Vezi: *Ibid.*

[5] Vezi: *Ibid.* „*Rockefeller a fost un om pe care nici o piedică nu l-a descurajat. A violat legea transporturilor; a violat legea concurenţei; a violat legea trusturilor. Nu s-a sinchisit de nimeni. Nu l-a emoţionat nici agitaţia Senatului american, nici clamurile avocaţilor, nici urmărirea poliţiştilor. Când îl convoacă judecătorul de instrucţie, Rockefeller nu vine. Găseşte mii de pretexte. Doi sau trei ani reuşeşte astfel să se sustragă urmăririi. Şi când, în cele din urmă, se prezintă în faţa judecătorului, este de un calm înfricoşător. Două, trei şi patru ore stă liniştit pe scaun fără a declara nimic. Nu se poate obţine nimic de la dânsul. La 50 de ani------scrie cineva de spre dânsul — Rockefeller este omul cel mai urât din lume*".

[6] Petru Comărnescu, „Rockefeller. Omul care a întrupat grandoarea și declinul capitalismului", *Vremea*, anul X, nr. 489, (30 mai 1937): 8.

[7] Primul magnat al Romei antice, arhetipul oligarhilor moderni. Vezi: Peter Stothard, *Crassus-Primul magnat al Romei*, (București: Editura ALL, 2023).

[8] Cum se îmbogățesc oamenii?, se întreba retoric Jhon Kamfner: Prin mijloace cinstite şi mârşave, prin spirit întreprinzător, prin spoliere şi prin moştenire. Creează pieţe şi le manipulează. Înfrâng concurenţa sau o elimină. Câştigă sau cumpără influenţă printre liderii politici şi elitele culturale şi sociale. Inetresant este că acumularea de bogății provoacă cele mai diverse reacții din partea marelui public și a celor în cauză. Însă, fără excepție, stârnesc fascinația Vezi: Jhon Kampfner, Bogații. *O istorie de 2000 de ani de la sclavie la super-iahturi*, (Bucureşti: Baroque Books & Arts, 2015).

[9] *Ibid.,* 8.

Fascinația societății interbelice față de Jhon D. Rockefeller nu este departe de fascinația societății contemporane față de miliardari precum Elon Musk, Jeff Bezos, și Warren Buffett, dar, spre deosebire de aceștia, Rockefeller are onoarea de a fi prima „icoana" modernă a realizărilor antreprenoriale.

Miliardarul care a sedus presa românească. De la afaceri la filantropie.

Fig. 1.

Rockefeller la trei vârste diferite. Sursa: *Ilustrațiunea Română*, anul VI, nr. 17, (18 aprilie 1934): 6.

Începând cu primii ani ai secolului XX, ziarele românești au început să publice articole despre un anume „rege al petrolului"[10], John D. Rockefeller din Statele Unite ale Americii, a cărui venituri depășeau vertiginos veniturile țarului Nikolai Alexandrovici Romanov (țarul celei mai bogate, mai întinse și mai populate țări), după cum urmează: dacă țarul avea venituri de 324 de coroane pe minut, 19.440 pe oră, 466.560 pe zi și 170,294.400 pe an, regele petrolului încasa 400 de coroane pe minut, 24.000 pe oră, 576.000 pe zi și 210,240.000 pe an. John D. Rockeffeler avea venituri mult mai mari decât Sultanul Turciei (40,000.000 cor.), Împăratul Germaniei (14,256.000 cor.), Regele Italiei (11,143.000 cor.), Regele Angliei (9,040.000 cor.) Regele Spaniei (5,720.090 cor.), dar și mai mari decât alți regi ai comerțului precum Andrew Carnegie[11] (100, 000. 000 cor.), Russell Sage[12] (36, 900. 000 cor.) W. A. Clarr [13] (32, 000. 000 cor.), Jay Gould[14] (24, 000. 000 cor.) Pierpont Morgan[15] (20, 000.000 cor.)[16]. Așadar, se poate observa faptul că regele petrolului era cel mai bogat om din lume și rămâne chiar și azi cel mai bogat om din istorie.

[10] „Felurimi. Cei mai bogați oameni din lume", *Tribuna Poporului*, anul VII, nr. 195, (25 octombrie- 7 noiembrie 1903): 7.

[11] Afacerist și filantrop american de origine scoțiană si-a dobândit averea cu ajutorul fabricilor de oțel, mai ales prin producția de șine de cale ferată. Vezi: Andrew Carnegie, *Autobiography of Andrew Carnegie*, (New York: PublicAffairs,U.S., 2011).

[12] Finanțist, om politic, director de căi ferate. Este celebru pentru schemele sale financiare. Vezi: Paul Sarnoff, *Russell Sage, the money king*, (New York: Ivan Obolensky, Inc, 1965).

[13] Denumit și regele de aramă

[14] Magnat american al căilor ferate și un foarte iscusit speculator financiar, este cunoscut și ca unul dintre baronii tâlhari ai „Epocii de Aur". Vezi: Maury Klein, *The Life and Legend of Jay Gould*, (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1997).

[15] Bancher și investitor american. A finanțat Turnul Wardenclyffe(proiect nefinalizat) al celebrului inventatorului Nikola Tesla. Vezi: Jr MacGregor, *J.P. Morgan - The Life and Deals of America's Banker*, (Sheridan: Editura CAC Publishing LLC, 2019).

[16] „Felurimi. Cei mai bogați oameni din lume",... p. 7.

Fiul unui „*medic rural*”[17] de origine germană care se ocupa și cu agricultura, John Davison Rockefeller s-a născut în 8 iulie 1839 și a fost crescut, conform ziarelor vremii, după principii severe fiind învăţat la agonisire[18]. Cu toate că tatăl său era comerciant, familia nu avea o stare financiară foarte bună, locuind într-o casă cu două camere mici înconjurată de arbori și o grădinuță, unde mama sa, o femeie energică și foarte religioasă, cultiva legume. În ceea ce privește formarea sa academică, se pare că, singura şcoală teoretică pe care Rockefeller a urmat-o, împreună cu fratele său mai mic William Rockefeller, a fost şcoala comercială din Cleveland. Pe care nu a cercetat-o prea mult timp, dar suficient cât să dobândească noţiuni temeinice de contabilitate[19].

După terminarea școlii, la vârsta de 16 ani, în luna septembrie a anului 1855, după eforturi intense pentru a găsi un post vacant, se angajează ca și ucenic la casa de commission *Heuitt & Tuttle* cu un salar de 4 dolari pe săptămână. Asiduitatea şi inteligența lui atrag în curând atenţia şefilor săi şi după 15 luni, devenind vacant postul de ajutor contabili i se dă lui. Avea acum etatea de 18 ani şi câştiga 40 dolari pe lună. Însă, tânărul Rockefeler, nu era mulțumit, el cerea patronilor săi să-i urce retribuția iar cum aceştia nu au vrut, pleacă. Cu ceva economii făcute se întoarce la tatăl său şi-i solicită un împrumut să devină şi el „patron”. Deoarece tatăl său nu dispunea de bani, face un împrumut de 1000 de dolari cu o dobândă de 10% pe care urma să o suporte John. Dar, cu suma de 1500 dolari pe care o avea, tot nu putea începe nimic, îi mai trebuia acum o altă sursă de bani. Astfel, se asociază cu un funcţionar Morris B. Clark (primul lui asociat). Rockefeller de 19 ani şi asociatul de 30 ani pun bazele firmei *Clark & Rockefeller, commission-expedition*. Clark mai în etate mergea în căutarea clientelei în timp ce tânărul John stătea mai mult timp în birou purtând registrele. Foarte perseverenți, într-un timp relative scurt, cifra lor de afaceri atinge suma de 100.000 dolari. În cursul anilor următori aceștia își scalează afacerea intrând în diverse relații comerciale pentru a da firmei noi mijloace de a se dezvolta[20].

Având în vedere faptul că, în preajma anului 1860, a început o adevărată febră după petrol, asemănătoare celei de la 1850 după aur[21]. John D. Rockefeler, împreună cu asociații, se implică în această afacere[22], cu toate că era reticient în ceea ce privește această nouă ramură a economiei[23]. În această nouă aventură s-a asociat „*cu încă doi fraţi de a lui Clark şi un tehnician Andrews — care fu renumit printr-o mică invenţie în distilarea petrolului şi fondară astfel pe lângă prima firmă şi o a doua sub numele de Andrews, Clark & Co*”[24]. Afacerea a mers foarte bine, dar după o perioadă, Rockefler, nu mai era mulțumit să-și

---

[17] Se pare că tatăl lui John D. Rockeffeler era un șarlatan care străbătatea, cu o trupă ambulantă, orașele Americii de Nord vindea sticluțe cu un lichid uleios cu proprietăți miraculoase. Chiar mai mult tatăl încuraja înclinațiile comerciale ale fiului său mai mare. Vezi: Dr. N. N. Petra, „Problemele actuale ale Petrolului” , *Revista Economică*, anul XLI, nr. 13, (25 martie 1939): 109; „John D. Roekefeller după R. Lewinsohn de Drempet-Cluj”, *Idem*, anul XXXI, nr. 43, (26 octombrie 1929): 372.

[18] Presa românească prezintă și principii de agonisire un exemplu elocvent este pricipiul celor 10 degete. *Vezi* Dr. Ștefan Cioroianu, *„*Cele zece degete”, *Foaia Diecezană. Organul oficial al eparhiei ortodoxe române a Caransebeșului*, anul LV, nr. 20, (19 mai 1940): 1-2.

[19] Mercator, „Din vieaţa lui Rockefeller”, *Revista Economică*, anul XLVI, nr. 22-23, (10 iunie 1944): 149-150.

[20] „John D. Roekefeller după R. Lewinsohn de Drempet-Cluj”…, 372.

[21] Vezi: Alfred Neagu, *Goana după aur (în relatarea martorilor oculari)*, (București: Editura Albatros, 1977).

[22] „*Ar fi fals a crede — şi se citeşte adesea în biografia lui — că el ar fi descoperit importanţa economică a petrolului şi eă astfel ar fi făcut avere. E fals, că deja în anul 1857 a fost fondată Oii Company şi la al cărui director, Colonelului Drake, ia reuşit să aducă oare-cari perfecţiuni tehnice la sondări şi reuşi pentru prima dată, în Pensiluania, să extragă peste o tonă de petrol la zi*”. Vezi: „John D. Roekefeller după R. Lewinsohn de Drempet-Cluj”…, 372.

[23] „*Sute şi mii de exploatatori cutreerară regiunile şi numai presupuse petrolifere şi fără nici un studiu prealabil săpau la puţuri. Roekefeller văzând cum mulţi îşi risipeau oboseala şi banii înzadar, se abţinu dela ideea de a extrage petrolul. Ualorizarea acestui produs îl tenta. El cumpără petrolul dela exploatatori, îl destilă şi îl vindea consumatorilor*”. *Ibidem.*

[24] *Ibid.*

împartă câștigurile cu asociații, frații Clarck. „*De aceea, după multe insistenţe, îşi capacită asociaţii să pună pur şi simplu societatea lor la o licitaţie între ei şi să o preia cel ce va da mai mult pentru ea. Aşa se şi făcu. După o licitaţie în toată regula, făcută de un avocat, Rockefeller preia întreprinderea pentru suma de 72.500 dolari din care plăti asociaţilor săi 4 / 5 şi rămase singur proprietar*”[25]. De menționat este faptul că nu a renunțat la colaborarea cu tehnicianul Andrews de care avea în continuare nevoie[26].

După aceste modificări, afacerile s-au derulat nesperat de bine, astfel că, Rockefeler, în vârstă de doar 26 de ani, renunță la activitatea de commission al firmei în detrimentul afacerilor cu petrol. Fiind un foarte bun observator, vede importanța unui transport mai ieftin și mai rapid a petrolui față de metoda clasică de transport în butoaie. Soluția a fost găsită în instalarea unor conducte, dar acestea depășeau capacitățile financiare ale firmei. Datorită lipsei de capital, Rockefeler, din nou, se asociază, schimbând numele firmei în *Rockefeller, Andrews & Flagler*. Dar odată cu expansiunea firmei au apărut noi probleme, de data aceasta de ordin juridic. S.U.A fiind o confederație care concede fiecărui stat o legislație independentă, instalarea unor țevi în anumite state(precum Ohio) devenea foarte costisitoare și anevoioască din punct de vedere birocratic. Rockeffeler a reușit să rezolve și această situație prin înțelegeri „pe sub mână”, am spune astăzi: mită[27].

În 1870 firma este scalată din nou și devine celebra *Standard Oil Company of Ohio*. Se pare că, conductele instalate, nu asigurau transportul petrolului la distanțe mari, pentru a remedia această problemă, Rockefeler, cumpără acțiuni la mai multe societăți de cale ferată și își crează chiar propria flotă. După aceste investiții, având control asupra transportului, Rockefelor reușea să-și vândă petrolul la mari îndepărtări și la sume mult mai mici decât concurența. „*Aşa în 1872 cinci importante distilerii se văd obligate de a încheia un acord, un cartel, cu Standard Oil şi a se contopi în Central Association of Refiners ... care erau de fapt sub ordinele şi dependinţele lui Rockefeller. Tot în acest timp capitalul societăţii lui Rockefeller este urcat la trei şi jumătate milioane dolari, iar cifra de afaceri a societăţii se urca la 25 milioane dolari*”[28].

Puțin trecut de 30 de ani, Rockeffeler, era deja un om extrem de bogat și se îmbogățea din ce în ce mai mult devenind cel mai bogat om al planetei. Conform presei interbelice, Rockeffeler „*în afacerile sale exploata fără cruţare slăbiciunile altora. Dacă un concurent sucomba, Roekefeller nu cunoştea pardon. Dacă statul căuta să împiedece prin legiferare înfiinţarea unul monopol al petrolului, îi făcea proces, Rockefeller nu ezita să folosească toate subterfugiile de eludare, fără de a considera dacă prin aceasta vine din nou în conflict cu legile, sau nu*”[29]. În ceea ce privește relațiile interumane, „*în uzinele sale ..., regele petrolului ştia să fie şi mărinimos faţă de funcţionarii săi superiori, care ştiau să-l ajute în munca sa*”. Însă, „*în opozitie cu Ford, Rockefeller privea pe micul angajat sau muncitor numai ca unelte cărora nu trebuia să le plătească mai mult decât ce era inomis necesar*”[30].

Datorită caracterului și comportamentului său, contemporanii nu ezitau să îl caracterizeze deosebit de nuanțat. De exemplu: „*Teodor Roosevelt îl numea un infractor al drepturilor, iar alţii îl numeau criminalul cel mai mare al secolului. Tolstoi îl privea ca pe întruchiparea duhului rău, cu care un om cinstit nu putea sta de vorbă*”[31].

Dacă analizăm aceste caracterizări, realizăm că un eseist și un dramaturg precum Lev Tolstoi, care oferea în lucrările sale literale interpretări despre învățăturile etice ale lui Isus

[25] *Ibid.*
[26] Numele firmei se schimbă din nou și devine în 1865 Roekefeller & Andrews.
[27] *Ibid.*
[28] *Ibid.*
[29] Mercator, *Op. cit.,* 150.
[30] *Ibid.*
[31] *Ibid.*

Hristos, nu putea fi în favoarea unui personaj pentru care „*afacerile şi religia trăiesc lângă olaltă în două compartimente strict izolate*”[32] ale inimii.

Din registrul caracterizărilor putem menționa și cele ale concurenței. În jurul anului anul 1880 „*concurenţii lui Rockefeller au făcut o ultimă încercare să se opună, construind conducte proprii de petrol. Totdeodată au pornit contra lui o campanie de ponegrire numindu-l vampirul care încearcă un monopol oprit de lege*”[33].

Aceste aprecieri ale contemporanilor contrastează cu stilul de viața al acestuia. „*Traiul şi îmbrăcămintea sa erau foarte simple. Singura sa pasiune era jocul de golf. Nu bea, nu fuma şi nu asista la nicio serbare*”[34]. De asemenea, e curios că acest om zgârcit, în a doua parte a vieții sale, s-a ocupat în mare parte numai cu lucrări filantropice. Niciodată nu cheltuia fără un plan, cel mai mare bacșiș pe care îl oferea era de 10 cenți, însă fundaţiile sale atingeau aproape un miliard de dolari. Cele mal importante fundaţii ale sale erau: „Institutul pentru cercetări medicale”, „Institutul pentru educaţie generală". „Fundaţia Rockefeller pentru probleme filantropice” și „Institutul pentru ocrotirea copiilor", care l-a întemeiat în amintirea soţiei sale, decedată atunci de 22 ani[35]. Ziarele vremii apreciau că aceste fundații „*se administrează cu cea mai mare scrupulozitate şi fără niciun colorit politic*”[36].

Filantropia miliardarului în România

Munca sa filantropică a ajuns și în România, românii beneficiînd de banii lui Rockefeller sub forma unor burse, investiții sau sub forma unor donații pentru dezvoltarea unor proiecte sanitare.

După scrierile Dr.-ului Grigore T. Popa, „*prin anii 1922-1923 au apărut în România nişte voiajori curioşi; erau oameni simpatici modest îmbrăcaţi (dar corect) care vorbeau o franţuzească stricată. Unul din ei se chema Eversole şi era american; celălalt nu mai ştiu cum îi zicea. S-au informat asupra universităţilor, pe care le-au vizitat şi spuneau că vor să trimeată tineri români în străinătate la studii. Veniseră în ţară chemaţi de profesorul Contacuzino şi spuneau că reprezintă o fundaţie numită Rockefeller. Un timp lumea noastră delà 1922 nu s-a dumirit bine despre ce era vorba. Gândiţi-vă numai că ei căzuseră într'o vreme a mult trâmbiţatei „renaşteri" a tineretului, în fierberea faimoasei generaţii delà 22, pentru care nu conta decât violenţa, iar învăţătura trecuse pe planul al doilea. Cine să se mai gândească la studii în străinătate şi încă la studii plătite de alţii şi, mai ales, acei alţii fiind americani. Pe vremea aceea începuse a se identifica americanii cu evreii si toată chestia asta cu bursele pentru studii părea suspectă. Unii chiar, crezând că de acum înainte România Mare avea să fie unul din pivoţii universului, au intrat la bănuială şi susţineau în taină că momeala cu bursele este un plan ascuns: că americanii vor să pue mâna pe petrolul nostru, iar mister Rockefeller, fiindcă avea şi numele de „David", trebue să fi fost evreu”*

Subt aceste auspicii fundaţia Rockefeller a descins şi în România, cum descinsese mai înainte în alte peste douăzeci de ţări.

Unii dintre noi am avut norocul să fim recomandaţi (şi apoi admişi) să fim trimişi de această fundaţie la studii: unii în America ; alţii în Anglia sau în Franţa, Elveţia şi alte ţări europene. Când am văzut apoi modul de lucru al acestei Fundaţii, scopul ei şi rezultatele, ideia cu petrolul românesc mi-a părui nu numai stupidă dar şi grotescă”[37].

---

[32] „*Ca baptist puritan el considera câştigarea de avere ca o datorie, independent de consideraţiuni umane*”. Vezi: *Ibidem.*

[33] *Ibid.*

[34] *Ibid.*

[35] *Ibid.*

[36] *Ibid.*

[37] Prof. Dr. Gr. T. Popa, „ Fundaţia Rockefeller în slujba omenirii”, *Universul Literar*, anul LIV, nr. 9, (18 martie 1945): 6.

După cum se poate observa din relatarea medicului Grigore T. Popa (bursier Rockeffeler), societatea românească era foarte reticientă în ceea ce privește scopurile Fundației Rockeffeler. Reticiența se poate pune pe seama veșnicei fobii a românului față de străin, dar și pe seama antisemitismului care clocotea în universitățile românești. Să nu uităm că: anul 1922 este începutul expansiunii antisemitismului în mediul universitar, anul în care s-a întemeiat la data de 22 mai 1922 „Aosciația Studenților Creștini", anul în care Corneliu Zelea Codreanu devenea președinte al acestei societății și nu în ultimul rând anul în care A.C. Cuza, ideologul şi „părintele" antisemitismului românesc, profesor la facultatea de drept din Iaşi, şi colegul său N.C. Paulescu, au întemeiat „Uniunea Naţional-Creştină", al cărei obiectiv esenţial era soluţionarea problemei evreieşti prin eliminarea evreilor din societatea românească[38]. Cu toate acestea, doritori s-au găsit în condițiile în care unii au realizat că „*un bursier Rockefeller era deja o personalitate a viitorului*"[39].

În a doua jumătate a aniilor 30`, în urma vizitelor reprezentanților Fundației Rockefeler, presa românească prevestea investiții majore ale acestei fundații în „*chestiuni de higienă publică*"[40]. În timp ce fundația, înființată în anul 1913, se apropria și fizic de teritoriile românești în urma descentralizării biroului din Paris care conducea acțiunile pentru îmbunătățirea situației sanitare a Europei și își stabiliea un nou sediu la Budapesta sub conducerea doctorului Mitchel Lelland[41]. Această instituire „*în imediata noastră apropriere a unei reprezentanţe rockefferiene*", era văzută de către medical Aurel Voina ca „*o asigurare, că concursul promis are mai multe perspective de a deveni un fapt împlinit*"[42].

Într-adevăr, câțiva ani mai târziu promisiunile au devenit realitate, Fundația Rockeffeler investind frumoase sume de bani în ceea ce înseamnă institute medicale, formarea cadrelor medicale și alte demersuri menite să îmbunătățească starea sanitară a populației, dar și în burse de studiu menite să ridice mediul cultural. După un calcul, între 1923 și 1940, fundația a investit în România 455.131,21 de dolari[43]. Interesant este faptul că se discută foarte puțin, în presă, despre aceste binefaceri, prevalând imaginea miliardarului. După *Ilustraţiunea Română,* Rockefeller era asociat cu ceea ce însemna S.U.A și era considerat un monument istoric mult mai important decât Statuia Libertății. Se recomanda chiar ca un turist să viziteze mai degrabă „*monumentul viu*" deoarece va avea mai multe de

[38] Lucian Nastasă (ed), *Antisemitismul universitar în România (1919-1939). Mărturii Documentare*, (Cluj: Editura Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale, 2011), 9.

[39] „*Bursierii Fundaţiei Rockefeller erau puşi în situaţia de a veni în contact cu evenimentele importante din lumea ştiinţei lor: ei erau trimişi la congrese internaţionale, la inaugurări de instituţii noi, la ceremoniile comemorative ale vechilor instituţii, erau cuprinşi in echipele de explorare şi de lucru pe teren, participau la activitatea societăţilor ştiinţifice şi veneau astfel în contact viu cu o bună parte din cei care aveau să formeze generaţia lor conducătoare de spirit. Afară de asta ei erau trimişi anume să viziteze cele mai reputate laboratoare, institute şi spitale, în care se construeşte lent starea actuală a ştiinţei. La noi s'a crezut, de multe ori, că trimiterea cuiva la un congres sau vizitarea unor centre din străinătate este o fantezie de oameni cu parale sau un hatâr al legăturilor cu puterea, care dă prilej de distincţie partizanilor. În realitate trimiterile acestea în străinătate sunt de o importanţă covârşitoare pentru desvoltarea culturii şi obicend voiajurilor de studii este foarte mult practicat în ţările de veche civilizaţie. Fundaţia RocKcefeller a făcut din aceste voiajuri o adevărată instituţie şi a purtat ani de zile déalungul şi dealatul globului pământesc oameni de cultură, sporindu-le astfel experienţa şi viziunea lumii în care trăim*". Vezi: Prof. Dr. Gr. T. Popa, *Op. cit.*

[40] „Fundaţia Rockefeller şi România", *România Nouă*, anul III, nr. 116(399), (17 octombrie 1926): 3.

[41] Dr. Aurel Voina, „Fundația Rockeffeler", *Societatea de Mâine. Revistă Săptămânală pentru Probleme Sociale și Economice Cuprinzând Buletinul Secției Social-Economice a „ASTRA"*, anul III, nr. 43, (25 octombrie 1925): 760.

[42] *Ibid.*

[43] Violeta Emilia Plosceanu, *The Rockefeller Foundation in Romania: For A Crossed History of Social Reform and Science*, https://rockarch.issuelab.org/resources/28009/28009.pdf (06.06.2024)

învățat „*de la acest om prodigios, adevărată curiozitate națională care poate cheltui nu știu câte milioane de dolari pe minut și care mai joacă și golf la 96 de ani*”[44].

Fig .2.

Rockefeller jucând golf la 96 de ani. Sursa: *Ilustrațiunea Română*, anul VI, nr. 17, (18 aprilie 1934): 6.

În loc de concluzii…

Nu putem spune că românii l-au iubit pe Rockefeller (acei puțin peste 50% care posibil citeau ziarele vremii)[45], dar l-au privit cu admirație și curiozitate. Dacă analizăm paginile precedente, putem ajunge la concluzi că au iubit „visul american”[46] de a se îmbogăți, de a-și permite o viață mai bună sau chiar luxul, acel viciu social despre care Voltaire spunea: „De două mii de ani declarăm împotriva luxului, în versuri și în proză, și, întotdeauna, l-am iubit”[47].

O chestiune care ne atrage atenția este că, cele mai multe articole dedicate lui Rockefeller, promovează cumpătarea și etica muncii. S-au tradus acestea în comportamentul societății interbelice? Dacă analizăm periodicele vremii, se pare că prea puțin. Chiar Regele Ferdinand se exprima împotriva luxului în timp ce Protopul Dr. Ștefan Ciorianu era de părere că: „*o fi sărăcie şi la alte neamuri, dar clienţii ei permanenţi suntem noi Românii […] din pricina că nu am cunoscut […] ce pot face cele zece degete*”[48]. Aparent societatea privea spre modernitatea occidentală(chiar și prin exemplul lui Rockefeller), dar trăia într-un stil oriental din anumite puncte de vedere.

Cert este că John D. Rockefeller, „*omul de aur*”[49], „*singurul monument autentic al Statelor-Unite, cu mult mai însemnat decât statuia Libertății*”[50], reprezența pentru presa

[44] Cesarina, „Un monument istoric. Jhon D. Rockefeller”, *Ilustrațiunea Română*, anul VI, nr. 17, (18 aprilie 1934): 6.
[45] *Enciclopedia României*, vol. I, Statul, (Bucureşti: Asociatia Stiintifica pentru Enciclopedia Romaniei, 1938), 476
[46] Așa cum înțelegem astăzi termenul.
[47] George Stroe, „Luxul”, *Revista Fundațiilor Regale*, anul I, nr. 8, (1 august 1934): 449.
[48] Dr. Ștefan Cioroianu, *„*Cele zece degete”, *Foaia Diecezană. Organul oficial al eparhiei ortodoxe române a Caransebeșului* LV, nr. 20, (19 mai 1940): 2;
[49] Cesarina, *Op. cit*.
[50] Ibid.

românească un model înscris în tiparul visului american[51]. Provenit dintr-o familie de condiție modestă acesta a reușit să își depășească condiția și impresiona nu doar prin averea sa imensă ci și prin stilul lui de viață[52]. Se spunea că nu a avut o viață extraordinară, *„„regele petrolului”” n-a băut, n-a fumat și n-a iubit mai mult decât îi îngăduia Biblia […]. La început […] a muncit ca să trăiască. Apoi ca să-și poată îmbrăca nevasta. După aceea a muncit, ca să aibă mai multe întreprinderi și când averea i-a devenit colosală, a muncit, ca averea lui să devină cea mai mare din lume*”[53]. Coincidență sau nu, odată cu apariția articolelor de acest fel, a început și fenomenul emigrării românilor spre „Țara Făgăduinței”. Țăranii români ardeleni au fost primii care s-au încumetat să ia drumul pribegiei spre pământul american care era deja idealizat, la început de secol XX, în mentalul colectiv al întregii populații rurale din Transilvania, Banat și Bucovina[54].

BIBLIOGRAPHY

*** „Felurimi. Cei mai bogați oameni din lume”, *Tribuna Poporului*, anul VII, nr. 195, (25 octombrie- 7 noiembrie 1903);

*** „Miraculoasa viață a miliardarului Rockefeller. De la mic salariat, la rege al petrolului. *** „Standard Oil” și „Royal Dutch”. – Fundațiile Rockeffeler”, *Adeverul*, anul 51, nr. 16.355, (26 mai 1937);

*** „Fundaţia Rockefeller şi România”, *România Nouă*, anul III, nr. 116(399), (17 octombrie 1926);

*** „John D. Roekefeller după R. Lewinsohn de Drempet-Cluj”, *Revista Economică*, anul XXXI, nr. 43, (26 octombrie 1929);

Carnegie, Andrew; *Autobiography of Andrew Carnegie*, (New York: PublicAffairs,U.S., 2011);

Cesarina, „Un monument istoric. Jhon D. Rockefeller”, *Ilustrațiunea Română*, anul VI, nr. 17, (18 aprilie 1934);

Cioroianu, Ștefan *op. cit*, 1–2; Mercator, „Din vieața lui Rockefeller”, *Revista Economică*, anul XLVI, nr. 22–23, (10 iunie 1944);

Comărnescu, Petru, „Rockefeller. Omul care a întrupat grandoarea și declinul capitalismului”, *Vremea*, anul X, nr. 489, (30 mai 1937);

Enciclopedia României, Vol. I, Statul, (Bucureşti: Asociatia Stiintifica pentru Enciclopedia Romaniei, 1938);

Kampfner, Jhon, Bogații. *O istorie de 2000 de ani de la sclavie la super-iahturi*, (București: Baroque Books & Arts, 2015);

Karda, Bianca, „Emigrarea unor țărani români din județul Sibiu în S.U.A., reflectată în presa transilvăneană din 1900–1914”, *Studii și Comunicări Etnologice* XXIV, (2010);

Klein, Maury, *The Life and Legend of Jay Gould*, (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1997);

MacGregor, Jr., *J.P. Morgan - The Life and Deals of America's Banker*, (Sheridan: Editura CAC Publishing LLC, 2019);

Mercator, „Din vieaţa lui Rockefeller”, *Revista Economică*, anul XLVI, nr. 22-23, (10 iunie 1944);

[51] Vezi: James Truslow Adam, *The Epic of America* (Boston: Little, Brown, and Company, 1932).

[52] Vezi: Dr. Ștefan Cioroianu, *op. cit*, 1–2; Mercator, „Din vieața lui Rockefeller”, *Revista Economică*, anul XLVI, nr. 22–23, (10 iunie 1944): 149–50;

[53] Cesarina *Op. cit.*

[54] Vezi: Bianca Karda, „Emigrarea unor țărani români din județul Sibiu în S.U.A., reflectată în presa transilvăneană din 1900–1914”, *Studii și Comunicări Etnologice* XXIV, (2010): 111–25.

Nastasă, Lucian (ed), *Antisemitismul universitar în România (1919-1939). Mărturii Documentare*, (Cluj: Editura Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale, 2011);

Neagu, Alfred, *Goana după aur (în relatarea martorilor oculari)*, (București: Editura Albatros, 1977);

Petcu, Marian (coord.), *Sociologia Luxului*, (București: Editura Tritonic, 2015);

Petra, N. N. „Problemele actuale ale Petrolului" , *Revista Economică*, anul XLI, nr. 13, (25 martie 1939);

Plosceanu, Violeta Emilia, *The Rockefeller Foundation in Romania: For A Crossed History of Social Reform and Science*, https://rockarch.issuelab.org/resources/28009/28009.pdf (06.06.2024);

Popa, Gr. T., „ Fundaţia Rockefeller în slujba omenirii", *Universul Literar*, anul LIV, nr. 9, (18 martie 1945);

Sarnoff, Paul, *Russell Sage, the money king*, (New York: Ivan Obolensky, Inc, 1965)

Stothard, Peter, *Crassus-Primul magnat al Romei*, (București: Editura ALL, 2023);

Stroe, George, „Luxul", *Revista Fundațiilor Regale*, anul I, nr. 8, (1 august 1934);

Truslow Adam, James, *The Epic of America* (Boston: Little, Brown, and Company, 1932);

Voina, Aurel „Fundația Rockeffeler", *Societatea de Mâine. Revistă Săptămânală pentru Probleme Sociale și Economice Cuprinzând Buletinul Secției Social-Economice a „ASTRA"*, anul III, nr. 43, (25 octombrie 1925).

„ROMÂNUL TÂRNĂVEAN" JOURNAL: DAILY LIFE, POLITICS AND MENTALITIES, 1910-1914

Narcis-Mihai Martiniuc
Research Assistant, „Gheorghe Şincai" Institute for Social Sciences, Târgu Mureş

Abstract: „Românul Târnăvean" journal was published in Diciosânmartin (renamed „Târnăveni" starting from 1940) between 1910-1914. The town of Diciosânmartin was the capital of Târnava Mica county during the Austro-Hungarian monarchy, and also during the interwar period. The journal's history is closely related to the Boilă family from Diciosânmartin. The most famous members of this family were Romulus (Romul) and Zacharia Boilă. Their work is fairly well-known, so we focused on analizing other interesting aspects published in the newspaper in the period before World War I.

Keywords: Modern Era, Early 20th Century, Transylvania, Romanians, History of Everyday Life, Mentalities, Politics

Introducere

Publicația „Românul Târnăvean" a apărut la Diciosânmartin (din 1940 Târnăveni) între anii 1910-1914; imprimarea se făcea la tipografia seminarului greco-catolic din Blaj. Apariția publicației este strâns legată de istoria de familia Boilă din Diciosânmartin; cei mai cunoscuți membri ai ei sunt Romulus (sau Romul, cum apare des în presa vremii) și Zaharia Boilă. Biografiile celor doi și activitatea lor este destul de bine cunoscută, așa că ne-am axat pe alte aspecte, interesante, care apar în ziar în perioada de dinainte de Primul Război Mondial; din punct de vedere istoric și geografic efortul redacțional este focusat în cea mai mare parte pe evenimentele din fostul județ Târnava Mică. După frământările din 1918, odată cu anul 1919, la puțin timp după proclamarea unirii, Românul Târnăvean va apărea ca organ politic independent sub redacția lui Zaharia Boilă.

Orașul Diciosânmartin a fost reședință de atât pentru comitatul Târnava Mică din monarhia austro-ungară cât și pentru județul cu același nume din perioada interbelică. Populația românească de aici a evoluat pe plan cultural, economic și social mai ales după cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea, într-un ritm mai dinamic și constant, iar relațiile români-maghiari sau români-evrei au fost destul de armonioase comparativ cu alte zone din Transilvania[1]. Elementul românesc cel mai dinamic – dinamicitate care este întotdeauna rezultatul unei activități economice suficient de prospere, iar pentru perioada la care facem referire și rodul unei vieți spirituale de calitate – era concentrat cu precădere în localitatea Boziaș (viitor cartier al orașului) unde românii formau majoritatea; la Târnăveni românii erau concentrați mai ales în zona bisericii greco-catolice[2].

[1] Pentru istoria zonei vezi Ioan A. Damian, *Monografia oraşului Târnăveni,* Resoprint, Cluj-Napoca 1995; Nicolae Victor Fola, *Târnăveni - cercetare monografică - 1278-2003*, Mediaprint, Târgu-Mureș, 2005. Sunt surprinse – mai ales în ultima lucrare – multe amănunte interesante culese cu mai ales din zona de dezvoltare a orașului înspre industria chimică, odată cu primul deceniu al secolului al XX-lea. Atunci când vorbim despre „relații armonioase" ne gândim la modul în care au degenerat acestea în alte localități de tip urban din Transilvania, mai ales cele care au s-au aflat în zona de acțiune a răscoalei lui Horea sau a revoluției pașoptiste. La Târnăveni au avut loc mult mai puține tulburări de natură revoluționară, dacă ar fi să comparăm evenimentele de aici cu cele de la Aiud, sau cu cele din munții Apuseni; un eveniment notabil a fost înfrângerea lui Puchner de către armata revoluționară a lui Bem la1949; lupta a avut loc între Târnăveni și Seuca.

[2] Orașul Târnăveni, situat pe Târnava Mică aproximativ la jumătatea cursului acestui râu, unul tipic pentru o zonă deluroasă, este un interesant punct de întâlnire pentru populațiile istorice ale Transilvaniei; ele au creat aici

Ca centru de comitat orașul a cunoscut un anumit tip de dezvoltare economică și culturală specifică pentru sfârșitul de secol XIX din dubla monarhie, iar activitatea politică și culturală a urmat, în mod firesc, acest curs ce marca pe lângă proiecte urbanistice de anvergură, dezvoltare culturală și germenii crizei profunde care a dus la dezintegrarea monarhiei.

„Românul Târnăvean"

Publicația este în esență o foaie politică și de propagandă electorală ce susține deputații Partidului Național Român în comunitățile românești din comitatul Târnava Mică. Nu-și dorește altceva decât succes pe plan politic; limbajul se reduce la tipologia discursului demagogic și patriotic, cu multe note false, am zice disonante după normele de acceptare a unei viziuni politice din epoca contemporană, ceea ce nu minimalizează influența pe care ar fi putut-o avea printre românii intelectuali. Nu vom găsi aici istorie – decât trimiteri vagi spre o epocă de vag eroism politic, din perioada de sfârșit de secol XIX – sau literatură, nici măcar poezie provincială de calitate dubioasă, patetică sau vag melancolică, așa cum abundă ea prin orașele mici transilvănene și unde orice mic intelectual – „surtucar", cum e numit acesta de către Rebreanu în romanele sale – crede că e de datoria lui să fie bine încadrat din punct de vedere politic ori în tabăra guvernamentală ori în cea naționalistă.

Primul număr este în întregime dedicat alegerilor din anul 1910[3], care sunt văzute ca un succes răsunător la nivel local, de comitat, al Partidului Național Român. Turul electoral al

---

demarcații destul de clare de tip cultural și confesional. Întreg acest context este influențat și de un dat geografic bine delimitat și din care au decurs de-a lungul timpului condiționări și delimitări de natură istoric-juridică: terenul agricol productiv din lunca Târnavei și Podișul Târnavelor cu pante domoale spre sud și cu o catenă de dealuri abrupte și înalte înspre nord, pe interfluviul Mureș/Târnava Mică. Târnăveniul (Diciosânmartin) este, ca târg și apoi oraș, limita nordică pentru populația săsească din „Pământul Crăiesc" – „Fundus Regius, Köningsboden, Kyràlyföld" – din sudul Transilvaniei. Orașul a avut întotdeauna o comunitate săsească nesimnificativă ca număr, lucru demonstrat și de lipsa unui locaș de cult pentru această comunitate. Ultimele sate săsești se află la sud – Velț, Boian, Bazna, Curciu, Băgaciu – și la vest, în aval pe valea Târnavei Mici – Tătârlaua, Jidvei, Bălcaciu. De asemenea, este o limită și pentru populația maghiară. Localitățile cu o majoritate maghiară au aici limita lor vestică pentru valea Târnavei Mici, cu satele Crăiești și Dâmbău, după care urmează localități mixte româno-maghiare, cele cu populație românească și foste localități săsești, totuși puține pe Târnava Mică. Localitățile de interfluviu dinspre nord, izolate, sunt de regulă românești: Bobohalma, Chinciuș, Herepea (cu o comunitate maghiară și o veche biserică reformată), Subpădure, Giuluș, Lăscud, Șomoștelnic, Cerghizel, Cerghid, Vaidacuta. Sub raport confesional zona Târnăveni are o relativ numeroasă populație maghiară unitariană, pe lângă cea reformată și în proporții mai reduse, cea romano-catolică. Populația românească a fost până la 1948 majoritar greco-catolică, cu o minoritate ortodoxă, mai ales în satele mai izolate.

[3] „Bine v-ați luptat! V-ați dovedit ostași neînfricați în lupta mare purtată cu cinste pentru deșteptarea simțului românesc! Ați făcut fală numelui de român luptând cu o eroică tărie sufletească! Ați salvat nu numai cinstea steagului, ci ați raportat o învingere strălucită cu toate că nu m-ați putut alege deputat![...] să luăm în considerare sistemul feudal și absolutistic administrativ, care mai ales în comitatul nostru își serbează orgiile. Să se mai considere și aceea, că din 1315 alegători sunt 273 alegători sași, 115 alegători jidani, care toți împing înainte carul celor de la putere. Să ne dăm bine seama de toate acestea și să zicem, că am învins strălucit, dacă din 313 alegători români – câți s-au prezentat la alegere – 235 au votat cu candidatul Partidului Național Român și numai 78 alegători s-au găsit trădători. S-au făcut trădători nu din convingere, ci parte de frica celor puternici, parte pentru a-și hrăni interesele trecătoare lumești! Iubiți frați alegători români! Prin purtarea voastră bravă, ați dat o satisfacție strălucită, în primul rând, programului Partidului Național Român. Deși n-am avut succesul să fiu ales de deputat, ați adus la izbândă cu glorie cauza românească, a cărei adevărat reprezentant este singur numai Partidul Național Român. [...] românul guvernamental sau kossuthist poate că va face servicii trecătoare pământești șieși și vreunui partizan de-al lui, dar cauzei generale românești nu poate folosi nimic prin dezertarea lui, care este egală în cazul de față cu trădarea de neam". Cf. Romul Boilă, „Epistolă deschisă către alegătorii români din cercul electoral al Diciosânmărtinului", în *Românul Târnăvean*, Diciosânmărtin, nr.1(15 iunie 1910):1. Chiar dacă putem înțelege problematica naționalistă a epocii, în întregul ei context, pentru o poziție echilibrată și cât mai apropiată de o cercetare de tip istoric – și care poate cuprinde și puncte de vedere lucide

lui Romul Boilă, candidat din partea acestui partid pentru cercul electoral al Târnăveniului (Diciosânmartinului) a început la Cetatea de Baltă, unde s-a adunat mult popor – mulți oameni au venit cu trenul – pe data de 3 mai 1910, a treia zi de Paște. Tribuna a fost ridicată în fața „hotelului" din localitate, unde au vorbit Miron Dascăl, preotul localității, Simion Căluțiu, Romul Boilă, candidat, avocatul Alexandru Morariu din Ibașfalău (Dumbrăveni), protopopul greco-catolic al Cetății de Baltă, Nicolae Todoran. Apoi, la masa luată în sala hotelului au ținut toasturi mai multe personalități. Totuși, întreagă această atmosferă solemnă a fost întunecată – spune ziarul – de „dezertarea" țăranului fruntaș Vasilie Lica din Cetatea de Baltă, care a părăsit Partidul Național Român și s-a alăturat „puterii", adică a aderat „la steagul renegatului român Sàndor Jànos"[4]. Pe data de 8 mai a avut loc o adunare asemănătoare la Sâncel, care, pe lângă binecunoscutul discurs și mulțimea ce-l susținea pe candidat a cunoscut și „dezertori". Candidatul și-a continuat turul prin majoritatea localităților din comitat. Primul număr al ziarului prezintă, la sfârșit, o listă a „dezertorilor" cu îndemnul de a fi „ocoliți".

Cel de-al doilea număr al ziarului va apărea la o distanță de trei ani, iar conținutul se vrea a fi mult mai divers; statutul primului număr, acela de foaie electorală, se vrea a fi depășit prin articole bine scrise, pe teme diverse, mai ales culturale: „de mult se simte în aceste părți lipsa unui organ de publicitate local. Prin editarea acestei foi, care va apărea lunar, se încearcă înlăturarea lipsei, măcar în parte. Poporul român din comitatul Târnavei-mici a început o luptă pentru asigurarea existenței sale și pentru validarea sa politică, națională, culturală și economică. Lupta aceasta trebuie dusă cu cinste și cu sorți de izbândă. Deci avem trebuință de arme potrivite"[5].

Cel mai interesant articol din acest număr este semnat de Romul Boilă – de așteptat – și vrea să fie un fel de „redeșteptare a memoriei" naționaliste românești zonale prin apelul la istorie: „Era în anul 1861. De la evenimentele din 1848-1849 au trecut 12 ani de guvernare absolutistă. Se fac primele încercări pentru un aranjament constituțional. Se numesc comiți supremi pentru comitate cu însărcinarea de a pune în funcțiune organismul comitatens. Pentru comitatul Cetatea de Baltă, cum se numea pe atunci comitatul nostru, se numește comite suprem contele Bethlen Farkas, care convoacă pe toți fruntașii comitatului la o adunare în Diciosânmartin pe 22 Aprilie și următoarele zile. Românii, care până la anul 1848 a fost cu desăvârșire scoși din cadrele organismului de stat, comitatez și comunal, au prima ocaziune de a lua parte în viața publică. Deviza reînvierii vieții constituționale este egala îndreptățire a tuturor popoarelor, dreptate și libertate pentru toți. Conduși de cele mai frumoase nădejdi pentru un viitor al neamului românesc, s-au prezentat și câțiva români din comitatul nostru în frunte cu ioan Oros (Russu) și Baziliu Bianu la adunarea din 22 Aprilie 1861. Amar s-au înșelat însă cu toții în așteptările lor. Contele Bethlen Farkas și consoții lui nemeși maghiari din comitat n-au voit să înțeleagă vremurile schimbate [...] comitele suprem propune și aderenții lui primesc constituirea unei conrgregațiuni permanente din 260 membri ordinari, dintre care doar 48 sunt români [...]" [6]– după care urmează o lisă cu românii și care de fapt

asupra oricărui discurs demagogic, specific oricărui tip de politicianism – ar fi necesar să analizăm și pozițiile opoziției, punctele ei de vedere, acțiunile, eșecurile sau reușitele acesteia.

[4] Vasiliu Tatar, „Candidatul de deputat naționalist român pentru cercul de jos începe campania electorală. Vorbirea de program în comuna Cetatea de Baltă", *ibidem*:4.

[5] Redacția, „Către cititori", în *Românul Târnăvean*, Diciosânmărtin, nr.1(ianuarie 1913):1. Sediul redacției era pe strada Elisabeta nr.30 din Târnăveni, însă tiparul se executa acum la tipografia seminarului greco-catolic de la Blaj.

[6] R.Boilă, „Prima luptă comitatenză a românilor din comitatul Târnavei Mici", *ibid:*2. Raportat la acele vremuri de pionierat politic și care pregăteau dualismul austro-ungar este chiar o mare realizare numirea a 48 de români ca membri ordinari, mai ales că reprezintă în mod omogen aproape toate localitățile românești, exceptând cătunele care depindeau de fapt și ele de centre mai importante și care deja aveau un astfel de membru. Boilă nu

acoperă aproape toate localitățile din comitat. Discriminarea pe orice criterii (etnice, sociale, religioase, sexuale, etc.) – așa cum am zice acum – a fost practicată pe scară largă de autoritățile austro-ungare, însă Romul Boilă trebuie să fi știut că „altceva nu se putea" în acei ani efervescenți de pregătire a dualismului, ca efect a Revoluției Pașoptiste și unde românii au fost elementul anti-maghiar. Totuși, în contrast și aproape ca o „fractură logică" tocmai această perioadă este numită, în primul număr al revistei, cel din 1910, ca fiind „epoca de aur" pentru românii ardeleni: : „ a dispărut în întunecimea nopții epoca de aur de la 1861-1867, când am avut 11 oficiali români la comitat în frunte cu comitele suprem Cavalerul Ioan Pușcariu și cu vicespanul Iosif Sterca Șuluțiu ..." (v. mai jos).

Este interesant de urmărit felul în care se desfășura o „adunare comitatenză": „comitatul nostru a ținut în 27 Faur o adunare extraordinară, la care au participat vreo 60 de membri, între care afară de trei notari români a fost prezent și dl. Dr. Romul Boilă [...] interesul celor de față s-a concentrat asupra hotărârii orașului Kassa (Cașovia; azi Kosice, n.n.) prin care a respins proiectul înaintat camerii prin Lukács[7], a cerut introducerea votului universal și totodată a cercetat și comitatul nostru pentru aderență [acestea au fost hotărârile de la Cașovia, n.n.]. Referentul face cunoscut conținutul scrisorii orașului Cașovia, predă apoi punctul de vedere a comitetului permanent și propune, ca hotărârea orașului Cașovia să fie luată de la ordinea de zi și comitatul să trimită o adresă specială guvernului, prin care se documentează pericolul, care amenință maghiarimea din Ardeal, dacă se va face o reformă electorală prea liberală, cere deci în consecință dispoziținuni restrictive pentru Ardeal, un cenz [o cenzură, n.n.] mai înalt și special mai ales față de români"[8]. Avocatul Pálffy are o părere tranșantă despre români: „popor nepatriotic, ușor de agitat și ușor de terorizat". Aceste sunt cuvintele dlui Pálffy prin care cere eliminarea românilor de la dreptul de vot, zicând că maghiarii reprezintă cultura, istoria și puterea acestui stat. Spune mai departe, că congregația și în trecut totdeauna a știut să apere interesele patriotice față de dușmanii statului național maghiar"[9]. Avocatul Romul Boilă a fost ușor de aprins cu această insultă. Cere să se trimită o adresă din partea partidului său către camera deputaților de la Budapesta prin care să se ridice la nivel de lege proiectul despre alegerea deputaților despre care s-a vorbit; spune că alte declarații nu are de făcut, deoarece punctul său de vedere în chestiunea reformei electorale a dezvoltat-o de nenumărate ori. Cuvintele lui Pálffy le califică drept „ordinare, insultătoare", o acuză nebazată și că românii nu sunt „nepatriotici, inculți, ușor de agitat și ușor de terorizat" și ca urmare a acestei stări generale n-ar merita mai multe drepturi. Părerea lui este că românii au calitățile care i-ar face să poată administra comitatul chiar de unii singuri. Este atacat apoi ministrul Lukács, a cărui reformă electorală „tinde la menținerea sistemului de guvernământ de până acum. Voiește a rezerva puterea publică a statului pentru câțiva domni feudali, care n-au niciun simț pentru durerea poporului. Își exprimă convingerea, că tot ce este meșteșugit, forțat și imoral piere, vor pieri deci și domnii – națiunea privilegiaților de astăzi"[10]. Evident că modul acesta de a ataca nobilimea maghiară, de veche tradiție, n-avea cum să-i trezească simpatii printre maghiari.

Comparativ cu anul 1910, tonul „Românului Târnăvean" din 1913 este mult mai naționalist; situațiile în care românii sunt „înjosiți" mult mai multe. Discursul este aplicat și în analiza unor evenimente din arealul economic: „Unirea din Blaj a adus deunăzi vestea

---

ne spune de fapt care erau criteriile ce se cereau pentru a deveni membru, ca statut social, educație, alte cunoștințe, ceea ce îngreuna la acea dată accesul românilor.

[7] Este vorba de György Lukács, între 1887-1897 ministru de interne, între 1905-1906 ministru al educației și religiei în guvernul de la Budapesta. Cf. György Lukács de Erzsébetváros, în Magyar Életrajzi Lexikon, https://en.wikipedia.org/wiki /Gy%C3%B6rgy_Luk%C3%A1cs_(politician) [accesat 14.10.2024].

[8] G.B, „O adunare comitatenză. Dezbaterea reformei electorale. Chestiunea colonizărilor", în *Românul Târnăvean*, Diciosânmărtin, nr.2 (Februarie 1913):2.

[9] *Ibidem.*

[10] *Ibidem.*

despre edificarea liniei ferate Oșorheiu [Târgu-Mureș, n.n.] – Diciosânmărtin – Mediaș. Informându-ne despre starea adevărată a acestei chestiuni am aflat, că de fapt a fost plănuită linia aceasta, ministrul de comerț însă n-a încuviințat nici lucrările pregătitoare. Oare de ce să fi aprobat ministrul planul acesta, când linia ferată era să treacă printr-un ținut aproape curat românesc?”[11].

Acum apar în ziar și primele articole cu orientare medicală, scrise de către „Dr. V. Hâncu, medic arhidiecezan”. Primul tratează pe larg problema alcoolismului; în introducere se spune că „acest flagel” este des întâlnit mai ales printre țărani, care consumă „vinars de proastă calitate, insuficient distilat”. Alte articole vorbesc despre rahitism și pelagră, boli răspândite destul de des „în popor”.

Ziarul devine într-adevăr „interesant” pentru noi cei de astăzi atunci când își prezintă poziția față de intrarea României în război contra Bulgariei la 1913, în ceea ce se va numi „Cel De-al Doilea Război Balcanic și care până la un punct a pregătit următorul mare conflict mondial: „ România a hotărât mobilizarea generală a armatei sale și a început războiul împotriva bulgarilor. Aceasta este vestea înălțătoare de inimi și de suflete! Căci trebuie să te ridice în sferele cele mai înalte ale simțirii omenești știrea, când frații tăi de același sânge se pun la luptă pentru realizarea scopurilor mari ale neamului său. Mobilizarea și începerea luptei cu arme sunt cele mai frumoase acte de demnitate națională. Și câte alte acte înălțătoare nu citim zilnic în legătură cu acțiunea militară a României. Foștii miniștri și deputați actuali, bărbați fruntași ai neamului românesc, se înrolează în șirul luptătorilor. Se duce mama a cărei cinci feciori au fost chemați sub arme și-și oferă serviciile pentru caritate. Se prezintă bărbatul voinic cu șapte copii minori fără mamă. Îi iau în primire pe copii niște șefi de poliție iar el pleacă la război [...] oricât de mândri am fi însă văzând aceste acte înălțătoare ale fraților noștri, totuși nu ne putem ascunde rușinea care o simțim la vederea faptelor noastre românești de aici [...] nu putem zice, că e act înălțător dacă vezi, că se află frați de aceia, care din motive de comoditate, din interese trecătoare, materiale, se refugiază în tabăra dușmanilor noștri politici”[12].

În acest număr din 1913 se face multă vâlvă în jurul numirii lui Sándor János ministru de interne: „deputatul cercului electoral al Diciosânmărtinului, dl. Sándor János, ales cu ocazia alegerilor generale din anul 1910 a fost numit ministru de interne. În urma acestui fapt a trebuit să renunțe la mandatul de deputat al acestui cerc dator fiind să se supună unei alegeri noi [...] trăiește încă viu în memoria noastră campania electorală din anul 1910, purtată de către Partidul Național Român în cercul electoral al Diciosânmărtinului. În urma alegerilor

[11] „Linia ferată Oșorheiu-Diciosânmărtin-Mediaș”, *ibidem:*2. Totuși, ar fi fost o legătură vitală a orașului Târgu-Mureș înspre sudul Transilvaniei, o conexiune prin Mediaș la magistrala de cale ferată Oradea-Cluj-Brașov sau spre Banat pe linia Mediaș-Alba Iulia-Timișoara. Referitor la criteriul etnic pentru care ar fi fost blocată inițiativ, totuși în epocă ar fi fost legate un oraș preponderent maghiar la aceea vreme – Târgu-Mureș – cu un oraș săsesc, Mediaș. Probabil că linia ferată ar fi străbătut localitățile Cerghizel-Cerghid-Mica-Gănești-Târnăveni- Botorca-Blăjel-Mediaș. În afară de Mica și Gănești, celelalte sunt preponderent românești. Proiectul ar fi presupus construirea costisitoare de tunele, cel puțin două, dacă nu chiar trei: unul pentru străpungerea interfluviului valea Mureșului – valea Târnavei Mici, între Cerghid-Mica; posibil un al doilea, Târnăveni – Blăjel; apoi un tunel de acces spre valea Târnavei Mari înspre Mediaș. Este un traseu ce nu urmează cursul văilor ci le străbate în perpendicular. De fapt există puține astfel de căi ferate în toată Transilvania, la fel și în România Vechiului Regat. Celebra cale ferată Anina-Oravița este un exemplu de astfel de cale ferată extravagantă; construirea ei s-a făcut din certe considerente pentru avantajele de tip economic din industria extractivă și de prelucrare a zăcămintelor. Dificultăți de același fel au dus la abandonarea unui proiect asemănător, legarea Târgu-Mureșului cu magistrala principală a Transilvaniei, cu acces spre București, pe linia Târgu-Mureș-Sighișoara. Și aici ar fi fost vorba de construirea de tunele (n.n.).

[12] R. Boilă, „Acte de demnitate națională”, în *Românul Târnăvean,* Diciosânmărtin, nr.6 (Iunie 1913):1. Această campanie, o „plimbare” cum a fost numită, va intra în istoriografia românească ca exemplu și model tipic de oportunism. România va anexa Cadrilaterul dar își va transforma, dintr-un prieten bun un dușman înverșunat: Bulgaria.

nefaste am fost prea puțini ca să învingem [...] cine este Sándor János? Dimpotrivă am constatat, că în timpul de 12 ani, cât a fost Sándor János comite suprem al comitatului Târnaveni Mici, poporul român a pierdut pas cu pas orice influență în administrarea acestui comitat și în administrarea comunelor [...] trenul, telefonul, drumurile și orașul Diciosânmărtin, acestea sunt creațiunea lui Sándor János. Toate s-au făcut pentru întărirea elementului unguresc. Trenul trece pe lângă comunele ungurești, telefonul stă în serviciul organismului administrativ, drumurile care duc în comunele românești sunt de toată critica. Diciosânmărtin este o cetate nouă, așa s-a zis când s-a făcut pentru întărirea elementului unguresc din Ardeal[13]. Autorul, sau autorii articolului despre deputatul ungur sunt revoltați și pentru că unii români de vază din Târnăveni au participat la evenimentul „iluminării"; ei sunt considerați a fi ori inconștienți, ori trădători. „Iluminarea" a fost, din inițiativa autorităților, un act prin care alegătorii lui Sándor János și-au manifestat atașamentul și bucuria odată cu numirea acestuia ca ministru de interne prin așezarea la ferestrele caselor a unor aranjamente cu lumânări aprinse: „ prin aceea că au iluminat cei câțiva români, românii au voit să-l sărbătorească pe Sándor János [...] în onoarea lui ilumineză protopopul român, rezidentul Partidului Național Român, directorul de bancă român și prezidenta reuniunii femeilor române, cu un cuvânt îl sărbătorește și poporul român [...] presupuneri abolut false! Cei câțiva români care au iluminat nu credem că au intenționat ceea ce zice <<Vámegyei Hiradó>> [...]"[14]

Numărul din septembrie 1913 este aproape în întregime dedicat morții lui Aurel Vlaicu, văzut ca „apostol al neamului", „voievod" român, un pionier al conștiințelor, am putea zice aproape un mântuitor. Interesant este că în niciun număr anterior nu găsim vreo menționare a marelui pilot.

În iulie 1914 ziarul este dedicat în întregime Atentatului de la Sarajevo. De data aceasta redacția este poziționată, în bloc, de partea monarhiei austro-ungare, de pe poziții naționaliste, care văd în Franz Ferdinand „o lumină" pentru naționalitățile imperiului: „ de când și-au întins stăpânirea lor habsburgii peste Ungaria și Transilvania li s-a asociat și rămas devotat în toate timpurile un popor mare, dar încercat de loviturile crude ale sorții, un popor de a cărui vitejie, hărnicie și fidelitate aveau lipsă tocmai habsburgii, înconjurați de dumșmani vicleni, și poporul acesta era poporul românesc"[15].

Anul 1914 marchează și încetarea apariției ziarului; tentative de reluare vor fi făcute după 1918, în condițiile României Mari, dar foarte curând frații Boilă se vor implica în proiecte de tip politic și academic de nivel național[16].

Din paginile publicației aflăm că tirajul fiecărui număr ar fi fost de aproximativ două mii de exemplare și că difuzarea s-ar fi făcut și în afara comitatului Târnava Mică. Un număr destul de mare de exemplare tipărite pentru vremea aceea.

---

[13] ***„Alegerea de deputat dietal parțială în cercul electoral al Diciosânmărtinului", *ibidem:*1-2. Apare din nou problema căii ferate, care ar defavoriza comunitățile românești. Totuși, urmând strict valea Târnavei Mici, calea ferată străbate sate românești, ungurești, săsești, mixte. Localitățile „pur românești", mai izolate, n-ar fi putut avea pretenția de a fi atinse de o cale ferată care ar fi trebuit astfel să creeze distanțe șerpuite, mult mai lungi, la care s-ar adăuga infrastructura și costurile de rigoare (n.n.).

[14] *Ibidem*.

[15] *** „Un vis spulberat. Moștenitorul de tron Francisc Ferdinand împreună cu soția sa Sofia de Hohenberg au fost împușcați la Serajevo", în *Românul Târnăvean*, Diciosânmărtin, nr.4 (1 Iulie 1914):1.

[16] Ca amănunt oarecum pitoresc și „de epocă", în fiecare număr al ziarului, pe ultima pagină apare reclama „automobilui de închiriat" ,și al „magazinului cu de toate" ambele deținute de Zaharia Boilă (n.n.).

Concluzii

Interesul pentru presa veche – în cazul nostru cea antebelică – mai ales pentru presa provincială este unul destul de redus și de regulă se reduce la specialiști sau la unii entuziaști pasionați de istoria locală. Sunt puțini cei care citesc presă veche „din scoarță în scoarță" și urmăresc destinul unei publicații în mod constant, aplicat, progresiv; ceea se urmărește de cele mai multe ori sunt „falii de cultură", orientări de tip politic sau social ori un anumit autor care, de cele mai multe ori, s-a afirmat sau mai târziu decât perioada sa „publicistică" sau în același timp cu ea drept scriitor, om politic, etc[17].

Destinul publicației „Românul Târnăvean" o putem deslușI încă de pe prima pagină a primului număr din 1910; acesta este anunțat cu un ton pe cât de pompos pe atât de limitativ: „Foaia ocazională <<Românul Târnăvean>> este destinată să servească de document fidel al luptelor înălțătoare politice din comitatul Târnavei Mici, purtate cu atâta idealism și abnegațiune. Lupta eroică a preoților, învățătorilor, notarilor, juzilor și a țăranilor noștri români merită să fie descrisă într-o foaie specială spre a arăta lumii întregi greutățile uriașe, care sunt de a învinge spre a ne putea manifesta cu cinste și demnitate în acest comitat". Urmează imediat un îndemn: „să păstrați foaia aceasta spre a avea un document cu care să vă puteți legitima și făli înaintea nepoților"[18].

Ziarul s-a dovedit a fi mai mult decât o publicație patronată de familia Boilă din Târnăveni: a fost efectiv o „foaie" de acțiune și de propagandă a Partidului Național Român în comitatul Târnava Mică. Atitudinea este de luptă perpetuă pentru „drepturile naționale", limbajul este abrupt și ultimativ de cele mai multe ori, faptele prezentate se doresc a fi eroice, cu indivizi ce acționează patetic, de multe ori impulsiv, asta chiar dacă asistăm în cele mai multe cazuri doar la ședințe zonale și la adunări populare cu iz țărănesc-provincial. Pentru „*Românul Târnăvean*" a fi „român" echivalează și se suprapune perfect, fără de echivoc cu a fi membru al Partidului Național Român; nu poate exista altceva, nu pot fi alte nuanțe. Fiecare român trebuie să fie „un luptător pentru cauza națională", și care se traduce prin a aduce cât mai multe voturi partidului și posibilitatea de a avea candidați, mai ales în parlamentul de la Budapesta, pe locurile rezervate „minorităților" sau „celorlalte națiuni". Romul Boilă traduce în cheie proprie vechea problemă a alegerilor pentru funcția de deputat: „am fost timbrat, din partea viceșpanului în plenul congregațiunii de agitator. Mi-ați dat o satisfacție strălucită, ați arătat că în comitatul Târnavei Mici sunt cel puțin 60.000 de agitatori, care toți împreună cu mine vor dreptate în țara asta. Vreau ca legile țării, administrarea acestui stat să fie făcute după dreptate. Iubiți frați români! Eu și împreună cu mine voi toți, care am luptat nu să învingem, să scoatem deputați români, ci să salvăm cinstea steagului, cred că ne-am depărta de pe terenul luptelor politice în momentul când am ajunge la convingerea că nu luptăm pe bază ideală, pentru dreptate, ci numai pentru niște favoruri trecătoare pământești"[19].

Cu toată această atmosferă de euforie profund angajată, ziarul recunoaște franc unele „defecțiuni" și „trădări", chiar dacă limbajul este belicos: „românii guvernamentali sau

[17] Există puține nume în cultura românească care să se fi mulțumit doar cu statutul de jurnalist și să fi făcut carieră numai pe acest singur palier – vezi de exemplu Pamfil Șeicaru; totuși, nu putem cunoaște – doar bănui – înspre ce domenii s-ar fi dezvoltat talentul (și abilitățile) lui Șeicaru dacă n-ar fi intervenit momentul de ruptură de la 1948.Totuși, de cele mai multe ori „gazetăria" a fost văzută ca o rudă mai săracă a „literaturii" și o rampă de lansare pentru alte domenii, mai ales pentru cele cu implicare politică.

[18] Romul Boilă, „Către cititori", în *Românul Târnăvean*, Diciosânmărtin, nr.1 (15 iunie 1910):1.

[19] Idem, „Epistolă deschisă către alegătorii români din cercul electoral al Diciosânmărtinului": *ibidem*. Sinceritate, demagogie, calcul politic? Greu de spus. Cu cât trece mai mult timpul, amănunte din biografia lui Boilă pot clarifica aceste lucruri, mai ales dacă putem identifica sursa și putem decodifica în mod corect conținutul.

kossuthiști – care se vede că sunt și în comitatul Târnavei Mici – nu pot face servicii cauzei românești, care pretinde luptă neîmpăcată pentru libertatea națională a poporului nostru, fără de care țintă finală nu poate exista popor în lume. Nici partidul guvernamental, nici cel kossutist nu vrea egala îndreptățire pentru toate popoarele acestei țări, ei cunosc în țara aceasta numai un singur popor cu libertate națională[20] iar celelalte popoare le recunosc numai după indivizi!?"[21]. „Trădătorii" sunt întotdeauna puși la zid, anatemizați și arătați cu degetul. Logica din spatele acestor dezertări o găsim în discursul unui anumit Issekutz, care a luat și el cuvântul cu ocazia înființării Partidului Muncii din Diciosânmartin, în data de 7 martie 1910: „ abia am organizat în 5 martie 1910 partidul național român pentru comitatul Târnavei mici și deja la constituirea partidului muncii, care s-a ținut în 7 mai 1910, adică două zile mai târziu, s-au ivit și primii dezertori din rândurile noastre [...] oratorul de forță a fost deputatul Ibașfalăului [azi Dumbrăveni, n.n.], armeanul Issekutz. Șovinul armean s-a ocupat mai pe larg de chestiunea naționalităților. A lăudat și aprobat politica compatrioților sași, prin care ei întotdeauna au știut să se alăture la partidul cel mai puternic, și prin care procedură poporul săsesc întotdeauna a stors însemnate foloase materiale de la toate guvernele. A zbiciuit apoi politica Partidului Național Român. Lăudă masa poporului român, zice între altele, că tinerimea română e blândă, ascultătoare, fidelă și ar fi îndestulată cu soarta sa, dacă n-ar fi intelectualii agitatori, care pe nedrept se impun de reprezentanți și conducători ai masei și alte asemenea secături. Are însă ferma speranță, că în curând se va deștepta poporul român și convingându-se că singurul lui prieten și voitor de bine e guvernul maghiar (?!!!) își va părăsi agitatorii și va intra sub scutul rasei maghiare. Au mai vorbit proprietarul Pekri Sándor și preotul romano-catolic Puskás. Fiind de față și câțiva kossutiști, au întrerupt adeseori pe vorbitori cu strigăte sarcastice [...] sașii au luat parte la adunare în număr mai mare decât ungurii. Românii încă s-au prezentat în număr de peste 30 persoane [...]"[22]. Urmează o listă lungă cu numele, profesia și domiciliul românilor, cu toții „dezertori". De fapt aceste treceri nu sunt ceva nou și nici ceva surprinzător pentru anul 1910; ele sunt consemnate începând cu alegerile din anul 1906, iar „eroismul" luptei politice se concentrează în perioada 1861-1867, „epoca de aur" a luptei pentru drepturi a românilor și care a și adus un succes consistent: „ a dispărut în întunecimea nopții epoca de aur de la 1861-1867, când am avut 11 oficiali români la comitat în frunte cu comitele suprem Cavalerul Ioan Pușcariu și cu vicește Iosif Sterca Șuluțiu, acum prezidentul Astrei, când am avut o administrație mai întreagă românească, cu limba oficială românească, etc, etc!"[23].

„Românul Târnăvean" se declară a fi un ziar politic-naționalist – sau cum am zice astăzi un ziar pentru care discursul politic este același lucru cu discursul naționalist; așadar, el se adresează în exclusivitate etnicilor români, așa cum arată și titlul. Totuși, nu există publicat niciun program care să explice viziunea politică a „echipei Boilă". Redacția este, în ton cu mentalitățile vremii, preocupată de abuzurile administrației maghiare, de subminarea unor școli confesionale greco-catolice sau mai rar „greco-orientale" (ortodoxe) în favoarea celor de stat și prin care s-ar urmări maghiarizarea, cu ample apeluri la „luptă" și cu mult accent pus pe conservarea limbii române. Sunt evidențiate situații și localități unde administrația se face și în limba română, ca de exemplu Sâncel, aproape de Blaj.

Poate că nu întâmplător publicația se dizolvă tocmai în preajma Primului Război Mondial. Tonul politic și naționalist destul de inflamat al foii – din optica maghiară – nu mai corespundea cu noua propagandă de război, care cerea o cenzură strictă și concentrarea discursului naționalist pe integritatea monarhiei dualiste și pe ideea de unitate în jurul statului. O reconfigurare, readaptare a mesajului pentru un ziar aproape strict zonal și cu un

[20] Poporul maghiar (n.n.).
[21] *Ibidem*.
[22] Vasiliu Tatar, „Lupta politică de până acum din comitatul Târnavei Mici. Se ivesc primii dezertori", *ibid*:2.
[23] *Ibid*.

mesaj aproape integral adresat unui grup etnic nu mai corespundeau unei lumi pe picior de război. De altfel, curând, însuși Romul Boilă va fi concentrat și trimis pe front. Sfârșitul războiului îl va găsi pe frontul italian.

SOME REFLECTIONS ON THE CONVENTION REGARDING THE PROTECTION OF THE WORLD CULTURAL AND NATURAL HERITAGE

Florentina Trif
PhD, University of Bucharest

Abstract: This article aims to explore some meanings and implications of the Convention for the Protection of the World Cultural and Natural Heritage, focusing on the definition of cultural heritage, while presenting the main strategic objectives stipulated by the World Cultural Heritage Committee in 2002 and 2007 respectively. Also, the role of the European Union in promoting culture as a significant element in international cooperation relations in the field of cultural heritage will also be specified. In the last part of the scientific approach, the main cultural and natural objectives in Romania included in the UNESCO World Heritage List will be presented.

Keywords: Convention on the protection of the world cultural and natural heritage, World Cultural Heritage Committee, Romanian cultural and natural objects in the UNESCO World Heritage List.

Introducere

Patrimoniul cultural reprezintă expresia unui mod de viață dezvoltat de o comunitate și transmis din generație în generație și include, obiceiuri, practici, tradiții, obiecte, manifestări artistice și valori. Cu alte cuvinte, moștenirea culturală presupune atât elemente și valori materiale, cât și imateriale și conține dovezi istorice, evidente încă din antichitate[1]. Importanța elementelor de patrimoniu pentru comunitate, fie la nivel local, fie național sau global, ridică întrebări despre responsabilitatea menținerii acestui patrimoniu și implicațiile politico-economice[2].

Așadar el joacă un rol esențial în dezvoltarea durabilă și favorabilă incluziunii și poate contribui la revitalizarea orașelor și a regiunilor în întreaga lume. De asemenea și Uniunea Europeană (UE) cooperează cu statele membre și nu numai pentru a oferi sprijin financiar în domeniul culturii, pentru a-i sensibiliza pe cetățeni cu privire la potențialul culturii și al patrimoniului cultural și pentru a elabora strategii integrate prin intermediul mai multor instrumente[3].

În acest context, noua agendă europeană pentru cultură din 2018 reînnoiește angajamentul de a promova cultura ca un element esențial în relațiile internaționale ale UE. Piatra de temelie a cooperării culturale internaționale a UE este comunicarea comună publicată în 2016 - „Către o strategie a UE pentru relațiile culturale internaționale". Unul dintre cele trei obiective principale ale strategiei este consolidarea cooperării internaționale privind patrimoniul cultural[4] evidențiind contribuția pe care Uniunea o are deja în sfera relațiilor culturale internaționale și propune modalități de dezvoltare a relațiilor culturale internaționale ale UE pentru a susține obiectivele Uniunii de promovare a păcii și stabilității

[1] Ministerul Afacerilor Externe https>//www.mae.ro>node, accesat pe 23.IX.2024.
[2] Dan Sandu „Patrimoniul cultural rural, între extincție și modernismul temperat", în *Patrimoniul cultural religios legislație și jurisprudență*, editori Marius Bălan Emilian Iustinian Roman, Iași, Editura „Alexandru Ioan Cuza", 2018, p.39.
[3] European Union https://culture.ec.europa.eu>cultural-heritage>cultural..., accesat pe 23.IX.2024.
[4] Dimensiunile internaționale ale patrimoniului cultural, European Union https://culture.ec.europa.eu>cultural-heritage>cultural..., accesat pe 23.IX.2024.

la nivel internațional, de garantare a diversității și de stimulare a creării de locuri de muncă și a creșterii economice[5].

1.1.Convenţia privind protecţia patrimoniului mondial cultural şi natural

Convenția privind protecția patrimoniului mondial, cultural și natural adoptată de UNESCO în 1972 și acceptată și de România prin Decretul nr. 187/1990, stabilește că anumite bunuri din patrimoniul cultural prezintă o importanță excepțională care necesită protejarea lor ca parte din patrimoniul mondial al întregii omeniri. Astfel, ea definește tipul de situri naturale sau culturale care pot fi luate în considerare pentru înscrierea pe Lista Patrimoniului Mondial[6], listă constituită odată cu adoptarea Convenției; ea conține astăzi un număr de 1154 de poziții dintre care 897 culturale, 218 naturale și 39 mixte, înscrise prin decizie a Comitetului Patrimoniului Mondial[7]. În februarie 2024 erau 1199 de bunuri și locuri din 168 de țări pe listă[8].

În spiritul Convenției adoptate patrimoniul cultural este compus din:

- monumente: operele de arhitectură, de sculptură sau de pictură monumentală, elemente sau structuri cu caracter arheologic, inscripții, grote și grupuri de elemente care au o valoare universală excepțională din punct de vedere istoric, artistic sau științific;
- ansamblurile: grupuri de construcții izolate sau grupate, care datorită arhitecturii lor, unității şi integrării lor în peisaj, au o valoare universală excepțională din punct de vedere istoric, artistic sau științific;
- siturile: lucrări ale omului sau opere rezultate din acțiunile conjugate ale omului şi ale naturii, precum și zonele ce includ terenurile arheologice, care au o valoare universală excepțională din punct de vedere istoric, estetic, etnologic sau antropologic.[9]

Sunt considerate patrimoniu natural:

- monumentele naturale constituite de formațiuni fizice şi biologice sau de grupări de asemenea formațiuni, care au o valoare universală excepțională din punct de vedere estetic sau științific;
- formațiunile geologice și fiziografice şi zonele strict delimitate, constituind habitatul speciilor animale şi vegetale amenințate, care au o valoare universală excepţională din punct de vedere al ştiinţei sau conservării;
- siturile naturale sau zonele naturale strict delimitate, care au o valoare universală excepțională din punct de vedere ştiinţific, al conservării sau al frumuseţii naturale[10]. Convenţia prevede că fiecărui stat care a adoptat-o îi revine datoria de a identifica şi a delimita diferitele bunuri situate pe teritoriul său[11].

Comitetul Patrimoniului Mondial adoptă în 2002 respectiv 2007 următoarele obiective strategice:

---

[5] COMUNICARE COMUNĂ CĂTRE PARLAMENTUL EUROPEAN ŞI CONSILIU, *Către o strategie a UE pentru relațiile culturale internaționale*, Bruxelles, 8.6.2016 JOIN(2016) 29 final, p.2.

[6] Institutul Național al Patrimoniului https://patrimoniu.ro>articles>lista-patrimoniului-mon..., accesat pe 23.IX.2024.

[7] Ministerul Culturii https://www.cultura.ro>unesco, accesat pe 23.IX.2024

[8] Centre, UNESCO World Heritage, *UNESCO World Heritage Centre - World Heritage List* (în engleză), UNESCO World Heritage Centre.

[9] Articolul 1, Convenția privind protecția patrimoniului mondial cultural și natural.

[10] Articolul 2, *Ibidem.*

[11] Articolul 3 din Convenție…, Constituțiile statelor lumii https://constitutii.files.wordpress.com>2020/01, accesat pe 23.IX.2024.

1. Credibilitate-consolidarea credibilității Listei Patrimoniului Mondial, ca o mărturie reprezentativă și echilibrată din punct de vedre geografic a proprietăților culturale și naturale de valoare universală remarcabilă.

2. Conservare (asigurarea conservării eficiente a proprietăților patrimoniului mondial)

3. Consolidarea capacităților- promovarea dezvoltării unor măsuri eficiente de consolidare a capacităților, inclusiv asistență pentru pregătirea nominalizării proprietăților pe Lista Patrimoniului Mondial, pentru înțelegerea și implementarea Convenției Patrimoniului Mondial și a instrumentelor conexe.

4. Comunicare- creșterea gradului de conștientizare, implicare și sprijin publicului pentru Patrimoniul Mondial prin comunicare.

5. Comunități- consolidarea rolului comunităților în implementarea Convenției Patrimoniului Mondial.[12]

1.2.Obiective culturale și naturale din România incluse în Lista Patrimoniului Mondial UNESCO

România participă la acţiunile UNESCO în domeniul patrimoniului, sub egida convenţiilor la care este parte[13]. Ea figurează în Lista Patrimoniului Mondial UNESCO cu 9 obiective

(7 culturale și 2 naturale):

Biserici din Moldova (1993, 2010):

- Biserica „Tăierea Capului Sfântului Ioan Botezătorul" din satul Arbore;
- Biserica „Adormirea Maicii Domnului şi Sfântul Gheorghe" a Mănăstirii Umor;
- Biserica „Buna -Vestire" a Mănăstirii Moldovița;
- Biserica „Înălțarea Sfintei Cruci" din Pătrăuți;
- Biserica „Sfântul Gheorghe" a Mănăstirii „Sfântul Ioan cel Nou" din Suceava;
- Biserica „Sfântul Gheorghe" a Mănăstirii Voroneț;
- Biserica „Învierea Domnului" a Mănăstirii Sucevița;
- Biserica „Sfântul Nicolae" a Mănăstirii Probota;

Mănăstirea Hurezi, Satul Romanii de Jos, aparținător orașului Horezu, județul Vâlcea (1993)

Sate cu biserici fortificate din Transilvania (1993, 1999):

- Situl rural Câlnic
- Situl rural Prejmer
- Situl rural Viscri
- Situl rural Dârjiu
- Situl rural Saschiz
- Situl rural Biertan

[12] *Institutul Național al Patrimoniului…,*

[13] Convenția pentru protejarea bunurilor culturale în caz de conflict armat (1954), adoptată prin Decretul de ratificare nr.605/26.12.1957, și cele două protocoale anexe; Convenția privind protecția patrimoniului mondial, cultural și natural (1972), adoptată prin Decretul nr. 187/1990/ EN/FR/RO; Convenția asupra măsurilor ce urmează a fi luate pentru interzicerea și împiedicarea operațiunilor ilicite de import, export și transfer de proprietate al bunurilor culturale (1970), adoptată prin Legea nr. 73/1993; Convenția pentru salvgardarea patrimoniului cultural imaterial (2003), adoptată prin Legea nr. 410/2005; Convenția pentru protecția și promovarea diversității expresiilor culturale (2005), adoptată prin Legea nr. 248/2006; Convenția pentru protecția patrimoniului cultural subacvatic (2001), adoptată prin Legea nr. 99/2007.

- Situl rural Valea Viilor

Cetățile Dacice din Munții Orăștiei (1999):

- Sarmizegetusa Regia – Grădiștea de Munte
- Cetatea dacică de la Costești Cetățuia
- Cetatea dacică de la Costești Blidaru
- Cetatea dacică Luncani-Piatra Roșie
- Cetatea dacică de la Bănița
- Cetatea dacică de la Căpâlna.

În anul 1991 Delta Dunării intră la rândul ei în Lista patrimoniului Mondial.

Centrul Istoric Sighișoara a fost înscris în 1999**.**

Bisericile de lemn din Maramureș care au fost înscrise în patrimoniul UNESCO în anul 1999 sunt următoarele:

- Biserica "Intrarea în Biserica Maicii Domnului" (Bârsana)
- Biserica "Sfântul Nicolae" (Budești)
- Biserica "Sfânta Paraschiva" (Desești)
- Biserica "Nașterea Maicii Domnului" (Ieud-Deal)
- Biserica "Sfântul Arhanghel" (Plopiș)
- Biserica "Sfânta Paraschiva" (Poienile Izei)
- Biserica "Sfântul Arhanghel" (Rogoz)
- Biserica "Sfântul Arhanghel" (Șurdești).

Păduri seculare și virgine de fag din Carpați și din alte regiuni ale Europei - proprietate transfrontalieră în 12 țări-anul înscrierii pădurilor din România: 2017.

În anul 2021 din patrimoniul UNESCO face parte și *Peisajul cultural minier Roșia Montană*[14].

Concluzii

Beneficiul general al ratificării Convenției Patrimoniului Mondial este acela de a aparține unei comunități internaționale de apreciere și preocupare pentru proprietăți universal semnificative, care întruchipează o lume de exemple remarcabile de diversitate culturală și bogăție naturală.

Statele părți la Convenție, unindu-și mâinile pentru a proteja și prețui moștenirea naturală și culturală a lumii, își exprimă un angajament comun de a păstra moștenirea noastră pentru generațiile viitoare[15].

BIBLIOGRAPHY

- Sandu, Dan, „Patrimoniul cultural rural, între extincție și modernismul temperat", în *Patrimoniul cultural religios legislație și jurisprudență*, editori Marius Bălan Emilian Iustinian Roman, Iași, Editura „Alexandru Ioan Cuza", 2018;
- Centre, UNESCO World Heritage, *UNESCO World Heritage Centre - World Heritage List* (în engleză), UNESCO World Heritage Centre;
- COMUNICARE COMUNĂ CĂTRE PARLAMENTUL EUROPEAN ŞI CONSILIU, *Către o strategie a UE pentru relațiile culturale internaționale*, Bruxelles, 8.6.2016 JOIN(2016) 29 final;
- Constituțiile statelor lumii https://constitutii.files.wordpress.com>2020/01;
- Patrimoniu universal și prezenţe româneşti pe listele ...Ministerul Afacerilor Externe https://www.mae.ro>node;

[14] *Patrimoniu universal și prezenţe româneşti pe listele* ...Ministerul Afacerilor Externe https://www.mae.ro>node, accesat pe 24.IX.2024.

[15] *Institutul Național al Patrimoniului…,*

- Ministerul Afacerilor Externe https>//www.mae.ro>node;
- European Union https://culture.ec.europa.eu>cultural-heritage>cultural...,
- Institutul Național al Patrimoniului https://patrimoniu.ro>articles>lista-patrimoniului-mon...

IMMIGRATION AND THE STATE – CHALLENGES FOR THE HOST SOCIETY

Ștefan Colbu
PhD, „Mihai Eminescu" Central University Library of Iași

Abstract: The dynamics of international migration in recent years have raised a number of challenges for host countries, faced with an increasing influx of people within their own borders. Referring to the specialized literature, in this article I will review the main aspects that decision-makers in the host countries must manage in order to reconcile, on the one hand, the reception of immigrants and, on the other hand, the preferences of citizens and civil society pressure. In the presentation I will aim to identify the main economic, social and political challenges that arise from the management of a large number of newcomers within a host society and the effects of policies to manage these challenges.

Keywords: migration, immigrants, policies, ethics, twenty-first century

Introducere

În lucrarea de față voi trece în revistă literatura de specialitate în domeniul migrației, urmărind să identific efectele pe care le are imigrația în societatea gazdă. În prima secțiune definesc statul bunăstării, prezint modul în care este finanțat sistemul social, cu accent pe sistemul public de pensii și diferitele provocări pe care le întâmpină statul bunăstării în ceea ce privește finanțarea sistemului social. În cea de-a doua secțiune prezint termenul de imigranți, caracteristicile imigrației în perioada contemporană și tipurile de imigranți. În ultima secțiune prezint patru tipuri de provocări la care trebuie să răspundă statele bunăstării dacă doresc să gestioneze eficient fluxurile de imigranți care se stabilesc pe teritoriul lor: provocări în plan economic, în plan cultural și în plan politic.

Statul bunăstării – delimitări conceptuale

Statul bunăstării sau statul social se referă la un aranjament politic și economic care urmărește să reducă inegalitatea socială dintre cetățeni și să-i ajute pe membrii societății să facă față diferitelor tipuri de riscuri. Acest sistem conține atât transferuri de venit (plăți în numerar – pensii, ajutoare, diferite tipuri de indemnizații etc.), cât și prestații în natură (servicii publice, precum sănătate, educație, îngrijirea copiilor, îngrijirea persoanelor în vârstă etc.) (Kaczmarczyk 2013: 1).

Pe baza impozitelor (directe și indirecte) pe care le colectează, statul bunăstării poate finanța complexul sistem de asistență socială (Mau, Burkhardt 2009: 213). Adesea, statul social se bazează pe colectarea unui impozit proporțional pe venitul muncii pentru a putea finanța, prin redistribuire inter și intra-generațională, un sistem de bunăstare tipic (Razin et al. 2009: 0).

O componentă extrem de importantă a statului bunăstării o reprezintă sistemul public de pensii, înțeles ca instrument prin care se asigură veniturile cetățenilor în perioada bătrâneții. Pensiile necesită un procent însemnat din bugetul majorității țărilor industrializate (Holzmann, 1990, apud Scholten, Thum 1996: 347). Finanțarea sistemului de pensii se realizează după principiul pay as you go (PAYG), în sensul că se plătește pentru un serviciu înainte de a-l putea folosi și că se poate folosi doar cât s-a plătit. Acest sistem se bazează pe un contract implicit între generații, în baza căruia persoanele tinere și active pe piața muncii (angajații) plătesc din venitul muncii lor pentru sistemul public de pensii, din care se asigură veniturile persoanelor retrase din activitate. În general, pensiile sunt ajustate în funcție de modificările salariilor și/sau a prețurilor. De asemenea, la modul ideal, cota de contribuție a salariaților la sistemul de pensii ar putea fi redusă atunci când lucrează mai multe persoane în sistemul economic respectiv (Scholten, Thum 1996: 347).

Dat fiind faptul că sistemul public de pensii se bazează pe taxele pe care statul le colectează de la persoanele active, sustenabilitatea acestuia depinde de dinamica demografică dintr-o anumită țară. Deși, în mod convențional, vârsta este definită ca perioadă scursă de la naștere, totuși, tendințele din perioada contemporană evidențiază o creștere a speranței de viață, a sănătății și a nivelului de educație în rândul populațiilor occidentale (Marois et al. 2020: 7694). Astfel, rata natalității și speranța de viață au un impact direct asupra finanțării sistemului de pensii: analizele statistice arată că rata scăzută a natalității din statele occidentale, îmbătrânirea populației și speranța de viață ridicată a persoanelor retrase din viața activă pot conduce la o scădere a forței de muncă și, implicit, la probleme de finanțare a sistemului public de pensii (Haupt, Peters 1998: 404, Marois et al. 2020: 7690). Cercetătorii în domeniu propun diverse soluții pentru depășirea acestei probleme anticipate, printre care: politici de stimulare a natalității, politici de imigrație mai permisive (Hoon 2012: 1) și creșterea vârstei de pensionare.

O serie de analize de simulare pe diferite state occidentale estimează că fără imigrație netă, dimensiunea populației va scădea începând cu 2025 (Hoon 2012: 1), dar că o politică de imigrare permisivă, care să încurajeze participarea imigranților la forța de muncă ar conduce la scăderea contribuției individuale la sistemul de pensii cu câteva puncte procentuale (Felderer, 1994, apud Haupt, Peters 1998: 405) și ar avea un impact pozitiv „asupra sistemului de securitate socială în general și asupra pensiilor în special" (Simon, 1994 apud Haupt, Peters 1998: 405).

Imigranții

Deși în mod obișnuit secolul al XX-lea este recunoscut drept „epoca migrației", totuși secolul al XXI-lea a înregistrat mișcări de populații la cote nemaiîntâlnite, în condițiile în care destinațiile predilecte ale imigranților au rămas aceleași – statele din Nordul Global, cunoscute și ca state sociale sau state ale bunăstării, unde imigranții găsesc avantaje economice față de țara de origine (Kaczmarczyk 2013: 1). Imigranții internaționali sunt acele persoane din țările în curs de dezvoltare care se mută (voluntar, sau forțate de împrejurări) în țări dezvoltate economic, fie permanent, fie pe perioade determinate de timp, iar migranții interni sunt persoanele care se mută în alte orașe, dar în interiorul țării lor de origine.

Evoluțiile tehnologice din perioada recentă au ca rezultat o comunicare mult mai ușoară între oameni aflați în colțuri diferite ale globului. Astfel, locuitori din țările în curs de dezvoltare au aflat despre diferențele dintre salariile din țările lor și cele din țările dezvoltate, despre „transferurile de venituri guvernamentale prin sistemul de bunăstare" și despre oportunitățile pe care le au în țările din Nordul Global. În același timp, reducerea costurilor de transport a condus la creșterea numărului de persoane care aleg în mod rațional să migreze în țările dezvoltate, pe baza oportunităților economice pe le identifică în țările de destinație (Hatzipanayotou, Michael 2005: 14; Lazear, Ray 2021: 3-4).

Există mai multe tipuri de imigranți, fiecare având motivații diferite: imigrația economică bazată pe competențe este cea la care se referă studiile din domeniu, atunci când recomandă o politică de imigrație mai permisivă ca soluție la îmbătrânirea populației și la scăderea numărului de contribuabili din statele bunăstării. Migrația bazată pe familie este motivată de dorința de reîntregire a familiei prin mutarea membrilor din țările în curs de dezvoltare în țările dezvoltate, alături de ruda care lucrează în străinătate (Lopez-Velasco 2022). Dacă imigranții economici înalt calificați devin contribuabili la bugetul statului gazdă, imigranții cu calificare scăzută se transformă adesea în beneficiari neți, prin faptul că atunci când vin în număr mare, afectează negativ piețele locale de muncă și pun în pericol finanțarea și sustenabilitatea sistemelor de asistență socială (Hatzipanayotou, Michael 2005: 14).

Migrația neautorizată reprezintă soluția persoanelor care nu pot intra într-un stat urmând demersurile legale sau nu doresc să folosească această cale. Cercetătorii care studiază imigrația neregulamentară oferă mai multe tipuri de explicații pentru existența acesteia:

ipoteza decalajului dintre țara de origine și țara de destinație (care reprezintă cadrul explicativ dominant în abordarea teoretică a domeniului); ipoteza capacității de control scăzute a statelor de destinație în gestionarea fenomenului de imigrație neregulamentară; și teoriile conform cărora imigrația neautorizată reprezintă rezultatul alegerilor explicite sau implicite ale statelor (Echeverría 2020: 41) – politicile pe care le adoptă statele în domeniul imigrației au consecințe directe sau indirecte, intenționate sau neintenționate asupra dinamicii fenomenului. Dacă în secolul trecut imigrația neregulată era o problemă cu care se confruntau doar țările din regiunile cu venituri mari, în perioada contemporană ea a început să le implice și „pe cele cu venituri medii și mici, făcând migrația neregulată un fenomen structural cu adevărat global" (Cvajner & Sciortino, 2010a și Düvell, 2006 apud Echeverría 2020: 11)

Provocări aduse de imigranți statului bunăstării

Imigrația reprezintă unul dintre cele mai importante fenomene sociale ale perioadei contemporane, care produce diferite tipuri de efecte în țările de primire, precum: consecințe economice, culturale, politice (Alesina, Tabellini 2024: 31) și etice/sociale.

a) Provocări economice

Principalul argument în favoarea imigrației îl reprezintă contribuția imigranților economici, în special a celor înalt calificați, la bugetul țării gazdă, contribuție ce ar ușura povara fiscală asupra tuturor angajaților, astfel încât statul bunăstării să poată oferi în continuare tuturor cetățenilor serviciile specifice. Totuși, după cum atrag atenția diferiți cercetători, această perspectivă reprezintă doar una dintre multele fațete ale problemei, deoarece face referire exclusiv la un singur tip de imigrație (cea economică) și îi analizează efectele doar în plan economic (ignorându-le pe celelalte).

Aflându-se sub presiunea deficitului demografic, statele din Nordul Global resimt nevoia unui aflux de forță de muncă. În același timp, cetățenii țărilor din Sudul Global solicită acces tot mai mare la piața mondială a muncii. La o primă vedere, situația pare să fie una de economie clasică, în care se întâlnește cererea cu oferta. Acest lucru este adevărat pe termen scurt și mediu, însă pe termen lung, imigranții economici ajung să se transforme din contribuabili la bugetul de stat în beneficiari ai sistemului de bunăstare (Scholten, Thum 1996: 358). O problemă extrem de dezbătută în literatura de specialitate o constituie impactul economic și social al imigrației asupra statului bunăstării, în sensul că beneficiile sociale generoase tind să atragă imigranți în statele dezvoltate. Aceste state, însă, reușesc să susțină sistemul social cu un efort colectiv imens: un procent semnificativ sin PIB-ul țărilor dezvoltate este alocat pentru finanțarea sistemului bunăstării (Elsner, Concannon 2020: 2). Această situație ridică probleme de ordin etic pe mai multe paliere: ce efecte are includerea imigranților în categoria de beneficiari ai sistemului social; ce tipuri de imigranți pot face parte din această categorie; ce criterii ar fi mai potrivite pentru excluderea sau includerea imigranților în rândul beneficiarilor etc. (Benhabib, Jovanovic 2007: 23).

Tensiunea dintre deschiderea statului către forța de muncă internațională și protecția (închiderea) sistemului de beneficii sociale în statele dezvoltate a fost dezbătută extensiv în literatura de specialitate (Engelen 2003: 503). Renumitul economist, laureat al premiului Nobel, Milton Friedman atenționa asupra faptului că o economie nu poate funcționa dacă are în același timp o imigrație liberă și un stat social. Conform argumentării lui, o țară cu granițe deschise, care oferă acces la generosul sistem de bunăstare, ar deveni un refugiu pentru imigranții mai săraci, ceea ce ar pune o povară fiscală semnificativă asupra țării gazdă (Friedman, 1999 apud Fenwick 2019: 358).

De altfel, din perspectivă istorică, statul național – privit ca societate închisă teritorial și social/politic, cu o identitate lingvistică și culturală asumată – reprezintă spațiul în care s-au dezvoltat instituțiile moderne de securitate socială ce caracterizează statul bunăstării (Mau, Burkhardt 2009: 213). Analizele empirice confirmă faptul că mulți imigranți sunt susceptibili la anumite riscuri, că adesea ei trebuie să se bazeze pe sprijinul statului și că „devin rivalii

cetățenilor, cu care concurează pentru beneficii sociale" (Borrelli et al 2021: 110). Toate acestea se petrec în statul bunăstării, care a fost proiectat și funcționează într-un cadru închis și care nu poate acomoda un aflux mare de beneficiari, deoarece este finanțat prin impozitarea unui procent restrâns al populației – cetățenii activi pe piața muncii; în plus, acest sistem funcționează după principiul dreptății distributive, care modifică semnificativ logica pieței libere (Kaczmarczyk 2013).

Atunci când se analizează efectele imigrației asupra sistemului de bunăstare al țărilor gazdă, ipoteza de bază este că impactul va depinde de poziția fiscală a imigranților: dacă aceștia sunt contribuabili neți sau beneficiari neți (Kaczmarczyk 2013: 54). Statele bunăstării pot influența poziția fiscală a imigranților prin politici care să încurajeze intrarea imigranților cu anumite caracteristici și să stimuleze integrarea acestora în sistemul fiscal al statului gazdă (Kaczmarczyk 2013: 2), dezideratul în această privință fiind ca imigranții să atingă aceleași rate de participare ca și nativii (Marois et al. 2020: 7695). Un exemplu în acest sens îl oferă Lopez-Velasco, care argumentează că o politică optimă de imigrare ar trebui să echilibreze migrația bazată pe competențe cu migrația bazată pe familie, deoarece primii pot fi considerați contribuabili neți, iar cei din urmă beneficiari neți (Lopez-Velasco 2022: 26).

Mai mulți cercetători subliniază faptul că politicile neutre din punct de vedere al competențelor nu sunt niciodată optime, dacă se urmărește maximizarea bunăstării sociale, deoarece ele ar încuraja mutarea cu precădere a imigranților necalificați în țările bogate (Benhabib, Jovanovic 2007: 1). Cu toate acestea, evaluarea calității imigranților pentru piața muncii este un demers complicat și costisitor, deoarece metodele tradiționale de măsurare a capitalului uman sunt dificil de aplicat imigranților recent sosiți (Duleep, Regets 2002: 2). Atunci când un număr mare de imigranți necalificați intră pe piața muncii, ei concurează cu muncitorii autohtoni slab calificați și se produce o deteriorare a salariilor nete ale celor din urmă (Busch et al. 2020: 45). Cu toate acestea, însă, „economiștii au descoperit că în general imigrația duce la efecte minime asupra salariilor nativilor și a nivelului șomajului" (Colas 2018: 37). Indicatori mult mai relevanți pentru înțelegerea relațiilor din acest domeniu sunt configurația instituțională și dinamica de pe piața muncii din țara gazdă: acești indicatori pot face, de exemplu, ca imigranții cu studii superioare să aibă mai puține șanse de a se angaja în domeniul lor în comparație cu imigranții mai puțin educați (Simionescu 2021: 34).

Un subiect de investigație important în domeniul migrației îl constituie relația dintre imigrație și șomajul din țara de destinație. Într-un studiu din 2017, Cohen arată că există o corelație între cei doi indici, dar că rezultatele corelației depind în mod fundamental de politicile de bunăstare și de ocupare a forței de muncă implementate la nivelul fiecărei țări. Astfel, atunci când politicile implementate de un stat încurajează șomajul, se constată „o corelație pozitivă între amploarea imigrației și rata șomajului, astfel încât cu cât imigrația este mai mare, cu atât șomajul intern este mai mare" (Cohen 2017: 258). Dimpotrivă, dacă statul implementează politici prin care stimulează crearea de noi locuri de muncă și încurajează ocuparea forței de muncă, se observă o corelație negativă între cei doi indici (Cohen 2017: 259).

O serie de cercetări care studiază impactul imigrației pe piața muncii din statul gazdă au identificat faptul că intrarea imigranților este asociată uneori cu ieșirea nativilor (Piyapromdee 2021: 40; Lazear, Ray 2021: 4). În funcție de grupul ocupațional căruia îi aparțin, de istoricul mobilității personale și de dinamica imigrației în locul de rezidență, nativii au diferite strategii de răspuns pe termen mediu la afluxurile de imigranți: ei pot emigra în alte orașe din țară, dar pot și să schimbe ocupația sau sectorul de activitate (Colas 2018: 38). Mai mult, pe termen lung, indivizii își pot ajusta alegerile educaționale în funcție de politicile sociale și de imigrație viitoare (Kemnitz 2002: 432).

În afară de răspunsurile individuale la provocarea imigrației, identificate în urma analizelor empirice, cercetătorii propun și răspunsuri instituționale, testate cu ajutorul

modelelor economice și al simulărilor. Astfel, atunci când decidenții urmăresc să maximizeze bunăstarea populației native, ei pot implementa un sistem redistributiv optim de furnizare a bunurilor publice, în funcție de spectrul decizional disponibil: a) atunci când guvernul poate proiecta sisteme fiscale (de impozitare) diferite pentru imigranți și nativi, strategia optimă o reprezintă imigrația liberă, fără cote, iar imigranții să nu plătească alte taxe decât o taxă care internalizează congestia pe care o creează în furnizarea de bunuri publice; b) dacă imigranții și nativii trebuie tratați la fel, strategia optimă la nivel de politici ar fi interzicerea imigranților cu calificări reduse și permiterea imigrației gratuite pentru lucrătorii cu calificare înaltă (Guerreiro et al. 2020: 39).

Imigrația legală și înalt calificată reprezintă soluția pe care o oferă cercetătorii la problema declinului demografic și pentru a diminua povara fiscală a lucrătorilor din statele bunăstării. Imigrația neregulată, pe de altă parte, este adesea prezentată ca factor ce afectează negativ economia. Astfel, se consideră că ea implică pentru țara gazdă o serie de costuri, precum congestionarea serviciilor și a infrastructurilor publice; creșterea cheltuielilor cu serviciile publice; scăderea unor salarii în rândul lucrătorilor nativi etc. (Echeverría 2020: 31) Totuși, analizele economice ale fenomenului imigrației neregulate evidențiază o serie de beneficii pe care aceasta le poate avea în societatea gazdă: ea reprezintă o soluție mult mai eficientă și mai flexibilă decât migrația legală; disponibilitatea sporită a lucrătorilor; o mai bună utilizare a resurselor; o creștere a veniturilor fiscale (Hanson, 2007 apud Echeverría 2020: 31). Imigranții neregulamentari pot chiar să creeze noi piețe pentru locuri de muncă (solicitând salarii mici, ei pot fi angajați ca lucrători domestici de familiile cu venturi mici) și să faciliteze intrare pe piața muncii a populației indigene, în special a femeilor eliberate de treburile casnice (Düvell, 2011a, p. 64 apud Echeverría 2020: 31). De asemenea, imigrația influențează dinamica pieței imobiliare: pe de o parte, o cerere crescută în domeniul imobiliar conduce la o creștere a prețurilor locuințelor și, pe de altă parte, se înregistrează creșteri semnificative a veniturilor din închirieri, de care beneficiază proprietarii (Piyapromdee 2021: 40).

Multe dintre analizele economice în domeniu concluzionează că: efectele imigrației ilegale asupra statului bunăstării nu sunt distribuite uniform: în timp ce unele părți ale societății pot beneficia de pe urma acestui fenomen, altele pot suferi pierderi deși, în ansamblu, migrația ilegală are un impact limitat (Echeverría 2020: 31). Mai mult, rezultatele analizelor arată că nu există dovezi care să sugereze că o creștere a imigrației ar duce la restrângerea statului bunăstării (Fenwick 2019: 370).

b) Provocări culturale

Cercetările din domeniul imigrației încearcă să identifice răspunsuri la întrebarea dacă statele sociale moderne pot fi susținute pe măsură ce țările primesc mai mulți imigranți (Elsner, Concannon 2020: 1). Dacă în secțiunea anterioară am prezentat răspunsurile studiilor care tratează problema din perspectivă economică, în această secțiune voi prezenta câteva provocări de ordin cultural pe care trebuie să le gestioneze statele în legătură cu fenomenul imigrației.

În literatura de specialitate se recunoaște importanța aspectelor culturale, non-economice pentru înțelegerea reacțiilor și a atitudinilor nativilor față de străini: a) este mai probabil să apară reacții față de imigranți atunci când aceștia sunt „diferiți" (etnic, rasial, cultural) de nativi; b) opoziția nativilor față de imigrație este în mare măsură influențată de stereotipuri și de percepții greșite mai curând decât de realitate; c) actorii politici interesați de avantaje electorale îi descriu pe imigranți ca pe o amenințare la adresa valorilor și normelor țărilor primitoare; d) cu cât crește mai mult imigrația – și odată cu ea, diversitatea în societate –, cu atât nativii tind să se identifice mai mult cu propriul grup (național) și să-i vadă pe imigranți ca parte a grupului extern (Alesina, Tabellini 2024: 32).

Dovezile oferite de studiile empirice evidențiază importanța diversității rasiale și culturale în analiza imigrației, precum și „reticența indivizilor de a împărtăși bunurile publice cu persoanele diferite din punct de vedere etnic" (Alesina, Tabellini 2024: 33). Dat fiind faptul că imigranții schimbă compoziția societății, unii autori consideră că prin creșterea eterogenității etnice ar fi influențată negativ opinia publică despre statul bunăstării și, în consecință, ar fi subminată legitimitatea acestuia (Mau, Burkhardt 2009: 224). Se observă, de asemenea, că diversitatea tinde să submineze „respectul reciproc și beneficiile sale neprețuite pentru cooperare și generozitate" (Elsner, Concannon 2020: 2).

Studiile observaționale și experimentale evidențiază faptul că atitudinea nativilor față de imigranți și față de redistribuire este influențată mai mult de percepțiile acestora despre imigranți decât de situația reală a imigranților în țara gazdă, deoarece mulți oameni supraestimează atât numărul de imigranți, cât și dependența lor de bunăstare (Elsner, Concannon 2020: 42). Totuși, la nivelul populației se înregistrează atitudini diferite față de imigranți, atitudini care se înscriu în anumite tendințe: oamenii din țările social-democrate și mediteraneene sunt mai favorabili acordării de drepturi egale străinilor în comparație cu respondenții din regimurile liberale sau continentale; de asemenea, persoanele cu studii superioare și cele care se descriu ca având orientare politică de stânga sunt mai înclinate să privească străinii în mod pozitiv (Mau, Burkhardt 2009: 225).

c) Provocări politice

Alături de domeniul economic, fenomenul imigrației aduce în societatea gazdă o serie de provocări și în domeniul politic. Imigrația ilegală este prezentată în termeni sumbri, ca o invazie în desfășurare, mass media utilizând adesea imagini și titluri senzaționale pentru prezentarea acestui fenomen (Echeverría 2020: 31). Mai mult, însuși fenomenul imigrației în general este prezentat în termeni negativi de către actorii politici care urmăresc obținerea de beneficii electorale: ei încearcă să pună la îndoială puterea reală a statelor de a gestiona eficient fenomenul imigrației și de a ocroti interesele propriilor cetățeni (Echeverría 2020: 31).

Fluxurile de migrație fără precedent din perioada contemporană au condus la o creștere a diversității în țările de primire. Această diversitate (culturală, etnică, lingvistică etc.) declanșează reacții din partea nativilor și tinde să favorizeze partidele de dreapta, conservatoare (Alesina, Tabellini 2024: 32). Cu cât grupurile de oameni care trebuie să ia decizii sunt mai diverse, cu atât se observă o tendință mai pronunțată spre opinii divergente și o creștere a costurilor de a ajunge la un acord (Elsner, Concannon 2020: 2). În acest sens, imigrația are consecințe în plan politic și electoral: cauzele nemulțumirii politice a nativilor nu au doar rădăcini economice, ci și culturale și sociale (Alesina, Tabellini 2024: 5).

Bugetul necesar pentru menținerea statului bunăstării se realizează prin impozitarea lucrătorilor (care sunt în procent covârșitor nativi), motiv pentru care cheltuielile necesare gestionării unui aflux de imigranți constituie o preocupare reală pentru cetățenii statului gazdă. Astfel, se observă o dezbatere vie privitoare la oportunitatea includerii imigranților în procesul de luare a deciziilor politice și la modul în care s-ar putea pune ea în practică. Deoarece efectele politice ale imigrației sunt legate de preferințele pentru redistribuire, se observă că în general imigranții sunt excluși de la luarea deciziilor politice, atât la nivel local, cât și la nivel național/central, puține țări făcând excepție de la această tendință (Alesina, Tabellini 2024: 32; Mayr 2007: 102).

Dat fiind faptul că politicile sunt reguli care încurajează anumite tipuri de acțiuni/ comportamente în detrimentul altora, politicile de gestionare a imigrației în țările gazdă au, la rândul lor, o serie de consecințe. Atunci când tendința generală de gestionare a fenomenului de imigrație (ilegală) este una restrictivă, se pot observa: a) o creștere dramatică a costurilor financiare și umane de trecere a frontierei; b) o tendință de transformare a fluxurilor care erau

anterior circulare sau sezoniere în așezare permanentă; c) o creștere a rolului traficanților de persoane (Broeders, 2009 și Cornelius, 2005 apud Echeverría 2020: 31).

d) Provocări etice și sociale

Globalizarea a influențat puternic societatea contemporană: pe de o parte, ea a înlesnit afluxul de imigranți în statele din Nordul Global și, pe de altă parte, a modificat cererea de protecție socială pe care cetățenii o adresează statului bunăstării. Ei doresc să fie asigurați împotriva riscurilor prezentate de globalizare, cum ar fi nesiguranța locului de muncă provocată prin creșterea migrației forței de muncă (Walter, 2010 apud Fenwick 2019: 358). În ciuda circularității situației, „migranții străini nu pot fi excluși de la utilizarea serviciilor publice, a căror calitate scade din cauza aglomerației create sau sporite de migranți" (Chao et al. 2008: 3). Rezultatele studiilor arată că includerea străinilor în sistemul de asistență socială nu este lipsită de probleme, deoarece ea depinde de factori instituționali, de discursul public, de gradul de politizare a problemei imigrației și de atitudinile publice (Mau, Burkhardt 2009: 226).

Statele bunăstării folosesc diferite tehnici de control și de gestionare a migrației neregulate și există o serie de cercetări care studiază tehnologiile guvernamentale și efectul acestora asupra vieții de zi cu zi a imigranților ilegali (Bendixsen, Eriksen 2024: 2747). Granițele fizice delimitează teritoriul unui stat și reprezintă locul în care imigranții interacționează prima dată cu autorități ale statului în care doresc să intre. Bendixsen și Näre (2024) propun conceptul de „graniță a statului bunăstării" prin care „se referă la practicile autorizate de stat prin intermediul cărora se gestionează accesul la drepturile sociale bazate pe rezidență, migrație și/sau cetățenie într-o anumită ordine socio-politică" (Bendixsen, Näre 2024: 2689). Rezultatele analizei lor, care cuprinde patru state ale bunăstării, relevă faptul că „diferitele forme de practici de frontieră ale statului bunăstării […] generează diferite configurații de excludere și de incluziune, atât pentru non-cetățeni, cât și pentru cetățenii marginalizați, la diferite niveluri de guvernare" (Bendixsen, Näre 2024: 2689).

Deși digitalizarea statului bunăstării a apărut din dorința de a crește eficiența acestuia, în practică, ea se transformă într-o graniță digitală, care limitează accesul de facto la drepturi al unor categorii de persoane și conduce la practici de diferențiere a drepturilor. Externalizând anumite servicii către diferite organizații de voluntari pe care le finanțază, statul bunăstării îi transformă pe imigranții ilegali într-un grup precar, deoarece: îngrijirea prin intermediul acestui sector este oferită în baza unui raționament umanitar și nu pe baza drepturilor; imigranții sunt supuși unei excluderi digitale; timpul imigranților ilegali este transformat adesea în așteptare; suferința legată de sărăcie și cauzată de lipsa mijloacelor legale de a obține un loc de muncă este și un efect al controlului la frontieră; toate aceste practici se transformă într-o violență lentă a statului bunăstării asupra unor categorii întregi de persoane (Bendixsen, Eriksen 2024: 2761-2762). Chiar și după ce au obținut permisiunea de a intra în statul bunăstării, „cetățenii străini care depind de asistență socială se pot confrunta cu retragerea permiselor de ședere" (Borrelli et al 2021: 93) și trebuie să demonstreze că merită să rămână (Borrelli et al 2021: 111).

Concluzii

Prin raportare la literatura de specialitate, în articolul de față am realizat o prezentare a literaturii de specialitate pe tema migrației, urmărind să identific provocările pe care le ridică imigrația pentru funcționarea statului bunăstării. În prima parte am prezentat caracteristicile statului bunăstării, modul în care se finanțează sistemul social (cu accent pe sistemul de pensii), precum și provocările pe care le ridică deficitul demografic și îmbătrânirea populației asupra sustenabilității sistemului de bunăstare. În partea a doua am punctat câteva aspecte privind imigrația, caracteristicile fenomenului în perioada contemporană și tipurile de imigranți. În partea a treia a lucrării am evidențiat o serie de efecte ale imigrației în plan economic: imigrația ca soluție la problema finanțării sistemului bunăstării, efectele imigrației

asupra pieței locurilor de muncă, asupra salariilor nativilor și asupra sistemului de pensii. De asemenea, am prezentat o serie de provocări pe care le aduce imigrația în plan cultural: creșterea diversității, consolidarea identității de grup prin opoziție cu grupurile diferite, importanța percepțiilor în contrast cu realitățile empirice, chestionarea legitimității statului. În secțiunea privind provocările politice ale imigrației am evidențiat riscul monetizării acestui fenomen de către actori politici oportuniști, dificultatea luării deciziilor de către grupuri eterogene și câteva efecte ale politicilor de imigrație. Dintre provocările etice ale imigrației am evidențiat dezbaterea privitoare la includerea imigranților în categoria de beneficiari ai sistemului de bunăstare și efectele negative neintenționate ale digitizării asupra imigranților ilegali.

BIBLIOGRAPHY

Alesina, A., & Tabellini, M. (2024). The Political Effects of Immigration: Culture or Economics? *Journal of Economic Literature*, *62*(1), 5–46. https://doi.org/10.1257/jel.20221643

Bendixsen, S., & Eriksen, T. H. (2024). The neoliberal welfare state and its discontents. Slow violence against irregular migrants in Norway. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, *50*(11), 2747–2766. https://doi.org/10.1080/1369183X.2023.2298544

Bendixsen, S., & Näre, L. (2024). Welfare state bordering as a form of mobility and migration control. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, *50*(11), 2689–2706. https://doi.org/10.1080/1369183X.2023.2298540

Benhabib, J., & Jovanovic, B. (2007). Optimal Migration: A World Perspective. *NBER Working Paper No. 12871*. https://www.nber.org/papers/w12871

Borrelli, L. M., Kurt, S., Achermann, C., & Pfirter, L. (2021). (Un)Conditional Welfare? Tensions Between Welfare Rights and Migration Control in Swiss Case Law. *Swiss Journal of Sociology*, *47*(1), 93–114. https://doi.org/10.2478/sjs-2021-0008

Busch, C., Krueger, D., Ludwig, A., Popova, I., & Iftikhar, Z. (2020). Should Germany have built a new wall? Macroeconomic lessons from the 2015-18 refugee wave. *Journal of Monetary Economics, 113*, 28–55. https://doi.org/10.1016/j.jmoneco.2020.04.004

Chao, C.-C., Hazari, B. R., & Laffargue, J.-P. (2008). *A simple theory of the optimal number of immigrants*. https://shs.hal.science/halshs-00586821

Cohen, E. (2017). Effect of Welfare and Employment Policies on the Correlation between Migration and Unemployment. *Economics & Sociology*, *10*(1), 246–264. https://doi.org/10.14254/2071-789X.2017/10-1/18

Colas, M. (2018). *Dynamic Responses to Immigration*. https://doi.org/10.21034/iwp.6

Duleep, H. O., & Regets, M. C. (2002). The Elusive Concept of Immigrant Quality: Evidence from 1970-1990. *SSRN Electronic Journal*. https://doi.org/10.2139/ssrn.3129

Echeverría, G. (2020a). Irregular Migration Theories. În G. Echeverría (Ed.), *Towards a Systemic Theory of Irregular Migration: Explaining Ecuadorian Irregular Migration in Amsterdam and Madrid* (pp. 41–94). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-030-40903-6_3

Elsner, B., Concannon, J., & Wp, G. (2020). *Immigration and Redistribution*. Working Papers 202008, Geary Institute, University College Dublin. https://www.econstor.eu/handle/10419/228204

Engelen, E. (2003). How to Combine Openness and Protection? Citizenship, Migration, and Welfare Regimes. *Politics & Society*, *31*(4), 503–536. https://doi.org/10.1177/0032329203256951

Fenwick, C. (2019). The political economy of immigration and welfare state effort: Evidence from Europe. *European Political Science Review*, *11*(3), 357–375. https://doi.org/10.1017/S175577391900016X

Guerreiro, J., Rebelo, S., & Teles, P. (2020). *What Is the Optimal Immigration Policy? Migration, Jobs, and Welfare*. Journal of Monetary Economics, Volume 113, 61-87. https://doi.org/10.1016/j.jmoneco.2020.04.009

Hatzipanayotou (Xatzipanagiotou), P. (Panos), & Michael, M. S. (2005). Migration, Tied Foreign Aid and the Welfare State. *SSRN Electronic Journal*. https://doi.org/10.2139/ssrn.759504

Haupt, A., & Peters, W. (1998). Public pensions and voting on immigration. *Public Choice*, *95*(3), 403–413. https://doi.org/10.1023/A:1005052615971

Hoon, H. T. (2012). *An Economic Analysis of Optimum Population Size Achieved Through Boosting Total Fertility and Net Immigration*. https://ink.library.smu.edu.sg/soe_research/1386/

Kaczmarczyk, P. (2013). Are immigrants a burden for the state budget? Review paper. *EUI-RSCAS Working Papers*, Article p0356. https://ideas.repec.org//p/erp/euirsc/p0356.html

Kemnitz, A. (2002). On the Political Economy of Low Skilled Immigration and the Welfare State. *International Tax and Public Finance*, *9*(4), 423–434. https://doi.org/10.1023/A:1016516019418

Lazear, E. P., & Ray, K. (2021). *Choosing and Implementing Optimal Immigration Policies*. Salem Center.http://dx.doi.org/10.26153/tsw/31651

Lopez-Velasco, A. R. (2022). *On the Design of an Optimal Immigration Policy* (SSRN Scholarly Paper 4047652). https://doi.org/10.2139/ssrn.4047652

Marois, G., Bélanger, A., & Lutz, W. (2020). Population aging, migration, and productivity in Europe. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, *117*(14), 7690–7695. https://doi.org/10.1073/pnas.1918988117

Mau, S., & Burkhardt, C. (2009). Migration and welfare state solidarity in Western Europe. *Journal of European Social Policy*, *19*(3), 213–229. https://doi.org/10.1177/0958928709104737

Mayr, K. (2007). Immigration and income redistribution: A political economy analysis. *Public Choice*, *131*(1), 101–116. https://doi.org/10.1007/s11127-006-9107-z

Piyapromdee, S. (2021). The Impact of Immigration on Wages, Internal Migration, and Welfare. *The Review of Economic Studies*, *88*(1), 406–453. https://doi.org/10.1093/restud/rdaa029

Razin, A., Sadka, E., & Suwankiri, B. (2009). *Migration and the Welfare State: A Dynamic Political-Economy Theory* (w15597; p. w15597). National Bureau of Economic Research. https://doi.org/10.3386/w15597

Scholten, U., & Thum, M. (1996). Public pensions and immigration policy in a democracy. *Public Choice*, *87*(3), 347–361. https://doi.org/10.1007/BF00118653

Simionescu, M. (2021). The status of immigrants on Italian labour market in the context of economic decline: Evidence from survey, macroeconomic and big data. *Economics, Management and Sustainability*, *6*(1), 34–48. https://doi.org/10.14254/jems.2021.6-1.3

ROMANIA'S CULTURAL AND SCIENTIFIC RELATIONS WITH THE FORMER FRENCH COLONIES IN NORTH AFRICA: ALGERIA, MOROCCO, TUNISIA (1956-1970)

Bogdan Iulian Ranteș
PhD, „Valahia" University of Târgoviște

Abstract: The current topic aims to analyze the cultural and scientific relations between Romania and the three North African countries from the moment of independence until 1970. At the beginning, they were carried out in the form of aid policies of the respective states that had been affected by the colonial domination of France and consist of sending some books and other materials to endow some schools. later, Romanian teachers were sent to these countries to teach technical subjects, especially in Algeria and Morocco. Also, many students began to arrive in Romania, especially from Algeria and Tunisia. An important objective of the Romanian communist authorities was the popularization of the country in those regions, this being achieved through the embassies of those states which periodically organized art exhibitions and screenings of Romanian films. In the second half of the 60s, the first Cultural and Scientific Cooperation Agreements between Romania and the three countries began to be signed. These were similar and included, among other things, mutual visits of cultural personalities, the organization of exhibitions and other similar events, tours of folklore ensembles or the mutual publication of propaganda materials in the press.

Keywords: cultural agreements, aid policy, IRRCS, propaganda, education

I. Relațiile culturale româno-marocane în perioada 1962-1970

Deși România a recunoscut independența Marocului în că din momentul proclamării acesteia, din anul 1956, cele două țări au stabilit relații diplomatice abia în anul 1962, datorită reticenței regelui Hassan al II-lea față de statele comuniste.

Cooperarea culturală dintre cele două țări a început încă din acel an, chiar dacă aceasta nu era reglementată printr-un Acord cultural, așa cum era procedura. Astfel, autoritățile române au încercat să ofere 4 burse studenților marocani pentru anul universitar 1962-1963, însă acestea nu au fost accesate atunci, partea marocană motivând că le-au primit după începerea anului universitar. Cu toate acestea, într-o informare a ambasadei române se preciza faptul că motivul era doar un pretext și că, de fapt, autoritățile marocane refuzau orice propunere de burse de studiu venită din partea statelor comuniste.[1]

În același domeniu, la sfârșitul lunii decembrie 1962 echipa națională de fotbal a României a efectuat un turneu în Maroc, unde a jucat două meciuri în zilele de 23 și 25 decembrie la Casablanca și la Marrakesh. La primul dintre aceștia au asistat câțiva miniștri marocani, conducători ai sportului din acea țară dar și o delegație maghiară condusă de vicepreședintele Consiliului de Miniștri care se afla într-o vizită oficială în statul nord-african. Contrar obiceiului, oficialitățile marocane au refuzat ca la începutul meciului să fie intonate imnurile celor două țări, motivând că tocmai murise un prinț, unul din frații regelui, și Marocul se afla în doliu. După meci, federația marocană de fotbal a organizat o cină festivă la care a participat și guvernatorul orașului Casablanca, precum și echipa națională de fotbal a României. În al doilea meci, cel de la Marrakesh, a fost prezent doar ministrul justiției și guvernatorul orașului. Ca și data trecută, autoritățile marocane au refuzat să se intoneze

[1] Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, Fond Maroc (1947-1970), dosar nr. 48 (Problema 217/an 1962/Maroc), f. 1.

imnurile celor două țări, venind cu același pretext, deși pe stadion se afla o fanfară care cânta alte melodii.[2]

Relațiile culturale dintre cele două țări au continuat și în anul 1963. Cel mai important eveniment a fost vizita în România a directorului Institutului de studii politice marocan, Mohamed Majzoub, în perioada 12-26 septembrie. Oaspetele a ajuns în țară în seara primei zile menționate, iar în data de 13 septembrie a vizitat sediul Institutului Român pentru Relații Culturale cu Străinătate, unde a avut convorbiri cu vicepreședintele acestuia, Octav Livezeanu. În aceeași zi, oaspetele marocan a mai vizitat Muzeul de Artă al RPR și mai multe obiective din București. În perioada 14-17 septembrie Maizoub s-a aflat pe litoralul Mării Negre, vizitând mai multe obiective din orașul Constanța și unele stațiuni, rămânând impresionant de Mamaia.

În data de 18 septembrie, marocanul a avut mai multe întrevederi la Ministerul Învățământului, Institutul de Științe Economice și Planificare, la Asociația Juriștilor și la Facultatea de Drept.[3]

Între 19-24 septembrie oaspetele a călătorit cu automobilul prin țară, ajungând prima dată la Bacău, apoi la lacul Roșu. De acolo s-a îndreptat spre Brașov trecând prin Gheorghieni, Miercurea Ciuc și Sfântu Gheorghe, întorcându-se într-un final la București pe Valea Prahovei. În după-amiaza zilei de 24 septembrie, oficialul marocan a vizitat catedra de limba arabă a Facultății de Filologie a Universității din București, oferindu-se să trimită mai multe materiale după care studenții să poată învăța acea limbă. La 25 septembrie a avut loc întrevederea finală la sediul IRRCS, iar în data de 26 septembrie oficialul marocan a părăsit România.[4]

Conform unei informări, șefii IRRCS considerau că acea vizită a fost utilă, deoarece oaspetele se oferise să popularizeze România în țara sa, introducând în programa cursurilor sale informații despre RSR și să sprijine ambasada română de la Rabat în vederea organizării diferitelor evenimente.[5]

În data de 18 aprilie 1963 oficiul diplomatic român din Maroc a oferit Universității din Rabat, într-un cadru festiv, un set de 93 de cărți și publicații românești din partea IRRCS. În acest sens a fost organizată o ceremonie în care rectorul Universității și însărcinatul cu afaceri român au rostit discursuri, iar în seara aceleași zile a fost organizat un dineu la care au participat mai mulți oameni de cultură marocani.[6]

Anul 1964 a consemnat sosirea la studii în RPR a primului student marocan, acesta fiind înscris la specializarea Exploatarea Zăcămintelor de Țiței. Această bursă a fost obținută prin intermediul unor organizații internaționale, cum ar fi UNESCO, deoarece cele două țări nu aveau un acord în acest sens. De asemenea, studenții marocani care ajungeau la studii în țările socialiste erau simpatizanți comuniști, în Maroc existând o puternică mișcare de stânga care funcționa în ilegalitate.[7]

La 14 mai 1965 ambasada României din Rabat și Asociația Prietenii Artei din Maroc au organizat o seară consacrată artelor plastice românești. Evenimentul s-a desfășurat într-un cinematograf din capitala statului nord-african. Acesta a constat într-o prezentare a muzeelor de artă din România, realizată de însărcinatul cu afaceri, Virgil Podrumaru, iar după aceea au fost difuzate mai multe filme documentare despre acest lucru. Înainte de acest eveniment, în

[2] Informarea despre acest eveniment se găsește în AMAE, Fond Maroc (1947-1970), dosar nr. 73 (Problema 217/ an 1963/Maroc), ff. 6-9.
[3] Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond Institutul Român pentru Relații Culturale cu Străinătatea, dosar nr. 5/1957-1966, ff. 15-17
[4] *Ibidem,* ff. 18-19.
[5] *Ibidem,* f. 20.
[6] AMAE, Fond Maroc (1947-1970), dosar nr. 102 (Problema 217/an1964/Maroc), ff. 52-53
[7] *Ibidem,* f. 14.

presa marocană au fost publicate mai multe articole și informații despre artele plastice din România și dezvoltarea lor în perioada postbelică.[8]

Un alt eveniment important în relațiile culturale româno-marocane a avut loc în perioada 29 iunie-16 iulie 1965 când s-a desfășurat vizita în România a rectorului Universității Mohammed al V-lea din Rabat, Mohammed el Faissi, acesta având și funcția de președinte al Consiliului Executiv al UNESCO. Până pe 2 iulie, oaspetele a stat în București, având mai multe întrevederi și vizitând mai multe obiective. Astfel, el a fost primit de către Ministrul Învățământului, de conducerea Universității din București, sau de cea a Comisiei Naționale UNESCO. De asemenea, acesta a mai fost primit de ministrul de externe, Corneliu Mănescu și de conducerile Academiei Române și IRRCS.[9]

În perioada 3-13 iulie, oficialul marocan s-a plimbat prin mai multe regiuni ale țării, vizitând foarte multe obiective de pe litoralul Mării Negre, valea Prahovei, din Suceava, Cluj, valea Oltului sau Drobeta Turnu-Severin.[10]

În data de 14 iulie oficialul marocan a fost primit de Președintele Consiliului de Miniștri, Ion Gheorghe Maurer, la întrevedere fiind prezenți și ministrul învățământului și delegatul permanent al RPR la UNESCO.[11]

Pe durata vizitei, el Faissi a fost însoțit de soția lui, însă aceasta a avut un program separat, ea deplasându-se doar pe litoral și la Brașov, în restul zilelor fiind internată la Spitalul de Geriatrie și tratată de Ana Aslan.

În anul 1966, cel mai important eveniment cultural a fost vizita în România a lui Mohamed Aziz Lahbabi, decanul Facultății de Litere din Rabat și unul din cei mai cunoscuți filosofi marocani, la invitația IRRCS. Aceasta a avut loc în perioada 10 august-1 septembrie iar oaspetele a vizitat mai multe obiective din București, dar și din alte zone, precum Iași, Brașov, Valea Prahovei și litoralul Mării Negre. În capitală oaspetele a vizitat Editura pentru literatură universală, a avut întrevederi la Rectoratul Universității din București, la Uniunea Scriitorilor și la Institutul de folclor al Academiei RSR. Pe lângă obiectivele prevăzute în program , Lahbabi a mai vrut să viziteze o închisoare, motivând că dorea să cunoască modul în care se realiza reeducarea deținuților, însă nu a fost posibil acest lucru. De asemenea, acesta a mai vrut să îi întâlnească pe poetul Tudor Arghezi și pe academicianul Atanase Joja, reprezentantul României în Consiliul UNESCO, însă nici acestea nu s-au materializat.

Într-un raport se menționa că acea vizită fusese utilă, considerându-se că aceasta putea contribui la dezvoltarea relațiilor culturale dintre cele două țări, oaspetele angajându-se că va promova imaginea României în presa marocană și va ajuta oficiul român de la Rabat să organizeze mai multe expoziții despre România.[12]

În același an a fost semnat și primul document dintre cele două țări în domeniul cultural, acesta fiind o Convenție de cooperare în domeniul radioteleviziunii. Aceasta prevedea printre altele schimburi de emisiuni culturale și muzicale, filme, actualități, etc.[13]

În ultima parte a anului 1967 au avut loc câteva acțiuni pe plan cultural în cadrul relațiilor dintre cele două țări. Astfel, la 14 noiembrie 1967 a fost organizată la Rabat, de către ambasada română în parteneriat cu Asociația „Prietenii Artelor” o seară consacrată artei din România. Au fost prezentate mai multe filme documentare având ca subiect arta plastică românească, iar la eveniment au fost prezenți mai mulți oficiali marocani și membri ai misiunilor diplomatice acreditate la Rabat. La sfârșitul aceleiași luni, ambasada RSR și Ministerul Educației și Artelor Frumoase din Maroc au organizat o expoziție de artă grafică

[8] AMAE, fond Maroc (1947-1970), dosar nr. 129 (Problema 217/ an 1965/ Maroc), f. 38.
[9] AMAE, fond Maroc (1947-1970), dosar nr. 103 (Problema 217/an1964/Maroc), ff. 35-36.
[10] *Ibidem*, ff. 37-38.
[11] Scânteia, an XXXIV, nr. 6680, 14 iulie 1965, p. 1.
[12] AMAE, Fond Maroc (1947-1970), dosar nr. 155 (Problema 217/an 1966/ Maroc), ff. 15-17.
[13] Scânteia, an XXXVI, nr. 7149, 1 noiembrie 1966, p. 5.

românească, aceasta fiind considerată una din cele mai importante acțiuni în cadrul relațiilor culturale dintre cele două țări.[14]

Prima cooperare dintre cele două țări în 1968 s-a materializat prin organizarea în Maroc unui Festival al filmului românesc, în mai multe orașe ale statului nord-african, în perioada 23- 31 mai. Organizatorii acestui eveniment au fost Ambasada RSR și Federația Marocană a Cinecluburilor. Capul de afiș al evenimentelor a fost vizionarea a două filme românești, acestea fiind *Meandre*, apărut în 1966 în regia lui Mircea Săucan, și *Duminică la ora 6* din același an, în regia lui Lucian Pintilie. Într-o informare a ambasadei române de la Rabat se considera că acel eveniment a fost un succes datorită pregătirii minuțioase în fiecare oraș și datorită popularizării în presa statului nord-african, fiind publicate foarte multe poze și știri din fiecare oraș în care fuseseră proiectate filmele românești. Se estima că în fiecare oraș asistența a fost între 500-700 de persoane, iar în total se estima că au fost prezenți aproximativ 11.000 de oameni.[15]

În timpul vizitei ministrului marocan de externe în RSR în 1969 a fost semnat primul acord cultural între cele două țări. Acesta avea zece articole și prevedea printre altele schimbul de experiență în domeniul științelor, învățământului, literaturii și artelor, stabilirea de relații între universități, institute etc. dintre cele două țări. De asemenea, era încurajată colaborarea în domeniile literaturii, muzicii, teatrului, cinematografiei și artelor plastice prin vizite reciproce ale unor artiști, sau organizarea diferitor evenimente. Mai erau prevăzute colaborări în domeniile presei, sportului și turismului, iar problemele apărute în aplicarea Acordului urmau să fie rezolvate pe cale diplomatică de cele două țări. Documentul avea o valabilitate de cinci ani, iar după ce expira putea fi reînnoit tacit pe aceeași perioadă și se putea termina la solicitarea expresă a uneia dintre cele două țări.[16]

Primul eveniment al anului 1970 a fost organizarea la Rabat a unei „Seri culturale românești" în data de 17 martie. Aceasta a fost realizată de Asociația Prietenii Artelor sub auspicii le Ministerului Culturii și a prefecturii Rabat-Sale. La sfârșitul activității au fost prezentate mai multe filme documentare despre România, precum „România Inedită", „Muzeul Satului" sau „Mănăstirile din Moldova". La eveniment au participat aproximativ 500 de persoane, printre care mai mulți oficiali marocani, șefi ai unor misiuni diplomatice, oameni de cultură marocani etc. Evenimentul a fost promovat și în presa statului nord-african, unde au fost publicate 15 articole și două știri, așa cum reiese dintr-o informare a ambasadei române.[17]

În data de 20 iulie 1970 a fost semnat la Rabat un Protocol de schimburi culturale și științifice dintre cele două țări, pe baza Acordului de cooperare culturală româno-marocan din 1969. Din partea română a semnat Vasile Mircea, ambasadorul RSR în statul nord-african, iar din partea Marocului șeful Diviziei culturale din cadrul MAE. Acesta avea cinci capitole și 21 de articole. Primul capitol se referea la schimburile din domeniile științei și educației și prevedea printre altele colaborarea dintre Universitatea din Rabat și cea din București, acordarea unor burse de studiu și de specializare pentru tinerii marocani și schimbul de publicații științifice între instituțiile celor două țări. Al doilea capitol era despre schimburile din domeniul culturii și artelor, prevăzând printre altele organizarea de expoziții reciproce în cele două țări, vizite ale unor oameni de cultură ale acestora, sau schimbul de formații de dansuri și cântece folclorice. Ultimele trei capitole se refereau la schimburile din domeniile presă și radioteleviziune, sport și turism și dispozițiile finale.[18]

[14] AMAE, Fond Maroc (1947-1970), dosar nr.163 (Problema 20/ an 1967/ Maroc), f. 72
[15] AMAE, Fond Maroc (1947-1970), dosar nr. 211 (Problema 217/ an 1968/ Maroc), ff. 68-72.
[16] *Buletinul Oficial al RSR*, partea I, an V, nr. 52, 12 aprilie 1969, pp. 422-423.
[17] AMAE, Fond Maroc (1947-1970), dosar nr. 254 (Problema 217/ an 1970/ Maroc), ff. 2-3.
[18] O copie în limba franceză a Protocolului se găsește în ANIC, Fond IRRCS, dosar nr. 25/1970, ff. 181-184.

II. Relațiile culturale al României cu Algeria până în 1970

Cele două țări au stabilit relații diplomatice în anul 1962, după ce Algeria și-a obținut independența în urma unui război împotriva Franței. În același an România a deschis o ambasadă la Alger, numind și primul ambasador, în persoana lui Ion Georgescu. Pe plan cultural, primele activități au început în 1963. În domeniul învățământului, Algeria a solicitat RPR trimiterea a doi profesori universitari care să predea la Facultatea de petrol și chimie din Alger. De asemenea, în anul 1963 se aflau la studii în România nouă studenți algerieni.[19]

Intensa activitate a Ambasadei RPR din Algeria a continuat și în luna august a anului 1963, atunci când ambasadorul Ion Georgescu a organizat o recepție cu ocazia sărbătoririi zilei de 23 august. La aceasta au participat mai mulți membri ai Guvernului algerian cum ar fi miniștrii Afacerilor Externe, Învățământului, Agriculturii, al Justiției etc. Tot atunci , diplomatul român a susținut un discurs la posturile de radio și televiziune algeriene, acestea transmițând ulterior mai multe programe și emisiuni dedicate României.[20] Acest lucru a fost consecința unei ample campanii a Ambasadei de a populariza România în statul nord-african prin intermediul presei algeriene. Astfel, într-un raport al ambasadorului Ion Georgescu se preciza că: „ *...În Algeria există condiţii bune pentru desfăşurarea activităţii de popularizare a ţării noastre deoarece autorităţile algeriene au atitudine pozitivă şi sprijină acţiunile culturale întreprinse de oficiile diplomatice ale ţărilor socialiste. Ceruri largi algeriene manifestă interes pentru cunoaşterea realităţilor din ţările socialiste. Sunt de părere să întreprindem diferite acţiuni pe linia presei, radiodifuziunii, prezentării de filme, de expoziţii, vizite ale unor personalităţi culturale, acordări de burse studenţilor algerieni- care să creeze condiţiile necesare semnării unui acord cultural.*”[21]

În data de 11 iulie 1964 cele două țări au încheiat un Acord de colaborare culturală. Acesta a fost semnat la Alger, de către ambasadorul român, Ion Georgescu, și Ministrul Orientării Naționale al statului nord-african.[22]

Acesta a fost primul document oficial de cooperare dintre cele două țări și era alcătuit din 13 articole. În preambulul Acordului se preciza că scopul semnării acestuia era creșterea și întărirea legăturilor de prietenie care uneau cele două popoare. La articolul 2 se precizau domeniile în care cele două țări urmau să colaboreze, acestea fiind știința, învățământul, literatura, muzica, sportul etc., iar la articolul 5 mai apăreau domeniile presei: televiziune, radio și schimbul de filme. Printre altele, documentul mai stipula acordarea unor burse de studiu, echivalarea documentelor de studii eliberate de instituțiile de învățământ din cele două țări și cooperarea între instituțiile de cultură ale acestora. În final se mai specifica faptul că orice neînțelegere apărută se va rezolva pe cale diplomatică și că Acordul avea o valabilitate de trei ani, însă urma să se prelungească automat după expirarea perioadei.[23]

La sfârșitul anului 1964 în Algeria se aflau 5 profesori români pentru învățământul mediu și un profesor universitar având specialități precum fizică, matematică și chimie, iar în RPR se aflau la studii 10 studenți algerieni.[24]

În anul 1966 singurul domeniu în care relațiile româno-algeriene au continuat să se dezvolte a fost cel cultural. Pe linie sportivă, echipa de fotbal Dinamo București, care în acel moment era campioana României la fotbal, a efectuat un turneu în Algeria, în luna februarie a anului 1966. Acolo susținut mai multe meciuri amicale împotriva unor echipe locale, iar în data de 23 februarie a jucat cu echipa națională a statului nord-african. Acest meci s-a bucurat

[19] *Ibidem.*
[20] Scânteia, an XXXIII, nr. 5996, 26 august 1963, p. 4.
[21] AMAE, fond Algeria, dosar nr. 42 (Problema 200/ an 1963/ Algeria), f. 13.
[22] AMAE, fond Algeria, dosar nr. 67 (Problema 217/ an 1964/ Algeria), f. 15
[23] O copie „conformă cu originalul” a Acordului se găsește în *Ibidem,* ff. 18-21.
[24] AMAE, fond Algeria, dosar nr. 69 (Problema 217/ an 1964/ Algeria), f. 18

de o atenție deosebită din partea autorităților algeriene, fiind popularizat presa scrisă , la televiziune și la radio.[25] Conform unei informări a ambasadei RSR la acel meci au fost prezenți majoritatea membrilor guvernului și ai Consiliului Revoluției din Algeria, în frunte cu președintele Boumedienne. Tot acolo se mai preciza că în același timp cu partida de fotbal, s-a desfășurat o recepție la ambasada sovietică din Alger, însă prezența a fost foarte scăzută deoarece majoritatea oficialilor algerieni se aflau la meci. La acesta a participat și ambasadorul român, Ion Georgescu, acesta stând, pe toată durata partidei, lângă președintele algerian.[26]

Ambasada română de la Alger a apreciat acest eveniment ca fiind un real succes, stârnind interesul clasei politice algeriene, iar sportivii fiind tratați cu foarte moare atenție de către gazde. De asemenea, se mai propunea ca această cooperare pe linie sportivă să continue, eventual prin invitarea unei echipe algeriene în România.[27]

Tot în acea perioadă, cei cinci profesori români care predau la mai multe licee din Algeria și-au prelungit contractele cu statul nord-african și pentru anul școlar 1966-1967, acest lucru fiind aprobat de Ministerul Educației al RSR. Ei au semnat aceste documente la dorința expresă a Ministerului Educației din Algeria care era mulțumit de pregătirea și seriozitatea cu care își desfășurau activitatea.[28]

Cel mai important eveniment din anul 1967 a fost vizita în Algeria a academicianului Alexandru Rosetti la invitația Facultății de Litere din cadrul Universității din Alger. Pe durata ședерii în capitala statului nord-african, lingvistul român a susținut mai multe prelegeri la care au participat studenți și profesori ai Universității respective, la final lăsând o bună impresie acestora.[29]

În perioada 30 iulie- 7 august 1967 ansamblul folcloric „Perinița" a efectuat un turneu în Algeria. Primul spectacol a fost susținut în orașul Annaba, situat la aproximativ 1000 de km față de capitala Alger, în data de 31 iulie și la acesta au participat peste 1500 de persoane. După aceea, ansamblul s-a deplasat la Alger unde a susținut trei spectacole, și încă două în împrejurimi la două case de copii orfani. Conform unei informări acest eveniment a fost considerat un succes, algerienii fiind încântați de prestația românilor.[30]

La 8 august 1967 a venit rândul unui ansamblu de dansuri populare din Algeria să susțină mai multe spectacole în mai multe orașe din România, cum ar fi București, Câmpina, Brașov, Piatra Neamț, Bacău, Adjud și Iași. După aceea, membrii ansamblului au plecat cu trenul din Iași în URSS.[31]

În luna februarie 1968, doctorul Teleianu Ion, de la Direcția de Învățământ a Ministerului Sănătății a fost trimis în Algeria pe o perioadă de doi ani pentru a dirija programul de învățământ al Școlii de asistenți medicali de la Alger.[32]

În același an, în perioada 11-17 mai, echipa de fotbal Rapid București a susținut un turneu în Algeria la invitația Semilunii Roșii, în care a susținut patru meciuri. Acesta a fost un turneu caritabil, banii strânși din bilete fiind donați populației nevoiașe din Algeria.[33] Conform raportului Ambasadei de la Alger, turneul echipei de fotbal Rapid București a fost o acțiune reușită, înscriindu-se pe linia schimburilor cultural-sportive dintre cele două țări. Se mai preciza faptul că pe viitor echipele sportive sau ansamblurile folclorice care urmau să

[25] AMAE, fond Algeria, dosar nr. 127 (Problema 217/ an 1966/ Algeria), f. 2.
[26] *Ibidem.*
[27] *Ibidem,* f. 3.
[28] AMAE, fond Algeria, dosar nr. 128 (Problema 217/an 1966/ Algeria), f. 34.
[29] AMAE, fond Algeria, dosar nr. 156 (Problema 217, an 1967/Algeria), f. 3.
[30] *Ibidem,* ff. 58-62
[31] *Ibidem,* ff. 48-49.
[32] ANIC, fond CC al PCR-Secția Cancelarie, dosar nr. 7/1968, f. 72
[33] AMAE, fond Algeria, dosar nr. 188 (Problema 217/ an 1968/ Algeria), f. 22

vină în Algeria să fie mai bine înzestrate cu „materiale de propagandă” precum insigne, fotografii, albume etc.[34]

În data de 14 octombrie 1968 a avut loc la Alger săptămâna filmului românesc, fiind vizionate mai multe filme artistice și documentare precum Răscoala, Valurile Dunării, etc.[35]

În toamna anului 1970 statul român a răspuns solicitărilor părții algeriene și a decis trimiterea unor cadre didactice care să predea la unele licee ale statului nord-african, după ce, ultimul an în care profesori români fuseseră detașați în Algeria a fost 1968. Inițial, algerienii solicitaseră trimiterea a 20 de profesori români care să predea matematica, fizica și chimia. Într-un final au fost selecționați 12 profesori care au ajuns la Alger în data de 13 octombrie 1970, aceștia fiind repartizați la licee din Alger și din alte orașe apropiate.[36]

Profesorii români au întâmpinat mai multe probleme încă de la sosirea în Algeria, cea mai mare fiind faptul că Ministerul Învățământului al RSR „uitase” să trimită dosarele celor 12 profesori în Algeria cu trei luni înainte, așa cum prevedea legea statului nord-african. Fără acestea, cadrele didactice nu puteau fi încadrate și nu puteau fi plătite corespunzător de partea algeriană, astfel încât, în prima lună acestea au fost nevoite să se împrumute de bani la Ambasada României de la Alger.[37]

Tot în domeniul învățământului, în luna noiembrie a anului 1970, trei cadre didactice universitare, inclusiv prorectorul Universității Babeș-Bolyai din Cluj Napoca, au efectuat o vizită în Algeria, unde au susținut mai multe prelegeri și conferințe, care s-au bucurat de un mare interes din partea studenților și oamenilor de cultură algerieni.[38]

III. Relațiile României cu Tunisia pe plan cultural până în 1970.

Deși cele două țări au stabilit relații diplomatice în 1962 primele contacte pe plan cultural au început în anul 1960, atunci având loc prima vizită a unei delegații tunisiene în România. Aceasta a participat la București la un seminar internațional cu tema Ocrotirea mamei și a copilului, organizat de Consiliul Național al Femeilor din RPR și la care au fost invitate delegații din câteva state din Africa și Asia. Din partea Tunisiei au participat Bechira ben Hammalif, fost președintă a Uniunii Femeilor Musulmane și Ain El Hayat ben Salah, membră a Uniunii Femeilor din Tunisia.[39]

La începutul anului 1964, Muzeul Bardo din Tunis, unul din cele mai mai mari și mai importante din nordul Africii a solicitat IRRCS-ului o propunere de a organiza o expoziție în care să prezinte o expoziție românească alcătuită din materialele trimise anterior de către Institut. Într-o informare către Direcția Culturală din cadrul MAE, oficialii IRRCS erau de părere ca acest eveniment să fie organizat deoarece era o bună ocazie de a populariza România în acea regiune, neexistând în acel moment alte mijloace pentru a realiza acel lucru. De asemenea, se mai preciza faptul că Institutul colabora de mai mult timp cu Muzeul tunisian, iar în anul 1962 a organizat în holul Institutului de Arhitectură o expoziție cu fotografii care reprezentau mai multe obiecte și exponate descoperite de arheologii muzeului tunisian și care fuseseră trimise IRRCS.[40]

[34] *Ibidem*, ff. 23-24.
[35] Scânteia, an XXXVIII, nr. 7856, 15 octombrie 1968, p. 6.
[36] AMAE, fond Algeria, dosar nr. 215 (Problema 217/ an 1969/ Algeria), f. 87.
[37] *Ibidem*, ff. 88-89
[38] *Ibidem*, ff. 49-50.
[39] ANIC, fond IRRCS, dosar nr. 9/1960-1962, ff. 31-32.
[40] ANIC, fond IRRCS, Dosar nr. 18/1964, ff. 87-88.

Oficialii români au fost de-acord, trimițând Muzeului Bardo și alte materiale pentru a fi prezentate în cadrul Expoziției, constând în hărți și obiecte de artizanat, iar aceasta a fost deschisă în perioada 30 octombrie 1964- 15 ianuarie 1965.[41]

În anul 1966, relațiile culturale dintre cele două țări au fost la un nivel destul de ridicat. Cel mai important eveniment a fost semnarea unui Acord de cooperare culturală și a unuia de cooperare tehnico-științifică în data de 21 aprilie 1966 la București, în sediul Ministerului Afacerilor Externe. Acestea au fost semnate de adjunctul MAE, Vasile Gliga, și de ambasadorul Tunisiei în RSR.[42]

Un alt eveniment pe linie culturală a fost vizita în România a lui Mohamed Yacoub, directorul Direcției Muzeelor Naționale din cadrul Ministerului Culturii din Tunisia în perioada 10-22 septembrie 1966. În acea perioadă, oaspetele, care era arheolog de profesie, cu studiile făcute la Sorbona, a vizitat mai multe obiective istorice și arheologice din țară. Prima dată s-a deplasat pe litoral, unde a văzut șantierul arheologic de la Histria și mai multe muzee din Dobrogea. Apoi acesta a mai ajuns pe Valea Prahovei, în Brașov, Sibiu, Deva, a vizitat ruinele cetății Sarmizegetusa și s-a întors la București cu mașina, pe Valea Oltului. În București, oaspetele tunisian a văzut mai multe cartiere ale orașului și câteva muzee, precum Muzeul Satului, Muzeul de Artă și Muzeul de Istorie al municipiului București.[43]

Tot atunci, oficialul tunisian a avut întrevederi la IRRCS cu vice-președintele acestuia, Octav Livezeanu, la Direcția Monumentelor Istorice, la Muzeul de Arheologie și la Muzeul de Artă al RSR.

În timpul discuțiilor de la IRRCS, oficialul nord-african a făcut mai multe propuneri care urmau să fie analizate de forurile competente române. Cea mai importantă era organizare în RSR a unei expoziții de mozaicuri antice de la mai multe muzee din Tunisia. În schimb, România urma să organizeze la Tunis o expoziție de pictură modernă, cu tablouri ale autorilor români. De asemenea, se mai propunea schimbul de stagiari și de studenți la muzee sau la săpăturile arheologice de la Histria și de la Kherkhouan și înfrățirea a două muzee din cele două țări, fiind propuse cele din orașele Constanța și din Sousse. În informarea oficială a evenimentului, se menționa că datorită funcției și propunerilor sale, „ *vizita lui Mohamed Yacoub a fost utilă și va contribui la dezvoltarea în continuare a relațiilor IRRCS în Tunisia.*”[44]

Tot pe plan cultural, în anul universitar 1966-1967 au predat în Tunisia două cadre universitare române: un conferențiar universitar de la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj, venit pe filiera UNESCO care preda la Școala Normală de profesori din Tunis și un specialist român în meteorologie, venit prin intermediul Organizației Mondiale de Meteorologie. De asemenea, în anul 1966 au fost detașați în Tunisia doi antrenori de handbal, iar tot în acea perioadă s-au aflat la studii în România cinci studenți tunisieni.[45]

Anul 1968 a început cu un eveniment pe plan cultural, acesta fiind reprezentat de vizita în România a unei delegații conduse de secretarul de stat al afacerilor culturale și informațiilor din Tunisia, Chedly Klibi, în perioada 19-24 februarie. Pe durata ședерii în RSR oaspeții au vizitat mai multe obiective, iar în ziua de 21 februarie Klibi a fost primit de Ministrul Învățământului, academicianul Ștefan Bălan. În seara aceleiași zile, delegația statului nord-african a participat o prezentare de filme tunisiene de scurt metraj, organizată de

[41] *Ibidem*, ff. 77-78.
[42] Scânteia, an XXXV, nr. 6958, 22 aprilie 1966, p. 5.
[43] Întregul program al vizitei se găsește în ANIC, Fond IRRCS, Dosar nr. 18/1964-1966, ff. 161-163.
[44] *Ibidem*, ff. 156-158
[45] AMAE, Fond Dosare Speciale, Dosar *Vizita în Tunisia a tov. președinte Chivu Stoica* (Problema 220, an 1966-1967, Tunisia 2), volumul III, ff. 31-32.

Comitetul de Stat pentru Cultură și Artă, la care au participat mai mulți oameni de cultură români și funcționari din cadrul MAE.[46]

În a patra zi a vizitei oficialul tunisian a fost primit de Președintele Consiliului de Miniștri, Ion Gheorghe Maurer, fiind însoțit de ambasadorul statului nord-african în RSR, subiectul convorbirii fiind legat de cooperarea dintre cele două state pe plan cultural. Cel mai important eveniment al vizitei a fost semnarea unui Program de schimburi culturale și tehnico-științifice dintre România și Tunisia pentru anii 1968-1969. Documentul prevedea printre altele acordarea reciprocă de burse de studii și de specializare, schimburi de oameni de știință și de cultură, organizarea de expoziții, participarea la festivaluri etc. În aceeași zi, oficialul tunisian a vizitat și Comitetul de radiodifuziune și televiziune român, fiind semnat atunci și o Convenție de colaborare Radioteleviziunea română și cea tunisiană.[47]

În data de 25 februarie 1970, la Tunis, a fost semnat Programul de schimburi culturale și științifice dintre România și Tunisia pe anii 1970-1971. Acesta a fost semnat de ambasadorul Petre Bălăceanu. Documentul avea 15 pagini și prevedea foarte multe domenii în care cele două țări urmau să colaboreze. Astfel, urmau să se acorde burse complete de studii și de specializare, să aibă loc schimburi de vizite care cuprindeau scriitori, arheologi, critici de artă, arhitecți, ziariști etc., pentru documentare și schimb de experiență. Se mai prevedea participarea la manifestările cultural-artistice cu caracter internațional organizate în cele două țări, organizarea de expoziții de artă sau de fotografii. Alte articole ale Programului se refereau la traducerea și publicarea de lucrări literare și științifice, încurajarea turismului și schimburilor în domeniul sportului între cele două țări.[48]

În perioada 8-13 decembrie 1970 Ion Iliescu, ministrul român pentru problemele tineretului a efectuat o vizită în Tunisia, la invitația omologului său, Tahar Belkhodjar. Scopul acesteia era întâlnirea cu mai mulți membri ai guvernului tunisian în vederea consolidării relațiilor dintre tineretul celor două țări.[49]

În data de 11 decembrie, Iliescu a fost primit de primul-ministru al Tunisiei, Hedi Nouirza, căruia i-a transmis un mesaj din partea lui Ceaușescu și a lui Maurer. În continuare, discuția s-a rezumat la relațiile dintre cele două țări, care se aflau pe o pantă ascendentă.[50]

În ultima zi a vizitei, ministrul român al tineretului a fost în audiență la președintele Tunisiei, Habib Bourguiba. Pe durata convorbirilor, dictatorul nord-african i-a transmis un mesaj de salut lui Ceaușescu, prin intermediul lui Iliescu, și și-a amintit de momentele plăcute din timpul vizitei sale în România din 1968. În după-amiaza aceleiași zile, oficialul român a mai avut întrevederi cu șeful Partidului Socialist Desturian, Mohamed ben Amara, și cu mai mulți lideri ai organizației de tineret a acestuia. Seara, delegația condusă de Iliescu a părăsit statul nord-african, întorcându-se în România.[51]

BIBLIOGRAPHY

1. Arhiva MAE

- fond Algeria(1945-1970), dosare: 42 (Problema 200/ an 1963/ Algeria), 67 (Problema 217/ an 1964/ Algeria), 69 (Problema 217/ an 1964/ Algeria), 127 (Problema 217/ an 1966/ Algeria), 128 (Problema 217/an 1966/ Algeria), 156 (Problema 217, an 1967/Algeria), 188 (Problema 217/ an 1968/ Algeria), 215 (Problema 217/ an 1969/ Algeria)

[46] Scânteia, an XXXVII, nr. 7621, 22 februarie 1968, p. 5.
[47] Scânteia, an XXXVII, nr. 7623, 24 februarie 1968, p. 7.
[48] O copie în limba franceză a Programului se găsește în ANIC, Fond IRRCS, dosar nr. 25/1970, ff. 425-439.
[49] Scânteia Tineretului, an XXVI, seria II, nr. 6706, 10 decembrie 1970, p. 6.
[50] Scânteia Tineretului, an XXVI, seria II, nr. 6708, 12 decembrie 1970, p. 6.
[51] Scânteia, an XL, nr. 8637, 14 decembrie 1970, p. 4.

- **fond Dosare Speciale**, **Dosar** *Vizita în Tunisia a tov. președinte Chivu Stoica* (Problema 220, an 1966-1967, Tunisia 2), volumul III

- fond Maroc (1947-1970), dosare: 48 (Problema 217/an 1962/Maroc), 73 (Problema 217/ an 1963/Maroc), 102 (Problema 217/an1964/Maroc), 103 (Problema 217/an1964/Maroc), 129 (Problema 217/ an 1965/ Maroc), 155 (Problema 217/an 1966/ Maroc), 163 (Problema 20/ an 1967/ Maroc), 211 (Problema 217/ an 1968/ Maroc), 254 (Problema 217/ an 1970/ Maroc)

2. Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond IRRCS, dosare: 5/1957-1966, 9/1960-1962, 18/1964-1966, 25/1970.

3. **Scânteia, numere din perioada 1960-1970.**

THE CONCORDAT BETWEEN THE HOLY SEE AND THE KINGDOM OF ROMANIA

József Gyenge
PhD, „Domokos Kázmér" Technological High School, Sovata, Secondary School Sărățeni

Abstract: During the interwar period, the relationships among minority religions in the Kingdom of Romania, particularly in Transylvania, were not harmonious due to unresolved issues between ethnic minorities and the ethnic majority. Aside from interethnic problems, the various faiths competed against one another for followers, accusing each other, while minority churches complained about the consequences of agrarian reform. Most conflicts during the interwar period were between the Orthodox Church and the Greek Catholic Church, as well as between the Orthodox Church and the Baptist Church. The Orthodox Church viewed these two denominations as enemies, threatening the religious unity of the Romanian people.
To resolve the situation of the Roman Catholic Church and the Greek Catholic Church, the Romanian government and the Holy See pursued a policy of rapprochement. Both parties had a significant interest in diplomatic closeness. By engaging with the Holy See, the Romanian government aimed to eliminate one of the problems faced by confessional minorities, as well as ethnic ones, given that the majority of Hungarians and Saxons adhered to a different religious affiliation than the majority of the population. The government sought to respect international recommendations regarding the rights of religious and ethnic minorities in Romania, and furthermore, it aimed to eliminate the risk of national destabilization caused by misunderstandings between the Greek Catholic believers and the Orthodox majority. The Holy See, through diplomatic means, aimed to eliminate the danger of the Catholic churches being subordinated to the state and to ensure the protection of its followers.

Keywords: Concordat, minorities, catholic church, bishop, canonical jurisdiction

Pentru rezolvarea situația celor două biserici catolice, adică a Bisericii Romano-Catolice și a Bisericii Greco-Catolice, guvernul României și Sfântul Scaun au încercat să ducă o politică de apropiere pentru că, fiecare dintre cele două părți a avut un interes major în rezolvarea problemei cauzată de această situație. Guvernul României prin apropierea de Sfântul Scaun a vrut să elimine una din problemele minorităților confesionale, dar și etnice, majoritatea maghiarilor și a sașilor având o altă apartenență religioasă decât majoritatea populației. A dorit să respecte recomandările internaționale privind drepturile minorităților religioase și etnice din România și, în plus, a vrut să elimine pericolul destabilizării naționale cauzate de neînțelegerile între credincioșii Bisericii Greco-Catolice și majoritatea ortodoxă. Sfântul Scaun a dorit prin mijloace diplomatice să elimine pericolul subordonării bisericilor catolice statului și să-și poată proteja credincioșii.

Vaticanul încă din anul 1919 a luat legătura diplomatică cu Guvernul României, și prin tratate diplomatice a încercat să rezolve situația bisericilor catolice din România. Aceste tratative au fost de durată, în care fiecare parte a încercat să câștige tot mai mult teren și nici una din părți nu a vrut să cedeze în favoarea celeilalte. În aceste condiții, majoritatea, ortodoxă și românească, nu a vrut să audă despre un tratat diplomatic cu Sfântul Scaun, pentru că vedeau în Concordat o capacitate mai mare de rezistență a Bisericii Catolice în fața politicii statului. Credincioșii catolici se vedeau în schimb lipsiți de protecție în problemele de cult.[1]

[1] Dr. Marton József, *A Gyulafehérvári Római Katolikus Egyházmegye a 20. Században*, pag. 57.

Concordatul în forma sa finală între Guvernul României și Sfântul Scaun a fost semnat de către nunțiul papal cardinalul Pietro Gasparri și Ministerul Cultelor, condus de Vasile Goldiș la data de 10 mai 1927[2].

Primele tratative dintre guvernul României Mari și Sfântul Scaun privind semnarea unui concordat au început sub guvernul lui Averescu în 1920, când la Ministerul Cultelor era titular Octavian Goga[3]. Susținătorii principali ai tratativelor au fost mai ales conducătorii Bisericii Greco-Catolice în frunte cu episcopul greco-catolic din Oradea, Demetriu Radu[4], care încuraja Vaticanul să încerce să facă tot posibilul pentru a rezolva situația delicată a confesiunilor din România. Vaticanul a înaintat Guvernului Român un anteproiect al Concordatului, care era unul foarte permisiv și încerca prin ,,înțelegerea" situației delicate a țării să câștige recunoașterea drepturilor confesionale a celor două biserici catolice. Sfântul Scaun era conștient de greutatea tratativelor, pentru că nu putea să impună dorința lui prin forță într-un stat unde majoritatea locuitorilor aparțineau Bisericii Ortodoxe. Astfel, anteproiectul conținea condiții care nu au fost pe placul romano-catolicilor din Transilvania, astfel anteproiectul era înlăturat și prin tratative noi se încerca să se alcătuiască un alt proiect care să fie de folos pentru fiecare parte implicată.

Rezistența cea mai importantă față de anteproiectul Concordatului, alcătuit în mare parte după planul preotului greco-catolic Vasile Lucaciu, era reprezentată de episcopul Transilvaniei Majláth Gusztáv Károly, care nu era mulțumit de promisiunile făcute de Sfântul Scaun, ca urmare , deși bolnav, a plecat la Roma, unde a avut întâlniri cu nunțiul apostolic Francesco Marmaggi. În discuțiile sale cu nunțiul a afirmat că sunt inacceptabile condițiile impuse de proiect, și anume dorința desființării celor două episcopate de rit latin, de la Oradea și Satu-Mare și ridicarea episcopiei din București la rangul de Arhiepiscopie, astfel intrând într-o situație unde în România Biserica Romano-Catolică să fie reprezentată de numai 4 eparhii, de Episcopia din Iași, Episcopia din București, Episcopia din Alba Iulia, fosta Episcopie a Transilvaniei, și de Eparhia Timișoara, fosta Eparhie de Cenad.[5] Din cauza rezistenței episcopilor romano-catolici, primul proiect al Concordatului a fost respins, dar Sfântul Scaun a rămas în tratative cu guvernul României. În anul 1921 a urmat al doilea proiect, pentru încercarea încheierii unui tratat sau concordat între cele două state, adică între statul român și Sfântul Scaun.

În 1921 Vasile Lucaciu a fost trimis pentru tratative cu Sfântul Scaun, un al doilea proiect de Concordat. Acest model în mare parte era același ca și cel din anul anterior, dar avea și o noutate, și anume aceea că, cele două eparhii din teritoriul Transilvaniei care conform primului erau propuse pentru desființare, și anume Episcopia de Alba Iulia și cea de Timișoara, vor fi supuse direct Scaunului Papal și nu Arhiepiscopiei de București. Dar și acest proiect a fost respins de episcopii romano-catolici din Transilvania, care se reunesc într-o ședință în 10 februarie 1921. În această ședință, episcopii de rit latin au enunțat clar nemulțumirile lor față de proiectele Concordatului, propus de Sfântul Scaun și de către reprezentanții guvernului român și au luat decizia să acționeze mai hotărât și mai direct față

[2]*Renașterea,* Anul VI. Nr.8, Cluj, 19 Februarie 1928, pag.1.
[3]Onisifor Ghibu, *Nulitatea Concordatului dintre România și SF. Scaun,* ed. Institutul de Arte Grafice ,, Ardealul", Cluj-Napoca, 1935, pag. IX.
[4] Dr. Marton József, *op. cit*. pag. 58.
[5]Onisifor Ghibu, *op.cit.*, pag. IX ; Dr. Marton József, *A Gyulafehérvári Római Katolikus Egyházmegye a 20. Században*, pag. 59; Marton József, *A Szentszék és România konkordátuma 1927-ben, Erdélyi Múzeum*, 1995, Caietele 1-2, Pagina 52 (acest document poate fi accesat la pagina cybernetică: https://eda.eme.ro/bitstream/handle/10598/25283/EM_1995_1-2__005_Marton_Jozsef-A_Szentszek_es_Romania_konkordatuma_1927-ben.pdf?sequence=1&isAllowed=y, accesat la data de 17.01.2020.

de Sfântul Scaun, pentru a reuși recunoașterea dorințelor romano-catolicilor.[6] Széchényi Miklós, episcopul din Oradea a dezvăluit dezamăgirea față de tratative și față de Sfântul Scaun și la ședința episcopilor de rit latin a declarat următoarele: ,,*acest proiect alcătuit al Concordatului aduce multă suferință în sufletele maghiarilor*"[7], între timp, unele reviste din Ungaria, vorbeau despre semnarea concordatului între România și Sfântul Scaun.[8] „*Vor desființarea bisericii Sfântului Ladislau*-se spunea- *și desființarea episcopiei din Satu-Mare, iar episcopii maghiari sunt văzuți ca dușmanii ai statului român. Cei din Roma fug după iluzia unirii Bisericii ortodoxe cu Biserica catolică*[9]*, se spunea.. Acum a venit momentul, ca episcopii maghiari să nu mai discute cu Sfântul Scaun în modul adormitor al supusului, ci să arate în mod direct, supărat și hotărât așteptările și să avertizeze de greșelile politicii arătate față de ei până acum. Episcopii romano-catolici trebuie să apere până la ultima suflare drepturile bisericii catolice maghiare și structura ierarhică. Să nu acceptăm nici o formă nouă de regionalizare a eparhiilor. Să păstrăm toate eparhiile, să fie oricât de mică, cu aceeași determinare ca în vremea când eram sub stăpânirea turcilor*."[10] Astfel, după această ședință a episcopilor romano-catolici din Transilvania, Sfântul Scaun a redefinit condițiile referitoare la Concordat. A introdus acordarea libertății, păstrarea celor două eparhii destinate desființării, adică a celei din Oradea și Episcopiei din Satu-Mare[11], și supunerea directă a celor patru eparhii de rit latin sub Sfântul Scaun, și acordarea libertății episcopilor de liberă comunicare cu oficialitățile bisericii.

Guvernul Averescu nu dorea să audă de aceste condiții, astfel tratativele dintre Guvern și Sfântul Scaun au fost înghețate aproape timp de un an. Ministrul Cultelor, O. Goga s-a opus proiectului, solicitând ca toate privilegiile bisericești, deținute înainte de regele Ungariei, dreptul de supraveghere și de patron[12] al averii Bisericești, să se transfere

---

[6]Marton József, *A Szentszék és România konkordátuma 1927-ben*, Erdélyi Múzeum, 1995, Caietele 1-2, Pagina 53, acest document poate fi accesat la următoarea pagină cibernetică: https://eda.eme.ro/bitstream/handle/10598/25283/EM_1995_1-2__005_Marton_Jozsef-A_Szentszek_es_Romania_konkordatuma_1927-ben.pdf?sequence=1&isAllowed=y, accesat la data de 17.01.2020.

[7] *Ibidem.*

[8] În acest timp sursele unei reviste din Ungaria, mai exact ziarul de zi din Nyiregyháza „ Nyírvidék'' în nr. 193, an. XLII din 27 august 1921 publică că între România și Sfântul Scaun a fost semnat Concordatul: ,, *Paris 26 august Libre Parole aduce în cunoștință : După informații din București între Vatican și România a fost semnată concordatul. În acest tratat România recunoaște Biserica Romano-Catolică care până acuma a avut un statut tolerat. În curând papa va numi pe fruntea episcopiilor din România trei episcopi* ", citatul este tradus din maghiară, ziarul *Nyírvidék*, Nyiregyháza, an XLII, nr. 193, 27.08.1921, pag.1 / Puțin mai retras adică numai în patru rânduri tot despre această știre scris revista creștină și politică *Pápa és Vidéke, an 16*, nr.192, Pápa, 26 august 1921.

[9]Iluzia unirii Bisericii Ortodoxe Române cu Sfântul Scaun provine din înțelegerea greșită a afirmației ministrului Cultelor din 1921, Octavian Goga: *„ și în cuprinsul Regatului Român, catolicismul va fi un factor de ordine și progres....., având în vedere interesele țării" ; „Suntem convinși că Sf. Scaun apostolic va aprecia după cuviință și resurecțiunea în Orientul Europei a unei națiuni de viață latină, care vrea să țină strânse legături de prietenie cu leagănul originii sale ",* în Onisifor Ghibu, *op.cit.* pag. X/

[10] Marton József, „A Szentszék és România konkordátuma", în *op. cit.* pag. 53, citatul este tradus din limba maghiară

[11]Revista *Békés*, an LIII, nr. 52, 29.iunie.1921, pag. 1 „ *Episcopia din Oradea. Guvernul României a încercat de mai multe ori să primească acordul pentru desființarea episcopiatelor romano-catolice din Oradea și din Satu-Mare, și astfel nu e de mirare că și unul dintre punctele de bază a proiectelor de concordat înaintate de guvern a avut rolul să slujească această dorință a guvernului, o dorință care deservea anularea dreptului istoric, dreptului bisericești, dreptului etnic și dreptului catolic. Cazul această însă a ajuns la momentul de cotitură, pentru că Sfântul Scaun a ajuns la un acord cu episcopii din Transilvania, astfel nu acceptă desființarea episcopiatelor*" citat tradus din maghiară.

[12]*„ Guvernul regal român, reclamă pe seama M. S. Regelui toate prerogativele avute de regii Ungariei. Binevoiți a face Sf. Scaun să înțeleagă, că Guvernul României nu poate fi pus într-o situație mai puțin favorabilă în ce privește legăturile cu Biserica Catolică, decât aceea a regilor Ungariei " citat din op. Cit. a*

guvernului, spunând că nu este de acord cu punerea directă a eparhiilor de rit latin de Sfântul Scaun, pentru că acest lucru: „*ar fi privit de toată lumea, aici, ca un act de evidență proteguire a Ungurilor și ca o lovitură încercată în contra integrității noastre de stat"*[13]

În presa străină, mai ales în cea maghiară, rezistența guvernului României a fost criticată, vorbindu-se despre faptul că guvernul Averescu nu are gânduri sincere în realizarea Concordatului, dorește doar să primească o armă sfințită de la Sfântul Scaun pentru asuprirea Bisericii romano-catolice, și implicit a minorității maghiare. Situația celor trei episcopii romano-catolice, adică a episcopiilor de Oradea, Satu-Mare și Cenad era foarte delicată și aproape unică în Europa[14] (numai între Elveția și Bavaria era un caz asemănător)[15], în care teritoriile unei episcopii se află pe teritoriul unor țări diferite, pe teritoriul Ungariei și al României. Din această cauză a început procesul îndelungat al alcătuirii unui proiect de concordat între Guvernul României și Sfântul Scaun, proces care este sprijinit și de către Guvernul Ungariei, în speranța ajungerii la un acord în care să fie protejate drepturile fiecărei părți implicate[16].Totuși, după cum se poate observa, după semnarea Concordatului, eparhiile care au avut teritorii în administrarea lor din alte state pierd aceste teritorii, fiindcă în articolul III al Concordatului, semnat la 10 mai 1927, se specifica faptul că nici o parte a teritoriului României nu va fi administrată de un episcop a cărui reședință se află în teritoriul unui alt stat, de asemenea, că nici o eparhie din România nu va putea să dețină sub administrația sa teritorii întinse peste frontiera Regatului Român.[17]

Tratativele între România și Sfântul Scaun în legătura cu posibilitatea alcătuirii unui proiect de Concordat care să fie agreat de ambele părți implicate au înghețat până în anul 1924; probabil din cauza schimbărilor de viziune aduse cu schimbarea personajelor principale ale tratativelor.[18] Noul nunțiu papal trimis în România, Angelo Maria Dolci,[19] în mesajul din partea lui Papa Pius al XI-lea arăta că Vaticanul apreciază dorința guvernului României de a reîncepe tratativele în vederea semnării Concordatului, fiind dispus să anuleze proiectele și tratativele anterioare, și va susține reînceperea tratativelor cu „ hârtia curată " adică de la punctul 0, neluând în considerare fostele probleme și supărări .[20]

În semn de protest față de concesiunile arătate de Sfântul Scaun în proiectele și tratativele privind încheierea Concordatului, episcopul Eparhiei din Alba Iulia, Majláth Gusztáv Károly, a trimis două scrisori, una lui Papa Pius al XI și una Cardinalului Pietro Gasparri, în care arată că este de acord cu supunerea eparhiilor din Transilvania sub

---

autorului Onisifor Ghibu, pag. XI. Din nefericire guvernul regal al României nu a înțeles rolul apostolic a regilor Ungariei care a fost dat de către papa Silvestru al II din cauză simplă pentru Ștefan I. al Ungariei de a stabiliza creștinătatea din zona bazinului carpatic.

[13]Onisifor Ghibu, *op. cit.* , pag. XI.

[14] Revista *Békés,* an LIII. Nr. 45, Gyula, 4 iunie 1921.

[15] *Ibidem.*

[16] *„ Episcopii romano-Catolici implicați vor păstrarea teritoriilor eparhiilor cu orice prețiaducând în tratate dreptul bisericesc care asigură unitatea teritorială a eparhiilor, și propun ca soluție numirea unor episcopi adjuncți sau locțiitori în fruntea teritoriilor care aparțin de episcopia lor dar se află în teritoriul Ungariei, și propun depunerea unei jurământ în care promit loialitate statului Român și recunosc integritatea teritorială a României, dar această încercare a episcopilor este respinsă de guvernul României, considerând că acest mod de păstrarea integrității teritoriale a eparhiilor în diferite țări ar însemna un pericol permanent pentru integritatea teritorială a României"* citat este tradus din maghiară.

[17]*Curierul Creștin,* Anul XI, Nr. 13-14, Gherla, 1-15 Iulie 1929 pag. 107.

[18] La data de 22.01.1922 a decedat papa Benedict al XV.-lea, și la fruntea Sfântului Scaun este votat la data de 06.02.1922 papa Pius al XI-lea, iar în România Guvernul Averescu este schimbat cu Guvernul I.I.C. Brătianu (1922-1926).

[19] Angelo Maria Dolci este în această funcție între anii 1923-1933.

[20] Marton József, *Az Erdélyi/Gyulafehérvári/ Egyházmegye Története,* pag. 159.

Arhiepiscopia din București, dar numai în cazul în care Sfântul Scaun păstrează integritatea instituțională a fiecăruia, și nu desființează niciuna dintre cele patru eparhii de tradiție.[21]

Ca urmare a scrisorilor episcopului eparhiei din Alba Iulia, Majláth Gusztáv Károly, Sfântul Scaun devine mai rigid în negocierea proiectului de Concordat, și începe să dea sentimentul unei posibile suspendări a tratativelor. În 1925 tratativele între cele două părți reprezentate de Dolci și de Penescu au eșuat, pentru că părțile nu au putut să ajungă la un acord comun, din cauza influenței maghiare, în frunte cu episcopul Majláth. Proiectul înaintat de Sfântul Scaun conținea condiții inacceptabile pentru Guvernul României.[22] În presă apăreau informații că tratativele sunt afectate de intervenția guvernului maghiar, care dorește să obțină cât mai multe drepturi pentru minoritatea maghiară.[23]

La data de 12 noiembrie 1925, Penescu scria că secretarul afacerilor extraordinare, Monseignorul Borgongini-Duca l-a avertizat că ,,*Ungurii fac numeroase demersuri la Vatican ca acesta să intervină în chestiunea minorităților, amenințând continuu cu trecerea la Reformă*"[24]

Instaurarea noului guvern condus de Averescu (1926-1927) aduce un nou episod în tratatele României cu Sfântul Scaun în legătură cu Concordatul, care în cele din urmă este acceptat și semnat de părțile implicate, reprezentate de Vasile Goldiș și Cardinalul Pietro Gasparri la data de 10 mai 1927, în ciuda faptului că, după aprecierea lui Onisifor Ghibu, titularul de la Ministerul Cultelor, Vasile Goldiș, era: ,,*considerat un mare ortodox și fanatic dușman mai ales al uniților*"[25]. Ultima problemă a părților care au trebuit să ajungă la un

---

[21] Marton József, *A Gyulafehérvári Római Katolikus Egyházmegye a 20. Században*, pag. 64.

[22] Arhivele Statului Maghiar, Secțiunea K, Magyar Távirati Iroda, pag 77 accesibilă la pagina cibernetică https://library.hungaricana.hu/hu/view/BizalmasErtesitesek_1925_01_03/?query=Rom%C3%A1n%20Konkord%C3%A1tum&pg=76&layout=s, accesat la data de 27.01.2020.

[23]Arhivele Statului Maghiar, Secțiunea K, Magyar Távirati Iroda, pag 73 accesibilă la pagina cibernetică https://library.hungaricana.hu/hu/view/BizalmasErtesitesek_1925_01_03/?query=Rom%C3%A1n%20Konkord%C3%A1tum&pg=76&layout=s : *„ După informațiile surselor „Lupta" nunțiul papal din București Dolci, la apelul Vaticanului a călătorit la Roma. În cercurile bisericești acordau o semnificație importantă acestei călătorii urgente la Roma al nunțiului.*

Presupună că este vorba despre pregătirea noilor tratate a Concordatului care vor fi conduse din partea Guvernului României de către ambasadorul României la Vatican Penescu.

În cercurile oficiale aceste informații sunt considerate premature. După primele ședințe a tratatului între cele două părți implicate, Guvernul Ungariei l-a chemat înapoi la Ungaria pe ambasadorul lor din Vatican, în schimb l-au trimis pe Cardinalul Primat al Ungariei la Sfântul Scaun. Presupunem că Cshernoch János, Cardinalul Primat al Ungariei cu ocazia acestei vizite la Papa, va folosi influența lui împotriva încheierii Concordatului între Guvernul României și Sfântul Scaun, din motivul că în situația încheierii unui Concordat, catolicii maghiar din România, vor pierde unele privilegii, ce erau garantate pentru ei în timpul Imperiului.

În cercurile Ortodoxe însă afirmă că România nu dorește încheierea Concordatului, fiindcă Guvernul nu poate accepta unele condiții al Sfântului Scaun. Aceste articole ar asigura prea mari privilegii catolicilor maghiar din România.

Presupun că scopul adevărat al călătoriei nunțiului papal Dolci este informarea papei despre aceste probleme", accesat la data de 27.01.2020.

[24] Onisifor Ghibu, *op.cit.* , pag. XIV.

[25] *Ibidem,* pag XV/ Goldiș a înaintat guvernului un memoriu în legătură concordatului *„ Nu ezit a mărturisi, că și pentru România așĭ socoti mai potrivită rezolvarea problemei printr-o lege specială a Cultelor, de cât prin Concordat. (...) este (deci) mai presus de orice îndoială îndreptățită susceptibilitatea Bisericii ortodoxe naționale față de încercările eventuale ale altor culte, de a- i îngreuna misiunea, prin propaganda dăunătoare forței ei de propulsiune. Biserica ortodoxă cu drept cuvânt aștepta, ca noul Stat Român să repare nedreptățile trecutului și să ia măsuri nu pentru o nouă stabilire și chiar majorare a privilegiilor bisericii catolice ori a altor culturi minoritare, ci mai vârtos pentru înzestrarea Bisericii noastre strămoșești cu mijloacele necesare înaltei sale misiuni naționale. (...) Nici un guvern Român nu va putea să dea cultelor minoritare situații, cari ar produce în opinia publică ortodoxă impresia unei favorizări a acelor culte străine de sufletul nostru național, fără a se expune unui resentiment general, care i-ar slăbi puterea de acțiune și ar avea repercusiuni asupra situațiunei sale politice din Stat. (...) Repet părerea mea, că ar fi fost mai consult a se abandona calea Concordatului și a se rezolva problema tuturor cultelor minoritare din țară printr-o singură lege. Cred însă că*

acord comun era crearea celor două Provincii Bisericești, și anume Provincia Bisericească Greco-Catolică de Alba Iulia și Făgăraș, cu Mitropolia Blaj, cu patru episcopii sufragane: Oradea-Mare, Lugoj, Gherla și o nouă diocеză care să fie înființată în Nordul Transilvaniei[26]. Goldiș, în prima fază, era împotriva mutării episcopiei unite de la Gherla la Cluj și a înființării unei noi episcopii greco-catolice în Nordul Transilvaniei ,,*Cred că este imposibil să primim nici una nici alta. Mutarea episcopiei de la Gherla la Cluj nu are absolut nici o justificare, decât exclusiv dorul uniților de a avea o episcopie în capitala Ardealului, alături de episcopia ortodoxă, existentă deja acolo.".*[27] La data de 7 mai 1927 însă presa străină era convinsă că semnarea Concordatului urmează să fie realizată și știau deja și detaliile cele mai importante ale tratatului. Astfel presa maghiară din Praga vorbea despre faptul că ministrul Cultelor, Vasile Goldiș, împreună cu episcopul romano-catolic Cisar au plecat la Roma, unde au ajuns la un acord în vederea conținutului și a articolelor din Concordat, astfel cele trei rituri ale catolicilor, adică ritul latin, ritul grec (Biserica Unită sau Biserica greco-catolică) și ritul armean, vor beneficia de libertate deplină în practica religioasă pe teritoriul statului român.[28] Lumea occidentală era înștiințată și de situația administrativă a teritoriilor eparhiilor. Astfel primim detalii despre numirea episcopului Cisar în rangul de Arhiepiscop și că eparhia Bucureștiului va fi ridicată la rangul de Provincie Bisericească, despre redenumirea Eparhiei Cenad, sub numele de Eparhia Timișoarei, din fruntea căreia în locul episcopului dr. Glattfelder Gyula a fost numit Pacha Augustin, care va primi rangul de episcop la data de 15 mai 1927 la Timișoara, și despre faptul că centrul bisericii greco-catolice (provincia bisericească) va fi Mitropolia Blajului și a armenilor Gherla.[29]

Concordatul era semnat într-o liniște totală, fără nicio înștiințare solemnă, pentru că Guvernul a vrut păstrarea semnării Concordatului în secret, din cauza fricii față de acțiunea clerului ortodox[30] dar fără succes, pentru că în luna februarie a anului 1928, organul mitropoliei ortodoxe din Sibiu ,,*Telegraful român"* a publicat un articol despre semnarea Concordatului între Sfântul Scaun și România ,,*Concordatul cu Vaticanul a fost semnat de d. V. Goldiș (...) și anume în condițiuni atât de grele pentru țară și de umilitoare pentru celelalte culte – dominant și minoritare – cum nu și-ar fi putut închipui nici cea mai temerară minte omenească născocitoare de imposibilități (...) a găsit de cuviință să depună la picioarele Papei suveranitatea națională, să pălmuiască Constituția țării și să pironească încă o dată pe cruce dreptatea neamului românesc. Dumnezeul să-l ierte"*[31]. La 19 februarie 1928 această știre a încheierii Concordatului a fost publicată și în organul oficial al Eparhiei Ortodoxe Române a Vadului, Feleacului, Geoagiului și Clujului, în Renașterea: ,,*Gazetele au anunțat în repetate rânduri, firește cu o vădită incertitudine, că fatala convenție dintre Guvernul român și Vatican ar fi semnată. Știrea am dat-o și noi cu rezervele ce nu le inspira credința noastră, că un asemenea act politic este, pentru un guvern român, o imposibilitate morală. Spre nemărginita noastră mirare aflăm din cele mai autorizate cercuri, că faptul este*

---

acum după tratative de 5 ani, ar fi foarte greu a se reveni și, astfel, rămâne să se vadă în ce chip ar trebui întocmit Concordatul, pentru că el pe deoparte să corespundă scopului de a organiza Biserica și a stabili raporturile ei cu Statul, pe de alta de a scuti integral interesele acestui Stat, și de a nu aduce nicio jignire Bisericii Ortodoxe dominate în Statul Român. (...) Guvernul este absolut liber de a încheia Concordatul și liber este de a impune condițiile pe cari le-ar crede utile, precum liber este, la caz de nevoie, să aranjeze chestia prin lege. Deci, o nouă așezare a ei și a raporturilor ei cu Statul Român, se poate face cu răgaz și fără pripeală. Pentru aceea sunt de părerea ca să se urmeze înainte tratativele, dar încheierea definitivă a Concordatului să se facă numai după votarea prin Corpurilor Legiuitoare a legii Cultelor.".

[26]*Prágai Magyar Hirlap,* Anul VI, nr.111, Praga, 14. Mai 1927.

[27] Onisifor Ghibu, *op. cit.* pag.XVI.

[28] *Prágai Magyar Hirlap,* Anul VI, nr. 105 (1439), Praga, 1927 mai 07, pag. 2.

[29] *Ibidem.*

[30] Marton József, *A Gyulafehérvári Római Katolikus Egyházmegye a 20. Században*, pag.65.

[31]Onisifor Ghibu, *op. cit*. pag. XIX

adevărat: Concordatul cu Vaticanul a fost semnat de fostul ministru al Cultelor, dl V. Goldiș, în ziua de 10 Mai 1927"[32]. Clerul ortodox din păcate a înțeles greșit textul concordatului, și s-a temut că după încheierea tratatului, Biserica catolică va deveni egală în drepturi cu Biserica ortodoxă. Din cauza temerii, clerul și conducerea ortodoxă au început criticarea dură a Concordatului, și cu ajutorul presei a publicat numeroase ziare, broșuri, cărți și articole împotriva acestui tratat, acest lucru fiind prezent și în conferințele organizate de cler, unde critica Concordatului a căpătat un caracter dușmănos, aproape violent.[33] În aceste condiții, nu este de mirare faptul că textul Concordatului nu putea să servească prea mult drepturile catolicilor, se făceau și speculații că este posibil să fie denunțat de către cele două părți.

Textul Concordatului, considerat de către Biserica ortodoxă ca fiind ,,*pentru un guvern român, o imposibilitate morală"*[34] și de către Biserica catolică ca fiind una foarte permisivă, dar totuși una necesară, pentru că în sfârșit a stabilit modelul de administrare și dreptul juridic al riturilor Bisericii Catolice.[35] Concordatul avea 24 de articole, în care cele două părți au stabilit drepturile și obligațiile reciproce, administrarea ierarhică a riturilor catolice și a dreptului bisericii pentru statut judiciar. Astfel, în articolul I se stabilește dreptul Religiei Catolice Apostolică Romană de orice rit să se practice și să se exercite liber și în public pe tot teritoriul Regatului României.[36] În articolul II găsim informația despre organizarea administrativă și ierarhică a riturilor aparținătoare Bisericii Catolice din România.*[37]* În articolul IX este recunoscută personalitatea juridică a instituțiilor bisericii catolice.*[38]*A fost rezolvată prin articolul al XIII-lea și chestiunea Patrimonium Sacrum, înființată din titlurile de rentă primită de Biserica catolică în schimbul pământurilor confiscate în urma legilor agrare, lucru care a dat naștere unor neînțelegeri între conducerea bisericii romano-catolice și bisericii greco-catolice[39] : ,, *1. Un Patrimoniu Sfânt inter-eparhial va fi constituit din titlurile de rentă românească, care în prezent aparțin prebendelor episcopilor, canonicilor, preoților și seminariilor teologice.*

Articolul XVI vorbește exclusiv despre noua regulă a formării clerului tânăr și a programelor școlare a acestora care vor fi alcătuite de către Conferința Episcopilor și a Ministerului Instrucțiunii Publice[40]. În acest program va fi introdus în mod obligatoriu studiul Limbii și Literaturii Române și a Istoriei României. De altfel, paragraful 2 al articolului stabilește că profesorii care vor supraveghea procesul de formare și educare a noii generații a clerului catolic trebuie să aibă cetățenie română cu excepția unora, care primesc printr-un comun acord între Guvernul României și Sfântul Scaun acordul de a continua profesia în folosul procesului de continuitate a educației[41]

---

[32]*Renașterea,* Anul VI. Nr.8, Cluj, 19 Februarie 1928, pag.1.

[33] Marton József, *A Gyulafehérvári Római Katolikus Egyházmegye a 20. Században*, pag.65.

[34]*Renașterea,* Anul VI. Nr.8, Cluj, 19 Februarie 1928, pag.1.

[35] Marton József, *Az Erdélyi/Gyulafehérvári/ Egyházmegye Története*, pag. 161-162.

[36] Gheorghe Gheorghe, *op. cit.*, pag. 158.

[37] *Ibidem*, pag. 58 / La organul Oficial al Diecezei de la Gherla, *Curierul Creștin,* Anul XI, Nr. 13-14, Gherla, 1-15 Iulie 1929 pag. 107 ultima propoziție din acest articol este puțin modificat, probabil din cauza rectificării Concordatului „ *Sfântul Scaun nu va proceda la nici o modificare a Ierarhiei, mai sus stabilită, nici a circumscripțiilor Provinciilor Bisericești și a Diecezelor, fără acord prealabil cu Guvernul Român, afara de micile modificări parohiale cerute de binele sufletelor.".*

[38]*Ibidem* / Poate fi găsit și la Acta Apostolica Sedis, Anul XXI , Vol. XXI, ed. Typis Polyglottis Vaticanis, Roma, 1929, pag. 445 și la revista *Unirea,* Anul XXXVII, nr. 45, Blaj, 5 Noiembrie 1927, pag 1

[39]Marton József, *A Gyulafehérvári Római Katolikus Egyházmegye a 20. Században*, pag. 69

[40] În ziua de azi Ministerul Educației Naționale.

[41] *Curierul Creștin,* Anul XI, Nr. 13-14, Gherla, 1-15 Iulie 1929 paginile 109-110 ,, *1. În fiecare Diecesă Seminarul pentru formarea tânărului Cler, va fi sub dependința exclusivă a episcopului. 2. Profesorii vor fi cetățeni români, afară de excepțiile admise de comun acord de Sfântul Scaun și de Guvernul Regal. 3. Programul de studii se va fixa de către autoritatea bisericească competentă. 4. În Seminarii, studiu limbei și al istoriei naționale va fi obligatoriu, conform programului stabilit de Conferința Episcopilor diecesani în*

Conform Concordatului, precizat în articolul al XVIII-lea[42], Biserica catolică redobândește dreptul (exercitat și până atunci, numai că nu a fost clarificat că poate sau nu exercita această muncă în folosul comunității) de a exercita îngrijirea și asistența religioasă pentru credincioșii aparținând bisericilor catolice de orice rit (ritul greco-catolic, ritul latin și ritul armean) în spitalele civile și militare, în orfelinate, în armată, școli corecționale și penitenciare, respectând regulamentele acestor instituții. [43]

Pentru credincioșii bisericii-catolice, mai ales a credincioșilor care au aparținut minorității maghiare și germane (sașii și șvabii), articolul al XIX-lea din Concordat însemna revenirea la normalitate și era așteptat cu entuziasm, pentru că, în conformitate cu paragraful 3 al Concordatului, puteau să învețe în școlile confesionale în limba maternă. De altfel, acest articol al Concordatului stabilește dreptul Bisericii catolice să înființeze și să întrețină școli primare și secundare cu propria cheltuială sub supravegherea Ministerului Instrucțiunii Publice,[44] dar totuși sub dependența episcopilor locali, adică a celor care administrează eparhia pe teritoriul căruia se află aceste școli confesionale a ordinelor călugărești sau a congregațiilor religioase. [45]

Ratificarea Concordatului între Sfântul Scaun și Guvernul României va avea loc numai în luna mai a anului 1929, fiind semnat de către Monsegniorul Angelo Dolci și de către Ministrul Afacerilor Interne C. Argetoianu.[46] Astfel, la data de 25 mai 1929 Concordatul este adoptat de Senat cu o majoritate de 93 contra 9 și la data de 29 mai 1929 este adoptat și de Adunarea deputaților în proporție de 197 contra 1.[47] Concordatul rămâne în vigoare de la data de 7 iulie 1929 până la 19 iulie 1948, când Guvernul României denunță unilateral și va începe lupta sa împotriva Bisericii Catolice.[48]

BIBLIOGRAPHY

- *Renașterea,* Anul VI. Nr.8, Cluj, 19 Februarie 1928, pag.1.
- Kontor Lajos, *Az Egyházi Javadalombetöltés szabályozása a Háború utáni Konkordátumokban*, apărut în Revista „*Theologica''*, redactat de Iványi János, Volumul IV, ed. Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Hittudományi Kara, Budapesta, 1937

înțelegere cu Ministerul competent, în măsura de a nu împiedica studiile teologice și în așa chip ca să fie compatibil cu caracterul religios al acestor Institute; în acest scop, zisul Minister va avea cunoștință de programul menționat la paragraful precedent" / *Unirea*, Anul XXXVII, nr. 45, Blaj, 5 Noiembrie 1927, pag 2/ *Acta Apostolica Sedis*, Anul XXI , Vol. XXI, ed. Typis Polyglottis Vaticanis, Roma, 1929, pag. 447.

[42] *Acta Apostolica Sedis*, Anul XXI , Vol. XXI, ed. Typis Polyglottis Vaticanis, Roma, 1929, pag. 449 „ *L'Eglise catholique a le droit de pourvoir à l'assistance religieuse de tout genre, pour ses fidèles, dans l'armée, les hôpitaux civils et militaires, les orphelinats, les écoles correctionnelles, les pénitenciers, en tenant compte des règlements des Institutions respectives*.".

[43]*Curierul Creștin,* Anul XI, Nr. 13-14, Gherla, 1-15 Iulie 1929 pag.110/ *Unirea*, Anul XXXVII, nr. 45, Blaj, 5 Noiembrie 1927, pag.2-3/ *Acta Apostolica Sedis*, Anul XXI , Vol. XXI, ed. Typis Polyglottis Vaticanis, Roma, 1929, pag. 449.

[44]Marton József, *Az Erdélyi/Gyulafehérvári/ Egyházmegye Története*, pag. 162-163.

[45]*Curierul Creștin,* Anul XI, Nr. 13-14, Gherla, 1-15 Iulie 1929 pag.110 *„ 1. Biserica catolică are dreptul a înființa și a întreține, cu propria e cheltuială, școlile primare și secundare cari vor fi sub dependența episcopiilor respectivi, și sub supravegherea și controlul Ministerului Instrucțiunii Publice. 2. În aceleași condițiuni, ea va putea întreține numărul actual al școlilor normale. 3. Toate școlile Ordinelor și ale Congregațiilor religioase sunt puse sub dependința episcopului local; în consecință, și ele se vor bucura de dreptul de a fixa limba de predare. 4. Toate școlile arătate la paragrafele precedente vor avea dreptul de publicitate, conform modalităților legilor în vigoare."/ Unirea,* Anul XXXVII, nr. 45, Blaj, 5 Noiembrie 1927, pag.3/ *Acta Apostolica Sedis*, Anul XXI , Vol. XXI, ed. Typis Polyglottis Vaticanis, Roma, 1929, pag. 449.

[46]Onisifor Ghibu, *op. cit*. pag.XXVIII.

[47]*Curierul Creștin,* Anul XI, Nr. 13-14, Gherla, 1-15 Iulie 1929 pag.113.

[48] Marton József, *Az Erdélyi/Gyulafehérvári/ Egyházmegye Története*, pag. 163.

- Onisifor Ghibu, *Nulitatea Concordatului dintre România și SF. Scaun*, ed. Institutul de Arte Grafice ,, Ardealul", Cluj-Napoca, 1935
- Marton József, *A Szentszék és Románia konkordátuma 1927-ben, Erdélyi Múzeum*, 1995, Caietele 1-2,
- Revista *Békés*, an LIII, nr. 52, 29.iunie.1921
- Revista *Békés*, an LIII. Nr. 45, Gyula, 4 iunie 1921.
- *Curierul Creștin,* Anul XI, Nr. 13-14, Gherla, 1-15 Iulie 1929
- Marton, József, Jakabffy, Tamás, *Az Erdélyi Katolicizmus Századai*, ed. Gloria Cluj-Napoca 1999
- Gheorghe, Bunescu, Gabriel, Albun, Emil Stan, *Antologia Legilor Învățământului Din România,* ed. Institutul de Științe ale Educației, București, 2004
- Gheorghe, Gheorghe, *Tratatele internaționale ale României 1921-1939,* Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1980
- Bagossy, Balázs, *Az erdélyi katolicizmus múltja és jelene,* Târnăveni, 1925
- Barabás, Kisanna; Tamási Zsolt, *A Maros-Küküllői Főesperesi Kerület Plebániáinak Története 1900-Tól 1989-ig*, Ed,Verbum, Cluj-Napoca, 2009
- Vajnár János-Zsolt, *Instituțiile Bisericii Romano-Catolice din Transilvania 1940-1989,* Universitatea Babeș-Bolyai. Facultatea de Istorie și Filozofie. Teză de Doctorat. Coordonator științific Prof. Univ. dr, Csucsuja István, Cluj-Napoca, 2009.
- Marton József, A Gyulafehérvári Római Katolikus Egyházmegye a 20. Században, ed. Pro-Print, Miercurea Ciuc, 2014
- Marton József, Jakabffy Tamás, *Az Erdélyi Katolicizmus századai*, ed. Gloria, Cluj-Napoca, 1999
- Arhivele Statului Maghiar, Secțiunea K, Magyar Távirati Iroda, pag 77 accesibilă la pagina cibernetică https://library.hungaricana.hu/hu/view/BizalmasErtesitesek_1925_01_03/?query=Rom%C3%A1n%20Konkord%C3%A1tum&pg=76&layout=s, accesat la data de 27.01.2020
- *Prágai Magyar Hirlap,* Anul VI, nr.111, Praga, 14. Mai 1927.
- *Prágai Magyar Hirlap,* Anul VI, nr. 105 (1439), Praga, 1927 mai 07
- *Renașterea,* Anul VI. Nr.8, Cluj, 19 Februarie 1928, pag.1.
- *Curierul Creștin,* Anul XI, Nr. 13-14, Gherla, 1-15 Iulie 1929
- *Unirea,* Anul XXXVII, nr. 45, Blaj, 5 Noiembrie 1927
- *Curierul Creștin,* Anul XI, Nr. 13-14, Gherla, 1-15 Iulie 1929
- *Acta Apostolica Sedis,* Anul XXI , Vol. XXI, ed. Typis Polyglottis Vaticanis, Roma, 1929

FUNERAL OLTENIȚA, JUD COMPLEXES OF THE CERNAVODA II CULTURE DISCOVERED IN CĂLĂRAȘI

Mihai - Cristian Neagu
PhD, University of Bucharest

Abstract: The work presents a summary of the content of Cernavoda II culture, formerly known as Gumelnița D culture. Unique tombs belonging to this culture discovered around the city of Oltenița on the Gumelnița hill, the terrace opposite the eponymous settlement and the necropolis of Oltenița - Valea Mare are presented, and the discovery of a characteristic vessel is also mentioned in a Yamnya tomb at Sultana.

Keywords: Cernavoda II culture, Gumelnița culture, tombs, necropolis, Oltenița.

Conţinutul şi evoluţia culturii Cernavoda II a fost precizat în anul 1968 de doi titani ai arheologiei româneşti, Sebastian Morintz şi Petre Roman[1]. Aşezări de lungă sau scurtă durată ale acestei culturi au fost identificate la Cernavoda, Garvăn-Dinogeţia, Brăiliţa, Tinosul, Coşereni, Smeeni-Buzău, Sultana, Glina[2], Gumelniţa[3], ş.a.

Ceramica culturii Cernavoda II, cunoscută iniţial sub denumirea de Gumelniţa D[4], se deosebeşte clar de ceramica culturii Cernavoda I, prin tehnica de lucru, forme şi ornamente. În ceramica culturii Cernavoda II se foloseşte ca degresant pietricele sau calcar pisat, iar în cultura Cernavoda I se folosesc cochilii pisate. Ornamentarea cu şnurul este rară sau aproape inexistentă. Aria de formare a culturii Crernavoda II cuprindea probabil gurile Dunării şi s-a format pe un fond mixt Usatovo (Folteşti I) Cernavoda I şi influenţe culturale din nord de tip Horodiştea-Gorodsk. Din cultura Cernavoda I, cultura Cernavoda II moşteneşte castronul cu partea superioară arcuită spre exterior, care are pe umăr un şir de adâncituri făcute cu scoica sau cu un beţişor. Forma acestui vas şi stilul de ornamentare au fost preluate din cultura Cernavoda I. Influenţa sudică asupra culturii Crernavoda II s-a manifestat prin prezenţa unor vase de tip askos, ex: la Smeeni sau Mircea Vodă din municipiul Călăraşi. Arealul acestei culturi cuprinde sudul Moldovei şi Basarabiei, Dobrogea până la Varna Veche şi Muntenia de est până la Olteniţa.

În Muntenia cultura Cernavoda II este documentată prin slabe urme de locuire în aşezările de tip tell de la Sultana-Malul Roşu[5] şi Gumelniţa[6], unde stratul de cultură are circa 0,30 cm grosime, însă la Cernavodă stratul de cultură avea 3 m grosime[7]. După părerea mai multor cercetători această cultură a evoluat în a doua parte a perioadei de tranziţie, până în pragul epocii bronzului şi a contribuit la formarea culturilor Glina şi Monteoru[8].

---

[1]Sebastian Morintz, Petre Roman, "Aspekte des Ausgangs des Äneolithikums und der Übergangsstufe zur Bronzezeit im Raum der Niederdonau", în *Dacia. Revue d' archeologié et d' histoire ancienne*, N. S. XII, 1968, pp. 45-128; Sebastian Morintz, Petre Roman, „Asupra perioadei de trecere de la eneolitic la epoca bronzului la Dunărea de Jos", în *Studii și cercetări de istorie veche* (S.C.I.V.), tomul 19, nr. 4, 1968, pp. 553-575.

[2] Ibidem, p. 559.

[3] Vladimir Dumitrescu, "Gumelnița. Sondaj stratigrafic din 1960", în *S.C.I.V.*, tomul 17, nr. 1, 1966, pp. 88 - 89.

[4] Ion Nestor, „Probleme noi în legătură cu neoliticul din Republica Socialisă România", în *S.C.I.V.*, anul I, vol. II, 1950, pp. 217-218; *Ibidem*, pp. 88-92.

[5]Constantin Isăcescu, "Săpăturile de salvare de la Sultana, com. Mînăstirea, jud. Călăraşi", în *Cercetări Arheologice*, vol. VII, București, 1984, p. 27.

[6] Vladimir Dumitrescu, "Gumelnița. Sondaj stratigrafic . . .", pp. 88-92.

[7]Sebastian Morintz, Petre Roman, „Asupra perioadei de trecere . . .", p. 559.

[8] Ion Nestor, „Probleme noi în legătură : . . ", p. 218.

În jurul aşezărilor culturii Cernavoda II, până spre sfârşitul secolului al XX nu erau cunoscute necropole sau morminte care să fie atribuite acestei culturi. Erau cunoscute doar câteva complexe fumerare descoperite în morminte tumulare cu ocru[9]. La Brăiliţa din cele 310 morminte descoperite, regretatul Nicolae Harţuche a precizat că 27 dintre ele, cu scheletele aşezate în poziţie chircită pe stânga, pe dreapta sau întinse pe spate aparţin culturii Cernavoda II[10], dar unii arheologi au fost rezervaţi în această atribuire.

În anul 1939 arheologul Dinu V. Rosetti, directorul Muzeului Municipiului Bucureşti, în timpul săpăturior ce le-a executat pe Măgura Gumelniţa de lângă Olteniţa, în cuprinsul stratului D, (Cernavoda II), a descoperit un mormânt alcătuit din lespezi de piatră, care conţinea un schelet de copil, aşezat în poziţie chircită, care avea ca inventar un vas caracteristic etapei D a culturii Gumelniţa[11], adică culturii Crernavoda II.

În toamna anului 1968 neobositul arheolog amator Barbu Ionescu, cel care a înfiinţat Muzeul din Olteniţa, într-unul din sondajele care le-a efectuat pe terasa din partea de nord a Măgurii Gumelniţa, la adâncimea de 45 cm a descoperit un mormânt, acoperit cu bolovani de piatră. Scheletul din acest mormânt era aşezat în poziţie chircită pe partea stângă, cu craniul orientat pe direcţia sud. Antebraţele îndoite din coate erau aduse cu palmele spre faţă. Inventarul funerar descoperit în acest mormânt se compunea din patru vase: un castron, cu buza avezată, un vas askos, o cană decorată cu impresiuni făcute cu scoica pe gât, şi o cupă mică tronconică, Fig. 2. În aceaşi secţiune a mai descoperit încă un mormânt de copil, cu oasele descompuse, fără inventar funerar. Încurajat de această descoperire, Barbu Ionescu a revenit în anul următor.

În vara anului 1969, Barbu Ionescu a efectuat o serie de săpături pentru a intercepta noi morminte. Acesta a mai trasat încă 7 secţiuni, late de 1,40 m şi lungi de 16 m. Adâncimea şanţurilor practicate nu a fost mai mare de 1,15 -1,30 m. În secţiunea a II-a nu a descoperit nicun complex funerar. În secţiunea a III-a a descopeit alte două morminte de copii, dar fără inventar funerar. În secţiunea a IV-a trasată paralel cu drumul ce merge de-a lungul terasei nu a descoperit decât fragmente ceramice ale culturilor Boian şi Gumelniţa. În secţiunea a V-a a descoperit patru morminte. Mormântul nr. 5 era acoperit cu o lespede de piatră. Scheletul descoperit în acest momânt era aşezat în poziţie chircită pe partea stângă, cu craniul orientat spre sud, iar mâinile aduse spre faţă. Sub schelet şi pe oase se aflau bulgări de ocru roşu[12]. Celelalte trei morminte au fost atribuite culturii Gumelnița.

În vara anului 1989, constructorii militari ai Canalului Dunăre-Bucureşti au hotărât să ia pământ pentru înălţarea digurilor de pe malurile râului Argeș, din puncul Valea Mare, situat la 1 km vest de Măgura Gumelniţa. În acest punct, la marginea Luncii Dunării exista un bot de terasă, pe care militarii au început să-l excaveze, făcând mai întâi decopertarea cu utilajele din dotare, care erau folosite pentru săparea tranșeelor. Cu acest prilej au fost distruse morminte din mai multe epoci, iar la muzeul din Olteniţa a fost aduse: un topor de aramă carcateristic culturii Gumelniţa, o oglindă de bronz din secolul V a Chr. Pentru salvarea vestigiilor din acel punct a fost delegat muzeograful - arheolog Constantin Hălcescu. În zona de unde se lua pământiul era deja semnalată o necropola a culturii Boian şi o necropolă getică din secolele V-IV a. Chr. Cu ajutorul militarilor Constantin Hălcescu a cercetat o suprafaţă destul de mare, cu care prilej a descoperit mai multe morminte cu inventar funerar atribuite cuturii Cernavoda II. Regretatul arheolog Corneliu Hălcescu, care era un bun desenator, a făcut planul descoperirilor și a avut un jurnal de șantier. În timpul

[9] *Ibidem.*

[10] Nicolae Harţuche, *Complexul arheologic Brăiliţa,* Bibliotheca Thracologica, XXXV, Bucureşti, 2002, p. 123.

[11] Dinu V. Rosetii, "Movilele funerare de la Gurbăneşti", în *Materiale şi Cercetări Arheologice*, vol. VI, Editura Academiei Republicii Populare Romîne, 1959, p. 812.

[12] Barbu Ionescu, *Jurnal de şanier*,în arhiva Direcția de Cultură Olteniţa - Biroul „Muzeului Civilizației Gumelniţa".

cercetărilor s-au făcut însă și câteva fotografii care se pătrează în arhiva Muzeului Civilizației Gumelnița actualmente Direcția de Cultură Oltenița -Biroul „Muzeului Civilizației Gumelnița". În timpul cercetărilor s-a descoperit și un mormânt colectiv, în care scheletele acoperite cu bolovani mari de piatră, erau aşezate în poziţie chircită şi aveau ca inventar funerar vase caracteristice culturii Cernavoda II, Fig.1. O carcteristică a mormintelor descoperite în necropolala Cernavoda II de la Olteniţa - Valea Mare este faptul că aproape toate erau marcate cu bolovani mari de piatră. Din necropolă au fost recoltate 15 vase de diferite tipuri, din care unele provin din morminte, iar altele marcate passim, provin probabil din morminte distruse. Pe unele vase este marcat numărul mormântului din care provin, şanţul şi adâncimea, iar la altele numai numărul şanţului şi adâcimea. Regretatul Corneliu Hălcescu în vara anului următor a trecut la cele veşnice şi nu a apucat să-şi valorifice importanta descoperire ce o făcuse. La muzeu nu a depus niciun plan şi nici raport despre descoperirea făcută. Jurnalul de șantier și planurile au rămas însă în familie, dar cu toate insistenţele făcute l-a acea vreme, acestea nu au fost puse la dispoziția cercetătorilor.

Din marcajul de pe vase am constatat însă că au fost trasate cel puţin 21 secţiuni, lungi de 25 m şi late de 2 m, în care ua fost descoperite circa 24 de morminte, pe un vas fiind inscripționat M. 24. Scheletele prelevate din necropolă se află în depzitele Direcția de Cultură Oltenița -Biroul „Muzeului Civilizației Gumelnița", dar nu au putut fi încă identificate pentru a putea fi studiate.

O altă descoperire funerară rămasă inedită, care a avut însă ca inventar funerar un vas askos Cernvoda II, a fost făcută la Sultana, sat situat pe valea Mostiștei. În primăvara anului 1970, sub conducerea ştiinţifică a lui Sebastin Morintz, arheologii: Done Șerbănescu și Barbu Ionscu, de la Muzeul din Oltenița, au luat parte la cercetarea unor tumuli[13]. Unul dintre tumuli, aplatizat, era situat jumătate în uliţa satului, iar jumătate în curtea locuitorului Neagu Petre. Paralel cu şanţul uliţei a fost trasat un şanţ lung de 20 m, în care la mică adâncime au fost descoperite trei schelete în stare de conservare precară, aşezate în poziţie chircită, cu capul orientat spre est. Mormintele aflate în mantaua tumului au fost atribuite culturii Coslogeni. În zona centrală a tumului, la adâncimea de 0,40 cm a fost descoperit un vas askos, aşezat cu gura în sus, depus ca ofrandă Fig. 4. După ridicarea vasului, la adâncimea de 1 m se fla un shelet, aşezat în poziţie chircită pe spate, cu genunchii ridicaţi în sus, şi cu craniul orientat spre vest. Din motive obiective mormântul interceptat în mijlocul tumului nu a fost cercetat, iar şanţul fiind în drum a fost astupat în aceaşi zi, amânându-se cercetarea, care din păcate nu a mai fost reluată. Sigur mormântul aflat în zona centrală a tumului de la Sultana aparţinea culturii Yamnaya , iar vasul askos depus ca ofrandă, care aparține culturii Cernavodă II, faza târzie, este încă o dovadă că evoluţia culturii Cernavoda II a durat până la începutul epocii bronzului, adică până la circa 3200 a. Chr. Descoperirile funerare prezentate mai sus îmbogățesc documentația arheologică existentă cu privire la ritul și ritualul funerar practicat de comunătățile culturii Cernavodă II, iar necropola descoperită și cercetată la Oltenița - Valea Mare este a doua necropolă cunoscută până acum, după cea de la Brilița.

[13]Sebastian Morinz, Barbu Ionescu, "Cercetări arheologice în împrejurimile oraşului Olteniţa (1958-1967)", în *S.C.I.V.*, tomul 19, Nr. 1, 1968, pp. 117-118.

BIBLIOGRAPHY

- Dumitrescu Vladimir, "Gumelnița. Sondaj stratigrafic din 1960", în *S.C.I.V.*, 1966, tomul 17, nr. 1.
- Harțuche Nicolae, *Complexul arheologic Brăiliţa*, Bibliotheca Thracologica, XXXV, Bucureşti, 2002,
- Isăcescu Constantin, "Săpăturile de salvare de la Sultana, com. Mînăstirea, jud.Călăraşi", în *Cercetări Arheologice*, vol. VII, București, 1984.
- Morinz Sebastian, Ionescu Barbu, "Cercetări arheologice în împrejurimile orașului Oltenița (1958-1967)", în *S.C.I.V.*, tomul 19, Nr. 1, 1968.
- Morintz Sebastian, Roman Petre, "Aspekte des Ausgangs des Äneolithikums und der Übergangsstufe zur Bronzezeit im Raum der Niederdonau", în *Dacia. Revue d' archeologié et d' histoire ancienne*, N. S. XII, 1968.
- Morintz Sebastian, Roman Petre, „Asupra perioadei de trecere de la eneolitic la epoca bronzului la Dunărea de Jos", în *S.C.I.V.*, tomul 19, nr. 4, 1968.
- Nestor Ion, „Probleme noi în legătură cu neoliticul din Republica Socialisă România", în *S.C.I.V.*, anul I, vol. II, 1950.
- Rosetii Dinu V., "Movilele funerare de la Gurbănești", în *Materiale și Cercetări Arheologice*, vol. VI, Editura Academiei Republicii Populare Romîne, 1959.

Anexe

Fig. 1. Oltenița-Valea Mare, mormânt colectiv, cultura Cernavoda II.

Fig. 2. Oltenița-terasă. Vase descoperite în M.1/1968.

Fig. 3. Oltenița-Valea Mare. Vase descoperite în morminte.

Fig. 4. Sultana 1968. Vas Cernavoda II descoperit într-un mormânt tumular.

FROM THE YEARS OF CONSERVATIVE GOVERNMENT (1871-1876)

Vasile-Virgil Coman
PhD

Abstract: Although they had the power under their own reins for five years (1866-1871), the liberals failed to coagulate in a centralized formula, much easier to coordinate. The divergences that appeared between the main liberal groups led, in the end, to the loss of power to the detriment of the conservatives, who took full advantage of these divergences. Only after seeing themselves in opposition did the liberals prioritize the idea of a liberal coalition (made, as is well known, in 1875). As for the Free and Independent Fraction, I will try to capture how it behaved during the discussions for liberal unification and the ways in which it made public its ideas and interests on the political scene after 1871 until its disappearance. The disputes with the Junimists did not stop even during the conservative government, a scandal arose when Titu Maiorescu even demanded the suppression of some chairs at the University of Iasi on the grounds that the factionist professors here would incite the young students to anti-dynasticism and anti-Semitism, and this on the state's money. The oratorical disputes were acid on both sides, making the delight of those times.

Keywords: liberals,conservatives, writers from Junimea society, Nicolae Ionescu, I.C. Brătianu

Deși au avut puterea în frâiele proprii timp de cinci ani de zile (1866-1871), liberalii nu au reușit să se coaguleze într-o formulă centralizată, mult mai ușor de coordonat. Divergențele apărute între principalele grupări liberale au dus, într-un final, la pierderea puterii în dauna conservatorilor, aceștia profitând din plin de aceste divergențe. De-abia după ce s-au văzut în opoziție, liberalii au făcut prioritară ideea unei coaliții liberale (înfaptuită, dupa cum bine se știe, în 1875). Cat despre Fracțiunea liberă si independentă, vom încerca să surprindem modul cum s-a comportat în timpul discuțiilor pentru unificarea liberală și modalitățiile prin care și-a făcut publice ideile și interesele pe scena politică de după anul 1871 până la dispariția ei.

Prin instalarea la putere a guvernului conservator condus de Lascar Catargiu în martie 1871, liberalii se vedeau aruncați în opozitie. Constienți de necesitatea combaterii în comun a adversarilor politici, abandonând interesele de grup și rivalitățile dintre personalități, ei arata o mai mare dorinta de colaborare cu ocazia alegerilor organizate la începutul lunii mai de catre Lascar Catargiu. Roșii, fractioniștii, adepții lui M.Kogalniceanu și partizanii lui Ion Ghica- cele patru grupări distincte aparținând curentului liberal- dovediră atunci că erau animați de aceeași voință. Numai că ingerințele administrative, dar și nemulțumirea unor electori față de radicali și fractioniști îndeosebi, care prin atitudinea lor puseseră în pericol precarul edificiu politic instituit în 1866, asigurau un succes consistent coaliției grupărilor conservatoare, marcându-se astfel un moment important în viața politică românească, prin depășirea instabilității guvernamentale și instaurarea unei perioade de ordine constituțională și construcție legislativă.[1]

La alegerile care au avut loc în mai-iunie 1871, toate aceste forțe liberale s-au coalizat pentru a se opune guvernului conservator. Cu toate acestea, în Camera n-au putut pătrunde decât trei liberali radicali, cinci fracționisti și doi liberali moderați.[2]

[1] Apostol Stan, Mircea Iosa, *Liberalismul politic in Romania de la origini până la 1918*, Bucuresti. Editura Enciclopedica, 1996, p.165

[2] Constantin Bacalbasa, *Bucurestii de altadata, vol.I (1871-1877)*, editie ingrijita de Aristita si Tiberiu Avramescu, Bucuresti, Editura Eminescu, 1987, p.100

Referitor la apropierea dintre cele patru grupări liberale, ziarul conservator „Pressa" face o apologie ironică la adresa ei, evidențiind gravele divergențe din trecut dintre aceste grupări. Astfel, redactorii ziarului nu înțeleg cum I.C.Brătianu, „cel care în toată viața sa n-a făcut decat să conspire și înlăuntrul și în afara țării", a devenit „amic al Fracțiunii", cea care „l-a maltratat până la pericolul vieții chiar".[3] De neînțeles era pentru conservatori, și faptul că Nicolae Ionescu se declara „amic al libertăților și al constitutiei! d-sa care până azi n-a facut nimic în realitate pentru a proba adevarata sa solicitudine pentru dânsele, care neîncetat a combătut constituția în baza ei fundamentală, care a combătut fără deosebire toate guvernele și a refuzat totdeauna de a vota bugetele și legile financiare".[4] De asemenea, prietenia lui Nicolae Ionescu cu I.C.Brătianu și M.Kogălniceanu era luată ca un fapt demagogic, de interese: „N.Ionescu amic al d-lui Kogălniceanu și Brătianu, asociați astăzi pentru mântuirea constituției; adică tocmai d-l Ionescu, care și în Senat și în Cameră nu a atacat cu pe nimeni cu atâta furie ca pe acești doi amici ai săi, aruncând asupra-le tot veninul blestemelor sale și acuzându-i de sugrumatorii libertații publice, de violatori ai constituției, de coruptori ai moravurilor poporului".[5]

Într-adevar, era de neînțeles o asemenea colaborare, știut fiind faptul că Fracțiunea nu dorea să se alieze cu nimeni. Se pare însă că doar șeful acesteia, Nicolae Ionescu, a purtat discuțiile în numele ei, nemulțumindu-i pe restul fracționistilor, deoarece ei considerau că roșii erau inamicii lor naturali, iar Kogălniceanu era considerat un despot și un imoral.[6] Se poate însa ca Nicolae Ionescu să-și mai fi șlefuit puțin din colții săi de opozant perpetuu și începuse să realizeze ca, printr-o alianta solida, isi putea expune si indeplini mult mai bine convingerile sale politice.

Revenind la tendința de apropiere a grupărilor liberale de la începutul guvernării conservatoare, nedispunând de un numar suficient de deputați și senatori, acum liberalii își puneau toate speranțele în presă. Din aceasta intenționau să facă mijlocul principal al activității lor opoziționiste, să o transforme într-un instrument de modelare a opiniei publice și, totodată, într-o puternică forță de combatere a guvernului conservator. Drept consecință, la 8 noiembrie 1871, se organizează la Iași un congres al presei liberale unde reprezentanți ai unor periodice liberale (inclusiv fracționiste) își propuneau un program comun de acțiune.[7]

La 29 aprilie 1872, radicalii propun reunirea oamenilor politici de aceeași convingere într-o uniune liberală. Colaborarea elementelor liberale se adâncea în cursul anului 1873 și datorită faptului că fracționistii moldoveni dovedeau mai mult spirit de cooperare, o dorință mai puternică de a se alatura frontului liberal.[8] De asemenea, liberalii din corpurile legiuitoare evoluau treptat spre o sincronizare a activității politice, combătând de pe aceleași poziții activitatea legislativă conservatoare. I.C.Brătianu, M.Kogălniceanu, Ion Ghica și Nicolae Ionescu- fruntașii celor patru grupări politice liberale- manifestau o voință ardentă de fuziune organizatorică. În septembrie 1874, ziarul "Reforma" susținea că procesul acesta era într-un stadiu avansat, fiind depașite organizațiile regionale și închegându-se structuri naționale.[9]

Nu vom analiza aici pe larg întreg procesul de constituire al Partidului Național Liberal. Cert este faptuă că, la 24 mai 1875, acest partid ia oficial naștere, purtând și numele de Coaliția de la Mazar- pașa. În comitetul organizator al acestui partid nu intra nici un fracționist, ceea ce demonstreză că, și în acest caz, Fracțiunea și-a respectat statutul, acela de

[3] „Pressa", an IV, nr.71, 1871, p.281
[4] *Ibidem*
[5] *Ibidem*
[6] *Idem,* an IV, nr.75, 1871, p.291
[7] Apostol Stan, Mircea Iosa, *op.cit.*, p.165
[8] „Pressa", an VI. Nr.115, 1873, p.1
[9] „Reforma", an XVI, nr.129, 1871, p.695

a nu face alianțe politice. Ea doar se afiliază la noul partid, rămânand în continuare o organizație puternică în Iași.

Acesta a fost traseul Fracțiunii libere și independente în ceea ce privește colaborarea cu celelalte fracțiuni liberale, Cu toate criticile aduse de conservatori, ea a demonstrat că locul ei nu e într-o coaliție, unde apareau inevitabil compromisurile politice, cu toate că era conștientă că participarea la coaliție însemna, într-un viitor apropiat, să treacă din banca opoziției în cea a puterii. Fracționistii s-au rezumat să-și continue scitizitatea de opoziție (lucru pe care știa să-l facă cel mai bine) și pe timpul guvernării conservatoare. Participarea ei la viața politică a țării însemna discursuri de la tribuna Camerei, discursuri care amendau prompt orice abatere sau atingere la adresa constituției și nu numai.

Purtătorul de cuvânt al Fracțiunii, în Parlament, era tot Nicolae Ionescu. Acesta și-a menținut tonul acid și asupra conservatorilor și nu i-a menajat în nici un fel. Înainte însa de a vedea ce fel de acțiuni a întreprins în acest sens, credem că este necesar să ne dăm seama cum a reactionat acesta în timpul crizei tronului.

În timpul gravei crize monarhice, declanșată de scrisoarea principelui Carol I din primavara anului 1871, scrisoare adresată unui anume Auerbach din Germania, în care monarhul român făcea un aspru rechizitoriu asupra vietii politice din țară, are loc o adunare a tuturor fracțiunilor liberale pentru discutarea acestei situații.[10]. I.C.Brătianu își amintește că, în fața a doi miniștri si a lui Costaforu, Nicolae Ionescu a propus „să-i poftim călatorie bună principelui", ceea ce ar fi dus, dupa părerea aceluiași Brătianu, „la furtuni si consecințe" dintre cele mai grave.[11] Nu știm cât adevăr era în această amintire a liderului radical, mai ales că numai câteva zile mai tarziu, în sedința Camerei, Nicolae Ionescu devenea cel mai înverșunat apărător al lui Carol și al dreptului acestuia de a-și exprima liber opiniile și convingerile. În discursul său, liderul Fracțiunii spunea că nu este normal ca deputații să-i conteste principelui dreptul de a se adresa unei „persoane intime" care „poate e profesorul sau dascălul care l-a învățat carte ca să-i arate și el opiniunile sale. Apoi ce ne este nouă iertat să facem întotdeauna, să nu admitem pentru Principe să o facă și el măcar o dată în viața sa către un confident al sau?".[12] Nicolae Ionescu îi mulțumea, în continuarea discursului său, lui Carol pentru aceasta scrisoare pentru ca „dacă noi nu vom fi mai bine convinși de drepturile și datoriile noastre constituționale, dacă noi nu vom avea un simțământ de drepturile și datoriile noastre atât cât îl are și Măria sa, atunci nici profesiunile de devotament, nici criticile noastre nu pot să aducă un remediu".[13]

Revenind supra criticilor aduse guvernului conservator condus de Lascar Catargiu de către liderul fracționist, ne vom referi mai întai la discuțiile legate de votarea bugetului. Astfel, în 1871, în discuțiile cu privire la deficitul bugetar înregistrat, el afirma ca „deficitul, oricât de neînsemnat ar fi, este unul însemnat al bugetului, pentru că nu știm la ce poate să ne ducă". Argumenta cu faptul că, de cand s-a facut împrumutul Openheim, s-a hotărât să nu mai voteze nici un buget care să nu fie echilibrat și „asta e o regula de care nu trebuie să ne depărtăm pentru nici un fel de considerațiuni".[14]

O altă discuție s-a purtat pe tema garanției colective a Marilor Puteri asupra statului român. Nicolae Ionescu era de parere că „nu e bine să credem noi că suntem asigurați îndeajuns, numai prin singura garanție colectivă a puterilor". Dă ca pilda cuvintele lui Bismarck, care a spus ca „garanțiile colective nu garanteaza nimic".[15] „Daca voiți să ziceti că

[10] *Din corespondenta familiei I.C.Bratianu (1861-1863),* vol.I, editia a II-a, Bucuresti, Imprimeriile Independenta, 1936, p.145
[11] *Ibidem*
[12] „Monitorul Oficial", nr.27, 1871, p.140
[13] *Ibidem*
[14] *Idem,* nr.129, 1871, p.695
[15] *Idem,* nr.120, 1871, p.645

existența noastră politică este asigurată de facto prin garanția colectivă a puterilor, eu din contra, vă declar că nu o găsesc suficientă. Nu pot să admit aceasta, fiindcă nu voiesc sa fim tratați ca niște copii care iau lucrurile cele mai europene în alt sens decât cel care-l au. Dacă noi nu vom stabili întru respectarea legilor, să fim siguri că garanția colectivă a puterilor garante nu ne va da ordinea pe care o dorim atâta".[16] Concluziona cu ideea că garanția colectivă consta în maturitatea politică pe care o va arăta statul român, rolul garanției fiind de a asigura autonomia necesară tânărului stat pentru „a ne pune în stare pe noi înșine de a ne cârmui, a voit ca să facă un act de emancipare pentru noi".[17] Trebuie sa recunoaștem că avea dreptate liderul fracționist în această privință, ideea de a duce o politică de neutralitate pe plan extern ar fi dovedit Europei că românii s-au maturizat treptat, recuperând în cațiva ani un handicap enorm în ceea ce privește statul modern.

O severă caracterizare a concepțiilor politice conservatoare o face Nicolae Ionescu de la tribuna Camerei în primăvara anului 1871, atunci când grupările liberale încercau să se coalizeze. Pentru liderul fracționist, conservatorii erau „aceia care sunt convinși că constituțiunea de astăzi nu se potrivește cu talia românilor, că românii nu au caracterul așa de mlădios și așa de bun încât să devină și ei cetățenii unei domnii constituționale, iară nu numai sclavi ai despotismului".[18] Nu este de acord cu cei care nu voiau majoritate liberă, ci „o turmă" care să conducă după interesele momentului și nu după convingerile politice. Explică faptul că apropierea diferitelor fracțiuni liberale era o unire de principii pentru fundamentarea guvernului constituțional „mai mult decât să formeze ministere dupa convenienețele diverselor interese de partide".[19]

Legile dezbătute în timpul guvernării conservatoare au fost motiv de dispută pentru fracționistul Nicolae Ionescu, evident combătându-le pe multe dintre acestea. Legea împroprietăririi însurățeilor a fost sustinută însă de către acesta.[20]. În privința finanțelor și impozitelor, acesta era de părere că monopolul va descuraja pe cultivatori.[21] Legea instituirii taxei de timbru și înregistrare, prezentata Camerei la 15 ianuarie 1872 de catre P.Angelescu, a fost de asemenea combătută, de către Nicolae Ionescu, care considera împovărător un astfel de impozit.[22] Liderul fracționist a criticat și proiectul care reglementa dreptul la licența asupra comercianților de băuturi spirtoase (proiect acceptat însa de Cameră).

La proiectul de lege vamală din anul 1874, acesta propunea un amendament prin care „drepturile de vama se vor fixa prin tarife generale, iar acesta acte și convenții eventuale cu statele străine vor forma obiectul unei legi speciale". Propunerea a fost primita de Camera.[23]

Dezbaterile pe articole ale proiectului de lege pentru modificarea legii consiliilor județene, prezentată Camerei la 2 februarie 1872, a fost deschisă de către Nicolae Ionescu, care arăta că, prin aceasta „reforma binevenită", guvernul a urmărit să creeze pe viitor consiliilor județene o situație mai liberă și mai descentralizată pentru dezvoltarea intereselor economice locale, stabilind totodată un control în manipularea banilor publici ai judetului. Dar considera că aceste masuri își atingeau scopul numai daca se dădea consiliilor județene o putere mai mare, astfel că atunci când comitetul permanent „se va pune în conflict cu guvernul, acesta să nu aibă dreptul de a-l dizolva". Punctul acesta de vedere era sustinut și de către G.Brătianu, dar nu a fost inclus în proiect.[24]

---

[16] *Ibidem*
[17] *Ibidem*
[18] *Idem*, nr.30, 1871, p.160
[19] *Ibidem*
[20] *Idem*, nr.45, 1872, p.260
[21] *Idem*, nr.271, 1871, p.1397
[22] Idem, nr.18, 1872, p.83
[23] Idem, nr.121, 1874, p.781
[24] *Idem*, nr.34, 1872, p.189

Un important subiect de confruntare politică dintre tendințele liberală și conservatoare îl reprezenta locul și rolul industriei în cadrul societății românești. Ciocnirea de opinii pe aceasta temă avea de obicei punctul de plecare din recunoașterea aproape unanimă al stadiului înapoiat al industriei naționale. Liberalii respingeau conceptul „Romania- țara eminamente agricolă", dar constrânși să țină cont de realitățile concrete, precizau că este vorba de „un stat de preferință agricol", ceea ce însemna ca ei concepeau dezvoltarea industriei în strânsă interdependență cu agricultura. În viziunea liberală, industria națională era imperios impusă de necesitatea de a „perfecționa cultura pământului".[25]

Grupările liberale se opresc cu multă insistență și asupra genului de industrie ce trebuia creată. Ele porneau de la realitățile economice ale țării, năzuind spre întemeierea unei industrii naționale bazată îndeosebi pe resursele interne. Radicalii porneau, pentru început, de la modele mai modeste, de la industrii mai modeste, mai recente create în vecinatate- în Ungaria, Transilvania sau chiar Galiția.[26] Nicolae Ionescu, în dezacord cu Mihail Kogalniceanu care milita pentru întemeierea unei industrii a postavului, hârtiei și, în general, a ramurilor ușoare ale acesteia, considera drept „o necesitate primordială dezvoltarea unei industrii a instrumentelor și masinilor agricole". El combătea indiferența guvernelor în aceasta direcție și sustinea că o asemenea industrie era cu atat mai utilă cu cât totalitatea obiectelor ce ar fi trebuit confecționate de ea erau procurate din străinătate. Deși era adept al liberului schimb, Nicolae Ionescu credea că aceasta ramură a industriei se impunea a fi chiar încurajată de catre stat.[27]

Chestiunea Strousberg era și atunci de actualitate. De aceea, mai multi deputați, printre care Nicolae Ionescu, Ștefan Golescu, George Vernescu și Nicolae Blaremberg, înaintează Camerei o propunere care prevedea respingerea convenției cu Strousberg, cererea înaintea Tribunalului de arbitri a rezilierii concesiunii, iar după reziliere să se dea o declarație din partea Senatului cum că se recunoaște dator de la acea epocă către deținătorii de obligații cu o sumă echivalentă, plătibilă, în privința dobândei și amortizării, în condițiile cuprinse în concesiune.[28]

Un alt proiect impotriva căruia s-a declarat Nicolae Ionescu a fost cel legat de jonctiunea căilor ferate romane cu cele austro- ungare pe la punctele de frontieră Varciorova și Predeal. Deși a fost criticat și de către Kogalniceanu și Blaremberg, proiectul a fost votat în sedința din 25 mai 1874.[29]

Dar poate cea mai importantă intervenție a liderului fractionist facută de la tribuna Camerei în timpul guvernării conservatoare a fost cea din 12/24 ianuarie 1874, când l-a interpelat pe ministrul afacerilor străine în legătura cu nota trimisă Porții cu doua luni înainte. Primul ministru Lascăr Catargiu și Vasile Boerescu au încercat să-l împiedice, dar în urma intervenției lui Mihail Kogălniceanu și a altor importanți deputati, Nicolae Ionescu a putut să-si dezvolte interpelarea.[30]

Prima intrebare a fost daca Ministerul Afacerilor străine gândește că este oportun, politic si petriotic, ca prin note, ziarele care sunt cunoscute a fi sub influența sa, și prin agenții trimiși în străinătate „să agiteze cestiunea independenței absolute a României". El și-a exprimat apoi temerea ca „cestiunea independenței" va duce la război și la ruină, căci „noi nu

[25] Apostol Stan, *Grupari si curente politice in Romania intre Unire si Independenta (1859-1877),* Bucuresti, Editura Stiintifica si Enciclopedica, 1979, p.243
[26] *Ibidem,* p.246
[27] „Monitorul Oficial, nr.162, 1874, p.404"
[28] George D.Nicolescu, *1866-1901. Parlamentul Romaniei. Biografii si portrete,* Bucuresti, Editura I.V.Socecu, 1903, p.115
[29] *Ibidem,* p.145
[30] „Monitorul Oficial", nr.14, 1874, p.71

suntem in stare a face rezbel, alții pot să o facă, dar nu în profitul nostru".[31] Critica apoi publicarea notei lui V.Boerescu, a tratatelor „glorioșilor noștri domni cu Poarta" și agitarea chestiunii independenței în presa din Capitală, ca și studiile întemeiate pe documente din arhivele italiene, publicate în presa din țară de agentul român la Roma, pe care le considera periculoase.

În continuare declara ca la 1866 s-a opus alegerii unui domn străin „pentru ca principele străin pentru noi însemna independența", dar „voința monarhilor europeni a fost ca să nu ieșim din starea în care eram în relațiunile noastre cu Poarta".[32] Îl acuza pe Boerescu că nu-și da seama „de ceea ce va ieși pentru țara dintr-un rezbel de independență" și pentru ca politica lui externă pentru obținerea independenței nu este „o deviză conservatoare" desi se face în numele unui partid conservator.

A doua întrebare rezulta din afirmația că „țara nu știe nimic de independența si nici nu vrea să știe", căci e mare pericolul a se pierde statul român. Face apel la istorie spunând ca este solidar cu politica de întelegere cu turcii dusă de Ștefan cel Mare și împotriva politicii potrivnice turcilor a lui Mihai Viteazul, căci ei ducând o politică de alianță cu nemții, aceștia l-au ucis la Turda. Întreabă pentru care dintre aceste doua politici este V.Boerescu. Din aceasta parte a interpelării iese din nou în evidentâță faptul că Nicolae Ionescu nu era un om de acțiune, cu inițiative îndraznete, el limitându-se doar la activitatea de a mustra sau de a atrage atenția asupra unor chestiuni importante pentru stat.

A treia întrebare a liderului fracționist era dacă „agitarea cestiunii cum este pusă în nota de la 9 nov. nu ne va duce la un conflict cu Poarta, la ruperea chiar a relatiilor noastre cu Turcia?". Încheie cu afirmația că dacă V.Boerescu agita chestiunea independenței o face din demagogie, deși era ministru conservator.[33] Și astfel, V.Boerescu s-a văzut nevoit , după lunga și violenta perorație a șefului Fracțiunii, să dea un răspuns problemelor puse.

Adunarea a dezaprobat interpelarea lui Nicolae Ionescu, deoarece acesta rămăsese aproapa izolat, nefiind sustinut decat de unii liberali moderati ca Ion Ghica și D.A.Sturdza. Cea mai puternică grupare din opozitie, aceea a liberalilor radicali, partizană de multa vreme a obținerii independenței, aproba acțiunea diplomatică a lui Vasile Boerescu.

O altă interpelare interesanta a avut-o Nicolae Ionescu cu ocazia retragerii ministrului de finanțe, Petre Mavrogheni, din cauza destăinuirilor făcute cu ocazia retractării la Viena a procesului lui Openheim, concesionarul căilor ferate Lemberg- Cernauți-Iași. Interpelarea a avut loc în ședința Camerei din 11 ianuarie 1875 și cerea presședintelui Consiliului să comunice Adunării motivele demisiei lui Mavrogheni.[34] Ea a fost dezvoltată în ședința din 14 ianuarie, cand liderul fracționist, relevand acuzațiie care i se aduc lui Mavrogheni cum că ar fi fost mituit cu ocazia dării concesiunii lui Openheim, a cerut să se numească o anchetă parlamentară ca să se încredințeze daca ceea ce s-a afirmat în contra acestuia sunt sau nu adevărate. Cererea de ancheta a fost sprijinită și de N.Blaremberg, Alexandru G.Golescu sau Christian Tell.[35] Credem că Nicolae Ionescu a făcut aceasta interpelare și a cerut lămuriri în aceasta chestiune deoarece era vorba de banii cetațenilor și s-a simțit dator, ca de multe alte dăți, să se faca lumină în acest caz.

Pe liderul fracționist îl găsim și printre semnatarii punerii sub acuzare a administrației Lascar Catargiu din perioada 1871-1876. Se propunea punerea în acuzare pentru violarea constituției și a libertătilor publice, pentru risipa de bani publici și pentru abuz de putere a următoarelor persoane: L.Catargiu, P.Mavrogheni, gen. I.Florescu, Titu Maiorescu,

[31] *Ibidem*; Vezi si *Memoriile Regelui Carol I al Romaniei de un martor ocular, vol.II (1869-1875)*, Bucuresti, Editura Scripta, 1993, p.301
[32] „Monitorul Oficial", nr.14, 1874, p.71
[33] *Ibidem*
[34] George D.Nicolescu, *op.cit.*, p.151
[35] *Ibidem*, p.153

G.Costaforu, A.Lahovari, G.Cantacuzino, V.Boerescu, P.P.Carp, Chr.Tell si N.Cretulescu.[36] Inspirat de constituționalismul britanic al inviolabilității monarhului, Nicolae Ionescu declara la 19 iulie 1876 că judecarea foștilor miniștri nu va afecta în nici un fel pe suveran, căci el era „acea ființă înaltă care trebuie sa fie cu totul straină de jocul și luptele de partide", misiunea lui rezidând în a face respectată constituția.[37]

Disputele cu junimiștii nu au încetat nici pe perioada guvernării conservatoare, un scandal iscându-se atunci când Titu Maiorescu a cerut chiar suprimarea unor catedre de la Universitatea din Iași pe motiv ca profesorii fracționisti de aici ar instiga pe tinerii studenți la antidinasticism și antisemitism, și asta pe banii statului.[38] Disputele oratorice au fost acide din ambele parți, făcând deliciul acelor vremuri.

BIBLIOGRAPHY

Apostol Stan, Mircea Iosa, *Liberalismul politic în România de la origini până la 1918*, București. Editura Enciclopedica, 1996.

Apostol Stan, *Grupări şi curente politice în România între Unire şi Independenta (1859-1877)*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979

Constantin Bacalbasa, *Bucureştii de altădată, vol.I (1871-1877)*, ediție îngrijită de Aristita și Tiberiu Avramescu, București, Editura Eminescu, 1987.

George D.Nicolescu, *1866-1901. Parlamentul României. Biografii şi portrete*, București, Editura I.V.Socecu, 1903.

Din corespondența familiei I.C.Brătianu (1861-1863), vol.I, ediția a II-a, București, Imprimeriile Independenta, 1936.

Pressa", an IV, nr.71, 1871.

Pressa", an VI. Nr.115, 1873.

„Reforma", an XVI, nr.129, 1871

Monitorul Oficial", nr.27, 1871,., nr.162, 1874.

Memoriile Regelui Carol I al României de un martor ocular, vol.II (1869-1875), București, Editura Scripta, 1993.

[36] *Ibidem*, p.241

[37] „Monitorul Oficial", nr.172, 1876, p.4334

[38] Titu Maiorescu, *Discursuri parlamentare cu priviri asupra dezvoltarii politice a Romaniei sub domnia lui Carol I,vol.I(1866-1876)*, Bucuresti, Editura Librariei Socecu&Comp, 1897, p.94-106

THE PROCESS OF REFUTATION IN THE REPRESENTATION OF MUSLIM WOMEN IN THE FRENCH WRITTEN PRESS

Marta-Cristiana Burghiu (Negraia)
PhD Student, „Dunărea de Jos" University of Galați

Abstract: This communication examines the discursive representation of Muslim women in the French media, particularly in the print press. This analysis is part of a broader doctoral research project aimed at studying the discursive strategies used to contest the reductive image associated with Muslim women and to legitimize their social, professional, and familial roles. This oscillation between contestation and legitimation leads to a reflection on the linguistic tools highlighted to deploy these expansive argumentative movements. This analysis will be conducted on a selection of articles extracted from the newspaper Libération, spanning from 2019 to 2024, obtained through the use of keywords and phrases such as "Muslim woman" and "veiled woman." The preference for these keywords is dictated by preliminary conclusions that have revealed the hypostasis of "veiled woman" as the primary label attached to Muslim women. However, this label is precisely the subject of numerous debates, emerging from a plurality of voices that fundamentally position themselves either in contestation of this image or in legitimization of a new image, namely that of an emancipated woman.
In this communication, we aim to analyze the refutative techniques as they emerge from the chosen corpus. More specifically, by employing the theoretical concept of refutation as defined by Gisèle Losier (1989), which states that refutation involves " presenting an argument either as rejecting or pushing back a certain conclusion or as blocking the argumentative movement that would lead to a certain conclusion," we intend to reveal in this approach the recurring refutation techniques used in the selected corpus. Preliminary observations suggest a predominant use of attacking premises, questioning the opponent's credibility, disqualification, retaliation, and concession.

Keywords: Muslim feminism, discourse analysis, contestation.

1. Objectif de la recherche

Nous nous proposons dans ce travail de nous pencher sur l'analyse d'une collection d'articles sur le sujet de la représentation discursive de la femme musulmane dans l'espace média français, plus particulièrement dans la presse écrite. Cette analyse est partie composante d'une recherche doctorale plus ample ayant comme objectif essentiel d'étudier les stratégies discursives utilisées pour contester l'image réductrice associée à la femme musulmane et pour légitimiser son rôle social, professionnel, familial. Cette analyse sera menée sur une sélection d'articles extraits du quotidien *Libération*, pendant 2019 - 2024, obtenue à la suite de l'emploi de mots clé et de syntagmes tels que *femme musulmane, femme voilée*. La préférence pour ces mots clés est dictée par les conclusions préliminaires obtenues jusqu'en ce moment qui ont fait voir l'hypostase de *femme voilée* comme hypostase principale collée à la femme musulmane.

La motivation pour ce choix est que ces articles s'y relarquent par l'emploi délimité des autres du même genre par l'usage prévalent de la contestation.

Nous nous proposons donc, dans cette démarche de montrer quel est l'instrumentaire discursif contestataire par lequel les discours choisis se distinguent.

2. Cadre théorique de la recherche

En ce qui concerne les stratégies en discours, Plantin (2021) remarque qu'il y a un niveau stratégique qui révèle choisir une réponse que le locuteur va donner à la question,

parmi lesquelles la technique de contre-proposition, d'objectivisation, de pourrissement et la technique de réfutation qui nous intéresse beaucoup dans notre analyse et qui envisage de réfuter les affirmations de l'interlocuteur.

2.1. La technique de réfutation

Dans cet exposé, nous nous proposons d'analyser les techniques réfutatives telles qu'elles ressortent du corpus choisi. Plus précisément, en employant le concept théorique de *réfutation* tel que défini par Gisèle Losier (1989), à savoir « présenter un argument soit comme rejetant ou repoussant une certaine conclusion, soit comme bloquant le mouvement argumentatif qui ferait tirer une certaine conclusion », nous comptons révéler dans cette démarche les techniques récurrentes de réfutation utilisées dans le corpus prélevé.

Selon Aristote (1967 : 44) la réfutation est comprise dans les termes de: « Si on veut réfuter une thèse, on cherchera une proposition qui est vraie si elle est vraie (car si nous montrons qu'un conséquent de la thèse n'est pas vrai, nous aurons du même coup réfuté la thèse) ». Dans la coutume rhétorique, la réfutation représente une stratégie de défense qui permet à l'orateur de donner certaines réponses d'anticipation des objections. La réfutation se transforme dans une stratégie d'attaque dès Lumières et Diderot (Villemin, 2011 : 17).

Pour ce qui de Moeschler (1985 : 47) il définit la réfutation en tenant compte « d'un discours argumentatif qui se trouve toujours placé par rapport à un contre-discours effectif ou virtuel. […] Défendre une thèse ou une conclusion revient toujours à la défendre contre d'autres thèses ou conclusions ». Dans la perspective de Moeschler (1982 : 142) la réfutation « a en effet la prétention de refuser la prétention d'un acte illocutoire d'assertion à poser la vérité de son contenu », elle « sanctionne l'inappropriété contextuelle de l'assertion initiative » :

- *Je vous accompagne*.
- *Non, je n'ai pas envie de vous donner l'occasion de me faire la cour*.

(Moeschler, 1982 : 112)

Pierre gagne beaucoup d'argent, mais il n'est pas content.

(Moeschler, 1982 : 270)

Dans l'optique de Villemin (2011) le mot réfutation peut prendre deux sens. Premièrement, on peut réfuter ce qui est affirmé. Si le premier sens tient d'exigence du vrai et permettant sa recherche, le deuxième sens tient de la métonymie : la réfutation représente un exposé[1] qui a comme but l'invalidation d'une thèse.

Donc, nous allons envisager la mobilisation des stratégies de la réfutation. Nous avons fait le choix de ces stratégies car elles sont des éléments représentatifs de la polémicité, des instruments discursifs à but d'attaquer, de manipuler ou de disqualifier.

Dans notre travail, nous pouvons avancer de manière préliminaire, l'hypothèse de l'utilisation prédominante de la disqualification, de la rétorsion, de la concession.

3. Représentation discursive de la femme musulmane dans la presse écrite. Cas du journal Libération (2019-2024). Analyse de discours.

Cette réflexion est menée dans le cadre de notre travail de recherche doctorale, dans laquelle nous tentons d'analyser la représentation de la femme musulmane dans les médias, particulièrement dans la presse écrite francophone. Notre corpus est composé de vingt articles pris du journal Libération, entre les années 2019-2024, un journal national français, auquel nous avons accès par un abonnement numérique qui nous rend la permission de chercher aussi dans ses archives. Il s'agit donc d'une analyse faite sur un discours qui se concentre sur

[1] Le TLF dit : « Exposé écrit ou oral qui vise à démontrer qu'une affirmation est fausse ».

les manières dont la femme musulmane est représentée dans la presse écrite. Nous avons retenu dans notre corpus des discours appartenant à deux grandes axes : des discours de type témoignages, des entretiens avec des femmes musulmanes et des discours seconds, qui servent d'intermédiaire des journalistes, où les derniers deviennent les locuteurs et bâtissent par leurs discours et ayant à la base les discours de ces femmes (qui deviennent énonciateurs) une image de la femme musulmane.

Notre analyse comprend les niveaux traditionnels d'analyse de discours, en commençant par le palier énonciatif, sémantique et compositionnel. L'analyse au niveau syntaxique est un point de départ dans notre analyse.

Car il s'agit de la stratégie de contestation que nous avons en vue pour le discours dans la presse écrite sur le sujet de la représentation de la femme musulmane dans l'espace média, nous allons envisager les moyens linguistiques par lesquels la contestation est réalisée. C'est grâce à certains mots qu'elle est ainsi accomplie.

Nous commençons par un exemple tiré d'un discours de la femme musulmane dans la presse écrite :

Je fais mes propres choix, je me vêtis comme je le souhaite, je choisis mon mode de libération et d'émancipation […] On a envie de dire : assez d'essentialiser les femmes, assez de leur dire comment elles doivent s'habiller, comment elles doivent se libérer. Nous avons trouvé scandaleux de faire cette infâme comparaison entre le fait de porter le foulard et l'esclavage en niant la réalité : de nombreuses femmes en France et à travers le monde portent le foulard librement [ce qui n'est pas le cas] des femmes et des hommes noirs qui ont subi l'esclavage. (*Libération,* le 15 septembre 2023)

Dans l'exemple ci-dessus, l'expression *Nous avons trouvé scandaleux* peut nous indiquer qu'il s'agit en fait du sens de l'expression *C'est scandaleux* qui est un marqueur indicatif de réfutation, dans les termes d'une locution évaluative à base adjectivale. Les récurrences de la structure *Nous avons trouvé scandaleux sont* employées afin de dénoncer certains abus et pour inciter, pour éveiller l'intérêt, pour pousser à l'action en amenant avec soi le sentiment d'indignation et un essai de produire de l'empathie et la verbalisation du choix clair de lutter contre ce fait « faire cette infâme comparaison entre le fait de porter le foulard et l'esclavage ».

L'énonciateur affirme donc le droit de pouvoir prendre des décisions concernant sa propre vie et à agir selon ses propres choix. C'est une sorte de déclaration qui s'inscrit dans une volonté de faire une contestation devant les affirmations de nature générales qui entourent les femmes, en particulier celles qui choisissent de porter le foulard. L'emploi du déictique de la première personne, « Je fais mes propres choix », amène en discussion en renforcement de l'idée d'une affirmation de soi et d'une réclamation envisageant la liberté individuelle. La réfutation est exprimée par la dénonciation de l'essentialisation des femmes. L'énonciateur s'oppose à l'idée que les femmes doivent se conformer à des normes préétablies en ce qui concerne leur apparence et leur manière de vivre. En affirmant « assez d'essentialiser les femmes », l'énonciateur en tant que femme musulmane dans notre contexte fait une critique des discours qui réduisent les femmes au port du voile, en insistant que chaque femme a le droit de trouver la définition de sa propre identité.

Il y a encore la comparaison entre le port du foulard et l'esclavage qui est qualifiée *infâme* et *scandaleuse*. Cette réfutation est forte parce qu'elle met en évidence une inexactitude historique et sociale. L'énonciateur insiste sur le fait que de nombreuses femmes portent le foulard de façon libre, un fait contrastif avec la vie des personnes qui ont subi l'esclavage. L'argumentation de l'adversaire devient affaiblie, car elle ne prend pas en compte la diversité des expériences vécues par les femmes. Les manières de réfutation de cet exemple sont employées afin de déconstruire des arguments simplistes et pour encourager la compréhension des décisions que les femmes prennent.

La réplique « Les propos [de Laurence Rossignol] ne sont pas une maladresse, [ils sont] un moment de sincérité, un acte politique » réfute une proposition contenue dans la proposition précédente. En admettant en simplifiant que la femme voilée est manipulée, la deuxième proposition est prémisse rejetée qui pousse une réfutation de la proposition « La femme musulmane est centrale dans le débat ». Le début de la dernière partie (ils sont) représente un terme compatible de la conjonction *mais* qui a comme but de lier les arguments, de type que la proposition peut paraitre aussi sous la forme « Les propos [de Laurence Rossignol] ne sont pas une maladresse, *mais* un moment de sincérité, un acte politique ». Le connecteur *mais* est étroitement lié à l'orientation argumentative du discours, du parcours que le locuteur veut faire suivre au récepteur. Le connecteur *mais* est dans cet exemple anti-implicatif. C'est donc la conclusion du dernier intervenant qui a une pertinence puissante, selon Eggs (1994). Dans l'instrumentaire discursif de type contestataire par lequel ces discours se détachent on trouve donc la concession, réalisable aussi par l'emploi de *mais* qui introduit en fait une conclusion, celle que les paroles de la vieille ministre Des droits des femmes, Laurence Rossignol démontrent une sincérité en ce qui concerne que parler des femmes et de leurs représentations dans la société est un acte politique.

En ce qui concerne les marqueurs d'acte illocutoire de réfutation présents dans le discours, nous observons l'utilisation de la négation qui vient appuyer la contestation, par l'intermédiaire des deux manières :

a. la négation par les marqueurs de négation :

Zéro femmes voilées…Je constate qu'il y a deux femmes sur ce plateau. Aucune n'est voilée, c'est souvent le cas, c'est-à dire qu'on parle souvent à leur place. (Libération, le 17 octobre 2019)

Au commencement, cette phrase contient un fait énonciatif qui commence avec le terme « Zéro ! ». Nous pouvons interpréter qu'il est accompagné d'un certain ton, modulé et cela peut signifier un énoncé ironique. La prise en charge du point de vue énonciatif permet une polyphonie propre à l'ironie. Et cela met le doigt sur le point essentiel du sujet du jour, qu'il y a plein de débats sur les femmes voilées mais aucune n'est invitée à répondre dans ce type de polémiques télévisées. Donc, dans ce cas la réfutation s'accomplit au moyen d'une négation basée par des arguments.

En plus, l'emploi du pronom indéfini *aucune* exprime le fait que la négation porte sur la deuxième partie de l'énoncé, *aucune n'est voilée* et insiste sur le fait que les femmes musulmanes ne sont donc pas représentées dans des débats qui les concernent directement.

b. la réification : « c'est de l'instrumentalisation politique », « on déshumanise les femmes » qui se détachent d'autres marqueurs de la réfutation.

Dans la phrase suivante,

Réduire la femme à un objet, c'est une chosification de la femme.

(Libération, le 8 avril 2016)

il s'agit de la réification. En tenant compte que le terme *réification* est selon l'Institut Notre Dame de Fleurus synonyme au terme *chosification* et en comprenant qu'il s'agit d'une métaphore par laquelle un être animé est traité comme un objetm une personne comme un animal ou un objet, nous comprenons que dans l'exemple ci-dessus c'est la réification de la femme musulmane qu'elle est dénoncée.

Soit l'exemple :

L'émancipation des femmes [leur] appartient. C'est un combat féministe et humaniste qui est de dire aux femmes : faites ce que vous voulez, vous êtes libres, et là on revient 50 ans en arrière, à dire aux femmes comment elles doivent, ou pas, s'habiller. Le slogan qu'on a repris dans la tribune, c'est : "Ne nous libérez pas, on s'en charge". Notre liberté, ne nous la niez pas liberté des femmes [c'est] la pluralité, la diversité, il faut savoir l'accepter… (Libération, le 29 Août 2019)

Nous parlons de la stratégie de contestation qui est accomplie par l'emploi de négation polémique qui reformule un point de vue qu'elle réfute.

Soit l'exemple :

La question n'est pas de savoir pourquoi on le porte ou pas. Il n'y a d'ailleurs pas un foulard mais des foulards, il y a des femmes, il y a différentes façons de le porter, de le penser. Nous sommes des femmes plurielles : il y a des centaines de femmes voilées, vous avez des centaines de réponses. La question n'est pas là. La question, c'est celle du droit. En France, aujourd'hui, est-ce que quand je porte mon foulard je contreviens à la loi ? Est-ce que je porte atteinte à la liberté d'autrui ? Non. Après, bien évidemment, les débats interpersonnels philosophiques, spirituels, sont ouverts. On peut discuter. Face aux gens de bonne foi, j'explique avec plaisir mon cheminement. Mais en faire un débat public et politique, c'est de l'instrumentalisation politique - pour ne pas faire face aux vrais sujets qui sont le terrorisme, le chômage - où on déshumanise les femmes qui le portent.

(Libération, le 8 avril 2016)

nous observons la présence de la répétition, qui est un phénomène de type réticulaire engageant le niveau de la phonie, du lexique, de la syntaxe et du texte. C'est ainsi que le substantif au pluriel *les femmes* employé dans les articles choisis, de la manière suivante « il y a des femmes…. Nous sommes des femmes…il y a des centaines de femmes » signifie une manière de s'auto-inclure, c'est une expression d'appartenance à une catégorie de genre, une façon d'exprimer le fait d'être solidaire aux femmes représentées.

La stratégie de la contestation est ainsi réalisée par le biais de certains marqueurs d'acte illocutoire de réfutation, tels les pro-phrases de type *Non* qui est en fait un substitut d'une phrase entière *Est-ce que je porte atteinte à la liberté d'autrui ? Non.* Ce type de substitut de pro-phrase négatif réfute un énoncé qui s'est produit en préalable et selon Cristea (1971 : 215) est un indice de négation qui n'exige pas la présence obligatoire d'un autre élément pour former un énoncé complet (Raţă, 1995 : 246).

De surcroit, pour ce qui est du choix lexical, la représentation de la femme musulmane dans les articles choisis est faite par des mots tels *présumées coupables, dangereuses, stigmatisées, instrumentalisées, aliénées, portant le foulard, invisibilisées, des corps indisciplinés, pauvres femmes soumises, femmes, noires, maghrébines, musulmanes, voilées, et autres.*

Du point de vue du choix lexical, nous observons les termes du champ sémantique de la représentation de la femme musulmane dans ces discours du journal Libération.

Les récurrences des mots suivants ont été trouvé selon la technique de recherche manuelle :

1. des substantifs ou groupes nominaux tels : voile, musulmane, port du voile- 15 victime, la/les voilée(s), vision, Lutte(s), Corps de femmes,
2. des adjectifs : voilé(s), musulmane, soumises
3. des verbes : Réduire
4. des adverbes : Assez de/ d'
5. pronoms négatifs: Personne
6. élément de négation : Pas, non/ non pas- 31
7. D'autres structures : Pour en finir avec…

Dans l'exemple :

Assez d'essentialiser les femmes, assez de leur dire comment elles doivent s'habiller, comment elles doivent se libérer… (Libération, le 8 avril 2016)

nous remarquons l'emploi de la structure assez de+ verbe à l'infinitif ayant le pouvoir d'un impératif, c'est-à-dire les femmes musulmanes expriment leurs points de vue en ce qui concerne leur droit de choisir, leur besoin de défendre ce droit et le fait qu'il est temps d'achever que les autres parlent à leur place.

Nous pouvons penser aussi au fait que la femme musulmane est exaspérée de la manière dont les autres parlent à sa place et l'emploi de cette structure pourrait indiquer que c'est un excès qu'il s'est fait quant à ce sujet et qu'elles veulent que cela s'achève ! C'est par l'intermédiaire de ce moyen linguistique, la structure *assez de plus infinitif* que la réfutation est accomplie.

Dans l'exemple suivant :

La question, c'est celle du droit. En France, aujourd'hui, est-ce que quand je porte mon foulard je contreviens à la loi ? Est-ce que je porte atteinte à la liberté d'autrui ? Non.

(Libération, le 8 avril 2016)

la stratégie employée est celle de contestation, qui est accomplie par l'emploi du substitut prophrase négatif *non* en réalisant le rejet du point de vue énoncé dans l'assertion.

Tout se passe comme s'il n'y avait personne sous le "voile", pas d'être humain capable de réfléchir, de sentir, et de s'exprimer.

(Libération, le 13 mars 2019)

Dans l'exemple *ci-dessus la contestation est faite à travers de l'emploi du substitut nominal personne. Celui-ci est utilisé pour infirmer l'assertion et il exprime l'absence de tout être humain, sous le voile, conformément au discours choisi.*

Du point de vue syntaxique nous remarquons les prophrases qui représentent une phrase entière et qui peuvent apparaitre seules ou dans l'accompagnement d'un autre élément, soit un adverbe, une locution adverbiale, une séquence lexicalisée, un adjectif, un groupe prépositionnel.

L'exemple suivant :

Chez les conservateurs, le port du voile est considéré comme obligatoire. Mais ce n'est pas tout ou rien. (Libération, le 15 mars 2024)

sur le port du voile chez les conservateurs fait voir des dynamiques de genre complexes et des enjeux identitaires. Dans ce contexte, le voile est souvent interprété comme un symbole de conformité aux normes de genre religieuses et culturelles. C'est toujours la stratégie de la contestation qu'on découvre dans cet exemple et elle est réalisée par l'intermédiaire du substitut nominal *rien* qui exprime la négation ou l'absence d'une chose.

Conclusions

L'analyse discursive des articles sélectionnés fait voir que la représentation de la femme musulmane dans le journal Libération est souvent représentée par des discours qui emploient la technique de réfutation.

Pour ce qui est du champ sémantique de la représentation de la femme musulmane, il se caractérise par l'existence des termes variés mais qui ont la tendance à renforcer une image négative, souvent en opposition à des valeurs laïques et égalitaires.

De surcroit, l'emploi des marqueurs de négation tels que *non*, *pas*, *rien* et *personne* dans les discours des journalistes ont une certaine influence dans la construction d'une image dévalorisante de la femme musulmane, vue comme une figure qui soulève des problèmes dans les débats de l'espace public.

Les propositions négatives des discours analysés sont souvent employées ayant le but de contester des idées préconçues et ont l'intention de mettre en évidence une volonté de déconstruction de certains mythes qui entourent la femme musulmane.

En guise de conclusion, cette étude met en évidence une représentation complexe et souvent contradictoire de la femme musulmane, où les procédés linguistiques et les choix de nature sémantique jouent un rôle essentiel afin de construire son image dans l'espace public.

BIBLIOGRAPHY

Amossy, R. (2005). « 4. De l'apport d'une distinction : dialogisme vs polyphonie dans l'analyse argumentative », Jacques Bres éd., Dialogisme et polyphonie. Approches linguistiques. De Boeck Supérieur, 2005, pp. 63-73.

Amossy, R. « Faut-il intégrer l'argumentation dans l'analyse du discours ? Problématiques et enjeux », Argumentation et Analyse du Discours [En ligne], 9 | 2012, mis en ligne le 15 octobre 2012, consulté le 1 mai 2024. URL : http://journals.openedition.org/aad/1346 ; DOI : 10.4000/aad. 1346

Aristote (2007). « Réfutations sophistiques ». Dans Aristote. 2007. Organon VI. Paris : Librairie Philosophique J. Vrin.

Blackburn, P. (1994). Logique de l'argumentation. Saint-Laurent (Québec) : Editions du Renouveau Pédagogique, Inc.

Callebaut, B. (1991). La négation en français contemporain, Une analyse pragmatique et discursive, Bruxelles, AWLSK, Paleis der Academien.

Danon-Boileau, L. « La négation : de l'absence au refus, et du refus à l'absence », Linx [En ligne], 5 | 1994, mis en ligne le 18 juillet 2012, consulté le 29 Avril 2024. URL : http://journals.openedition.org/ linx/1205 ; DOI : 10.4000/linx.1205

Ducrot, O. (1984). Le Dire et le dit, Paris, Minuit. (1993), article « Enonciation », Encyclopaedia Universalis. Langue française, n° 94, mai 1992.

Larrivée, P. (2005). « 20. Les voix de la polyphonie négative », Jacques Bres éd., Dialogisme et polyphonie. Approches linguistiques. De Boeck Supérieur, pp. 313-322.

Losier, G. (1989). « Les mécanismes énonciatifs de la réfutation ». Revue québécoise de linguistique, 18(1), 109–127. https://doi.org/10.7202/602642ar

Meddeb, R. (2014). Muslim women representations in the daily newspaper La Libre Belgique. ESSACHESS - Journal for Communication Studies, 7(2), 27-35. https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-413301

Moeschler, J. (1982). *Dire et contredire*. Pragmatique de la négation et acte de réfutation dans la conversation. Consulté le 22 avril 2024. URL : http://dx.doi.org/10.13140/2.1.2688.2885

Moeschler, J. (1994). Structure et interprétabilité des textes argumentatifs. In: *Pratiques : linguistique, littérature, didactique*, n°84, 1994. pp. 93-111. DOI : https://doi.org/10.3406/prati.1994.1731

Nølke, H. (1992). « Ne... pas : négation descriptive ou polémique? Contraintes formelles sur son interprétation » In: Langue française, n°94, 1992. Les négations. pp. 48-67; doi : https://doi.org/10.3406/lfr.1992.5802

Sirdar-Iskandar, C. (1988). Assez et l'argumentation. *Zeitschrift Für Französische Sprache Und Literatur*, *98*(3), 225–236. http://www.jstor.org/stable/40617310

Villemin, F. (2021). *La réfutation chez Diderot* : le discours du philosophe dans la polémique religieuse. Linguistique. Université Nancy 2, 2011. Français. ffNNT : 2011NAN21024ff. Fftel-01749103f

Zéhenne, C. « Identités sociales et discursives du sujet parlant. Charaudeau Patrick (dir.), 2009, l'Harmattan, 231 pages », *Communication & langages*, vol. 166, no. 4, 2010, pp. 180-181

Salavastru, C. (2010). Mic tratat de oratorie ("Petit traité d'art oratoire"). Iasi: Editura Universităţii "Al. I. Cuza"

http://icar.cnrs.fr/dicoplantin/

THE SYMBOLISM OF FUNERARY RITES. ANCIENT PRACTICES. APPOINTED TIMES FOR REMEMBRANCE (COMMEMORATION OF THE DEAD)

Liviu Olteanu
PhD Student, University of Craiova

Abstract: The mythology of death in Antiquity varied significantly across different cultures, with many ancient civilizations developing complex beliefs and traditions related to the afterlife. In ancient Greek culture, death was personified by the deity Thanatos, while Hades, the god of the underworld, presided over the souls of the deceased. Funeral rituals, such as burial and offerings, were essential to ensuring a peaceful journey to the afterlife.
In Ancient Rome, there was a belief in the soul's continued existence after death, and the reverence for ancestors (particularly through the ancestral cult) was a fundamental aspect of Roman social-religious life. Ancient Egypt is renowned for its numerous practices of preparing for the afterlife, all centered around Osiris, the god of death, with the judgment of the soul overseen by Anubis, who weighed the heart of the deceased against a feather, the symbol of truth.
Mesopotamian civilizations, such as the Sumerians, Babylonians, and Assyrians, viewed death as an inevitable reality. The god of death, Ereshkigal, ruled the underworld, where souls were perceived as being condemned to reside in a dark tunnel, with no hope of return or enlightenment.
In Romanian tradition, numerous beliefs surrounding funeral rituals are encountered, some of which are remarkably archaic, having survived to this day in certain remote villages. The Romanian myth of death introduces unique, unrepeatable elements that are not found in other cultures, such as specific songs, attire, and other customs dedicated to the afterlife.

Keywords: Mythology, Death, Ritual, Beliefs, Ancestors.

Introducere

Ritualul de înmormântare implică practici profund înrădăcinate în tradițiile și obiceiurile antice, având atât o dimensiune spirituală, cât și una socială. Acestea reflectă viziunea omului asupra vieții, morții și conexiunii cu lumea de dincolo. În culturile străvechi, ca și în cazul românilor, moartea este percepută ca o trecere într-o altă stare de existență. Ritualurile de înmormântare au ca nucleu credințe străvechi și obiceiuri transmise din generație în generație. Simbolistica ritualurilor funerare la români este una complexă și variată. Sufletul continuă să trăiască și dincolo de moarte, fiind însoțit de incantații, jertfe și ofrande pe care le regăsim și la popoarele din antichitate. Credința în nemurire era centrală, iar ritualurile aveau scopul de a ajuta sufletul în lumea de dincolo, asigurându-i veșnicie. Rolul religiei asupra mentalității omului din antichitate a fost fundamental și a influențat profund diverse aspecte ale vieții sociale, culturale, politice și morale ale societăților respective. Religia a oferit totodată explicații și confort în legătură cu nașterea, moartea și viața de apoi. Ceremoniile funerare, miturile de creație și conceptele despre viața de după moarte au influențat modul în care oamenii percepeau existența și destinul lor. Practicile religioase, cum ar fi sacrificiile, rugăciunile și ceremoniile de inițiere, au fost esențiale pentru menținerea ordinii sociale și pentru transmiterea tradițiilor.

Simbolistica vieții de dincolo, prin practici religioase marchează ideea că sufletul continuă să existe după moarte. Viața de dincolo devine simbolul nemuririi, conceptul sugerând o depășire a limitărilor fizice și materiale ale existenței umane, influențând soarta individului. Conceptul despre reîncarnare și viața de dincolo simbolizează un ciclu continuu de vieți și existențe, punându-se accent pe evoluția sufletului prin experiențe unice. Diverse

religii oferă perspective diferite asupra vieții de dincolo. De exemplu, în creștinism, se vorbește despre rai și iad; în hinduism și budism, se discută despre karma și reîncarnare. [1]

Ritualul funebru la indo-europeni

Multe dintre vechile religii indo-europene erau politeiste, venerând un panteon de zei și zeițe. Acest panteon varia de la o cultură la alta. Existau adesea zeități legate de forțe ale naturii, cum ar fi soarele, luna, cerul, pământul și apa. Religia indo-europeană cuprinde multe mituri despre creația lumii, ciclurile vieții și moartea, precum și legende legate de eroi și zei. Ritualurile erau esențiale în practicile religioase, incluzând ofrande, sacrificii și ceremonii pentru a asigura binecuvântarea divinităților. Multe culturi indo-europene aveau o concepție despre suflet și viața de apoi, cu variații în ceea ce privește destinul sufletului după moarte. Pentru cehi, divinitatea care patrona lumea subpământeană era *Velinas*[2] sau întâlnită sub denumirea de *Volos*. La mesopotanieni, avem divinitatea *Nergal*, zeul morții, a lumii de dincolo. Totodată, zeul *Othin* este descris ca fiind patronul zeilor nordici, iar credințele legate de cultul său sunt numeroase. Acesta este asociat și cu înțelepciunea, vindecarea, poezia și alfabetul runic. El este înfățișat cu o față cu un singur ochi și este cunoscut pentru căutarea lui pentru cunoaștere și putere. Originea acestuia este islandeză, fiind zeul principal al victoriei în lupte. Simbolul se concentrează asupra unei figuri mitologice, corbul, iar arma sa este o suliță cioplită. Zeul *Othin* poate fi reprezentat asemenea unui șaman; există anumite conexiuni cu literatura, având legături cu divinitatea *Freyja*.[3]

Conceptul de moarte a fost influențat de diverse mitologii și credințe, iar popoarele indo-europene au avut practici funerare elaborate.

Cultul morților la greci

Cultul morților în Grecia antică era un aspect fundamental al religiei și culturii, având rădăcini adânci în tradițiile lor. Grecii percepeau moartea nu ca pe un sfârșit al existenței, ci ca pe o transformare într-o altă formă de viață. Ritualurile funerare erau esențiale pentru a asigura o trecere lină în lumea de dincolo. Acestea includeau spălarea și îmbălsămarea corpului, îmbrăcarea acestuia în haine ceremoniale, ofrandele aduse. *Hades*, în mitologia greacă, reprezintă zeul morții și stăpânul morții lumii de apoi. Este unul dintre cei trei frați ai lui *Zeus* și *Poseidon*, urmașul lui *Cronos*. În timp ce *Zeus* a devenit zeul cerului, iar *Poseidon* zeul mării, *Hades* a fost asociat cu lumea subterană, unde sufletele celor decedați își găseau liniștea. Hades avea regatul său, cunoscut sub numele de Infern, în care sălășluiesc sufletele morților. Acest loc avea anumite locuri, precum câmpia *Ashodel*, *Tartarul* (un loc de pedeapsă) și *Elysium* (un loc de odihnă și recompensă pentru cei virtuoși. *Hades* nu era considerat un zeu de temut, ci mai degrabă avea sarcina de a menține ordinea în lumea de apoi. Este asociat cu numeroase simboluri precum corbul sau câinele cu trei capete care păzea

---

[1] Jean Delumeau, *Religiile lumii*, traducere de Angela Pagu, Carol Litman, Rodica Buburuzan, Bogdan Budes, Constantin Lucian, Florentina Vișan, Iulia Waniek, Toader Saulea, Carmen Stoean, București, Editura Humanitas, 1993, pp.441-443.

[2] *Spirite ale morților, asupra cărora domnea marele zeu al cerului nocturn, Velinas, care, precum în mitul germanic al vânătorilor sălbatici, lupta în trupe zgomotoase pe cerul de furtună.*
Velinas, Stăpân peste Veles, adică stăpânul spiritelor eroilor morți, Velinas reprezenta marele zeu al întunericului și al boltei cerești, corespondent al zeului suveran Uranos-Varuna-Odhinn. Forma împreună cu zeul cerului diurn Dievos un cuplu antitetic, precum la indieni Varuna cu Mitra. Velinas era stăpânul cuvântului activ (magia) și poate și stăpânul apelor primordiale. Numit și Pikulas, Piktis, Patollo, zeul mânios ca Wotan germanic, el putea provoca prin mâniile sale furtuni teribile. Era chior și vizionar. Era și zeul animalelor cu coarne. A fost identificat de creștini cu diavolul, dar a supraviețuit în creștinism sub o altă formă: Sfântul Blaise, Jean Vertemont, *Dicționar al mitologiilor indo-europene*, traducere de Doina Lica, Lucian Pricop, Timișoara, Editura Amarcord, 2000, p.328-329.

[3] Michael Jordan, *Dictionary of gods and goddesses*, New York, Editura Facts On File, Inc, 1993, pp.236-237.

porțile regatului său. De asemenea, în mitologie, *Hades* a jucat un rol important în povestea lui *Persefona*, o nimfă răpită de el, devenind astfel regina lumii subpământene. În general, *Hades* era o figură complexă, simbolizând nu doar moartea, ci și ideea de transformare și reîncarnare în mitologia greacă. [4]

La egipteni, *Anubis* era o figură centrală, asociat în principal cu procesul de mumificare și cu viața de apoi. *Anubis* este adesea reprezentat cu capul unui șacal, simbolizând atât străvechea asociere a acestor animale cu mormintele. Acesta avea rol de protector al mormintelor și totodată fiind și ghidul sufletelor decedate spre lumea de dincolo. Se credea că el conduce sufletul la judecata finală, unde inima acestuia era cântărită. În mitul de bază, sufletul defunctului era dus în fața zeului *Osiris,* iar *Anubis* cântărea inima acestuia. [5]

Violeta Ionescu în *Sărbătorile Antichității*, marchează ziua de 29 octombrie-1 noiembrie ca fiind o perioadă dedicată unei divinități a morții: „Anual, la sfârșitul perioadei de revărsare a Nilului, egiptenii îl celebrau cu mare fast pe *Osiris*, zeul morților, dar și al vegetației care moare în timpul revărsării Nilului și renaște primăvara, după ce a stat un timp în pământ, precum grăunțele semănate. El era întruchiparea naturii care moare spre a renaște. Odată cu el era celebrată și perechea lui, Isis, zeița fertilității. *Osiris* era însăși esența regalității, simbolizând regele care a murit și revine la viață prin urmaș- o reprezentare dramatică ce reactualiza istoria sa mitică și a fiului său, Horus. […] Cultul lui *Osiris* a început la *Abydos* și s-a extins în tot Egiptul. Ca și *Isis*, era și el fiul lui *Geb*. După un mit secundar, a avut înfățișare de om și era înalt de peste 5 metri. Diodor din Sicilia susține că a fost un erou civilizator care i-a învățat pe oameni să cultive grânele ce creșteau amestecate cu buruienile, dar și pentru ca *să nu se mănânce între ei*. Grecii l-au identificat cu *Serapis,* pe care, în sec. III î.Hr., Ptolemeu Soter l-a ridicat la rangul de mare zeu național (susținând că a văzut statuia zeului în vis)."[6]

Pentru egipteni, procesul de a fi pregătit pentru viața de după moarte începea încă din timpul vieții pământești. Fiecare persoană avea sarcina de a se pregăti pentru călătoria sa în lumea de apoi, unde ar fi trebuit să se prezinte în fața zeilor și să-și susțină judecata inimii.

În *Dicționarul de simboluri*, Hans Biesderman descrie simbolurile morții în diferite epoci, precum: „Pe pietrele funerare antice, pe lângă reprezentările celor morți adesea pot fi văzute chiar bocitoare cu capul acoperit de voaluri sau, mai rar, un geniu cu torța cu flacăra micșorată, sau o capsulă de mac, simbol al somnului. Un simbol sugestiv al morții sunt scheletele și capul de mort (acesta din urmă fiind chiar cel de al șaselea semn astral din calendarul aztec, Miquiztli), oasele putând redeveni simboluri ale învierii viitoare: Oase uscate , ascultați cuvântul Domnului: Iată, Eu voi face să intre în voi duh și veți învia... și oasele au început să se apropie, fiecare os la încheietura sa... Și a intrat în ei duhul și au înviat și mulțime foarte multă de oameni s-au ridicat pe picioarele lor. […] În mitologia islamică moartea unui om este simbolizată prin îngerul morții, *Israfil*, așezat lângă tronul lui Allah și ridicând de pe jos acele frunze ale arborelui lumii pe care sunt scrise numele oamenilor a căror moarte Allah o hotărăște (prin urmare frunzele respective au căzut pe jos)."[7]

Zeul *Thanatos* a fost pentru greci personificarea morții. El este adesea descris ca un zeu blând și calm, contrastând cu *Hades*, care este zeul lumii subterane și al morții. *Thanatos* este reprezentat cel mai adesea ca un tânăr frumos, cu aripi, și este adesea asociat cu simboluri care evocă somnul și liniștea. Deși Thanatos este o figură importantă în mitologia greacă, el neavând o viziune foarte bine definită în practicile religioase ale grecilor antici,

[4] Arthur Cotterell, *Dicționar de mitologie*, traducere de traducere de Elena I. Burcalu, București, Editura Enciclopedic, 2002, p.156.
[5] Victor Kernbach, *Dicționar de mitologie generală*, București, Editura Albatros, 1983, p.52.
[6] Violeta Ionescu, *Sărbătorile Antichității*, Galați, Editura Axis Libri, 2009, pp.287-288.
[7] Hans Biedermann, *Dicționar de simboluri,* traducere de Dana Petreche, Vol. II, București, Editura Saeculum I.O, 2002, pp.404-405.

fiind mai mult o idee abstractă decât o divinitate în sensul clasic. Este menționat în diverse lucrări literare, inclusiv în *Iliada* lui *Homer* și este adesea asociat cu ideea de moarte inevitabilă.[8]

În Antichitate, multe culturi și civilizații aveau zeități asociate cu moartea și lumea de dincolo. Fiecare dintre aceste zeități reflectă viziuni diferite asupra morții, având roluri esențiale în ritualurile și credințele religioase ale culturii respective.

Moartea în cultura vechilor romani

În mitologia romană, *Pluton*[9] este zeul subteran și al morții, echivalentul lui Hades din mitologia greacă. Numele său provine din latinescul *Pluto,* care este derivat din cuvântul grecesc *Plouton*, însemnând cel care oferă bogățiile pământului. *Pluton* este adesea reprezentat ca un bărbat cu barbă bogată și purtând o coroană sau un cercel ce simbolizează puterea sa asupra bogățiilor subterane. Deasemenea, el este asociat cu un simbol important, precum ciclopul care ține în mână o broască țestoasă sau un corn al abundenței. Deși își avea reședința în tărâmul subteran, adesea descris ca fiind un loc întunecos și sumbru, *Pluton* nu este văzut în mod tradițional ca un zeu malefic. În schimb, el joacă un rol crucial în ciclul vieții și al morții, asigurând ordinea în lumea de dincolo și protejând sufletele. Acesta este căsătorit cu *Persefona*, care petrece o parte din an alături de el în lumea de suprafață, simbolizând astfel schimbările sezoniere și ciclul agrar. De asemenea, *Pluton* este asociat și cu fertilitatea sau bogățiile. Cultul său era practicat în mod frecvent, iar venerarea acestui zeu sublinia importanța unei relații armonioase cu divinități subterane, în vederea prosperității pământului și a bunăstării în viața de zi cu zi.[10]

Moartea în cultura romană antică a implicat numeroase credințe, ritualuri și obiceiuri care reflectau valorile și filosofia societății romane. Romanii aveau o viziune dual asupra morții, îmbinând aspecte atât spirituale, cât și materiale. Aceștia credeau în viața de după moarte, existând diverse culturi și practici rituale legate de moarte, cum ar fi cultul strămoșilor: spiritele lor trebuiau onorate prin ceremonii și ofrande, iar neîndeplinirea acestor rituali putea aduce dezastre asupra familiei. În ceea ce privește practicile funerare, la moartea unei persoane, familia organiza o serie de ritualuri, precum pregătirea corpului sau îmbălsămarea. Moartea era văzută ca o parte inevitabilă a vieții, fiind însoțită de reflecții asupra valorilor vieții și a virtuților umane.[11] În mitologia sumeriană, mitul zeiței *Inana* reprezintă coborârea în Infern, unde ea călătorește pentru a-și vizita sora, *Ereshkigal*, „zeița sumeriană a Infernului, fiica zeului *Enlil*, căsătorită cu fratele ei *Nergal*. Considerată, ca stăpână a lumii infernale, o divinitate cumplită, nedreaptă și necruțătoare, necunoscând mila sau dragostea, era în concepția întregii Mesopotamii deopotrivă spaima oamenilor și a zeilor. Un mit arată ca fiind singura care, din ură și orgoliu, n-a participat la un ospăț al tuturor zeilor, e rugată cel puțin să contribuie cu o parte din alimentele necesare, dar îl trimite la ospăț pe demonul ciumei *Namtar,* o figură monstruoasă și dezgustătoare. Deși în miturile mesopotamiene existau niște raporturi riguros protocolare între zeii cerești și zeii infernali, întemeiate pe respectul reciproc și pe o politețe ceremonioasă, totuși de astădată ceilalți zei se înfurie și trimit, ca represalii împotriva surorii lor *Ereshkigal,* pe zeul războiului *Nergal;* rezultatul intervenției sale militare de o cruntă violență are efect contrariu: zeița se îndrăgostește de el și îl cere în căsătorie, iar zeul, venit s-o ucidă, începe s-o iubească și îi

[8] Victor Kernbach, *Dicționar de mitologie generală*, București, Editura Albatros, 1983, p.689.
[9] Gheorghe Guțu, *Dicționar latin român*, Ediția a-II-a, București, Editura Humanitas, 2003, p. 1011.
[10] Victor Kernbach, *Dicționar de mitologie generală*, București, Editura Albatros, 1983, pp. 560-561.
[11] Michael Jordan, *Gods and goddesses*, New York, Editura Facts On File, Inc., 1993, p.248.

devine soț. Babilonienii au preluat-o aidoma. Asirienii, hiperbolizând simbolul morții din acest mit, o numeau *Doamna din Irkalla, regina popoarelor*."[12]

Ritualul funebru și la daci a fost un aspect esențial al culturii și spiritualității lor. Mormintele dacilor erau adesea marcate prin tumuli sau movile, iar unele dintre ele conțineau bogate ofrande alimentare. În ceea ce privește ritualul de doliu, acesta includea cântece, dansuri și alte forme de celebrare în amintirea defunctului. Moartea nu era văzută ca un sfârșit, ci mai degrabă ca o tranziție. Dacii aveau un cult al strămoșilor, iar memoria acestora era menținută prin ceremonii și tradiții. Contactele cu alte culturi, în special cu grecii și romanii, au influențat practicile funerare ale dacilor, aducând noi obiceiuri și ritualuri.[13]

În Roma Antică, au existat trei mari sărbători dedicate cultului și sufletelor morților: *Feralia, Parentalia* și *Lemuria*. Sărbătoarea *Feralia* dedicată spiritului morților a fost parte a festivalului Parentalia, care comemora morții și îi celebrau pe strămoșii romani. În timpul sărbătorii, romanii obișnuiau să ofere ofrande și să efectueze ritualuri. [14]

Atanasie Marian Marienescu în *Sărbătorile și datinile romane vechi* face referire la „lemurii, spirite ce umblă noaptea în figuri înspăimântătoare de năluci și de animale, și de umbrele rătăcite ale oamenilor morți înaintea zilei morții. […] Această sărbătoare s-a numit și *Lemuria*, *Lemuralia* și s-a ținut în nopțile din 9, 11, 13 mai. În februarie, la *Feralia,* poporul se apropie prin sacrificiu de moșii săi din groapă, iar Remuria din început a fost o sărbătoare a sufletelor care nu aveau liniște, și se deosebea de *Feralia* prin aceea că se credea cum că în aceste trei nopți lemurii ies noaptea din morminte și umblă în toate părțile căutându-și locuințele vechi. Pentru liniștea sufletelor, în aceste trei nopți tot stăpânul casei se scula la miezul nopții și, desculț și descins, umbla prin casă, făcând cu mâna semn, și astfel speria și pefuga (fugărea sufletele). Pe urmă își spăla mâinile în apă curată din izvor, își băga boabe de fasole neagră în gură, și umblând prin casă le arunca îndărătul său zicând: *Acestea ți le dau, și cu aceste boabe mă răscumpăr pe mine și pe ai mei, și acestea le repeta de 9 ori, fără să se uite înapoi, crezând că umbra mortului culege acele boabe*."[15]

Unul dintre cele mai importante aspecte ale morții în cultura romană a fost respectarea tradițiilor și ritualurilor funerare. Ceremoniile funerare erau elaborate și implicau diferite etape, cum ar fi pregătirea trupului, procesiuni funerare sau diverse ritualuri de comemorare: „Romanii vechi deși nu au crezut în remunerarea sau pedeapsa după moarte, totuși și-au imaginat stări diferite pentru sufletele repauzaților, și pe cele fericite le-au numit *Lares,* pe cele nefericite, suferitoare însă, *larvae*. *Manes* cu *lares* sunt mult sinonime și sufletele *Manes* au fost venerate ca și zei. […] La moartea vreunuia din familie, așa la anul zilei morții, ori nașterii, familia avea sărbătoare privată, familială, și aceasta, pentru morți a fost încă o serbare populară și publică în februarie, ca și la capătul anului vechi, în luna curățitoare; dar serbarea pentru familie ținând mai multe zile, s-au numit *Dies parentales* și *Parentalia*. Zilele acestea au ținut din 13 februarie până inclusiv la 20 februarie și le-a serbat fiecare familie din Roma și din Italia, pentru toți morții săi."[16]

Lares erau zei ai casei și ai familiei, fiind considerați protectori ai locuinței și ai proprietății. Aceștia erau străjerii divini ai căminului familial, responsabili de bunăstarea și siguranța membrilor familiei: „spiritul bun al strămoșului întemeietor, care apără familia urmașilor săi, căminul, ogorul, via, cetatea, etc., reprezentat printr-o statuetă în atriu, căruia i

[12] Victor Kernbach, *Dicționar de mitologie generală*, București, Editura Albatros, 1983, p. 195.
[13] Violeta Ionescu, *Sărbătorile Antichității*, Galați, Editura Axis Libri, 2009, p. 211.
[14] George Poboran, *Sărbătorile romane și române*, Slatina, Tipografia și Legătoria de cărți C. Constantinescu, 1914, p.79.
[15] Atanasie Marian Marienescu, *Sărbătorile și datinile romane vechi*, Vol. I, București, Editura Saeculum I.O, 2008, p.145-146.
[16] *Idem*, pp.84-85.

se aduceau ofrande la zile importante."[17] Pe de altă parte, *Manes* erau spiritele strămoșilor decedați, venerați și cinstiți pentru rolul lor în viața familiei. Cultul *Manes* avea loc cu precădere în cadrul funeraliilor și al aniversării morților, fiind considerați cei care veghează asupra celor dragi și le ofereau protecție spirituală: „*mani* (sufletele celor morți, părinți și rude, considerați ca spirite binefăcătoare- *cei buni*)."[18] Legătura dintre *Lares* și *Manes* era una complementară, *Lares* reprezentând prezentul și viitorul familiei, în timp ce *Manes* reprezentau trecutul și memoria strămoșilor. *Parentalia*, o sărbătoare străveche din Roma Antică, ce derivă din latinescul *parentalis*, „al părinților, al părinților morți: *parentales umbrae*, umbrele părinților."[19]

În Roma Antică, creștinismul nu era încă o religie majoritară, iar credințele legate de moarte erau influențate de politeismul roman. Romanii considerau că sufletul decedatului trebuia să fie ghidat spre lumea de dincolo de către un anumit zeu sau entitate divină. De aceea, jertfele și sacrificiile în cinstea morților era o practică des întâlnită.

***Soroacele*, tradiții străvechi în cadrul pomenirii morților**

Unul dintre cele mai străvechi obiceiuri care se regăsesc în cadrul tradițiilor de pomenire a morților sunt *Soroacele*. Cunoscute în credințele românilor reprezentând o perioadă în care se aduc jertfe în amintirea celor plecați din lumea viilor, acest obicei se practică din cea de a treia zi în care a avut loc înmormântarea și până la pomana de șase săptămâni (patruzeci de zile). În acest interval de timp, se obișnuiește să se aducă *apele* (căratul apelor de către trei fete sau de o bătrână văduvă, în cazul în care, în sat nu mai sunt copile) și în fiecare dimineață are loc la tămâiatul de către o femeie care să îndeplinească tot acest ritual. Pentru a înțelege mai exact ce presupun *Soroacele*, cea mai plauzibilă explicație este legată de parastasele recunoscute de fețele preoțești, în care se pomenește defunctul în anumite perioade de an. Însă, termenul pe care îl cercetăm noi se concentrează strict perioadei menționate mai sus, din momentul în care a avut loc ritualul înmormântării. Ceea ce este interesant în cadrul *Soroacelor* sunt jertfele care se aduc mortului, ca de exemplu: un număr foarte mare de colaci rituali care diferă de la sat la sat (variază între 60-120 colaci), nelipsiții colaci mari dedicați divinităților și anumite ofrande alimentare și materiale: „La trei zile se face pomana de trei zile și se dau haine peste masă unei femei sau unui bărbat după cum a fost mortul, un rând de haine. Ciomagul îl ia omul acasă. În trei seri la rând, după înmormântare, înainte de scăpătatul soarelui, vine cineva numit de familie să mănânce cinișoara, mâncare aleasă. Atunci, în a treia seară, îi dă o masă cu față de masă, scaun, castron, farfurie cu mâncare, trei colaci, o cană cu vin. […] 44 colaci, din care 22 cu floare și 22 crestați, împărțiți dintr-un ciurel (sită); ultimul colac se dă împreună cu sita și șervetul. Tot atunci se dă și un rând de haine. […] După înmormântare, o fetiță cară apă la mai multe case. La șase săptămâni, într-o zi de sâmbătă, se sloboade apa. Se duce la pârâu cu patru colaci, oală cu tămâie pentru tămâierea locului, un brăduț mic cu cârpă, bomboane. Se aduce și un copil martor. Se ia puțină apă în garnița cu care a cărat apă pentru mort șase săptămâni și se varsă. Colacii se dau copilului iar bradul, înfipt acolo, se tămâie șase săptămâni de către o femeie plătită."[20]

Doliurile, în percepția oamenilor din viața rurală, simbolizează despărțirea sufletească și trupească de persoana dragă, reflectată atât prin mijloacele exterioare (îmbrăcăminte), cât și prin anumite ritualuri ce țin de starea de spirit. De remarcat, vestimentația femeilor vârstnice,

[17] Gheorghe Guțu, *Dicționar latin român*, Ediția a-II-a, București, Editura Humanitas, 2003, p. 748.
[18] *Idem*, p.798.
[19] *Idem*, p. 941.
[20] ***, *Sărbători și obiceiuri*, Vol. I, Oltenia, București, Editura Enciclopedică, 2001, pp. 206-207.

care, datorită respectului față de defunct, continuă să păstreze doliurile până la sfârșitul vieții. Baticele negre care erau purtate și date de pomană trebuiau să îndeplinească condiția de a nu fi cumva tivite; se împart undeva la nouă astfel de batice, pentru ca mortul să poată plăti vămile pe lumea cealaltă (pentru fiecare vamă, câte un fir rupt din basma). Amintim turtele (în număr de 12) care se dau de pomană în primele trei zile când mortul este ținut în casă, cană de pământ care se pune cu apă, pentru ca sufletul să-și adape setea.

Vestitorii, un număr de nouă colaci, care sunt însoțiți de câte o batistă, reprezintă ofrandele aduse sufletului defunctului. Imediat după înmormântare, cei rămași din familie cheamă a fată pe care o plătește pentru a da cu mătura în toată casa, aruncându-i câțiva bănuți, ca răsplată pentru sarcina îndeplinită. Colacii rituali sunt de mai multe feluri, în funcție de momentul de pomenire, însă fascinante sunt denumirile acestora, legate de subzona etnografică. În zona Oltenia, regăsim o complexitate remarcabilă a colacilor, atrăgându-ne atenția cei nouă colaci și colacul îngerului, care alcătuiesc *Sâmbecioarele* (la pomana de nouă zile). Nelipsiți sunt și cei șase colaci care se dau în cinstea mortului, *rostul colacului,* având numele divinităților: Dumnezeu, cei doi Arhangheli, Maica Domnului, și nu în ultimul rând, Iisac, dar și colacul lui Sara.[21]

Cântece funerare din cadrul ritualului de înmormântare (zona Oltenia)

Cântecul funebru reprezintă o formă de expresie muzicală ce datează de sute de ani și care își are originile în diferite culturi și civilizații. Acest cântec solemn și emoționant, compus special pentru a onora pe cei plecați din această lume, reprezintă o parte integrantă a ceremoniilor funerare din diverse comunități. Istoria cântecului funebru este strâns legată de obiceiurile și tradițiile funerare ale diferitelor popoare. Practicat în numeroase culturi din întreaga lume, acest cântec evocă tristețea, durerea și omagierea persoanei decedate. Muzica este folosită pentru a exprima păreri și trăiri pe care cuvintele nu le-ar putea reda, creând astfel un moment de reculegere profund și emoționant.

În cultura românească, cântecul funebru reprezintă o parte importantă din cadrul ritualului de înmormântare, foarte cunoscute fiind grupurile de bocitoare. Deși fenomenul bocitoarelor este perceput într-un mod tradițional și conservator, este important să înțelegem că rolul lor în societatea contemporană se schimbă și evoluează odată cu transformările dinamice ale culturii și ale relațiilor interumane. Zona Oltenia abundă în astfel de obiceiuri legate de cântecul funebru. Bocitoarele (în număr impar) sunt chemate în zorii zilei în care sufletul a părăsit trupul, aducând anumite cântece speciale care anunță despărțirea defunctului de lumea celor vii: Cântecul Zorile sau Cântecul Bradului.

Mihai Pop în *Obiceiuri tradiționale românești* prezintă acest aspect al cântecelor de înmormântare, enumerând: „cântecele ceremoniale- bradul, zorile, cântecul cel mare-bocetele și jocurile de priveghi. Cântecul bradului. În regiunile de munte ale Olteniei, în unele părți din Banat și în sudul Ardealului, mai cu seamă în Hunedoara, există și astăzi obiceiul ca la căpătâiul celor morți de tineri, al flăcăilor și fetelor și chiar al tinerilor căsătoriți, să se pună un brad. Obiceiul pare a fi fost răspândit altădată aproape în toată țara dar după datele de astăzi este greu să stabilim limitele lui de altădată. […] Cântecul bradului are o tematică unitară pe întreg teritoriul lui de răspândire. Formele deosebite sub care apare sunt doar variante puțin nuanțate. Iată o variantă din Gorj:

Bradule, bradule/ Cin ți-a poruncit/ De mi-ai coborât/ De la loc pietros/ La loc mlăștinos/ De la loc cu piatră/ Aicea la apă?/ Mie mi-a poruncit/ Cine-a pribegit,/ Că i-am trebuit/ Vara la umbrit,/ Iarna la scutit./ La mine-a mânat/ Doi voinici din sat/ Cu părul

[21] Cercetare și documentare teren, povestitoare Maria Vladu (zisă Roza), 81 ani și Steluța Bălan, 78 ani, sat Gogoșița, județul Dolj, din data de 04.09.2024.

lăsat/ Cu capul plecat,/ Cu roua pe față,/ Cu ceața pe brațe,/ Cu berde la brâu,/ Cu colaci de grâu,/ Cu securi pe mână,/ Merinde pe-o lună."[22]

Cântecul *Zorilor* are o mare răspândire în zona Oltenia, existând numeroase variante ce diferă în funcție de subzona etnografică. Și în partea de nord a Mehedințiului, aceste forme de cântece al marii treceri, păstrează forma autentică de vers tradițional:

„Cocoșei negri cântară/ Zorile se revărsară/ Zorilor, surorilor,/ Nu pripirăți a zori/ Până (cutare) s-o găti./ Până-n dalbă primăvară/ Și atunci și nici atunci,/ Când o face salca nuci./ Salba albă vânățăle/ Și răchita cocățăle. Scoală, (cutare), scoală,/ Și mi te mai uită/ La tine-n obor/ Să vezi ce mai vezi./ Un cal vânăcior/ Bate din picior/ Cu șaua cernită,/ Cu chinga boită,/ Scările-nnegrite/ Bate din picior."[23]

Astfel, cântecul ceremonial funebru reprezintă nu doar o formă de artă specifică, ci și o modalitate importantă de conectare cu lumea de dincolo. În cadrul ritualului care marchează ultimul prag de trecere, moartea, s-au păstrat cel mai bine atât obiceiurile, cât și repertoriul specific acestui moment. Țăranul român a știut să păstreze nealterate toate aceste credințe, din dorința de a păstra vie amintirea celor plecați în lumea fără dor.

Concluzii

Încă din cele mai vechi timpuri, popoarele antice au accentuat acest mit al morții. Cultul strămoșilor reprezintă una dintre cele mai vechi și răspândite practici spirituale ale umanității, fiind prezent în culturile din întreaga lume. Este o tradiție care privește venerarea și onorarea strămoșilor, considerați ființe sacre și adesea protectoare pentru cei aflați în viață.

Ritualul funebru este o practică încă vie în multe culturi din întreaga lume. Dincolo de ritualul în sine, se află o simbolistică profundă, care reflectă convingerile, valorile și tradițiile comunităților respective. Unul dintre simbolurile centrale are ritualului funebru este cu siguranță trecerea sau tranziția către o altă dimensiune. Ideea că moartea nu este un sfârșit, ci mai degrabă un nou început este prezentă în mentalitatea multor culturi. Ultimul drum simbolizează călătoria către lumea de apoi sau călătoria sufletului mortului către veșnicie.

Ca parte integrantă a culturii umane, de-a lungul istoriei, ritualul funebru a fost marcat de diverse practici și tradiții specifice fiecărei civilizații. Unul dintre cele mai cunoscute practici ceremoniale sunt jertfele și ofrandele, cu scopul de a îmbuna zeii și de a asigura sufletului defunctului călătoria către veșnicie. Toate aceste obiecte care se puneau în temple sau morminte ajutau la plătirea vămilor; moartea a fost privită ca o trecere către o altă viață. Să nu uităm faptul că vechile civilizații, precum cea egipteană sau greco-romană, marcau aceste credințe în cadrul sărbătorilor dedicate sufletelor morților.

Se apela la zei pentru a îndruma sufletul, iar celor din familii, le revenea sarcina de a cinsti an de an, prin anumite obiceiuri, memoria celor plecați. În tradiția românească, întâlnim o serie de ritualuri asemănătoare celor din antichitate, prin care se dorea o conexiune permanentă între cele două lumi. Simbolistica pomenirii morților este complexă, iar ofrandele, precum colacii rituali, apa sfințită, lumânarea și alte obiecte materiale, reprezintă dovada vie a faptului, că omul încearcă să asigure nemurirea pentru sufletele morților.

[22] Mihai Pop, *Obiceiuri tradiționale românești*, București, Consiliul Culturii și Educației Socialiste, Institutul de Cercetări Etnologice și Dialectologice, 1976, pp.161-162.
[23] Pavel Ciobanu, *Plaiul Cloșani*, Vol. III, Drobeta Turnu Severin, Centrul Județean de Îndrumare a Creației Populare și a Mișcării Artistice de Masă- Mehedinți, 1981, pp. 85-86.

BIBLIOGRAPHY

***, *Sărbători și obiceiuri*, Vol. I, Oltenia, București, Editura Enciclopedică, 2001, pp. 206-207.

Arthur Cotterell, *Dicționar de mitologie*, traducere de Burcalu, I, Elena, București, Editura Enciclopedic, 2002.

Biedermann, Hans, *Dicționar de simboluri*, traducere de Petreche, Dana, Vol. II, București, Editura Saeculum I.O, 2002.

Delumeau, Jean, *Religiile lumii*, traducere de Pagu, Angela, Litman, Carol, Buburuzan, Rodica, Budeș, Bogdan, Lucian, Constantin, Vișan, Florentina, Waniek, Iulia, Saulea, Toader, Stoean, Carmen, București, Editura Humanitas, 1993.

Guțu, Gheorghe, *Dicționar latin român*, Ediția a-II-a, București, Editura Humanitas, 2003.

Pavel Ciobanu, *Plaiul Cloșani*, Vol. III, Drobeta Turnu Severin, Centrul Județean de Îndrumare a Creației Populare și a Mișcării Artistice de Masă- Mehedinți, 1981.

Kernbach, Victor, *Dicționar de mitologie generală*, București, Editura Albatros, 1983.

Jordan, Michael, *Dictionary of Gods and Goddesses*, Second Edition, Facts On File, Inc, 1993.

Poboran, George, *Sărbătorile romane și române*, Slatina, Tipografia și Legătoria de cărți C. Constantinescu, 1914.

Pop, Mihai, *Obiceiuri tradiționale românești*, București, Consiliul Culturii și Educației Socialiste, Institutul de Cercetări Etnologice și Dialectologice, 1976.

Vertemont, Jean, *Dicționar al mitologiilor indo-europene*, traducere de Lică, Doina, Pricop, Lucian, Timișoara, Editura Amarcord, 2000.

Cercetare teren

Cercetare și documentare teren, povestitoare Maria Vladu (zis Roza), 81 ani și Steluța Bălan, 78 ani, sat Gogoșița, județul Dolj, din data de 04.09.2024.

NICOLAE IORGA AND THE TRANSYLVANIAN HISTORICAL WRITING. CASE STUDIES: NEAMUL ROMÂNESC ÎN ARDEAL ŞI ŢARA UNGUREASCĂ (1906); SCRISORI ŞI INSCRIPŢII ARDELENE ŞI MARAMUREŞENE (1906). ANALYSIS AND PERCEPTIONS

Andrei Mic
PhD Student, „Babeş Bolyai" University of Cluj-Napoca

Abstract: Nicolae Iorga edited numerous works on the various facets of the Romanian peasantry and, in particular, of the Transylvanian peasantry, being since his youth an active supporter of the implementation and respect of the rights, freedoms and reforms of this community. However, even today, these exegesis have not really aroused the interest of specialists to be exhaustively analyzed. Starting from these aspects, in the present paper, we propose to analyze the structure and content of the main works of Nicolae Iorga on the identity elements of the modern Transylvanian peasantry, Neamul românesc în Ardeal şi Ţara Ungurească (1906), respectively, Scrisori şi inscripţii ardelene şi maramureşene (1906). At the same time, we want to nuance not only how they were received in the Transylvanian culture of the time (1906-1913), but also in which local and foreign libraries and schools they were distributed. Our entire approach will be based on a series of primary sources such as the historian's autobiography, his correspondence and works, the Transylvanian press of the time, calendars or school yearbooks, as well as on certain Romanian and foreign secondary sources.

Keywords: Nicolae Iorga, Transylvania, Neamul românesc în Ardeal şi Ţara Ungurească, Scrisori şi inscripţii ardelene şi maramureşene, perceptions.

I. ANALIZA STRUCTURII ŞI A CONŢINUTULUI LUCRĂRILOR

Sate şi preoţi din Ardeal (1902), *Neamul românesc în Ardeal şi Ţara Ungurească* (1906), dar şi *Scrisori şi inscripţii ardelene şi maramureşene* (1906), reprezintă principalele opere ale lui Nicolae Iorga pentru reconstituirea variatelor elemente ale identităţii ţărănimii transilvănene premoderne şi moderne la nivel individual şi colectiv, formând o trilogie de pionierat a realităţilor şi sensibilităţilor satului ardelean. Totuşi, pentru relevanţa demersului nostru, ne îndreptăm atenţia asupra ultimelor două scrieri, fiind rezultatul călătoriilor sale în acest areal din anul 1905. Deşi era familiarizat cu Ardealul încă din 1898, când a început să vină în anumite oraşe pentru a cerceta documente arhivistice, a participa la evenimente sau a susţine conferinţe şi prelegeri, constatăm că itinerariile sale rurale au avut loc preponderent în august-noiembrie 1905[1].

Pe parcursul celor 23 de capitole ale celor două volume din *Neamul românesc în Ardeal şi Ţara Ungurească* (însumând 750 de pagini), tipărite la Institutul de arte grafice şi editură „Minerva" din Bucureşti (1906), polihistorul redă într-un stil amplu şi atractiv relatările sale de călătorie din Ardeal, Banat, Crişana, Maramureş, Sătmar şi Secuime efectuate cu trăsura şi trenul, inserând şi o serie de aspecte sugestive ale trecutului anumitor localităţi. Sub raport geografic, structura exegezei ne arată că el a străbătut atunci aproape integral regiunile amintite, primul volum cuprinzând în ordinea călătoriilor Cărţile (capitolele) I-X (*Ţinutul Braşovului*; *Ţinutul Făgăraşului*; *Ţinutul Sibiiului*; *Ţinutul Miercurii şi Sebeşului*; *În jurul Albei-Iulii*; *Ţinutul Orăştiei*; *Ţinutul Haţegului*; *Ţinutul Inidoarei*;

[1] Barbu Theodorescu, *Nicolae Iorga 1871-1940. Biobibliografie*, Bucureşti, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică/ Ed. Militară, 1976, pp. 26-33, 40, 42-45; Barbu Ştefănescu, „Ardealul văzut de Nicolae Iorga – o lume de sate şi preoţi", în Constantin Buşe, Constantin Găucan (coord.), *Nicolae Iorga 1871-1940. Studii şi documente*, vol. VI-VII, Bucureşti, Ed. Universităţii din Bucureşti, 2008, p. 588.

Ţinutul Devei; *Munţii Apuseni*), iar al doilea Cărţile XI-XXIII (*În Ţara Vinului*; *Ţinutul Tîrnavelor*; *Aiudul, Turda şi Clujul*; *Pe valea Someşului*; *Ţinutul Bistriţei*; *Maramureşul*; *Baia-Mare şi Chioarul*; *Sălagiul, Satmarul, Oradea-Mare*; *Ţinutul Beiuşului*; *Aradul şi împrejurimile*; *Banatul de sus*; *În Banatul de jos*; *Cu trenul prin Banat şi mijlocul Ardealului*; *Prin Secuime*). De asemenea, regăsim și o sută de fotografii alb-negru provenite majoritar de la episcopul greco-catolic al Lugojului, Vasile Hossu, dar și de la profesorul brașovean Andrei Bârseanu, care ilustrează numeroase locuri, obiecte, personalități, tradiții și obiceiuri rurale și urbane, dar și săteni din zonele vizitate/tranzitate de către istoric, formând pentru el „cea dintîi viziune complectă a acestui ţinut românesc, așa de întins și de frumos”[2]. Astfel, aceste însemnări nuanțau (uneori tranșant) în cheie politico-națională nu doar principalele trăsături istorice și geografice ale lumii populare[3], ci și multiplele dificultăți și evoluții trăite de către aceste comunități pentru a avea o identitate solidă[4], încadrându-se în generoasa literatură de călătorie transilvăneană a vremii[5].

Nicolae Iorga, ***Neamul românesc în Ardeal și Țara Ungurească (1906)***

Ambele volume erau vândute atunci separat în librării (Librăria arhidiecezană din Sibiu, Librăria Diecezană din Caransebeș, Librăria „A. Mureșianu” din Brașov, Librăria M. Onișor din Năsăud, Librăria Seminarială din Blaj, Librăria „Tribunei” din Arad) la prețul de 2.50 coroane austro-ungare[6]. Ele erau distribuite inclusiv în anumite biblioteci școlare ca

[2] Nicolae Iorga, *Neamul românesc în Ardeal şi Ţara Ungurească*, vol. I, București, Institutul de arte grafice și editură „Minerva”, 1906, pp. 7 *sqq*; Idem, *Neamul românesc în Ardeal şi Ţara Ungurească*, vol. II, București, Institutul de arte grafice și editură „Minerva”, 1906, pp. 391 *sqq*; Idem, *Orizonturile mele. O viaţă de om aşa cum a fost*, ediție îngrijită, note, comentarii de Valeriu Râpeanu și Sanda Râpeanu. Studiu introductiv de Valeriu Râpeanu, București, Ed. Minerva, 1984, p. 243.

[3] Mircea Anghelescu (editor), *Călători români şi călătoriile lor în secolul al XIX-lea*, antologie, prefață și note de Mircea Anghelescu, Iași, Ed. Polirom, 2018, pp. 15-16.

[4] Radu Mârza, *Călători români privind pe fereastra trenului. O încercare de istorie culturală (1830-1930)*, cuvânt-înainte de Ovidiu Ghitta, Iași, Ed. Polirom, 2020, pp. 121-122, 128-129.

[5] A se vedea: Augustin Paul, *Între Someș și Prut*, București, Institutul de Arte Grafice și Editură Minerva, 1905; Ion Codru Drăgușanu, *Călătoriile unui romîn ardelean în ţară şi în străinătate (1835-44)*, ediție prefăcută în stilul literar de astăzi de Constantin Onciu tipograf, cu o prefață de N. Iorga, Vălenii de Munte, Ed. tipografiei Societății „Neamul Românesc”, 1910; Silvestru Moldovan, *Ardealul*, 2 vol., ediția a 2-a augmentată a unei părți din „Țara Noastră”, Brașov, Ed. Librăriei Ioan I. Ciurcu, 1911-1913; Constantin Stere, *Patru zile în Ardeal*, București, Ed. Librăriei H. Steinberg & Fiu, 1916.

[6] *Telegraful Român*, anul LIV, nr. 52, Sibiu, Editura și tiparul tipografiei arhidiecezane, 13/26 Maiu 1906, p. 232; *Foaia Diecezană*, anul XXI, nr. 47, Caransebeș, Tiparul și editura Tipografiei diecezane, 19 Noiemvrie 1906, p. 8; *Gazeta Transilvaniei*, anul LXIX, nr. 48, Brașov, Tipografia A. Mureșianu, 2 (15) Martie 1906, p. 3; *Unirea*, anul XVI, nr. 11, Blaj, Tipografia Seminariului archidiecesan, 17 Martie 1906, p. 88; *Revista Bistriței*, anul III, nr. 21, Bistrița, Tipografia G. Matheiu, 8 Iunie (26 Maiu) 1907, p. 3; *Tribuna*, anul XII, nr. 280, Arad, 17/30 Decemvrie 1908, p. 8.

Biblioteca Centrală a Colegiului Național „Andrei Șaguna” din Brașov[7] sau Biblioteca elevelor Școlii Civile de Fete a Asociațiunii din Sibiu, unde puteau fi consultate de către elevi și profesori[8], dar și în societăți literare ca Societatea de Lectură „Inochențiu M. Clain” din Blaj[9]. Ulterior, observăm că cel puțin un exemplar din edițiile lor *princeps* au ajuns și în biblioteci străine ca Bayerische Staatsbibliothek din München, British Library din Londra, Columbia University Libraries din New York sau Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ din Budapesta[10].

Apariția volumului I a fost semnalată chiar și într-un număr al periodicului parizian *Le Courrier Européen* (16 martie 1906), fiind astfel introdus publicului francez și celui occidental[11]. Deși editorii unui calendar sibian (1907) justificau transcrierea notelor brașovene și făgărășene „pentru ca cetitorii noștri se-și potă forma o idee despre valorea opului și modul de scriere al dlui Iorga”[12], iar lucrarea a fost republicată antum și postum în trei ediții (1939, 2005, 2009)[13], alături de reiterarea parțială a relatărilor în alte lucrări îngrijite de Mihai Berza, Victoria Nedel și Lucian Cursaru[14], cartea nu prea a stârnit nici până astăzi interesul specialiștilor de a fi analizată exhaustiv. Potențialul său insuficient explorat este cu atât mai surprinzător, cu cât firul narativ al însemnărilor îmbină armonios colocvialul și științificul[15], ironia și nostalgia, naționalismul culturalizator și spontaneitatea[16]. Totodată, istoricul britanic Alex Drace-Francis a catalogat-o printre operele esențiale ale literaturii de călătorie românești și est-europene dintre anii 1850-1918[17], iar părintele N. Steinhardt nuanța sugestiv că Iorga ne oferea aici impresia că era omniprezent, „simultan în mai multe locuri (căci, altminteri, cum ar fi cercetat și învățat *pe dinafară* toate bibliotecile, toate arhivele, toate instituțiile […] și toate lăcașurile de cult, toate gropnițele și toate monumentele?)”[18]. Totuși, Diana Mishkova, Marius Turda și Balázs Trencsényi au considerat lucrarea drept

[7] Virgil Onițiu, *Anuarul XLII al Gimnaziului Gr.-Or. Român din Brassó (Brașov) al Școalei Reale și al Școalelor Centrale Primare pe al 56-lea an școlar 1905-1906*, Brassó (Brașov), Tipografia A. Mureșianu, 1906, p. 89.

[8] Vasile Bologa, *Anuarul școalei civile de fete cu internat și drept de publicitate a „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român” din Nagyszeben (Sibiiu), pe anul școlar 1905/1906*, Nagyszeben (Sibiiu), Tiparul tipografiei arhidiecezane, 1906, p. 50.

[9] *Unirea*, anul XVI, nr. 37, Blaj, Tipografia Seminariului Arhidiecezan, 8 Septemvrie 1906, p. 290.

[10] *Worldcat*, https://search.worldcat.org/title/923876693, accesat la 19.04.2024.

[11] *Le Courrier Européen*, troisième année, no. 11, Paris, 16 Mars 1906, p. 174.

[12] *Calendariu pe anul comun dela Christos 1907. Întocmit după gradurile și clima Ungariei și a României*, anul al cincideci și șeselea, Sibiu, Editura și tiparul tipografiei archidiecesane, 1907, pp. 142-147, 183.

[13] Nicolae Iorga, *Neamul românesc în Ardeal și Țara Ungurească la 1906*, București, Ed. Ministerului de Interne, 1939; Idem, *Neamul românesc în Ardeal și Țara Ungurească la 1906*, ediție îngrijită și prefață de I. Oprișan, București, Ed. Saeculum I.O., 2005; Idem, *Neamul românesc în Ardeal și Țara Ungurească la 1906*, ediție îngrijită și prefață de I. Oprișan, București, Ed. Saeculum I.O., 2009.

[14] Idem, *Pagini alese*, vol. 1, antologie și studiu introductiv de M. Berza, București, Editura pentru literatură, 1965, pp. 176-210; Idem, *Priveliști din țară*, cuvânt înainte de Zoe Dumitrescu-Bușulenga, ediție îngrijită, note, glosar, indice și tabel biobibliografic de Victoria Nedel, București, Editura pentru turism, 1974, pp. 166-218; Idem, *Pagini alese din însemnările de călătorie prin Ardeal și Banat*, 2 vol., ediție îngrijită, prefață și tabel cronologic de Lucian Cursaru, București, Ed. Minerva, 1977.

[15] Alexandru Istrate, „Călătoria”, în vol. Sorin Mitu (coord.), *Enciclopedia imaginariilor din România. Imaginar istoric*, vol. III, Iași, Ed. Polirom, 2020, p. 326.

[16] Doris Mironescu, „Către o tipologie a jurnalului de călătorie în literatura română”, în vol. Marius-Radu Clim, Ofelia Ichim, Doris Mironescu, Ioana Repciuc (editori), *Memorialistica românească: teorie și istorie literară*, București, Ed. Tracus Arte, 2020, p. 277; Barbu Theodorescu, *Nicolae Iorga*, p. 188.

[17] Alex Drace-Francis, „Romanian Travel Writing”, în vol. Wendy Bracewell, Alex Drace-Francis (editors), *A Bibliography of East European Travel Writing on Europe*, Budapest/New York, CEU Press, 2008, p. 383.

[18] N. Steinhardt, *Între viață și cărți*, ediție îngrijită, studiu introductiv, note, referințe critice și indici de George Ardeleanu. Repere biobibliografice de Virgil Bulat, Iași, Ed. Polirom, 2010, p. 68.

antimodernistă datorită binecunoscutului naționalism conservator și rasist al polihistorului, similar viziunii lui Aurel C. Popovici, Ion Dragoumis sau Roman Dmowski[19].

Pe de-o parte, informațiile istorice ale cărții asupra localităților nu dețin nici aparat critic, nici paternitate bibliografică cunoscută, anumiți specialiști lansând recent ipoteza că principala sa sursă ar fi exegeza lui Samuil Micu, *Istoria și lucrurile și întâmplările românilor*[20]. Pe de altă parte, ambele volume constituie o sinteză culturală, interdisciplinară, „cu tendințe de misionarism național și politic”[21], „o carte de luptă”, dar și un izvor de istorie orală, editat „în tehnica reportajului celui mai direct”[22]. Ea demonstra încă de atunci dorințele polihistorului de propășire a unirii naționale[23], de scoatere din localism și plasare a trecutului ardelean la scară largă pentru înțelegerea sa inteligibilă[24].

Trecând la lectura celor 13 capitole ale ambelor volume de *Scrisori și inscripții ardelene și maramureșene* (totalizând 639 de pagini), editate la Atelierele grafice Socec & Comp. din București (1906) în „format cuart mare [cu] hârtie fină”, remarcăm că Nicolae Iorga a reușit să valorifice alfabetic o cantitate impresionantă de izvoare din arhivele și bisericile localităților vizitate în itinerariile sale, notând cu conștiința limitelor cercetării că „pe cît mi-au îngăduit timpul și mijloacele bănești, am căutat să văd toate bisericile mai vechi, și am copiat din ele, iarăși, în măsura puterilor mele”. Primul volum debutează cu o prefață generoasă, alcătuită din șapte părți, în care Iorga nu doar că a analizat sursele, ci a și sumarizat activitatea Companiei Grecilor din Sibiu, evoluția românilor ortodocși din Făgăraș, proprietățile deținute de anumiți hațegani în Țara Românească, dar și trecutul ecleziastic al maramureșenilor din Evul Mediu și până în modernitate. Tot aici, au fost repertoriate atât într-un capitol distinct (*Archiva românească a Companiei Grecilor Sibiului*), cât și în secțiunea *Anexe* (structurată în nouă unități), 530 de documente din arhivele Companiei Grecilor din Sibiu, Bisericii Neunite și Corporației Pielarilor din Făgăraș, Vicariatului Unit al Hațegului, Școlii Românești din Rășinari, colecției private a familiei Budai din Deva, parohiei maramureșene din Giulești și ale domeniului Beiușului, acoperind perioada 1680-1847[25].

Volumul II concentrează 16 manuscrise și 52 de tipărituri ecleziastice datate din secolul XV și până în 1837 prezentate la Expoziția din Sibiu (1905), 759 de inscripții transcrise de către istoric din grafie chirilică în română de pe cărțile vechi și obiectele bisericești, dar și scrisorile episcopului Dionisie Novacovici din arhivele budapestane. Pentru elaborarea tablei numelor de la finalul volumului, polihistorul a beneficiat de sprijinul profesorului sibian Onisifor Ghibu, însă, din anumite motive, o parte a documentelor, care redau inclusiv aspecte mai mult sau mai puțin surprinzătoare ale vieții cotidiene țărănești (divorțuri, ocazii festive, religiozități, romantisme, violențe etc.), nu au fost descrise complet sau chiar nu mai există astăzi. Ambele volume, constituind volumele XII-XIII din seria sa de

[19] Diana Mishkova, Marius Turda, Balázs Trencsényi (editors), *Anti-modernism. Radical revisions of collective identity*, Budapest/New York, CEU Press, 2014, pp. 27, 71.

[20] Maria Crăciun, „Preoți în sate din Ardeal: Adam Theodor, paroh la Turdaș, scaunul Orăștiei (1897-1938)”, în vol. Ionuț Costea, Radu Mârza, Valentin Orga (coord.), *Pasiune și rigoare. Noi tentații istoriografice. Omagiu profesorului Ovidiu Ghitta*, Cluj-Napoca, Ed. Argonaut & Mega, 2022, p. 42.

[21] Doru Radosav, „Școala critică” și urmașii ei”, în vol. Idem (coord.), *Istoriografia românească*, București, Ed. Academiei Române/Ed. Univers Enciclopedic Gold, 2019, p. 202.

[22] N. Iorga, *Scrisori către Catinca 1900-1939*, editate de Andrei Pippidi, cu un cuvânt înainte de Liliana Iorga-Pippidi, București, Ed. Minerva, 1991, p. 72.

[23] Pompiliu Teodor, *Nicolae Iorga și istoria Transilvaniei. Câteva repere*, în „Revue de Transylvanie”, tomul 1, nr. 1, Cluj-Napoca, Fundația Culturală Română, 1991, p. 15.

[24] I. Oprișan, „O carte care a înrâurit istoria”, în Nicolae Iorga, *Neamul românesc în Ardeal și Țara Ungurească la 1906*, ediție îngrijită și prefață de I. Oprișan, București, Ed. Saeculum I.O., 2009, p. 6.

[25] Nicolae Iorga, *Scrisori și inscripții ardelene și maramureșene*, vol. I, București, Atelierele grafice Socec & Comp., 1906, pp. II *sqq*; *Gazeta Transilvaniei*, anul LXIX, nr. 281, Brașov, Tipografia A. Mureșianu, 21 Decemvrie 1906, p. 4.

Studii și documente cu privire la istoria românilor, erau vândute atunci separat în librării și redacții jurnalistice (Librăria „A. Mureșianu" din Brașov, Librăria Arhidiecezană din Sibiu, Librăria M. Onișor din Năsăud, redacția *Revașului* din Cluj) la prețul de 3.50 – 4 lei[26].

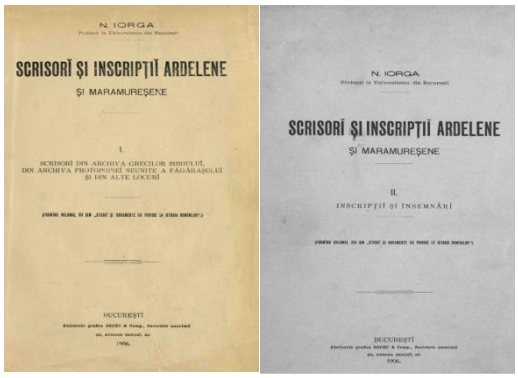

Nicolae Iorga, *Scrisori și inscripții ardelene și maramureșene (1906)*

Deși nu a mai fost reeditată, observăm că această exegeză era disponibilă atunci și în fondurile Bibliotecii Centrale a Colegiului Național „Andrei Șaguna" din Brașov[27] sau ale Bibliotecii elevelor Școlii Civile de Fete a Asociațiunii din Sibiu[28], regăsindu-se treptat și pe rafturile francezilor și germanilor la biblioteca Sorbonne Université din Paris, Bayerische Staatsbibliothek din München sau la Staatsbibliothek zu Berlin[29].

II. RECEPTAREA LUCRĂRILOR ÎN CULTURA TRANSILVĂNEANĂ MODERNĂ (1906-1913)

Odată cu analiza sumară a conținutului scrierilor de față, ne întrebăm cum au fost acestea văzute în ambianța culturală transilvăneană de la începutul secolului XX? Mai întâi, constatăm că redacțiile ziarelor *Drapelul*, *Gazeta Transilvaniei* și *Telegraful Român* știau încă de la sfârșitul anului 1905 că *Neamul românesc în Ardeal și Țara Ungurească* era sub tipar. Primul nota că istoricul „prepară acum o carte despre populațiunea română a țerilor coroanei sftului Ștefan", al doilea că „nu numai că a adunat materialul, der l'a și aranjat și pregătit pentru tipar deja în cursul căletoriei sale", iar ultimul că „tipografia „Minerva" din București va da pe sema noastră […] doue volume, în care se va vorbi despre „*Neamul*

[26] Nicolae Iorga, *Scrisori și inscripții ardelene și maramureșene*, vol. II, București, Atelierele Grafice Socec & Co., 1906, pp. 1 *sqq*; *Gazeta Transilvaniei*, anul LXIX, nr. 281, Brașov, Tipografia A. Mureșianu, 21 Decemvrie 1906, p. 4; *Telegraful Român*, anul LIV, nr. 82, Sibiu, Editura și tiparul tipografiei arhidiecezane, 27 Iulie (9 August) 1906, p. 356; *Revașul*, anul IV, nr. 49, Cluj, Tipografia „Carmen" Petru P. Barițiu, 15 Decemvrie n. 1906, p. 196; *Revista Bistriței*, anul III, nr. 42, Bistrița, Tipografia G. Matheiu, 16 (3) Novembre 1907, p. 3; Toader Nicoară, *Transilvania la începutul timpurilor moderne (1680-1800). Societate rurală și mentalități colective*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 2001, pp. 107-108, 157, 169; Eva Mârza, *Nicolas Iorga et le livre roumain ancien*, în „Transylvanian Review", vol. XVIII, no. 4, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, 2009, p. 148.

[27] Virgil Onițiu, *Anuarul XLIII al Gimnaziului Gr.-Or. Român din Brassó (Brașov) al Școalei Reale și al Școalelor Centrale Primare pe al 57-lea an școlar 1906-1907*, Brassó (Brașov), Tipografia A. Mureșianu, 1907, p. 136.

[28] Vasile Bologa, *Anuarul școalei civile de fete cu internat și drept de publicitate a „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român" din Nagyszeben (Sibiiu), pe anul școlar 1906/1907*, Nagyszeben (Sibiiu), Tiparul tipografiei arhidiecezane, 1907, p. 43.

[29] *Worldcat*, https://search.worldcat.org/title/163084037, https://search.worldcat.org/title/895359301, https://search.worldcat.org/title/251221622, accesat la 19.04.2024.

românesc în Ardeal" […]. Autorul acestor doue volume este dl *N. Iorga* [...], făcend studii și adunând material pentru aceste cărți"[30].

În presa și intelectualitatea ardeleană a epocii, lucrarea a fost receptată ambivalent. Pe de-o parte, membrii Societății Studențești Petru Maior din Budapesta, C. Bucșan și T. Crașovan, au dezbătut cartea în cadrul unor ședințe literare (1906), dar fără să dispunem de opinia lor. De asemenea, redactorii unor ziare ca *Biserica și Școala* sau *Revașul* apreciau idealizator demersul ca „un monument, prin duhul său și materialul adunat pentru cunoașterea și înțelegerea poporului românesc, pentru educațiunea lui, pentru închegarea lui", în care „ne dă completă descrierea stărilor în care se găsește neamul nostru". N-au lipsit nici autori ca Andrei Bârseanu și Octavian C. Tăslăuanu, care lăudau această apariție editorială deoarece ne oferă „icoane vii despre viața noastră de pe atunci", „care ar trebui să se găsească în biblioteca fiecărui cărturar", iar un corespondent al *Tribunei* arădene chiar a fost stimulat în urma parcurgerii exegezei să viziteze Gherla (1911) pentru a descoperi „ce față poate să aibă acest oraș în care este semănat sâmburele dătător de viață al unei dieceze din care fac parte sute de mii de români". Pe de altă parte, au existat și voci care fie erau nemulțumite (redacția *Revașului* clujean) de dificultatea achiziționării cărții datorită circulației sale deficitare în librării[31], fie au contestat/completat impresiile sale asupra unor varii aspecte.

De pildă, în numerele 9-11 ale gazetei arădene *Biserica și Școala* (1906), redactorii, dincolo de elogierea personalității istoricului, au criticat afirmațiile sale asupra jurisdicției sârbești și a vechimii Episcopiei Aradului și a Mănăstirii Hodoș-Bogrog, percepându-le „ori pripite, ori întemeiate pe o prea largă încredere în informațiuni prea puțin temeinice, luate dela informatori nu destul de orientați poate; sau întemeiate pe reflexiuni formate". Pornind de la informațiile regăsite în relatările de călătorie ale istoricului turc Evliya Çelebi, memoriul lui Moise Nicoară, monografia Aradului a lui Sándor Márki și în *Enciclopedia Română* a lui Corneliu Diaconovich, ei au susținut teza originii pur românești a ambelor instituții ecleziastice[32].

Fără a oferi detalii suplimentare, numărul 48 al ziarului arădean *Tribuna* (1906) reproducea sub titlul „Constatări triste" un fragment din exegeză asupra analfabetismului ridicat și a maghiarizării bisericii, școlii și sătenilor din localitatea maramureșeană Vișeu. Totodată, numerele 18-19 și 20-21 din *Revașul* (1906) considerau o „afacere penibilă" și „o neiertată greșală" critica *Gazetei de Duminecă* față de pasajul din carte privind banca „Silvania" din Șimleu deoarece nu doar că istoricul, de fapt, a apreciat-o, dar redactorii nici măcar nu au citit lucrarea. Aceste constatări reies și din răspunsul vehement al istoricului dintr-o scrisoare din 24 aprilie 1906 (redată în *Revașul*), spunându-le că gestul lor era „ceva fără pereche în presa românească din părțile D-voastre". Nu în ultimul rând, numărul 123 al *Gazetei Transilvaniei* (1906) blama „superficialitatea jignitoare" și informarea incorectă reieșită din relatările istoricului asupra evoluției românilor din comitatul Inidoarei (Hunedoarei), în timp ce numărul 76 din *Telegraful Român* (1906) publica articolul *Examen religios la încheierea căsătoriilor țărănești din veacurile trecute*, în care presbiterul Tr.

---

[30] *Drapelul*, anul V, nr. 125, Lugoj, Tipografia Carol Traunfellner, 29 Octombrie (11 Novembrie) 1905, p. 2; *Gazeta Transilvaniei*, anul LXVIII, nr. 259, Brașov, Tipografia A. Mureșianu, 25 Noemvrie (8 Decemvrie) 1905, p. 3; *Telegraful Român*, anul LIII, nr. 113, Sibiu, Editura și tipariul Tipografiei archidiecesane, 22 Octobre (4 Novembre) 1905, p. 474.

[31] Nicolae Iorga, *Pentru țăranul român*, Sibiu, Ed. Asociațiunii „Astra", 1931, p. 7; *Biserica și Școala*, anul XXX, nr. 11, Arad, Tiparul și editura tipografiei arhidiecesane, 12/25 Martie 1906, pp. 1-2; *Gazeta Transilvaniei*, anul LXXI, nr. 49, Brașov, Tipografia A. Mureșianu, 1 (14) Martie 1908, p. 3; *Revașul*, anul IV, nr. 7, Cluj, Tipografia „Carmen" Petru P. Barițiu, 24 Februarie n. 1906, p. 27; *Tribuna*, anul X, nr. 237, Arad, 21 Decembrie 1906 (3 Ianuarie 1907), p. 4; *Ibidem*, anul XV, nr. 139, Arad, „Tribuna" Institut Tipografic, Nichin și Cons., 26 Iunie v. (9 Iulie n.) 1911, p. 5; *Luceafărul*, nr. 23, Sibiu, Tiparul lui W. Krafft, 1911, p. 533.

[32] *Biserica și Școala*, anul XXX, nr. 9, Arad, Tiparul și editura tipografiei arhidiecesane, 26 Februarie v. (11 Martie n.) 1906, pp. 1-2; *Ibidem*, nr. 10, 5/18 Martie 1906, pp. 1-2; *Ibidem*, nr. 11, 12/25 Martie 1906, pp. 1-2.

Scorobeț a corectat consemnările dintr-o lucrare a canonicului mitropolitan Augustin Bunea asupra anului morții unor vlădici ardeleni pornind de la cercetarea sa din cimitirul sibian unde se aflau pietrele de mormânt, dar și de la cartea polihistorului[33].

Două momente mai dificile s-au produs și între anii 1908-1909, când *Gazeta Transilvaniei* anunța că lucrarea a fost retrasă și interzisă spre comercializare în Ungaria de către guvernul budapestan[34], iar autoritățile austro-ungare chiar l-au declarat pe Nicolae Iorga *persona non grata*, interzicându-i până în 1913 să intre în imperiu[35]. Deși ziarul brașovean nu ne oferă alte detalii, o posibilă explicație a primei decizii ar fi atitudinea general nestatornică a istoricului asupra maghiarilor și a originii secuilor ardeleni pe fondul naționalismului său virulent, pe care o întâlnim și în cadrul cărții[36]. Criticarea bilingvismului asimetric, a maghiarizării onomasticii etnicilor, magazinelor și localităților românești transilvănene[37] sau a marginalizării românilor și rutenilor maramureșeni de către maghiari, reprezintă un laitmotiv al atitudinii sale[38], care, după cum bine știm, a evoluat ulterior spre susținerea unor raporturi româno-maghiare favorabile[39]. De altfel, polihistorul, fiind conștient și obișnuit deja cu asemenea reacții, nota în prefața primului volum că „toate părțile acestei scrieri au fost întîmpinate cu tăcere sau cu batjocuri […]. Nu odată mi s'a spus că n'am dat atîta cît aștepta unul sau altul […]". Tot aici, el și-a justificat limitele acestui demers prin timpul și bugetul său relativ limitat[40].

Alături de presă, la fel de concludentă este și corespondența întreținută de către Nicolae Iorga cu intelectualitatea ardeleană a vremii asupra lucrării. De pildă, într-o scrisoare trimisă din Caransebeș (23 ianuarie 1906), profesorul bănățean Dimitrie Cioloca îl informa pe istoric că s-a epuizat foarte rapid întregul stoc din primul volum al cărții la Librăria Diecezană din oraș. La scurt timp, în epistola din 3 aprilie 1906, George Pop de Băsești i-a solicitat lui Iorga să-i expedieze cinci exemplare ale lucrării, iar în alta din 10 ianuarie 1907, preotul Ion Rafiroiu din Cernatul de Jos dezaproba considerațiile cărții asupra comunității sale românești[41].

Cu toate că nu a avut parte de reacții la fel de numeroase ca această exegeză, volumele de *Scrisori și inscripții ardelene și maramureșene* au fost receptate mai pozitiv în gazete ca *Biserica și Școala* („o carte prețioasă"), *Revașul* („note pline de evlavie, de duioasă credință")

---

[33] *Tribuna*, anul IX, nr. 48, Arad, Tipografia George Nichin, 9/22 martie 1906, p. 4; *Revașul*, anul IV, nr. 18-19, Cluj, Tipografia „Carmen" Petru P. Barițiu, 12 Maiu n. 1906, p. 71; *Ibidem*, nr. 20-21, 2 Iunie n. 1906, p. 80; *Gazeta Transilvaniei*, anul LXIX, nr. 123, Brașov, Tipografia A. Mureșianu, 4 (17) Iunie 1906, p. 2; *Telegraful Român*, anul LIV, nr. 76, Sibiu, Editura și tiparul tipografiei arhidiecezane, 13/26 Iulie 1906, p. 328.

[34] *Gazeta Transilvaniei*, anul LXXI, nr. 49, Brașov, Tipografia A. Mureșianu, 1 (14) Martie 1908, p. 3.

[35] Cornelia Bodea, Radu Ștefan Vergatti, *Nicolae Iorga în arhivele vieneze și ale siguranței regale (1903-1914)*, București, Ed. Mica Valahie, 2012, pp. 94-161, 213-215 *passim*.

[36] Gusztáv-Mihály Hermann, *Cronici și documente controversate privind istoria secuilor. Fragmente și interpretări*, Cluj-Napoca, Ed. Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale, 2017, pp. 73-75.

[37] Ágoston Berecz, *The Politics of Early Language Teaching. Hungarian in the primary schools of the late Dual Monarchy*, Budapest, Pasts Inc., 2013, p. 40; Idem, *Empty Signs, Historical Imaginaries. The Entangled Nationalization of Names and Naming in a Late Habsburg Borderland*, New York, Bergahn Books, 2020, pp. 128, 167, 179, 181.

[38] Robert Nemes, *Another Hungary. The Nineteenth-Century Provinces in Eight Lives*, Stanford, Stanford University Press, 2016, pp. 103, 263; Nuanțarea atitudinii sale la Zoltán Tóth, *Iorga Miklós és a székelyek román származásának tana*, în „Erdélyi Múzeum", anul XLVI, nr. 1-7, Kolozsvár, Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Rt., 1941, pp. 265-281; Ambrus Miskolczy, *Paradoxes of and about Nicolae Iorga: On the History of Rumanians in Transylvania and Hungary*, în „Hungarian Studies", vol. 11, no. 2, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1996, pp. 221-251.

[39] Sorin Mitu, *Românii și ungurii. Un război imagologic de o mie de ani (cu o continuare virtuală până în anul 2100)*, Iași, Ed. Polirom, 2024, p. 284.

[40] Nicolae Iorga, *Neamul românesc în Ardeal...*, vol. I, pp. 5-6.

[41] Barbu Theodorescu, *Scrisori către N. Iorga*, vol. 2, București, Ed. Minerva, 1979, pp. 72, 237, 415-416.

sau *Revista Bistriţei* („peste măsură de interesante") pentru contribuția adusă trecutului ecleziastic transilvănean[42]. De aceeași primire s-a bucurat și în rândul intelectualilor ardeleni precum Constantin Moisil, care, într-o scrisoare trimisă din Tulcea istoricului (22 februarie 1906), admira volumul II pentru „farmecul că conțin informațiuni despre patria mea ardeleană"[43], Luca Rusu, care o cataloga drept deschizătoare de noi demersuri științifice, sau Ștefan Pop, care îi mulțumea pentru reconstituirea genealogiei familiei Fogarasy prezentă în lucrare. Totodată, cartea a ajuns la scurt timp de la apariție să fie citată în publicațiile comerciale și ecleziastice ale unor autori ca Augustin Bunea, Al. T. Dumitrescu, Ioan Rațiu sau Zenovie Pâclișanu. Nu în ultimul rând, alți analiști ca Onisifor Ghibu (29 noiembrie 1906) sau Ioan Lupaș (8 decembrie 1906) fie i-au solicitat epistolar lui Iorga lucrarea, fie au primit-o în dar, polihistorul trimițându-i din București o scrisoare istoricului bistrițean Iulian Marțian (13 noiembrie 1906), în care l-a recompensat cu volumul II ca mulțumire pentru împrumutarea și trimiterea unor cărți și documente arhivistice. De altfel, Ioan Lupaș a evaluat al doilea volum într-un număr al revistei sibiene *Luceafărul* (1907), precizând că „prin mulțimea lucrurilor noi, ce ne dă, ni se lămurește din ce în ce, tot mai deplin, icoana traiului greu și zbuciumat al preoților și sătenilor noștri"[44]. Totuși, cercetători ca Ela Cosma ne-au atras recent atenția (cu argumente solid documentate) că, deși istoricul a avut meritul de a valorifica aici anumite izvoare rășinărene inedite, a emis afirmații controversate privind autenticitatea, conținutul și cronologia lor[45].

Trecând peste erorile și ilizibilitățile sale inerente, acest instrument util de cercetare pentru analiștii interesați de patrimoniul bibliologiei ecleziastice ne arată nu doar anumite aspecte specifice situației de atunci sau chiar mai vechi a civilizației rurale, ci și „zelul preoților, strădania lor de a-și dota bisericile, bunăstarea și dărnicia enoriașilor și munificiența imperială" manifestate în Transilvania încă din premodernitatea iluministă (secolul al XVIII-lea)[46].

O analiză comparativă plastică, dar pertinentă, a ambelor scrieri, o întâlnim într-o recenzie din *Răvașul*, semnată de protopopul greco-catolic al Clujului, Elie Dăianu (1907). Ca un corolar, înaltul ierarh afirma că dacă *Neamul românesc în Ardeal și Țara Ungurească* evidențiază cu lirismul și subiectivismul istoricului „toată variația desfătătoare a unui ținut ardelenesc", în *Scrisori și inscripții ardelene și maramureșene,* observăm cum „cărțile acelea zdrențuite, cu slove împletecite și aruncate, cuprind pe lângă învățăturile cunoscute ale bisericei noastre […] pomeniri de nume, de oameni, de fapte și întâmplări, cari desvălesc

---

[42] *Biserica și Școala,* anul XXX, nr. 49, Arad, Tiparul și editura tipografiei arhidiecezane, 3/16 Decemvrie 1906, pp. 1-3; *Revașul,* anul IV, nr. 47-48, Cluj, Tipografia „Carmen" Petru P. Bariţiu, 8 Decemvrie n. 1906, p. 190; *Revista Bistriţei*, anul III, nr. 48, Bistrița, Tipografia G. Matheiu, 15/2 Decembre 1906, p. 3.

[43] N. Iorga, *Corespondență*, vol. II, ediție, note și indici de Ecaterina Vaum, București, Ed. Minerva, 1986, pp. 329-330.

[44] Augustin Bunea, *Mitropolitul Sava Brancovici,* Blaj, Tipografia Semin. arhidiecezan, 1906, pp. 6-7; *Luceafărul*, anul VI, nr. 1, Sibiu, Tiparul lui W. Krafft, 1 Ianuarie st. v. 1907, pp. 19-20; *Revista politică și literară*, anul I, nr. 6, Blaj, Tipografia Seminariului Arhidiecezan, Februarie 1907, p. 184; *Ibidem*, anul II, nr. 10, Blaj, Tipografia Semin. teol. gr.-cat., Ianuarie 1910, p. 299; Al. T. Dumitrescu, *Psaltirea Scheiană*, în „Tribuna", anul XI, nr. 273, Arad, 12/25 Decemvrie 1907, p. 1; Ioan Rațiu, *Piața Blajului înainte de 1800*, în „Unirea", anul XXII, nr. 72, Blaj, Tipografia și Librăria Semin. Teol. Gr. Cat., 9 Iuliu 1912, p. 7; Zenovie Pâclișanu, *„Palinodiam non cano". Răspuns păr. dr. Ștefan Pop*, în „Cultura Creștină", anul III, nr. 17, Blaj, Tipografia și Librăria Semin. Teol. Gr. Cat., 10 Noemvrie 1913, p. 527; Barbu Theodorescu, *Scrisori...*, pp. 119-122, 174, 189-190.

[45] Ela Cosma, „Istoricul unei controverse. Cartea Ocolniţă din Răşinari (1488) şi extrasul actului de danie (1383). Originale pierdute şi copii târzii sau falsuri de secol XVIII?", în vol. Marius Câmpeanu (coord.), *Studii și comunicări ştiinţifice I. Lucrările Sesiunii anuale a Muzeului Judeţean de Istorie și Arheologie Maramureș*, Cluj-Napoca, Ed. Argonaut, 2020, pp. 65-68.

[46] Greta-Monica Miron, *Viață parohială și diversitate confesională în Transilvania secolului al XVIII-lea. Studiu de caz: uniți și ortodocși din comitatul Dăbâca*, Cluj-Napoca, Ed. Mega, 2015, p. 34.

colțuri din viața apusă, desgroapă părți din lumea aceea părintească, care a născut, în a doua ori a treia generație – lumea noastră de azi”[47].

CONCLUZII

În pofida densității, idealismului și subiectivismului anumitor considerații, care pot distorsiona uneori realitatea atmosferei rurale a epocii, dar și a limbajului (parțial) arhaic și depășit al polihistorului, care poate crea anumite dificultăți de lectură și înțelegere pentru publicul larg, *Neamul românesc în Ardeal și Țara Ungurească*, respectiv, *Scrisori și inscripții ardelene și maramureșene*, constituie prin structura clară și conținutul accesibil și atractiv exegeze interdisciplinare, aflate la granița dintre mai multe discipline (etnografie, geografie, istorie, literatură, sociologie, teologie etc.).

Aceste scrieri, care au fost receptate ambivalent în presa și intelectualitatea transilvăneană modernă, ne prezintă fie critic, fie empatic, harta itinerariilor istoricului ca drum inițiatic, dar și ca întâlnire cu *Celălalt*, pentru surprinderea convingătoare a atitudinii sale asupra patrimoniului cultural rural (cărți, inscripții, monumente, obiecte etc.) și a multiplelor elemente, evenimente, flageluri, similitudini și deosebiri ale condiției țărănești ardelene de la începutul secolului XX.

Analizele și itinerariile lui Nicolae Iorga conturează imaginea arhitecturală, fizică, mentalitară și vestimentară a ruralității transilvănene, bănățene, crișene, sătmărene, maramureșene și secuiești moderne cu contrastele, frumusețile și nuanțele sale, cu individualitățile, practicile și reprezentările sale, care au contribuit treptat, dar decisiv la evoluția ei identitară în durată lungă.

BIBLIOGRAPHY

I.PRIMARY SOURCES

I.1. Presa vremii

Biserica și Școala, anul XXX, nr. 10, Arad, Tiparul și editura tipografiei arhidiecesane, 5/18 Martie 1906.

Biserica și Școala, anul XXX, nr. 11, Arad, Tiparul și editura tipografiei arhidiecesane, 12/25 Martie 1906.

Biserica și Școala, anul XXX, nr. 49, Arad, Tiparul și editura tipografiei arhidiecezane, 3/16 Decemvrie 1906.

Biserica și Școala, anul XXX, nr. 9, Arad, Tiparul și editura tipografiei arhidiecesane, 26 Februarie v. (11 Martie n.) 1906.

Drapelul, anul V, nr. 125, Lugoj, Tipografia Carol Traunfellner, 29 Octombrie (11 Novembrie) 1905.

Foaia Diecezană, anul XXI, nr. 47, Caransebeș, Tiparul și editura Tipografiei diecezane, 19 Noiemvrie 1906.

Gazeta Transilvaniei, anul LXIX, nr. 123, Brașov, Tipografia A. Mureșianu, 4 (17) Iunie 1906.

Gazeta Transilvaniei, anul LXIX, nr. 281, Brașov, Tipografia A. Mureșianu, 21 Decemvrie 1906.

Gazeta Transilvaniei, anul LXIX, nr. 48, Brașov, Tipografia A. Mureșianu, 2 (15) Martie 1906.

Gazeta Transilvaniei, anul LXVIII, nr. 259, Brașov, Tipografia A. Mureșianu, 25 Noemvrie (8 Decemvrie) 1905.

[47] *Răvașul*, anul V, nr. 1, Cluj, Tipografia „Carmen” Petru P. Barițiu, 5 ianuarie n. 1907, pp. 9, 11.

Gazeta Transilvaniei, anul LXXI, nr. 49, Brașov, Tipografia A. Mureșianu, 1 (14) Martie 1908.

Le Courrier Européen, troisième année, no. 11, Paris, 16 Mars 1906.

Luceafărul, anul VI, nr. 1, Sibiu, Tiparul lui W. Krafft, 1 Ianuarie st. v. 1907.

Luceafărul, nr. 23, Sibiu, Tiparul lui W. Krafft, 1911.

Răvașul, anul V, nr. 1, Cluj, Tipografia „Carmen" Petru P. Barițiu, 5 ianuarie n. 1907.

Revașul, anul IV, nr. 18-19, Cluj, Tipografia „Carmen" Petru P. Barițiu, 12 Maiu n. 1906.

Revașul, anul IV, nr. 20-21, Cluj, Tipografia „Carmen" Petru P. Barițiu, 2 Iunie n. 1906.

Revașul, anul IV, nr. 47-48, Cluj, Tipografia „Carmen" Petru P. Barițiu, 8 Decemvrie n. 1906.

Revașul, anul IV, nr. 49, Cluj, Tipografia „Carmen" Petru P. Barițiu, 15 Decemvrie n. 1906.

Revașul, anul IV, nr. 7, Cluj, Tipografia „Carmen" Petru P. Barițiu, 24 Februarie n. 1906.

Revista Bistriței, anul III, nr. 21, Bistrița, Tipografia G. Matheiu, 8 Iunie (26 Maiu) 1907.

Revista Bistriței, anul III, nr. 42, Bistrița, Tipografia G. Matheiu, 16 (3) Novembre 1907.

Revista Bistriței, anul III, nr. 48, Bistrița, Tipografia G. Matheiu, 15/2 Decembre 1906.

Revista politică și literară, anul I, nr. 6, Blaj, Tipografia Seminariului Arhidiecezan, Februarie 1907.

Revista politică și literară, anul II, nr. 10, Blaj, Tipografia Semin. teol. gr.-cat., Ianuarie 1910.

Telegraful Român, anul LIII, nr. 113, Sibiu, Editura și tipariul Tipografiei archidiecesane, 22 Octobre (4 Novembre) 1905.

Telegraful Român, anul LIV, nr. 52, Sibiu, Editura și tiparul tipografiei arhidiecezane, 13/26 Maiu 1906.

Telegraful Român, anul LIV, nr. 76, Sibiu, Editura și tiparul tipografiei arhidiecezane, 13/26 Iulie 1906.

Telegraful Român, anul LIV, nr. 82, Sibiu, Editura și tiparul tipografiei arhidiecezane, 27 Iulie (9 August) 1906.

Tribuna, anul IX, nr. 48, Arad, Tipografia George Nichin, 9/22 martie 1906.

Tribuna, anul X, nr. 237, Arad, 21 Decembrie 1906 (3 Ianuarie 1907).

Tribuna, anul XII, nr. 280, Arad, 17/30 Decemvrie 1908.

Tribuna, anul XV, nr. 139, Arad, „Tribuna" Institut Tipografic, Nichin și Cons., 26 Iunie v. (9 Iulie n.) 1911.

Unirea, anul XVI, nr. 11, Blaj, Tipografia Seminariului archidiecesan, 17 Martie 1906.

Unirea, anul XVI, nr. 37, Blaj, Tipografia Seminariului Arhidiecezan, 8 Septemvrie 1906

I.2. Anuare școlare, articole, calendare, corespondență, lucrări, relatări de călătorie

BOLOGA, Vasile, *Anuarul școalei civile de fete cu internat și drept de publicitate a „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român" din Nagyszeben (Sibiiu), pe anul școlar 1905/1906*, Nagyszeben (Sibiiu), Tiparul tipografiei arhidiecezane, 1906.

BOLOGA, Vasile, *Anuarul școalei civile de fete cu internat și drept de publicitate a „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român" din Nagyszeben (Sibiiu), pe anul școlar 1906/1907*, Nagyszeben (Sibiiu), Tiparul tipografiei arhidiecezane, 1907.

BUNEA, Augustin, *Mitropolitul Sava Brancovici*, Blaj, Tipografia Semin. arhidiecezan, 1906.

Calendariu pe anul comun dela Christos 1907. Întocmit după gradurile și clima Ungariei și a României, anul al cincideci și șeselea, Sibiu, Editura și tiparul tipografiei archidiecesane, 1907.

CODRU DRĂGUȘANU, Ion, *Călătoriile unui romîn ardelean în ţară şi în străinătate (1835-44)*, ediție prefăcută în stilul literar de astăzi de Constantin Onciu tipograf, cu o prefață de N. Iorga, Vălenii de Munte, Ed. tipografiei Societății „Neamul Românesc", 1910.

DUMITRESCU, Al. T., *Psaltirea Scheiană*, în „Tribuna", anul XI, nr. 273, Arad, 12/25 Decemvrie 1907.

IORGA, N., *Corespondență*, vol. II, ediție, note și indici de Ecaterina Vaum, București, Ed. Minerva, 1986.

IORGA, N., *Scrisori către Catinca 1900-1939*, editate de Andrei Pippidi, cu un cuvânt înainte de Liliana Iorga-Pippidi, București, Ed. Minerva, 1991.

IORGA, Nicolae, *Neamul românesc în Ardeal și Țara Ungurească*, 2 vol., București, Institutul de arte grafice și editură „Minerva", 1906.

IORGA, Nicolae, *Neamul românesc în Ardeal și Țara Ungurească la 1906*, București, Ed. Ministerului de Interne, 1939.

IORGA, Nicolae, *Neamul românesc în Ardeal și Țara Ungurească la 1906*, ediție îngrijită și prefață de I. Oprișan, București, Ed. Saeculum I.O., 2005.

IORGA, Nicolae, *Neamul românesc în Ardeal și Țara Ungurească la 1906*, ediție îngrijită și prefață de I. Oprișan, București, Ed. Saeculum I.O., 2009.

IORGA, Nicolae, *Orizonturile mele. O viață de om așa cum a fost*, ediție îngrijită, note, comentarii de Valeriu Râpeanu și Sanda Râpeanu. Studiu introductiv de Valeriu Râpeanu, București, Ed. Minerva, 1984.

IORGA, Nicolae, *Pagini alese din însemnările de călătorie prin Ardeal și Banat*, 2 vol., ediție îngrijită, prefață și tabel cronologic de Lucian Cursaru, București, Ed. Minerva, 1977.

IORGA, Nicolae, *Pagini alese*, vol. 1, antologie și studiu introductiv de M. Berza, București, Editura pentru literatură, 1965.

IORGA, Nicolae, *Pentru ţăranul român*, Sibiu, Ed. Asociațiunii „Astra", 1931.

IORGA, Nicolae, *Privelişti din ţară*, cuvânt înainte de Zoe Dumitrescu-Bușulenga, ediție îngrijită, note, glosar, indice și tabel biobibliografic de Victoria Nedel, București, Editura pentru turism, 1974.

IORGA, Nicolae, *Scrisori și inscripții ardelene și maramureșene*, 2 vol., București: Atelierele grafice Socec & Comp., 1906.

MOLDOVAN, Silvestru, *Ardealul*, 2 vol., ediția a 2-a augmentată a unei părți din „Țara Noastră", Brașov, Ed. Librăriei Ioan I. Ciurcu, 1911-1913.

ONIȚIU, Virgil, *Anuarul XLII al Gimnaziului Gr.-Or. Român din Brassó (Brașov) al Școalei Reale și al Școalelor Centrale Primare pe al 56-lea an școlar 1905-1906*, Brassó (Brașov), Tipografia A. Mureșianu, 1906.

ONIȚIU, Virgil, *Anuarul XLIII al Gimnaziului Gr.-Or. Român din Brassó (Brașov) al Școalei Reale și al Școalelor Centrale Primare pe al 57-lea an școlar 1906-1907*, Brassó (Brașov), Tipografia A. Mureșianu, 1907.

PAUL, Augustin, *Între Someș și Prut*, București, Institutul de Arte Grafice și Editură Minerva, 1905.

PÂCLIȘANU, Zenovie, *„Palinodiam non cano”. Răspuns păr. dr. Ștefan Pop*, în „Cultura Creștină”, anul III, nr. 17, Blaj, Tipografia și Librăria Semin. Teol. Gr. Cat., 10 Noemvrie 1913.

RAȚIU, Ioan, *Piața Blajului înainte de 1800*, în „Unirea”, anul XXII, nr. 72, Blaj, Tipografia și Librăria Semin. Teol. Gr. Cat., 9 Iuliu 1912.

STERE, Constantin, *Patru zile în Ardeal*, București, Ed. Librăriei H. Steinberg & Fiu, 1916.

THEODORESCU, Barbu, *Scrisori către N. Iorga*, vol. 2, București, Ed. Minerva, 1979.

II.SECONDARY SOURCES

ANGHELESCU, Mircea (editor), *Călători români și călătoriile lor în secolul al XIX-lea*, antologie, prefață și note de Mircea Anghelescu, Iași, Ed. Polirom, 2018.

BERECZ, Ágoston, *Empty Signs, Historical Imaginaries. The Entangled Nationalization of Names and Naming in a Late Habsburg Borderland*, New York, Bergahn Books, 2020.

BERECZ, Ágoston, *The Politics of Early Language Teaching. Hungarian in the primary schools of the late Dual Monarchy*, Budapest, Pasts Inc., 2013.

BODEA, Cornelia; VERGATTI, Radu Ștefan, *Nicolae Iorga în arhivele vieneze și ale siguranței regale (1903- 1914)*, București, Ed. Mica Valahie, 2012.

COSMA, Ela, „Istoricul unei controverse. Cartea Ocolniţă din Răşinari (1488) şi extrasul actului de danie (1383). Originale pierdute şi copii târzii sau falsuri de secol XVIII?”, în vol. Marius Câmpeanu (coord.), *Studii şi comunicări ştiinţifice I. Lucrările Sesiunii anuale a Muzeului Judeţean de Istorie şi Arheologie Maramureş*, Cluj-Napoca, Ed. Argonaut, 2020.

CRĂCIUN, Maria, „Preoți în sate din Ardeal: Adam Theodor, paroh la Turdaș, scaunul Orăștiei (1897-1938)”, în vol. Ionuț Costea, Radu Mârza, Valentin Orga (coord.), *Pasiune și rigoare. Noi tentații istoriografice. Omagiu profesorului Ovidiu Ghitta*, Cluj-Napoca, Ed. Argonaut & Mega, 2022.

DRACE-FRANCIS, Alex, „Romanian Travel Writing”, în vol. Wendy Bracewell, Alex Drace-Francis (editors), *A Bibliography of East European Travel Writing on Europe*, Budapest/New York, CEU Press, 2008.

HERMANN, Gusztáv-Mihály, *Cronici și documente controversate privind istoria secuilor. Fragmente și interpretări*, Cluj-Napoca, Ed. Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale, 2017.

ISTRATE, Alexandru, „Călătoria”, în Sorin Mitu (coord.), *Enciclopedia imaginariilor din România. Imaginar istoric*, vol. III, Iași, Ed. Polirom, 2020.

MÂRZA, Eva, *Nicolas Iorga et le livre roumain ancien*, în „Transylvanian Review”, vol. XVIII, no. 4, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, 2009.

MÂRZA, Radu, *Călători români privind pe fereastra trenului. O încercare de istorie culturală (1830-1930)*, cuvânt-înainte de Ovidiu Ghitta, Iași, Ed. Polirom, 2020.

MIRON, Greta-Monica, *Viață parohială și diversitate confesională în Transilvania secolului al XVIII-lea. Studiu de caz: uniți și ortodocși din comitatul Dăbâca*, Cluj-Napoca, Ed. Mega, 2015.

MIRONESCU, Doris, „Către o tipologie a jurnalului de călătorie în literatura română”, în vol. Marius-Radu Clim, Ofelia Ichim, Doris Mironescu, Ioana Repciuc (editori), *Memorialistica românească: teorie și istorie literară*, București, Ed. Tracus Arte, 2020.

MISHKOVA, Diana; TURDA, Marius; TRENCSENYI, Balázs (eds.), *Anti-modernism. Radical revisions of collective identity*, Budapest/New York, CEU Press, 2014.

MISKOLCZY, Ambrus, *Paradoxes of and about Nicolae Iorga: On the History of Rumanians in Transylvania and Hungary*, în „Hungarian Studies", vol. 11, no. 2, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1996.

MITU, Sorin, *Românii și ungurii. Un război imagologic de o mie de ani (cu o continuare virtuală până în anul 2100)*, Iași, Ed. Polirom, 2024.

NEMES, Robert, *Another Hungary. The Nineteenth-Century Provinces in Eight Lives*, Stanford, Stanford University Press, 2016.

NICOARĂ, Toader, *Transilvania la începutul timpurilor moderne (1680-1800). Societate rurală și mentalități colective*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 2001.

OPRIȘAN, I., „O carte care a înrâurit istoria", în vol. Nicolae Iorga, *Neamul românesc în Ardeal și Țara Ungurească la 1906*, ediție îngrijită și prefață de I. Oprișan, București, Ed. Saeculum I.O., 2009.

RADOSAV, Doru, „Școala critică" și urmașii ei", în vol. Idem (coord.), *Istoriografia românească*, București, Ed. Academiei Române/Ed. Univers Enciclopedic Gold, 2019.

STEINHARDT, N., *Între viață și cărți*, ediție îngrijită, studiu introductiv, note, referințe critice și indici de George Ardeleanu. Repere biobibliografice de Virgil Bulat, Iași, Ed. Polirom, 2010.

ȘTEFĂNESCU, Barbu, „Ardealul văzut de Nicolae Iorga – o lume de sate și preoți", în Constantin Bușe, Constantin Găucan (coord.), *Nicolae Iorga 1871-1940. Studii și documente*, vol. VI-VII, București, Ed. Universității din București, 2008.

TEODOR, Pompiliu, *Nicolae Iorga și istoria Transilvaniei. Câteva repere*, în „Revue de Transylvanie", tomul 1, nr. 1, Cluj-Napoca, Fundația Culturală Română, 1991.

THEODORESCU, Barbu, *Nicolae Iorga 1871-1940. Biobibliografie*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică/ Ed. Militară, 1976.

THEODORESCU, Barbu, *Nicolae Iorga*, București, Ed. Tineretului, 1968.

TÓTH, Zoltán, *Iorga Miklós és a székelyek román származásának tana*, în „Erdélyi Múzeum", anul XLVI, nr. 1-7, Kolozsvár, Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Rt., 1941.

III. Surse online

Worldcat – *Worldcat*, https://search.worldcat.org/title/923876693, https://search.worldcat.org/title/163084037, https://search.worldcat.org/title/895359301, https://search.worldcat.org/title/251221622, accesat la 19.04.2024.

ELEMENTS OF PHILOSOPHICAL AND THEOLOGICAL ANTHROPOLOGY IN THE WORKS OF ORIGEN AND PLOTINUS

Ionuţ – Cosmin Dincă
PhD Student, University of Craiova

Abstract: Origen and Plotinus are two great personalities of the antique thought, one belonging to the Christian world and the other to the Hellenistic tradition, but both being influenced by the Platonism of that time. While Origen tried to interpret the Scriptures using Platonic thinking, Plotinus always considered himself a successor of Plato's teachings. Both referred to the human condition from the perspective of the thinking systems they represented. For Origen, man is a trichotomous being made up of body, soul and spirit, the body being the result of the fall into sin, and before the fall man was a pre-existing intellect that was in the contemplation of God. However, Origen remains faithful to Scripture and states that man is God's creation. According to Plotinus, the world and man are emanations from the divine Principle; man consists of body and soul, but only the soul is immortal, because it is not composed, while the composed body is destined to decay and death. The body is not really part of human nature, but is only an instrument of the soul.

Keywords: anthropology, body, soul, Origen, Plotinus

Întreaga gândire antică este simultan teologică şi filosofică, şi are în centrul ei raportul dintre planul inteligibil şi sensibil al existenţei, iar această preocupare este deopotrivă întâlnită atât în spaţiul filosofic necreştin, cât şi în spaţiul creştin al Părinţilor Bisericii din primele secole ale erei noastre. În acest sens, Părinţii Bisericii din epoca primară au manifestat un interes deosebit pentru a sublinia relaţia lui Dumnezeu şi lume, dar mai ales dintre Dumnezeu şi om, aşa cum este ea prezentată în textul revelat al Scripturilor. În perioada primară a Bisericii interacţiunea dintre teologia creştină şi filosofia antică, în special de influenţă platonică, este o realitate mai mult decât evidentă. Părinţii Bisericii au folosit limbajul şi categoriile intelectuale şi filosofice ale timpului lor pentru a expune în faţa unei lumi necreştine mesajul revelat şi mântuitor al Evangheliei.

Primul mare gânditor creştin, care avea să influenţeze veacurile următoare ale teologiei creştine a fost Origen. El a expus pentru prima dată, într-o formă sistematică, doctrina creştină în celebra sa lucrare intitulată *Despre principii*. Pe de altă parte, în acelaşi timp, în spaţiul elenistic, îşi prezenta învăţăturile un alt mare gânditor al lumii, şi anume Plotin, a cărui filosofie va fi cuprinsă în lucrarea *Enneade*. Deşi gândirea teologică şi filosofică a lui Origen şi Plotin se deosebeşte în mod fundamental una faţă de cealaltă, totuşi fundamentul platonic sau faptul că amândoi au recunoscut valoarea şi au utilizat gândirea lui Platon este elementul comun dintre teologul creştin şi filosoful elenistic.

Pentru înţelegerea gândirii lui Plotin şi a lui Origen, dar şi pentru istoria filosofiei vechi, este de o importanţă vitală cunoaşterea filosofului care l-a influenţat cel mai mult pe Plotin[1], şi anume Ammonius Saccas, supranumit „Socrate" al sfârşitului de secol II, pentru că nu a lăsat nimic scris şi a avut discipoli comparabili cu Platon[2]. Gândirea lui Ammonius rămâne „ezoterică" întrucât ucenicii săi au păstrat o tăcere totală din acest punct de vedere, ceea ce face dificilă distingerea gândirii lui Amonius faţă cea a discipolilor săi. Filosofia promovată de Ammonius Saccas îşi are rădăcinile până la Filon iudeul şi chiar până la Hermes Mercurius Trismegistus.

[1] Grigorie Tăuşan, *Filosofia lui Plotin*, Editura Agora S.R.L., Iaşi, 1993, p. 16
[2] Ion Popescu, *Origene şi Plotin. Cercetare comparativă*, Ed. Paideia, Bucureşti, 2004, pp. 13

Sistemul de gândire hermetic atribuit lui Hermes Trismegistus poate fi găsit într-un mod voalat în unele scrieri sincretiste, care au apărut în secolul III d. Hr., când au trăit şi Origen şi Plotin, iar aceste idei se pot observa în filosofia plotiniană.

La şcoala neoplatonică din Alexandria Egiptului, întemeiată de Ammonius Saccas, printre discipolii acestuia, în afara lui Plotin, mai erau Herennios şi Origen, care depuseseră un jurământ în vederea păstrării secrete a maestrului lor[3].

Spre deosebire de Ammonius, Origen s-a convertit la creştinism şi considera de o importanţă vitală parcurgerea tuturor sistemelor filosofice pentru a evita haosul mental, generat de diversitatea doctrinelor filosofice premergătoare doctrinei creştine, astfel încât să iasă în evidenţă superioritatea şi adevărul revelat ale învăţăturii creştine.

De la Ammonius a preluat Origen metoda interpretării alegorice, pe care o va aplica mai târziu asupra interpretării textului biblic, dar cu toate acestea, Origen s-a străduit să fie întru totul fidel revelaţiei Sfintelor Scripturi, chiar dacă ulterior s-a dovedit că, sub influenţa filosofiei platonice, a ajuns şi la anumite concluzii teologice prin care s-a îndepărtat mult de învăţătura scripturistică. O astfel de învăţătură este tocmai pe plan antropologic, unde teologul alexandrin a vorbit despre ideea preexistenţei sufletelor sau a intelectelor, după modelul ideilor preexistente despre care vorbise Platon.

În viziunea lui Origen, intelectele preexistente au un început al existenţei lor, adică ele nu sunt eterne şi necreate, fiind astfel accidentale deoarece sunt create de către Dumnezeu, iar la început ele formau o unitate şi erau înzestrate cu libertate. Intelectele contemplau pe Dumnezeu şi erau în comuniune cu El, dar deşi au fost create neprihănite, ele nu aveau neprihănirea în mod ontologic, de aceea prin libertatea lor acestea au putut experimenta căderea atunci când nu au mai contemplat Dumnezeirea. Intelectele nu au experimentat căderea la acelaşi nivel, iar unele intelecte – cum ar fi intelectul lui Hristos – nu au experimentat căderea deloc. Intelectele cu cea mai uşoară cădere au devenit îngeri, altele – care au căzut la un nivel mai jos – au primit trupuri fizice şi au devenit oameni, iar intelectele care au căzut cel mai rău au devenit demoni[4]. Din acest motiv, intelectele care au devenit suflete umane tind să se reîntoarcă în unitatea primordială din care au căzut. Prin urmare, în antropologia lui Origen, toate intelectele sunt realităţi incorporale sau fără trupuri. În antropologia lui Origen trupul uman este rezultatul căderii, deci trupul şi materia sunt realităţi generate de păcat, adică de ruperea comuniunii cu Dumnezeu.

Pentru a integra viziunea platonică în antropologia creştină, Origen preia de la Filon iudeul ideea dublei creaţii, conform căreia cele două istorisiri din primele două capitole ale Genezei (Gen. 1, 27; 2, 7) vorbesc despre crearea omului ideal în Geneza 1, 27, care poate fi identificat cu realitatea inteligibilă, adică este vorba tocmai despre intelectele preexistente, iar în Geneza 2, 7 se vorbeşte despre crearea trupului uman sau despre unirea intelectului cu un corp fizic în urma greşelii din preexistenţă[5]. Dacă omul ideal sau spiritual este creat după chipul lui Dumnezeu, omul trupesc sau intelectul îmbrăcat cu materie este străin în totalitate de chipul lui Dumnezeu[6].

Premisele lui Origen contrazic creştinismul biblic[7], prin urmare această înţelegere a lui Origen este străină antropologiei biblice, care afirmă că materia şi trupul uman sunt creaţia lui Dumnezeu, nu rezultatul unui act de rebeliune al fiinţelor raţionale create. Dacă, pentru Origen, fiinţa umană este în primul rând o realitate inteligibilă sau spirituală, pentru învăţătura creştină omul este o fiinţă dihotomică, adică este o existenţă care are un suflet

[3] *Ibidem*, pp. 18-19
[4] *Ibidem*, pp. 89-90
[5] Pr. Dr. Vasile Răducă, *Antropologia Sfântului Grigorie de Nyssa*, E.I.B.M.B.O.R., Bucureşti, 1996, p. 69
[6] *Ibidem*, p. 67
[7] John Meyendorff, *Teologia bizantină*, trad. pr. Conf. Dr. Al. Stan , E.I.B.M.B.O.R., Bucureşti, 1996, p. 38

imaterial şi un trup material, ambele create de Dumnezeu. Pentru învăţătura creştină, păcatul nu duce la apariţia trupului, ci strică armonia iniţială dintre trup şi suflet.

Cu toate acestea, Origen afirmă că intelectele incorporale sunt totuşi realităţi create, nu necreate[8], deoarece doar Dumnezeu este necreat şi veşnic. Din acest motiv intelectele tind spre realitatea lor iniţială, aceasta fiind adevărata lor realitate, ceea ce înseamnă că trupul uman va fi cândva desfiinţat, el fiind doar rezultatul căderii, ceea ce înseamnă că în cosmologia formulată de Origen începutul trebuie să fie identic cu începutul, astfel încât toate făpturile să revină la comuniunea cu Dumnezeu şi să fie supuse lui Dumnezeu[9]. Este cunoscut faptul că, la Plotin, orice existenţă are permanent impulsul întoarcerii sale în Principul absolut, în mod ascendent şi gradual, chiar din momentul proiectării sale spre o lume inferioară.

Lumea materială – în care este inclus şi omul ca intelect transformat prin păcat într-un trup – este rezultatul căderii sau al greşelii din preexistenţă, de aceea scopul omului este dematerializarea şi reîntoarcerea la unirea cu fiinţa lui Dumnezeu[10], chiar dacă Origen nu consideră neapărat trupul ca fiind rău în sine, ci ca fiind una dintre creaţiile lui Dumnezeu, pe care textul din Geneza 1, 31 le descrie ca fiind bune[11]. Scena purificării sufletelor pentru a se reîntoarce în modul de viaţă din preexistenţă este lumea aceasta, adică lumea materială[12], iar acest lucru se face prin suferinţă.

Atât la Plotin, cât şi la Origen pot fi observate învăţăturile despre apocatastază şi ensomatoză, astfel că nu doar oamenii sunt însufleţiţi, ci şi planetele, ceea ce înseamnă că toate corpurile cereşti sau astrele nu sunt altceva decât suflete sau intelecte căzute din starea lor iniţială. Pentru Plotin s-a ajuns aici prin emanaţie, pentru Origen – care dă o atenţie deosebită libertăţii – prin păcat[13], ceea ce înseamnă că trupul este un vehicul al sufletului în antropologia origeniană[14].

Spre deosebire de Platon, Origen face o deosebire între lumea ideilor sau a raţiunilor şi lumea intelectelor preexistente. Ideile sau raţiunile sunt eterne la Dumnezeu, ele sunt aşezate în Logosul divin, adică în Fiul lui Dumnezeu, de aceea lumea este cugetată sau cunoscută din eternitate de către Dumnezeu[15], pe când intelectele sau sufletele au avut un început prin creaţie. Aceste intelecte au fost la început egale, au fost create împreună cu intelectul lui Hristos ca Om şi erau absorbite de contemplarea lui Dumnezeu[16]. La începutul lumii, Dumnezeu a populat întreaga existenţă cu inteligenţe, formând în Fiul ideile, care au fost apoi realizate de Fiul ca Agent, dar aceste inteligenţe aveau un număr limitat deoarece doar Dumnezeu este infinit[17].

Modul în care Origen descrie căderea intelectelor arată că el se foloseşte în acest demers de filosofia neoplatonică, adică antropologia lui Origen trădează o anumită influenţă emanatistă de provenienţă neoplatonică.

Chiar dacă Plotin urmează perspectiva lui Platon în ceea ce priveşte relaţia dintre spirit şi materie, el îi condamnă pe gnostici pentru că aveau o viziune absolut negativă asupra materiei şi le reproşează că nu l-au înţeles corect pe Platon, care vorbise despre faptul că

---

[8] Ion Popescu, *op. cit.*, p. 90
[9] *Ibidem*, p. 91
[10] John Meyendorff, *op. cit.*, p. 39
[11] Henri Crouzel, *Origen – personajul, exegetul, omul duhovnicesc şi teologul*, trad. Cristian Pop, Ed. Deisis, Sibiu,2014, p. 178
[12] Charles Bigg, *Creştinii platonicieni din Alexandria*, trad. Alexandru Anghel, Ed. Herald, Bucureşti, 2008, p. 209
[13] Pr. Dr. Vasile Răducă, *op. cit.*, p. 70
[14] Henri Crouzel, *op. cit.*, p. 180
[15] John Meyendorff, *op. cit.*, p. 38
[16] Ion Popescu, *op. cit.*, p. 92
[17] Charles Bigg, *op. cit.*, p. 208

materia, şi în consecinţă trupul, reprezintă o piedică în ascensiunea sufletului spre lumea inteligibilă a ideilor divine eterne. În concluzie, Plotin nu acceptă teza gnosticilor conform căreia lumea sensibilă este produsă de o putere malefică, adică de un principiu rău în sine[18], ci susţine că materia este forma cea mai îndepărtată a ieşirii Principiului divin din Sine, Principiu impersonal şi, prin urmare, distinct de Dumnezeul biblic, Care este persoană şi despre care vorbeşte Origen.

Origen a fost cel mai de succes dintre apologeţii timpurii ai creştinismului, iar sistemul său, profund spiritualist, a făcut ca religia creştină să fie acceptabilă neoplatonicilor, dar acceptarea creştinismului în termeni origenişti, nu înseamnă în mod necesar respingerea conceptelor neoplatonice fundamentale despre Dumnezeu şi lume[19].

Origen are o antropologie trihotomică, aşa cum poate fi întâlnit la Părinţii Bisericii anteriori lui, dar trihotomismul origenian este diferit de cel al lui Platon deoarece pleacă de la textul biblic, care afirmă că omul este format din trup, suflet şi duh (cf. 1 Tes. 5, 23), deci la Origen omul în structura sa psiho-somatică este trihotomic, însă la Platon nu omul, ci sufletul omului are o structură tripartită fiind format din intelect, mânie şi poftă[20]. Deşi Origen foloseşte un limbaj platonic pentru a descrie structura dihotomică a fiinţei umane, totuşi el îşi preia ideile din antropologia paulină a Noului Testament.

Duhul este elementul divin din om[21], dar nu în sens panteist ca la Plotin, ci duhul este pedagogul sufletului sau al intelectului în practicarea virtuţilor. Duhul din om este distinct de Duhul Sfânt, dar duhul omului participă la Duhul Sfânt atunci când Acesta este prezent în om. Sufletul este sediul liberului arbitru, al puterii de alegere, deci al personalităţii, deci intelectul se uneşte cu divinul[22]. Dacă duhul este elementul divin din om, în antropologia origeniană, trupul este elementul inferior care i-a fost adăugat sufletului după căderea iniţială, el este obârşia instinctelor şi pasiunilor[23].

În sistemul de gândire al lui Origen lumea superioară Îl are pe Dumnezeu - Tatăl transcendent şi incomprehensibil, iar creaturile spirituale sunt inferioare lui Dumnezeu deoarece sunt create de El ca spirite pure care participă la Logos[24]. Cu toate acestea, pentru Origen numai Dumnezeu este Spirit absolut, pe când îngerii şi sufletele oamenilor, deşi sunt realităţi inteligibile, ele au un fel de corporalitate „eterică", deci trupul este ceva specific făpturii, adică este vorba despre o corporalitate mai subtilă, aşa cum despre aer se spune că este necorporal[25]. Necorporalitatea la Origen nu înseamnă doar absenţa oricărei forme de trup, ci de multe ori se referă şi la lipsa dorinţelor nelegitime ale trupului, ceea ce înseamnă că are şi un sens moral, fiind aplicat celor care au ajuns la desăvârşirea duhovnicească[26], de aceea sufletul este mereu disputat între spirit şi atracţia trupului pământesc[27].

Logosul lui Dumnezeu, printr-o economie educativă, oferă fiinţelor umane libertatea convertirii la Dumnezeu şi a pocăinţei pentru a fi astfel restabilite în starea iniţială de spirite pure[28]. Marele teolog alexandrin nu vede, însă, restaurarea fiinţei umane ca un rezultat autonom al efortului uman, ci are mereu în vedere lucrarea mântuitoare realizată de Hristos,

---

[18] Ion Popescu, *op. cit.*, p. 93
[19] John Meyendorff, *op. cit.,* p. 38
[20] Henri Crouzel, *op. cit.* , p. 174
[21] *Ibidem*, p. 174
[22] *Ibidem*, p. 175
[23] *Ibidem*, p. 176
[24] Jean Daniélou, *Biserica primară (de la origini până la sfârşitul secolului al treilea)*, trad. George Scrima, ed. Herald, Bucureşti, 2008, p. 229
[25] Henri Crouzel, *op. cit.*, p. 177
[26] *Ibidem*, p. 178
[27] *Ibidem*, p. 180
[28] Jean Daniélou, *op. cit.,* p. 229

de aceea restabilirea sau reabilitarea omului nu este doar un act moral, ci unul ontologic şi duhovnicesc, dar care nu exclude dimensiunea morală, ci o implică şi o transcende.

Soteriologia origeniană, profund legată de antropologie, fiind chiar o dimensiune a acesteia, este fundamentată pe eliberarea omului aflat sub stăpânirea diavolului[29], de aceea nu este văzută în sensul unei activităţi umane autonome, ci ca lucrare a lui Hristos.

Din acest punct de vedere, viziunea lui Plotin faţă de natura umană, faţă de relaţia dintre trup şi suflet, este total diferită de cea lui Origen. Natura pieritoare a sufletului omenesc este dată empiric, fapt pe care Plotin îl explică prin divizibilitatea corporalităţii, a cărei natură este în mod esenţial cantitativă, căci divizibilitatea implică în mod necesar dezintegrarea oricărei structuri corporale, astfel că Plotin afirmă: „…fiindcă am menţionat corporeitatea trebuie să cercetăm dacă ea este un compus al tuturor calităţilor corpului sau dacă este o anumită formă şi raţiune seminală care, venind în materie, produce corpul. Dacă corpul este într-adevăr un compus al tuturor calităţilor cu materia, corporeitatea ar putea fi un asemenea compus. Dar, dacă ar fi o raţiune seminală, care produce corpul adăugându-se materiei, este limpede că raţiunea seminală are, cuprinzându-le, toate calităţile. Dar această raţiune, dacă nu se reduce la o definiţie care să arate ce este un lucru, ci este raţiunea lui producătoare, nu trebuie să cuprindă materia, ci să fie o raţiune legată de materie şi care produce corpul venind în ea. Iar corpul este constituit din corpul şi raţiunea aflată în ea. Raţiunea fiind o formă, poate fi considerată ca atare, fără materie, chiar dacă, de fapt, nu este separată. Căci alta este raţiunea separată aflată în intelect. Ea este în intelect pentru că ea însăşi este intelect”[30]. Consecinţa logică a celor afirmate de Plotin este că omul nu poate fi nemuritor în totalitatea sa, ci nemurirea aparţine doar sufletului, care fiind altceva decât un corp nu este compus[31], adică sufletul nu are însuşirile unui lucru ce posedă cantitate[32].

Este de remarcat faptul că modul în care Plotin explică felul în care este constituită materia este destul de asemănător cu felul în care Origen, iar mai târziu Părinţii Capadocieni, prezintă aceeaşi idee: materia este rezultatul întâlnirii calităţilor spirituale sau inteligibile ale acesteia, iar elementele materiale formează şi informează corpurile: „Prin materie înţelegem, în fond, ceea ce stă la baza existenţei corporale, adică ceva prin care trupul continuă să existe şi dincolo de adaosul unor noi calităţi. Şi între calităţi socotim căldura, frigul, uscatul şi umezeala. Din introducerea acestor patru calităţi în ceea ce numim materie (care în esenţa ei este altceva decât cele patru calităţi) obţinem diferitele soiuri de corpuri. Dar, cum am spus, chiar dacă această materie este în esenţa ei fără calităţi, totuşi ea nu poate subzista niciodată fără calităţi”[33].

În consecinţă, corpurile se descompun pentru că sunt compuse, iar un prim motiv pentru care ceea ce este compus sau corporal se desface este faptul că fiecare element se duce la locul său natural. Acest lucru arată că Plotin împărtăşeşte ideea aristotelică a existenţei unei loc natural al elementelor, către care acestea tind în mod spontan. Un al doilea motiv pentru care corpurile pier, în filosofia plotiniană, este că elementele se transformă în altceva, adică unele în altele, ideea avansată mai întâi la şcoala ioniană ai cărei reprezentanţi considerau că elementele corporale reprezintă grade succesive de compactizare ale materiei primordiale[34].

---

[29] *Ibidem*, p. 229

[30] Plotin, *Eneade II, 7,3* trad. Vasile Rus, Liliana Peculea, Alexander Baumgarten, Gabriel Chindea, Ed. IRI, Bucureşti, 2003, p. 351

[31] Dan Tomuleţ, *Plotin. Despre nemurirea sufletului*, Ed. Eikon, Bucureşti, 2016, p. 13

[32] Thomas Whittaker, *Neoplatonismul. Un studiu asupra istoriei elenismului*, trad. Alexandru Anghel, Ed. Herald, Bucureşti, 2007, p. 59

[33] Origen, *Despre principii*, trad. Pr. Prof. T. Bodogae, în P.S.B. 8 „Scrieri alese. Partea a treia”, E.I.B.M.B.O.R., Bucureşti, 1982, pp. 112-113

[34] Dan Tomuleţ, *op. cit.*, p. 14

Separarea şi transformarea elementelor, în filosofia neoplatonică, se produc atunci când sufletul nu mai este prezent maselor materiale, adică atunci când nu îşi mai exercită activitatea organizatoare a materiei. Prin urmare, sufletul este cel care păstrează fiecare element la locul său, guvernând activitatea fiziologică[35]. Prin urmare, sufletul nu este viaţa trupului, ci viaţa este efectul pe care sufletul îl are asupra trupului[36].

Ultima explicaţie pe care Plotin o oferă pentru descompunerea corpurilor este că elementele materiale se compun din materie şi formă; deci corporalitatea nu este caracterizată de simplitate la niciunul din nivelurile sale de existenţă, ceea ce face să rămână perisabilă chiar şi la nivelul său de bază. Concluzia lui Plotin este că nemurirea sufletului se datorează imaterialităţii lui[37].

În timpul unirii dintre trup şi suflet, acesta din urmă este şi rămâne liber şi întrucât coboară din Principiul divin conferă trupului un caracter divin[38], dar sufletul trăieşte şi separat de corp pentru a-şi păstra puritatea sa originară, având misiunea de a purifica trupul[39]. În acest punct există iarăşi similitudini între gândirea lui Origen şi cea a lui Plotin, în sensul că amândoi leagă purificarea de existenţa sa în trup în timpul vieţii pământeşti. În felul acesta, sufletul „nu slujeşte doar ca un înveliş sau loc al purificării sufletului, ci participă la purificarea însăşi prin care sufletul trece şi în mod necesar trebuie să treacă. Şi corpul se purifică, altfel ar fi o locuinţă inutilă şi, din multe puncte de vedere ineficientă”[40]. La Plotin, trupul şi sufletul nu sunt două substanţe asociate, ci două niveluri diferite ale uneia şi aceleiaşi fiinţe umane, de aceea sufletul condiţionează existenţa şi viaţa trupului, cel din urmă fiind instrumentului celui dintâi[41], astfel că în ierarhia antropologică plotiniană principiul este esenţa intelectului, intelectul este esenţa sufletului, iar sufletul este esenţa vieţii trupului. În consecinţă, trupul nu este parte a naturii umane, ci are doar rol sau valoare instrumentală[42]. Prin aceasta, Plotin se distinge de Origen, care deşi vede trupul şi existenţa omului în trup ca o consecinţă a căderii, totuşi trupul este parte a naturii umane, natură umană constituită dihotomic prin actul divin creator.

Asemenea lui Platon, Plotin distinge între sufletul universal al lumii şi sufletul individual al fiecărui om, afirmând că cele două suflete – uman şi cosmic - nu sunt entităţi total separate, ci nivele diferite ale sufletului universal, de aceea sufletul universal permite apariţia în interiorul său a mai multor vieţi psihice sau suflete independente, care se deosebesc doar prin experienţa lor exterioară pe care o pot realiza datorită trupului sensibil sau fizic[43], dar entitatea nu există decât în raport cu unitatea, cu Unul divin[44]. Tot ceea ce există şi tot ceea ce este, este doar pentru că este în Unitatea care susţine toate lucrurile, pentru ca ele să fie[45].

Concepţia despre suflet a lui Plotin pare a fi panteistă, ceea ce nu se poate spune despre concepţia despre suflet a lui Origen, căci la teologul alexandrin sufletul este creat de Dumnezeu, nu este în continuitate ontologică cu Dumnezeu, chiar dacă tot ceea există în afară de Dumnezeu (*în afară* în sens ontologic, nu spaţial) există numai pentru că Dumnezeu le-a creat şi le menţine în existenţă. Dacă la Plotin dependenţa de Principul divin este

[35] *Ibidem* , p. 15
[36] *Ibidem* , p. 15
[37] *Ibidem* , p. 16
[38] Francisco de Macedo, *Drumul către perfecţiune la Platon şi Plotin*, trad. dr. Livia Bud, Ed. Argonaut, Cluj-Napoca, 2013, p. 109
[39] *Ibidem* , p. 110
[40] *Ibidem* , p. 110
[41] Dan Tomuleţ, *op. cit.*, p. 17
[42] *Ibidem* , p. 17
[43] *Ibidem* , pp. 19-20
[44] Francisco de Macedo, *op. cit.*, p. 114
[45] *Ibidem* , p. 113

înţeleasă în sens panteist, la Origen lucrurile sunt dependente de Dumnezeu prin actul creaţiei şi prin actul providenţei divine, dar între Creator şi creaţie există o prăpastie ontologică ireductibilă. Acest lucru nu înseamnă că Dumnezeu nu se implică în existenţa lumii pe care a creat-o, ci că nu se confundă sau nu se identifică din punct de vedere ontologic cu aceasta.

Deoarece sufletul participă la divin, în concepţia lui Plotin, atunci întrucât acelaşi suflet este unit şi cu un trup material îi oferă şi acestuia din urmă posibilitatea participării la divin[46], dar această unire a sufletului cu un corp material nu duce la amestecarea celor două realităţi, care rămân distincte şi inconfundabile unul cu celălalt[47].

Atât Origen, cât şi Plotin formulează o antropologie filosofico-teologică diferită de antropologia biblică în care omul este pus în relaţie cu Dumnezeu, ceea ce îi conferă o valoare specială[48], prin faptul că omul ca fiinţă psiho-somatică este creat după chipul lui Dumnezeu. În filosofia lui Plotin, care nu se inspiră din Scriptură, omul nu este o imagine a lui Dumnezeu, nu este creaţia lui Dumnezeu, ci este o emanaţie din Principiul divin, iar în teologia lui Origen doar sufletul omului poartă amprenta chipului divin. Adevărata realitate a omului este sufletul, acesta fiind un intelect preexistent şi unit cu un trup material. Viaţa autentică a intelectului este cea din preexistenţă, pe când viaţa în trup este un accident generat de păcat. Atât la Origen, cât şi la Plotin idealul existenţial uman este eliberarea sufletului de legăturile materiei.

BIBLIOGRAPHY

Bigg, Charles, *Creştinii platonicieni din Alexandria*, trad. Alexandru Anghel, Ed. Herald, Bucureşti, 2008

Crouzel, Henri, *Origen – personajul, exegetul, omul duhovnicesc şi teologul*, trad. Cristian Pop, Ed. Deisis, Sibiu,2014

Daniélou, Jean, *Biserica primară (de la origini până la sfârşitul secolului al treilea)*, trad. George Scrima, ed. Herald, Bucureşti, 2008

Ladaria, Card. Luis, *Antropologia teologică*, trad. Ştefan Lupu, Ed. Sapienţia, Iaşi, 2019

de Macedo, Francisco, *Drumul către perfecţiune la Platon şi Plotin*, trad. dr. Livia Bud, Ed. Argonaut, Cluj-Napoca, 2013

Meyendorff, John, *Teologia bizantină*, trad. pr. Conf. Dr. Al. Stan , E.I.B.M.B.O.R., Bucureşti, 1996

Origen, *Despre principii*, trad. Pr. Prof. T. Bodogae, în P.S.B. 8 „Scrieri alese. Partea a treia", E.I.B.M.B.O.R., Bucureşti, 1982

Plotin, *Eneade II, 7,3* trad. Vasile Rus, Liliana Peculea, Alexander Baumgarten, Gabriel Chindea, Ed. IRI, Bucureşti, 2003

Popescu, Ion, *Origene şi Plotin. Cercetare comparativă*, Ed. Paideia, Bucureşti, 2004

Răducă, Pr. Dr. Vasile, *Antropologia Sfântului Grigorie de Nyssa*, E.I.B.M.B.O.R., Bucureşti, 1996

Tăuşan, Grigorie, *Filosofia lui Plotin*, Editura Agora S.R.L., Iaşi, 1993

Tomuleţ, Dan, *Plotin. Despre nemurirea sufletului*, Ed. Eikon, Bucureşti, 2016

Whittaker, Thomas, *Neoplatonismul. Un studiu asupra istoriei elenismului*, trad. Alexandru Anghel, Ed. Herald, Bucureşti, 2007

[46] *Ibidem* , p. 115
[47] Thomas Whittaker, *op. cit.*, p. 60
[48] Card. Luis Ladaria, *Antropologia teologică*, trad. Ştefan Lupu, Ed. Sapienţia, Iaşi, 2019, p. 158